DR. MAJOR ÁKOS

Népbíráskodás

forradalmi törvényesség

EGY NÉPBÍRÓ VISSZAEMLÉKEZÉSEI

MINERVA · BUDAPEST · 1988

Sajtó alá rendezte és az előszót írta: Zinner Tibor

© Dr. Major Ákos jogutódja, 1988

ISBN 963 223 431 6

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
A kiadásért felel: Dalos Vilmos igazgató
Pécsi Szikra Nyomda 88-1583
Felelős vezető: Farkas Gábor igazgató
K–5696 · Budapest, 1988
A szerkesztésért felel: Téglásy Imre
Műszaki vezető: dr. Martonné Vágó Magdolna
Műszaki szerkesztő: Orlai Márton
A fedélterv Szalma János munkája
Formátum: Fr/5 · Terjedelem: 22,7 A/5 ív
Betűtípus: Garamond

Előszó gyanánt

Visszaemlékezésünk írója, dr. Major Ákos életpályája 1908. május 25-től nyolc évtizeden át 1987. május 29-ig ívelt. Kedvenc, szarkasztikus mondását idézve, aktív korában „a történelem urológusa volt", nyugdíjas éveit a könyvtári, levéltári és irattári búvárkodásnak, illetve a memoárírásnak szentelte.

Jogászi működése – a hivatalos vélemény szerint – „ellentmondásos" volt. Ezt a nyugdíjazásakor elhangzott álláspontot tükrözte a Budapesti Felsőbíróság MDP szervezetének a pártonkívüli bíróról készített summázata: „Dr. Major Ákos . . . 41 éves, két kiskorú gyermeke van (8 és 7 éves). Szakmailag kiváló. Jó képességű, erősen képezi magát. Sokat foglalkozik marxista irodalommal. Volt hadbíró. Sasrendes. Kiszolgál bennünket. (Hadbíró vezérőrnagy volt.)" De ez a korabeli minősítés sem felel meg teljesen a valóságnak. Hiszen dr. Major Ákost éppen azért távolították el a politikai bíráskodásból, s helyezték „parkolópályára", mert nem parírozott . . . Oly korban működött – akár katonai ügyészként, hadbíróként a horthysta államgépezetben, akár népbíróként vagy ügyvédként a felszabadult Magyarországon –, amikor a jogalkalmazás s később az igazságszolgáltatás is az erők leghevesebb összecsapásainak színterévé vált.

Nem véletlen adta emlékiratai első változata címének, hogy „Igazságszolgáltatás – jogalkalmazás – politika 1928–

1978". Dr. Major Ákos, emlékiratai tanúsága szerint a legnehezebb politikai helyzetekben is azt az elvet vallotta, hogy az igazságszolgáltatás nem válhat fügefalevéllé, nem lehet alantas célok eszköze. Írásának önkritikus, de másokat sem kímélő, esetenként vitriolos hangneme felidézi azt a korszakot, amelyről ma már egyre több „háttérinformáció" lát napvilágot a sorozatosan megjelenő emlékiratokban és történelmi feldolgozásokban. Ami a jog és a politika egykori viszonyát illeti: köztudott, hogy a korabeli bírói függetlenséget, az ügyészi vádképviseletet és az ügyvédi magatartást – Arnold Toynbee-t idézve – milyen tragikus „kihívások" érték a felszabadulást követő évtizedben, s egyik-másik pályatárs „válaszát" az utókor ma már csak súlyos botlásnak, politikai iniciatívákra hozott döntéseiket és megnyilatkozásaikat, tetteiket pedig bűnnek minősítheti.

Amikor 70. életévét betöltve nyugalomba vonult, Arthur Schopenhauert idézte: „... Életünk első negyven éve a szöveg, következő harminc évünk a kommentár, amely megtanít a szöveg igazi értelmére, összefüggéseire, finomságára és tanulságára." Amit a német idealista filozófus a negyven esztendő kapcsán kifejtett, az dr. Major Ákos esetében pontosan bekövetkezett. A horthysta hadbíróból népbíróvá vált, végül az ország legmagasabb népbírósági tisztségébe, a Népbíróságok Országos Tanácsa elnöki pozíciójába emelkedett bírót pont 40. életévének betöltésekor értesítették arról, hogy hamarosan felmentik a politikai bírói tisztsége alól.

Ezután a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságára nevezték ki bírónak, majd alkalmatlanság címén felmentették. Dunakeszire került, és a helyi művelődési ház kulturális előadójaként dolgozott. Innen megszabadulva a

nyugdíjazásáig ügyvédi praxist folytatott. Megadatott neki, hogy alaposabban megértse és kiértékelje pályafutása első négy évtizedének nem mindennapi tapasztalatait. Levonhatta a tanulságokat, okulhatott a megtörténtekből. Érzékelhette, hogy kívülről és alulról más a bíróságok működése, mint belülről és fentről. Ügyvédi szemmel látta saját bírói pályafutását, s felismerte az események összefüggéseit, mélységeit. Tapasztalta, hogy más az „igazság" emberközelből, mint a változó, elvi, jogi és mindenekelőtt politikai szempontok „madártávlatából".

A memoárjának oldalait forgatva a XX. századi magyar történelem meghatározó személyiségei közül dr. Major Ákos „partnereiként" sokakkal találkozhatunk. De mekkora különbség olvasni róluk, vagy dönteni a sorsuk felett! S a nemzeti történelem tragikus fintoraként olyanokról is szó lesz, akikkel együtt vett részt az antifasiszta számonkérésben, később főnökei voltak, majd pedig a védencei lettek.

Emlékiratunk szerzője szerint működésének legnehezebb időszaka a második világháború, majd a népbíráskodás idejére esett. Ítélkezett az országot háborúba sodró háborús főbűnös magyar királyi miniszterelnök felett. A Választási Bíróság elnökeként a kékcédulás botrányról vitatkozott Rákosi Mátyással. S a törvénysértések életben maradt elítéltjeinek szigorúan titkos rehabilitálása, az ártatlanul elítéltek képviselete során fokozatosan tárultak fel előtte az „ötvenes évek", a pokol bugyrai. De először csak a valóság cseppjeit, morzsáit ismerte meg a szociáldemokratákat ért sérelem orvoslása során. Mélyebb ismeretekre akkor tett szert, amikor ügyvédként az ellenforradalmi lázadást követően az egykori honvédelmi minisztert és fiát, volt igaz-

ságügyminiszterét, valamint az ÁVH 1953 elején letartóztatott főnökét védte. E védelmek ellátására a hozzátartozók kérték fel, nem kirendelték. Amit állampolgárként nem tudhatott meg, az a maga teljességében tárulkozott fel előtte.

Kéziratait többször átdolgozta, az első változatban úgy fogalmazott, hogy „saját élményeim felidézésével atmoszférát igyekszem a múlt történelmi eseményeibe pumpálni; azt a nyomasztó atmoszférát, amiben mi jogászok végeztük annak idején dolgainkat..." Dr. Major memoárja nem szokványos. Nemcsak arról ír, nemcsak arról írhatott, amit ő élt át, amit ő tapasztalt. Bíróként, majd ügyvédként olyan dokumentumok – esetenként szinte kizárólagos – ismerőjévé vált, olyan megbeszéléseken és tájékoztatókon vett részt, melyekre visszaemlékezve esetenként a történelemtudományt is átértékelésre készteti.

E memoár olyan kritikai elemeket tartalmaz, amelyek a korábbi leíró jellegű jogtörténeti művekkel szemben vizsgálat tárgyává teszik az igazságszolgáltatás korabeli gyakorlatát, a törvényhozói munka anomáliáitól a pervezetés gyarlóságain át a politikai vezetők önkényes beavatkozásáig. Dr. Major Ákos joggal írta a népbíróságokról dr. Ries István műve előszavában: „... hogy egy ilyen különleges és újszerű intézményt bárki bírálhasson, legalábbis annyi kell, hogy a bíráló azokat a jogi és politikai alapelveket ismerje, amelyeken a népbíróságok működése alapul, s amelyekhez alkalmazkodnia kell..." Saját működéséről szólva találóan állapítja meg, hogy „nem a tojás héját festegettem, hanem meglámpáztam benne a csirkét. Más kérdés, hogy végül mi kelt ki belőle, és kinek hogyan tetszett."

A magyarországi népbíráskodás történetét hosszú-hosszú éveken át homály fedte, hallgatás vette körül. Ennek hátteréhez értékes adalékokkal szolgál dr. Major Ákos. A népbírósági ún. *különtanácsok* működésének anomáliáit, a forradalmi kérlelhetetlenség gyakorlatát elemezve jut el annak felvázolásáig, hogy miként váltak a népbírák a koncepciós bíráskodás részeseivé. S miután 1949-ben több tízezer példányban megjelent a „Rajk László és társai a népbíróság előtt" brosúra, nem véletlen, hogy ezt az intézményt évtizedekre azonosították a justizmorddal. Sok-sok év telt el, míg az antifasiszta, törvényes népbíráskodás visszanyerte méltóságát, s szerepét immár reálisan ítélték meg. Ugyanakkor a háborús bűnökért elítéltek pereinek kritikai elemzése elmaradt, s a jogos számonkérés hangoztatása, a koalíciós egységben hozott ítéletek esetenkénti dicsőítése elfedte a pervezetések fogyatékosságait, a bizonyítékok problémáit, s valljuk be – nem egy esetben – a népbírák felkészületlenségét. Egyik-másik háborús és népellenes bűnös felkészültségben, tudásban kimagasló személyiség volt, s az esetenként gyenge, bizonyítékokkal gyéren ellátott nyomozati anyag, a sekélyes népügyészi tevékenység ugyancsak megnehezítette a népbírósági tanács munkáját. A fővárosi és vidéki népbíróságok közötti különbség, az erőteljesebb első fokú s az enyhítések miatt állandóan bírált másodfokú ítéletek körüli politikai és sajtópolémiák nem kedveztek a népbíróságok működésének. Ezekben a perekben is tükröződtek a koalíciós küzdelmek...

Ennek a bevezetőnek nem célja, hogy értékelje a magyarországi népbíráskodás résztvevőinek tevékenységét és eredményeiket. Megteszi ezt memoárunk írója. Bírálata elüt a szokványostól: a szálkát nemcsak másokban keresi, s ez jogosítja fel arra, hogy pártpolitika által determinált

népbíró társainak álláspontját is minősítse. Legtöbbször kedvezőtlenül.

Dr. Major Ákos a népbíráskodás második történelmi időszakában már a bírói emelvény másik oldalán foglalt helyet. Védő volt, s mint jeleztük, nem akárkiket védett. Már a rehabilitációs eljárások során Kisházi Ödön, Vas-Witteg Miklós érdekeit képviselte, s tőlük – de másoktól is – egyre több információt szerzett a törvénytelenségekről. Politikai ismeretei – a kényszerű szünet után – újra bővülni kezdtek. Az érem egyik oldalát a volt szociáldemokrata elítéltektől ismerte meg. A másik oldalt véletlenül, hónapokkal az ellenforradalom után. Ahogy egyik írásában erre utalt, „olyan volt ez, mint amikor a szovjet szputnyik először fényképezte le a hold emberi szem által még nem látott hátsó felét. Azzal a lényeges különbséggel, hogy a szovjet szputnyik felvételeit publikálták." Amíg a népbíráskodás első időszakában a bírói, később az ügyvédi hivatástudat bírta rá, hogy a tapasztalatait összegyűjtse és rendszerezze. Minden, amit akkor megtudott, akkor még szigorúan bizalmas információnak számított...

„A történelem urológusa voltam" – hangoztatta többször, ugyanakkor tárgyilagosan meg kell állapítanunk, hogy nem minden műtétben vett részt személyesen. Az ügyeknek csak egy részéről szerzett személyes élményeket, információinak másik felét beosztott bírósági kollégái, az ügyészek, az ügyvédek és az elítéltek vagy felmentettek adták tudtára.

Felszabadulás előtti időszakából kiemelt fontossággal bírnak a kormányzóhelyettes haláláról, az újhelyi börtönkitörés következményeiről és az ún. KABSZ-puccsról szóló emlékei.

Megrázó erejű az első néptörvényszéki tárgyalás emberi tragédiájának felelevenítése, a Meskó- és a Bárdossy-per sok-sok, eddig nemigen érzékeltetett összefüggése.

Az 1946:VII. tc., a demokratikus államrend és köztársaság védelméről szóló törvény által üldözendő bűncselekmények sorából kiemelkedik a Magyar Testvéri Közösség tagjai elleni ügy. Dr. Major nem történész, csak az általa ismert vagy hozzá eljutott összefüggéseket elemzi a jogász szempontjából. S miközben ír a többi különtanácsi ügyről, állásfoglalásaiból előbukkannak azok a gondok, azok a problémák, amelyek beárnyékolják ezt az időszakot. Már Rajkék letartóztatása előtt.

A NOT elnökeként egyben a Választási Bíróság elnöke is volt; amit a kékcédulákkal történt visszaélésekről elmond – elsősorban a Választási Bíróság működéséről, a számszerű összefüggésekről, az 1947-es választáson részt vevőknek a két évvel korábbi, majd későbbi létszámához viszonyítva – értékes adalékok a történetírás által már publikált adatokhoz.

S mindezek ellenére mégis azt kell leírnom, hogy valójában nem volt „urológus". Szerencséjére. Kimaradt azokból a perekből, melyeknek bírái különböző sorsokat értek meg. Tiszta maradt, s többek között ezért választották védőnek azok hozzátartozói, akikkel 1945-ben együtt kezdte meg a fasiszta maradványok felszámolását. Dr. Major Ákos sok-sok tapasztalata, esetenkénti keserű megjegyzései mögött azonban arra is fel kell figyelnünk, hogy miért nem őt bízták meg a többi „nagy per" vezetésével? A választ ő maga adja meg a Bárdossy-perről írt fejezetben... Őt – Moldova György könyvének címét elferdítve – nem a mozdony, hanem a történelem füstje csapta meg. A mozdony

belsejébe nem láthatott bele. Arról neki is csak azok adtak tájékoztatást, akiket a mozdony elütött, vagy akik a mozdonyt fűtötték, netán – nagy ritkán – vezethették. A mozdony vezetője nem fedte fel a szándékait egy párton kívüli bíró előtt. A mozdony körül egy történelmi kor, egy forradalmi korszak lángjai lobogtak, s néha a mozdony és a lángok füstjét együtt fújta a keleti szél. Mi több, a korszak és a mozdony együtt rohant, elütött és égetett. A baleseteknek áldozatai lettek, a szerencsésebbek túlélték, az ártatlanok emlékét pedig megőrzi a kegyelet és az utókor. A vonatot pedig helyreállították s közlekedik . . .

Erről a hasonlatról sokat beszélgettünk akkor, amikor a szocialista törvényesség megsértését elemeztük. Úgy vélte, hogy amit 1957-ben, majd később – emlékeit ellenőrző irattári kutatásai során felelevenítve – rögzített, az történelem. Az összetett, sok-sok szálból álló történelmi összefüggéseket csak olvasni szerette. Túláradó, ifjonti lelkesedéssel töltötte el minden, a témához kapcsolódó memoár, újsághír, dokumentumfilm. Nézeteiben, álláspontjában azonban hajlíthatatlan volt. Nyugdíjasként is döntött, kinyilatkoztatott, mondhatnám, pulpitus nélkül ítélt. S miután – nem lévén „másodfok" – egyből jogerőssé váltak nézetei, ezekből egy-egy az emlékiratába is bekerült. Jelezzük, mert nem mindig támadhatatlan.

Emlékiratainak első kötetében emléket állít mindazoknak a „fegyvertársainak", akikkel együtt részt vett a népbíráskodásban. Ezek a sorsok is tragédiákat rejtenek magukban. A történelmet emberek viszik előbbre, s hol fent, hol lent, kinek-kinek nem mindig érdeme szerint. Ha az olvasó eljut majd a könyv végére, s végiggondolja mindazt a megszívlelendő tanulságot, amelyet e memoár hordoz, a

szerző bíráló, ostorozó hangneme mögött kiérezheti a keserűséget. Dr. Major Ákos nem feledkezik meg arról, hogy a nagyszerű kezdet, a „Magyar nép nevében!" kihirdetett első ítélet után a népbíráskodás időlegesen zsákutcába torkollt. Azt a népi ítélkezést járatták le egyes vezetők, amelynek „. . . célja, hogy a nép a vele szemben elkövetett háborús és népellenes bűncselekményekért minél gyorsabban és minél teljesebb elégtételt nyerjen. A nemzet pere megrontóival szemben . . . olyan igazságügyi feladat, amelynek végleges nyugvópontra jutásától népünk demokratikus újjászületése, az ország demokratikus átalakulása függ." A tragikus sorsú igazságügyminiszter, dr. Ries István összegzése – amely célként fogalmazódott meg – dr. Major Ákos mindennapjait jelentette 1948 szeptemberéig. Vívódása, a pártonkívüli politikai csatározásokat korholó állásfoglalásai, a torzó miatti önmarcangolások, a „valahol utat vesztettünk" kutatását jelzik. Sokszor emlegette az Imrédy-per politikai ügyészének, dr. Sulyok Dezsőnek védbeszédéből az utolsó sorokat: „Mártírjai csak nagy, szent és nemes elgondolásoknak vannak. Ennek a tragédiának az indítóokai, a bűnök, a szemétdombon születtek. Ilyen tragédiának nincsenek mártírjai." Dr. Imrédy Béla tényleg nem lett mártír, de a bűnök később újratermelődtek. A miérthez dr. Major Ákos közel jutott, felismerései egy részét most közreadjuk.

Ellenségei még életében eltemették. Fiala Ferenc és Marschalkó Lajos: Vádló bitófák c. művében az áll róla, hogy a „. . . régi m. kir. honvédség volt hadbíró századosa, majd a koalíciós kormány leghírhedtebb államügyésze. Ő vezette a volt keretlegények ellen lefolytatott Oktogon téri pört, melynek során a vádlottakat az ő utasítására az Oktogon

téri villanylámpaoszlopokra felakasztották. Miután elvégezte szégyenteljes munkáját, a kommunista párt félreállította. Állítólag a párttisztogatások során kivégezték." Akinek halálhírét költik, az sokáig él. Sem a volt nyilasok könyve, sem a működése során hozzá írott becsmérlő levelek nem izgatták. Felülemelkedett rajtuk.

1974 kora őszén, még innen a hetedik ikszen azt ígérte, ha egyszer nyugdíjba megy, megírja igen változatos jogi pályafutásának történetét. Megtette. Kiadását már nem érhette meg. Műve – mely nemcsak memoár, hanem fontos, esetenként elzárt források egy-egy részletét is magába foglaló kutatási eredmény – szerény hozzájárulás a XX. századi magyar történelem ellentmondásokkal teli eseményeinek jobb megértéséhez.

Budapest, 1988. január *Zinner Tibor*

I.

Ötven évi változatos jogászi pályafutás után, hetvenedik életévem betöltésekor ügyvédként mentem nyugdíjba, még teljesen munkaképesen. Az átmenet nélküli kényszerű munkátlanság hónapjait úgy tudtam átvészelni, hogy könyvtárak és levéltárak rendszeres látogatója lettem, jogtörténeti és politikai emlékeimet kezdtem ellenőrizni. Már 1974-ben ígéretet tettem[1] a Magyarország hasábjain arra, hogy megírom pályám történetét, s így ez kötelességemmé is vált.

Könyvtáramban megjelenésüktől folyamatosan gyűjtöttem a trianoni diktátummal, az ellenforradalmi revíziós politikával és igazságszolgáltatással, országunknak a második világháborúba való belesodródásával, a magyar hadsereg doni katasztrófájával kapcsolatosan megjelent könyveket. Az 1941 utáni történelmi eseményekről írt munkák azonban hiányérzettel töltöttek el. Ilyen hiányérzete annak az obsitosnak lehetett, aki annak idején maga is részt vett például a königgrätzi csatában, majd az általa – közvetlen tűzben – átélt eseményekről évtizedek múlva olyan írásműveket olvashatott, melyeknek szerzői nem voltak ott a csatatéren. Legfeljebb a távoli ágyúdörgést hallották, és a füstjét látták, de leginkább csak a később előkerült dokumentumok valamelyikét jegyzetelték ki.

[1] Magyarország, 1974. 34. sz. 21. p. Várkonyi Endre: Hadbíróból népbíró.

Erősen közrejátszott visszaemlékezéseim közzétételében az is, hogy ismerőseim felhívták a figyelmet egy szépirodalmi műre,[2] melyben egy bíró utasításra ártatlan embert ítélt halálra és végeztetett ki. Nekem szegezték a kérdést: vajon én, a volt bíró ítélkeztem-e magam is utasításra. Ez a jól megírt, helyenként megalapozott politikai következtetéseket tartalmazó regény tendenciózus beállításával meghalt fegyvertársaim tiszta emlékét sérti – úgy véltem, nem hagyhatom válasz nélkül.

Olvastam olyan szakszerű megállapítást is, hogy „a népbíróság rendkívüli bíróság volt... létrehozása nagy jelentőségű annak ellenére, hogy működése nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket".[3] Másutt azt írták, hogy „a népbíróságok a népügyészségekkel együtt, ma szinte elképzelhetetlen nehézségek között dolgoztak, mégis nagyszerűt és maradandót alkottak. Nem azért, mert tagjaik különleges emberek voltak, de egybefogta őket az antifasizmus, a múlttal való leszámolás kívánsága."[4]

Ha első fegyvertársaim élnének, most valószínűleg az a kívánság fogna ismét össze ötünket, hogy mi írjuk meg, milyen is volt maga a harc – és nem a csatazaj –, amiben küzdöttünk, sebet kaptunk, s többen az e harcban szerzett szívbetegségben haltak el idő előtt. Minthogy pedig egyedül maradtam, rám hárul ez a feladat. Három évtized utáni emlékezésemet a bírói hivatásról a velük folytatott viták lobogásának visszfénye világítja meg. Ehhez a hivatáshoz

[2] Rónay György: Párduc és gödölye. Bp. Magvető, 1978.

[3] Fűrész Klára: Bíróságok a Magyar Népköztársaságban. Bp. 1973.

[4] Dr. Lukács Tibor: A magyar népbírósági jog és a népbíróságok (1945–1950). Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó/Zrínyi Kiadó, 1974. 91. p.

mi öten hűek voltunk, amíg a bírói apparátusban maradhattunk.

Én a népbíráskodást a belső közreműködő szemszögéből kívánom áttekinteni politikai mozgásában, vállalt kötelességünk teljesítéséért, az akadályok leküzdéséért folytatott harcunkban, valós eredményeinkben és kudarcainkban. Mindezek feltárásában nem lehet elhagyni semmi lényegest, de erre nem is volna ok. Mielőtt részletekbe bocsátkoznék, hangsúlyozni kívánom, hogy szerintem a magyar népbíróságok maradéktalanul eleget tettek ama kötelezettségüknek, hogy „mindazok, akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak, mielőbb elnyerjék büntetésüket".[5] Ez már 1946 végéig lényegében megtörtént. Megalapozottan jelenthette ki dr. Ries István igazságügyminiszter Prágában az 1948 nyarán tartott nemzetközi jogászkonferencián, hogy ezt a politikai kötelezettséget a csatlósállamok közül elsőnek Magyarország teljesítette. A háborús főbűnösök felelősségre vonása történelmi, jogi és erkölcsi igazságszolgáltatás volt, az igazság fogalmának és az ítélet konkrét tartalmának teljes azonosságában. Büszke vagyok rá, hogy ebben az igazságszolgáltatásban közreműködhettem. Már működés közben került a népbíróságok hatáskörébe az igazolási fellebbezési eljárás, majd az 1946:VII. tc. alapján a különtanácsok működése. Mind az igazolási, mind a különtanácsi eljárásokban a népbíráskodásra a népbírákat delegáló politikai pártok hatalmi harca nyomta rá a bélyegét 1948. január 1-ig. Attól kezdve a tanácsok átszervezése eredményeként meg-

[5] Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 81/1945. M. E. sz. rendelete a népbíráskodásról. Magyar Közlöny, Debrecen, 1945. február 5.

szűnt a tanácsokon belül a politikai bizonytalanság. Biztosítva lett a munkáspárti többség. A különtanácsok az 1946–1947. évi összeesküvések felszámolásával a népi demokrácia megalapozásának jelentős harci eszközeivé váltak.

A népi igazságszolgáltatás tragikuma, hogy az első fokú népbíráskodás a Rajk-justizmorddal fejeződött be, a tanácselnök pedig később önmaga felett hozott halálos ítéletet. Eddig tartott a népbíráskodás első történelmi szakasza.[6]

A második szakasz az ellenforradalom után, 1957-ben kezdődött, és végeredményben az 1963. tavaszi közkegyelemmel ért véget. Ebben a történelmi időszakban már védőként vettem részt a népbírósági tárgyalásokon. Az előbbi korszakban a különtanácsok működése a személyi kultuszba torkollt, az utóbbi viszont a bizalmi légkör, a társadalmi jó közérzet kialakulásához járult hozzá. Ennek a bizalmi légkörnek az első mérföldköve az 1963. évi közkegyelem volt.

Jogászi pályafutásom tehát változatos volt, a végén – hivatalosan – „ellentmondásosnak" minősítették. Egy jól megírt riportban a személyemről szóló fejezet címe „Hadbíróból – népbíró".[7] Először tehát erről a metamorfózisról kell megemlékezni.

Hogyan lettem horthysta hadbíró századosból népbírósági tanácsvezető, illetve a Budapesti Népbíróság elnöke? E váltás megértéséhez elengedhetetlenül fel kell tárnom családi hátteremet.

[6] A Budapesti Népbíróság tevékenységét a Rajk-perrel fejezte be, de Szegeden a népbíróság még 1950. április 1-jéig működött.

[7] Magyarország, 1974. 34. sz. 21. p.

Apánk keresztény középosztálybeli számvevőségi hivatalnok volt az akkori VI. fizetési osztályban, ma alighanem osztályvezető lenne a besorolása. Anyánk fővárosi tanítónő, 1920-tól ifjúsági előadások és rendezvények egyik főrendezője. Gobbi Hilda megtisztelő szeretettel emlékezett vissza a személyére a rádióban és a „Közben" című könyvében. Hárman voltunk testvérek: Tamás, a közismert kommunista színész, Kossuth-díjas, kiváló művész; Gábor, jogi doktor és bányamérnök, valamint én. Gábor 1956-ban elhagyta az országot, családja útlevéllel utazott utána. Kiemelkedő szakmai pályafutás után 67 éves korában halt meg Kanadában.

A szarajevói gyilkosság hónapjában irattak be az elemibe, első gimnazista koromban részt vettem az első szabad május 1-jei felvonuláson, érettségim idején vezették be a pengőt, a világgazdasági krízis tombolásakor doktoráltam, a főhadnagyi kinevezésem utáni esztendőben történt a marseille-i királygyilkosság. Mire százados lettem, mehettem a keleti frontra.

Az elemi iskolában Nagy-Magyarország atlaszát tanultam meg az angyalos címerrel, a gimnáziumban a trianoni térképen már összezsugorodtunk. Iskoláink egy részébe a felvidéki és erdélyi menekülteket telepítették be. A mi hitvallásunk nem a római katolikus, hanem Papp-Váryné hiszekegye[8] volt, és tízéves korunktól jelszavunk: „nem, nem,

[8] Papp-Váry Elemérné „Hitvallás" c. versének első versszaka lett a revíziós hiszekegy:

„Hiszek egy Istenben, hiszek egy Hazában,
Hiszek egy isteni, örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában.
Ámen."

soha". Sokunkat nacionalistának akartak nevelni az iskolában és környezetünk folytán az iskolán kívül is. Ugyanúgy, mint a szomszédos kisantant országok fiataljait. Voltak, akiket sikerült, itt is, a határon túl is.

MOVE[9] cserkész voltam, évenként táborozni mentünk. Egyszer Sopronban részt vett a táborozáson a MOVE egyik vezetője, Bajcsy-Zsilinszky Endre is. Rajvezetőként a segédtisztje lettem. A mindennapi esti tábortűz mellett ő mesélt nekünk Trianonról. Éjjel egy tizenhat éves erdélyi menekült cserkésztársunk öngyilkos lett. Bandi bácsi azon tépelődött, hogy vajon nem az ő tábortűz melletti politizálása taszította-e az érzékeny, sokat látott székely fiút az öngyilkosságba.

De térjünk vissza családomhoz. Egyéniségünk kialakulására hatott a családi befolyás, az otthoni környezet. A Nemzeti Színház Tamás igazgatósága idején mutatta be Déry Tibor egyik drámáját, aminek a színpadra állított családi miliője teljesen megfelelt a mi újpesti családi környezetünknek. Az apa, a konzervatív családfő – a drámában törvényszéki bíró – a hazáról, a fennálló társadalomról, a vallásról és főképp a tekintélyről szónokolt, általa is öröklött, megingathatatlan elvekről. Fia egyetemi hallgató, akinek az egyik kolléganője – lehet, hogy a szeretője – a harmincas években kommunista röpiratterjesztő, akit az új eszmékért lelkesedő fia a rendőrség elől a lakásukon rejteget. Amikor az apa erre rájön, kirobban hármuk között a társadalmi és családi dráma, kibontakozik a színdarab mondanivalója. A színpadi apát Tamás alakította néhai apánk

[9] 1918. november 15-én alakult szélsőjobboldali egyesület. Az 529/1945. M. E. sz. rendelettel 1945. március 17-én oszlatták fel.

maszkjában. Nem tiszteletlenségből, hanem a tökéletes jellemzés érdekében. A bemutatón anyánk mellett ültem az igazgatói páholyban, láttam, hogy megdöbbent, amikor a színpadon megjelent néhai apánk.[10]

Tamás akkor lett a színiiskola növendéke, amikor én bevonultam karpaszományos honvédnak. Ő liberális barátai között, én a Ferencz József gyalogsági laktanyában szívtam magamba a politikai elveket. Mikor Tamás a családi asztal mellett is nyíltan kifejtette politikai álláspontját, apánk hazaárulónak bélyegezte. Szívbeteg volt, Tamás nem vitatkozott vele, felállt és elment. Mi döbbenten ott maradtunk.

1928. december 4-én karpaszományos gyalogos, címzetes őrmesterként a Magyar Királyi Budapesti Honvédtörvényszékhez vezényeltek jegyzőkönyvvezetőnek. Akkor már másodéves – mezei – jogász voltam. Havi keresetem 80 pengő volt, amiből az otthoni ingyenes ellátás mellett önellátó lehettem. 1931. december 11-én kaptam meg a jogtudori oklevelet, 1932. május 5-én neveztek ki hivatásos hadbírójelöltnek, 1933. szeptember 28-án vizsgáztam, s egy hónap múlva főhadnagy lettem.

Szolgálati helyem a hírhedt Margit körúti katonai bíróság, illetve börtön épülete volt (Margit körút 85–87.)[11]

Itt félbeszakítom magam, mielőtt a történet fonalát tovább gombolyítanám, emlékeznem kell arról a két házról, amikben fiatal férfi-életem kialakult. Az önkéntes esztendő Ferencz József gyalogsági laktanyájáról és a Margit körúti

[10] Déry Tibor: Tükör. in: Déry Tibor munkái. Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1976. 325–406. p.

[11] Ma: Mártírok útja.

bírósági épületről. E büntetőintézet Bach-korszakból maradt épülettömbjének kétemeletes, dísztelen, szürke hivatali szárnya az utcára nézett, mögötte pedig négy részből álló, kellően körül nem épített börtönkomplexum éktelenkedett. A Margit híd felől jövet a jobb oldalon ez a meszsziről fenyegető tömb uralta a környéket.

A régi laktanya még áll, más célokat szolgál, míg a Margit körúton volt szomorú épületet lebontották. A vesztőhely – rosszul bemért – környékén ma emlékmű áll, ha arra járok, magam is megállok előtte. Nem nosztalgiából, hanem tisztelgésül a mártírok emléke előtt. Nem csak Schönherz Zoltán emlékezetére, hanem Pálffy György és 3 társa, valamint Sólyom László, Illy Gusztáv, Porffy György, Merényi-Scholcz Gusztáv, Révay Kálmán, Beleznay István és Lőrincz Sándor, valamint a többiek, az 1949–1950-ben ártatlanul kivégzett katonai vezetők előtti tiszteletből is, akik ugyancsak ott lelték halálukat.[12]

Az önkéntes laktanyámhoz csak egy évig kötött a szolgálatom, de ez bennem a fiatalkorhoz fűződő kitörölhetetlen emlékeket hagyott.

Én a szagokra borzasztóan érzékeny vagyok. Ma is érzékelni tudom századom körletének a szagát, ahogy napos tizedesi vagy ügyeletes őrvezetői szolgálatom alatt belém ivódott. Az első emeleten a lépcsővel szemben állt a szolgálati asztal, fejem felett dróton egy 25-ös égő, jobbról-balra a fali akasztókon függő Mannlicher karabélyok olajos szaga, az alagsorból a századkonyha kihűlt „illata", kétoldalt három-három legénységi szoba, nyáron nyitott

[12] Rajk Lászlót, Szalai Andrást és dr. Szőnyi Tibort a Conti (ma: Tolnai Lajos) utcában végezték ki. Pálffyval együtt vesztette életét Korondy Béla, Németh Dezső és Horváth Ottó.

ajtókkal. A legénységi termekben a szalmazsákhoz szabott évtizedes vaságyak alatt a ragyogóra suvikszolt bakancsok, rajtuk tiszta kapcák, a fejrészeken tökéletesen összehajtott kimenőruha rohamsisakkal, a jobb oldali akasztón az összetekert köpönyeg. Mindenütt rend, tisztaság – férfiszag. A rendért, a tisztaságért a napos tizedes, illetve éjféltől az ügyeletes őrvezető volt felelős, vagyis gyakran én magam. És én örömmel vállaltam a felelősséget az egész alvó század rendjéért. Laktanyaszagnak éreztem az olaj, a konyha, a legénységi termek szagát, ami néha felújul az orromban. Nem emlékszem a mellékhelyiség szagára, amit pedig csak olajjal szagtalanítottak. Nem volt meghatározó. Ezzel szemben a Margit körúti emlékeimet, ahová megszakításokkal 1928–1944 között kötött a szolgálatom, ma is az őrség mellékhelyiségének a penetráns szaga határozza meg, amit közvetlenül a boltozatos kapubejárat alatt jobbra, a félemeleti lépcsőforduló alá építettek. Az őrség az utcai rész földszintjét foglalta el, ez volt a célszerű, tehát eredetileg is oda tervezték. Ehhez az eredeti elrendezés szerint is közel kellett lenni a mellékhelyiségnek. Így fennállása száz esztendeje alatt, már a belépéskor a legénységi mellékhelyiség bűze határozta meg a budapesti katonai bíráskodás levegőjét. Ezért a kétféle szag emléke szerint határolom el magamban a két objektumot.

Gyakran elsétálgatok a népligeti régi bakalaktanya kapuja előtt, ami alatt 1927–1928-ban hetenként öt ízben vonultunk ki-be gyakorlatozni. A régi katonai bíróság telke beépítetlen – tiszta a levegő. Összehasonlítás nélkül azonban nem lehet értékelni az újat. Ezek után a régi légkörben folytatom tovább.

A Honvédtörvényszéken első közvetlen főnököm dr. Szücs János hadbíró főhadnagy volt. Dr. Piri Gábor is ott volt hadbírójelölt, kettejüket azért kell már e helyütt megneveznem, mert éppen régi baráti kapcsolatunk folytán legelső közvetlen fegyvertársaim lettek a népbíráskodásban. Az akkori Szücs-tanács jelentéktelen katonai bűncselekményeket tárgyalt, s az ilyen ügyekben hozott ítéleteket harmadéves jogászkoromtól nekem kellett megszerkeszteni. Politikai tárgyalásba – már főhadnagy koromban – véletlenül csöppentem bele, de ez nagyban befolyásolta a későbbi eseményeket. Két napon át dr. Dominich Vilmos főhadnagyot helyettesítettem, aki akkor a honvédség főparancsnokának kikülönített ügyészhelyettese volt, később a Bajcsy-Zsilinszky-ügy bírája, nekem önkéntes évfolyamtársam. Jelentős kommunista csoport szervezkedési ügyét tárgyalta a honvédtörvényszék dr. Ulrich Nándor főhadnagy tanácsvezetésével, a vádlottak között dr. Weil Emillel és Kruzslák Bélával. A vádlottak kihallgatását végig olyan légkörben hallgattam, amiről addig csak Tamás lelkes előadásaiból tudtam. Ilyen vádlottakkal még nem találkoztam. Nem tagadtak, nem védekeztek, nem hárították át a felelősséget, hitet tettek politikai álláspontjuk mellett. Tamásnak hetek múltán beszámoltam erről a tárgyalásról. Sajnálta, hogy hamar kicsöppentem belőle, minden további részlet nagyon érdekelte volna s megjegyezte: „ideje volt találkoznod ilyen igaz emberekkel is". Azt enélkül is értékeltem, hogy az általam felületesen megismert kommunista vádlottak nagyszerű emberek, akik vállalják és vallják, amit a vád szerint tettek – ám mégis szemben állnak azzal a társadalmi renddel, aminek én nemcsak főhadnagyi rendfokozatommal újonnan beépült tagja, de hivatalból védelmezője is vagyok. Nekem pedig ezekkel az „igaz emberekkel" ellentében a Mária Terézia-rendes vitéz Hadurat, a Tanácsköztársaság alatt kivégzett Ferry Oszkár csendőr altábornagyot[13], a Margit hídról a Dunába lőtt Hollán fivéreket és a ludovikás, júniusi ellenforradalom vezetőjét, Lemberkovics Jenő századost tanították követendő példaképnek. 1920. november 1-jén családostul jelen voltam, amikor katonai pompával helyezték díszsírhelyre az 1919 júniusi ellenforradalom két újpesti „mártírját", s attól kezdve 1943. évi halottak napjáig mindig díszesen kivilágították ezeket a sírokat. Másodikos gimnazista koromból emlékszem a bőrkabátos Lenin-fiúk bírósági tárgyalására, ahogy arról asztalunknál apánk egyik ügyvédbarátja beszámolt. Ilyen emlékekkel terhelten hagyott bennem mély benyomást a kommunista-per vádlottainak a viselkedése.

Ezek azonban csak az első szubjektív hatások voltak. Az érzelmi benyomásokat évekkel később harctéri tapasztalataim töltötték meg objektív tartalommal. De hiányoztak a Tamás által igaznak állított tanítások. Amikor ezeket először kézhez kaphattam, nem sokra mentem velük, csak 1944. március 19-én, Tamás illegalitásba húzódásakor bízta rám anyánk Lenin német nyelven megjelent összes műveit. Először 1945 nyarán olvastam el a Kommunista Kiáltványt. Hamar megbarátkoztam a „kísértetekkel".

A Margit körútról 1939. február 1-jével az önállóvá vált Magyar Királyi Honvéd Légierő Parancsnokságához kerültem ügyésznek. Politikai látóköröm tágulására és tisztulására ez a beosztásom lényeges befolyást gyakorolt. A légi-

[13] A mai Kiss János altábornagy utcát annak idején Ferry Oszkár utcának nevezték.

erők ügyészhelyetteseként megismertem az összes hazai repülőteret, hangárt, a bennük tárolt katonai repülőgépeket, a különböző típusokat, származásukat – és valódi értéküket. Ezeket a gépeket német és olasz „szövetségeseinktől" vásároltuk kiváló mezőgazdasági termékeinkért a győri fegyverkezési program egymilliárd pengős keretében. Nekem, laikusnak az első hónapokban lenyűgözőek voltak a német Junkers 86-os bombázógépek, a 87-es zuhanóbombázók, a távolfelderítő He 70-esek (a Blitzek), az olasz bombázó Capronik, a kétfedelű vadász Fiat Cr 32-esek és 42-esek. Impozánsak voltak az olasz Savoia-Marchetti szállítógépek, míg a legjelentéktelenebbek a közelfelderítő német He 46-osok és a magyar WM–21 Sólyom gépek (az itthon modernizálni próbált német Fokkerek) voltak. Mindegyik gép oldalára felfestették a század emblémáját, ezek közül még a Puma, az Istenkardja, az Istennyila színpompás képeire emlékszem. A vörös emblémás Puma-századról az alábbi emlékem maradt. Ez a század 1939 márciusában – Kárpátaljára való bevonulásunk idejében – ellenőrzést végzett az új szlovák–magyar határ mentén. Az 1. vadászrepülő századunknak a spanyol polgárháborúban kitűnően bevált, azóta azonban idejétmúlt, az olaszok által a maguk részéről erősebb típusra cserélt Fiat Cr 32 típusú gépei voltak. (Nekünk ezek is jók voltak.) A század parancsnoka a légierőknél népszerű Negro Aladár százados volt, de a kilenc gépből álló kötelék azon a napon Csekme Béla százados vezetésével repült (szokásos V alakban, élén a vezérgéppel). A nyitott pilótafülkével elérhető legnagyobb magasságban repülő magyar vadászszázad alatt egy szlovák repülőszázad tűnt fel, amit a magyar vadászok Csekme jelére haladéktalanul megtámadtak. Hat szlovák gép megsemmisült, részben magyar, részben szlovák területre zuhantak. A szlovák gépek modern francia gyártmányúak voltak, nagyobb tűzerővel, a magyar repülők közül mégsem esett egynek sem baja.

Ez volt az új magyar légierő első haditette. A március 24-i sikert csak a teljes meglepetéssel lehet magyarázni. Jó háborús propagandaanyagot nyújtott.

A harcban részt vett pilótákat kitüntették. A századparancsnok Negro Aladár – a Szobránc felett aratott győzelem alapján – felvehette a Szobránczy nevet, míg Csekme Béla százados a Magyar Érdemrend hadiékítményes tiszti keresztjét kapta és vitézzé avatták. Csekme nálam négy-öt évvel volt idősebb. Ezek voltak az első hadikitüntetések, amiket a második világháború során adtak. Haditettüket egy Székesfehérvár–Budapest közötti utazás közben mesélte el nekem. Nem a haditett, hanem Csekme Béla személye és későbbi tevékenysége miatt kellett ezeket elmondani.

Az általam megcsodált hadigépekben magam is repültem, kivéve az együléses vadászokat. Fiatal főhadnagy koromban szenvedélyes lovas voltam, mostantól pedig – szolgálati útjaimon – egyre többet repültem, de alapfokú pilótaoktatásra sem engedtek, mert asztigmatikus távollátó szemgyengeséggel születtem.

Nagy lelkesedésem azonban hamarosan megdöbbenéssé változott. Egy-egy ilyen „csodagép" repülőbalesete után a baleseti bizottság ügyészeként működtem közre. Természetesen – különösen a székesfehérvári és szombathelyi iskolákban, majd a kassai repülőakadémián – előfordultak növendékek okozta balesetek, a repülés veszélyes üzem. De ez egyáltalán nem természetes a németek és az olaszok repülőiskoláiban is kiváló eredménnyel végzett magyar hadi-

pilóták gyakorlórepülései közben a hazai légtérben vagy az ország bármelyik katonai repülőterén. Hamarosan tapasztaltam – és ezt a repülőszakemberek nem is hallgatták el –, hogy ezek a náci meg digó csodagépek közönséges kimustrált ócskavasak, s legnagyobb részüket a németek Spanyolországban, az olaszok pedig Abesszíniában már leharcolták. Az iskolacélra különösen kiváló olasz Fiat vadászok idejétmúltak voltak, helyettük az olasz licenc alapján itthon gyártott Héja vadászokat kellett használni.

A hadianyag-vásárlásoknál nagy szövetségeseink közönségesen becsaptak minket, kormányunk pedig a szakemberek tiltakozása ellenére hagyta magát becsapni. Nem viseli el a nyomdafesték a repülőmérnökeinknek ezekről a nácifasiszta hadigépekről kialakult véleményét. Bajcsy-Zsilinszky Endre véleménye sem volt különb.[14]

Egymás után történtek gépenként 3–4 halálos áldozattal járó repülőbalesetek, sőt tömegszerencsétlenségek. A papodi (veszprémi) repülőtéren történt két tragikus szerencsétlenséget emelem ki.

Veszprémben az Erdéllyel kapcsolatos bécsi döntést megelőző hadikészültség lefúvásakor az ottani bombázóosztály 18 gépe állt az előírt térközben félkörben a repülőtéren. Teljes üzemanyag- és bombatöltéssel egy hétig várták a bevetési parancsot, azután a második bécsi „megegyezés" feloldotta a készültséget. A derűre azonban ború következett. A gépek bombaszekrényeinek kiürítése közben az egyik 5 kilogrammos bomba a kioldószerkezet hibája folytán a gép alatt felrobbant. A detonáció közvetlen hatására a szárnyakban tárolt üzemanyag is robbant, majd pedig a szekrényekben maradt bombák. A gépek között a tűz láncreakcióként terjedt, elszabadult a pokol. Az ott dolgozó tűzszerészek és szerelők az elsőnek felrobbant gépek között égtek, a távolabbiak előbb a gépeket igyekeztek széttolni, csak azután menekültek. Amikor a Hughesgéppel leadott hívásra futárgéppel a repülőtér fölé értem, a füst kelet felől betakarta a Papod hegy oldalát, alattunk a láng emeletnyi magasba lobogott. A leszállójelnél ki is szálltunk a gépből, és gyalog folytattuk az utat a parázsló roncsok felé.

[14] Ezekről a hadianyag-vásárlásokról Bajcsy-Zsilinszky Endre a honvédelmi tárca költségvetési vitájában a Kisgazdapárt szónokaként fejtette ki álláspontját. Országgyűlési Napló, 1941. november 13.

Még két ilyen 5 kilogrammos bomba által okozott baleseténél jártam el. Mindkettő élesítve a szekrényben maradt. Az egyik a Papod hegy felett becsűrés közben ütődött és robbant, pilótája és három kísérője lezuhant, szénné égett. A másik gép személyzete észrevette, hogy az éles bomba a gépben maradt. Börgöndön a hangártól távol álltak meg, kiürítették az üzemanyagot, a személyzet elhagyta a gépet. A pilóta – ülése feletti ablakát kinyitva – kezdte kinyitni a szekrényajtót, s amikor a bomba a gép alá esve robbant, neki sikerült kimászni az ablakon. Csak súlyos töréseket szenvedett.

A három súlyos baleset után ezt a bombát kivonták a használatból . . . A kiérdemesült öreg gépekhez tehát a hajózókra nézve életveszélyes, náluk már nem használt bombákat vásároltattak velünk a szövetségeseink. Ez a bomba német volt.

Egy másik papodi tömegszerencsétlenséget egy volt ejtőernyős tiszt színigaz visszaemlékezésében dolgozta fel.[15]

[15] Bárczy János: Vádindítvány. Bp. Magvető, 1979. 2. kiad.

Egy – a repülőmérnökök által bevetésre (és megvételre) alkalmatlannak minősített – Savoia-Marchetti (SM–75) zuhant vissza a felszálláskor, 21 személy lelte halálát. Ez lett volna az új magyar ejtőernyős zászlóalj bemutatkozása az 1941. áprilisi bácskai bevonuláskor. Szerintem a baleset oka az olasz gép hadi használhatatlansága volt. Én ideérkezésük után, még okkersárgára lakkozott korukban, berepüléskor utazgattam velük a hadmérnökök társaságában. Emlékszem, Dóczi Lóránt hadműszaki törzskari százados volt első ízben a gép pilótája. Kiszállás után, lelkes kérdezősködésemre válaszul a gépre köpött . . .

A baleseti bizottság a baleset okát úgy jelölte meg, hogy „a gép magassági kormány trimm[16] rendszere meredek magasságra volt beállítva, a start utáni hirtelen emelkedést a gép nem bírta el, visszazuhant", pedig azt kellett volna írni, hogy a tömegbalesetet a hadihasználatra alkalmatlan gép felelőtlen bevetése okozta. Ezekkel a siralmas szerkezetekkel küldték ki a repülődandárt a Donhoz, ahol a Donon túl a szovjet elhárítás ritkította az állományunkat, a Donon innen pedig folytatódtak a balesetek. Kezdtem felmérni fasiszta „bajtársainkkal" kialakult lelkes fegyvertársi szövetségünk valós értékét.

Teljes meghasonlást eredményező harctéri tapasztalataim előtt nem hagyhatok említés nélkül egy hasonló tartalmú, de más formában jelentkező náci zsarolási kísérletet a délvidéki agresszió idejéből. A Bácskába küldött gépesített alakulatunk öntevékenyen túllépte a vezérkarok által kijelölt működési vonalat és – a helyi német parancsnokság hozzájárulásával – eljutott Zágrábig, onnan Belgrádba.

[16] Kiegyenlítő.

Idáig csak a magyar folyamdandár hajóinak volt joguk behatolni. A belgrádi német parancsnokság a magyar Honvédelmi Minisztériumtól hihetetlenül nagy összegű kártérítést követelt – élelmiszerekben – azon a címen, hogy a magyar alakulatok a zimonyi vásárváros berendezését leszerelték, és hadizsákmányként hazaszállították. Ezenkívül a magyar csapatok tagjainak fosztogatásai miatt rengeteg feljelentés érkezett a magyar hatóságokhoz.

Mint a legmozgékonyabb fiatal honvédügyészt, engem küldtek le a Délvidékre a vezérkari főnökség kijelölése alapján, minden fegyvernemre kiterjedő hatáskörrel, a légierők parancsnoka illetékességében. Belgrádban negyvennyolc óra alatt tisztáztam, hogy a zimonyi vásártér körzetében magyar csapatok nem voltak, a berendezést a német csapatok szerelték le és szállították el. Ezt különítményem közreműködésével jegyzőkönyveztem, az eredményt személyesen jelentettem az ottani német haderő hadbírói hivatalának – amire órákon belül megvonták az ott-tartózkodási engedélyemet. Persze udvariasan. Az egyéni zsákmányolókat – folyamőr- és repülőtiszteket – begyűjtöttem; harmincnál több tisztet tartóztattam le, köztük a folyamdandár vezérkari főnökét és hadbiztosfőnökét. Adatokat szereztem be az újvidéki katonai közigazgatás főnökének, Bajor (Bayer) Ferenc ny. vezérőrnagynak a tevékenységéről is, aki a városra több millió pengős illegális ún. hadisarcot vetett ki, valamint országos viszonylatban elsőnek kezdte meg a zsidó vagyonok korlátozását. Hazatérve ezt is jelentettem, a tisztek ellen vádat emeltem, a Budapesti Honvédtörvényszék pedig az 1942. május elején tartott főtárgyalás eredményeként elítélte őket. A másodfokú tárgyalás idején már hadműveleti területen voltam. Bajor Ferenc ny. vezérőr-

nagyot leváltották, értesülésem szerint a szegedi bíróság hozott ellene súlyos ítéletet. A világháború után a jugoszlávok kikérték, és az újvidéki gyilkosok ügyében őt is halálra ítélték, majd kivégezték.

Nyomozásom eredménye a légierők parancsnokságán belül élénk vitát váltott ki, kifogásolták a nagy szövetséges tapintatlan dezavuálását. Referáltak a náci nagykövetség repülőattaséjának, Herbert Fütterer tábornoknak is, aki végül is lenyelte a békát. Én Signum Laudist[17] kaptam. Ettől kezdve tudatosult bennem, hogy a fejem nem tartozik az egyenruhához. A mundért le lehet vetni, a fejem akkor is megmarad – már, ha meghagyják.

1942. május 31-től 1943. június 26-ig a m. kir. 2. honvéd hadseregnél a keleti arcvonalon teljesítettem szolgálatot, mint a hadseregtörzshöz beosztott repülődandár hadbírája. Harcálláspontunk 1942 nyarától egy Ilovszkoje nevű községben volt, légvonalban kb. 40 km-re a Dontól. Működési területem onnan előre és vissza a Kárpátokig minden hadirepülőtérre kiterjedt, ahova magyar repülőegység települt.

1942 augusztusában futárgéppel repültem a Dontól visszafelé Poltavába. Utasként, mert pilótavizsgám nem volt. Kb. 300 méter magasból felfedeztem, hogy alattunk az úton menetoszlop halad az ellenkező irányba, végén egy-két fogattal. Közeledtünkre a menet arcvonalat képezett, és mereven tisztelgett felfelé. Nem akartam hinni a szememnek. Tizenkilenc éves koromtól katonai fegyelemben éltem, de ehhez foghatót még nem láttam. Visszafordultunk, és 50 méter magasan húztunk el a kővé dermedt oszlop felett. A szerencsétlenek magyar munkaszolgálatosok voltak,

[17] Államfői dicsérő elismerés jelvénye a magyar koronával díszítve.

nem tudhatták, hogy a magyar felségjelű gépből milyen veszedelem fenyegetheti őket. Kérésemre a pilóta visszaköszöntésül megbillentette a szárnyakat. A munkásszázad vonult tovább a Donhoz, mi pedig hamarosan leszálltunk Poltavában. Ki gondolta volna, hogy a munkásszázadok későbbi bírói pályafutásom alatt milyen sok feladatot jelentenek majd számomra.

Az első találkozás két és fél év múlva történt. 1945. február 4-én az ostromlott Budapesten, az Oktogon téren – amit egy hónappal korábban még Mussolini térnek neveztek –, a felszabadult pesti oldalon hajtottuk végre a hatósági jogokat gyakorló Budapesti Nemzeti Bizottság[18] által létrehozott néptörvényszék első halálos ítéleteit a hírhedt 401. számú különleges munkásszázad két keretlegényén. Az egyik tartalékos főtörzsőrmester, a másik tartalékos szakaszvezető volt. Mindketten legalább 50–50 személyt lőttek agyon saját kezűleg menet közben vagy az esti pihenés alatt. A munkaszolgálatosok pusztítására a nagykátai kiegészítő parancsnokság vezetőjétől, majd az ezredparancsnokuktól kapták az eligazítást. A rájuk bízott 196 főből 72 maradt életben, 124 munkaszolgálatost meggyilkoltak.

A két hóhért a szovjet csapatokkal hazatért volt századbeliek egyike Budapesten felismerte, az újonnan alakuló politikai rendőrség őrizetbe vette, a BNB pedig engem bízott meg az újfajta politikai bíróság megalakításával és az első tárgyalás lefolytatásával. A halálra ítélt gyilkosokat az oktogoni lámpavasakra akasztottuk. A végrehajtás után a teret megtöltő felszabadult tömeg megéljenezte az újfajta

[18] A továbbiakban: BNB.

igazságszolgáltatást, azután botokkal, ernyőkkel nekiesett a lámpavason himbálódzó hulláknak, és ütlegelni kezdte azokat. Amikor ez ellen hivatalos minőségemben tiltakoztam, leverték a fejemről a kalapot. Kivergődtem a tömegből. A németek a várból felfedezték a tömegcélpontot, és lőni kezdték a teret. Hamarosan csak a két hulla maradt az Oktogonon.

A kivégzésről népügyészemmel együtt a Conti utcába mentem, a volt m. kir. Legfelsőbb Honvédtörvényszék épületébe, amit a Budapesti Néptörvényszék részére foglaltam le. Míg mi Pesten már a nép nevében ítélkeztünk, addig a várban a fasiszták még gyilkoltak: Braun Éva és társai ez idő tájt haltak mártírhalált.

1942. május 31-én a repülődandár törzsét és légvédelmét szállító katonavonattal indultam a keleti hadszíntérre. Elhaladtunk Breszt-Litovszk elpusztított erődje mellett, ahol a maroknyi szovjet helyőrség egy hónapig tartotta fel a nácik kezdeti lendületét; áthaladtunk a Minszk környéki erdőségen, ahol a vasútvonal mellett 50–60 kilométerenként a felrobbantott vonatok kiégett roncsai feküdtek. Éjjel a minszki pályaudvaron éltük át az első szovjet légitámadást, Kurszk előtt pedig már nappalit is kaptunk. A szerelvényünkhöz tartozó légvédelmi ágyú jó későn, a becsapódások után kezdett el lövöldözni, és másnap legnagyobb meglepetésünkre két fehér karikát láttunk a gépágyú csövén annak jeléül, hogy a tüzérek leszedtek két szovjet bombázót. A haditettet közülünk nem látta senki. A dandártörzs jó mélyen délre, egy Szolomikovszkije-Dvori nevű község környékére, első harcállláspontunkra települt. A közeli erdő mellé szálltak le a folyamatosan érkező gépeink.

Ennek a kiutazásnak azonban nem az útvonala, hanem a hangulata az említésre méltó.

Jóval Kurszk előtt éjszakáztunk. Reggel a szállítmányparancsnok négyszögbe állíttatta a tisztjeit és legénységét, ünnepi beszédet tartott a Hadúr 74. születésnapja alkalmából. Még a tisztek lelkesedése is kívánnivalót hagyott maga után, hát még a legénységé. Hol voltunk már a felvidéki bevonulás újjongó hangulatától, amikor a ledöntött határsorompón átlépve megcsókoltuk a „felszabadított" magyar földet! Az 1941-ben a Kárpátokon túlra – az országgyűlés jóváhagyása nélkül – küldött gyorshadtest később lerongyolódva, siralmas állapotban tért vissza. Mi, tisztek ismertük a szovjet elleni Blitzkrieg kudarcát, a Moszkva alatti csúfos csatavesztést. Az nem volt elfogadható, szakszerű magyarázat, amit a törzsünkhöz beosztott német repülőtisztek hajtogattak: „ja, das ist der Winterkrieg!"[19]

A kiérkezésünk is ilyen nyomott hangulatban történt. Odakint azután azt is megtudtuk, hogy a szovjet csapatok kora tavaszi offenzívájának a feltartóztatására még a Mannlicherrel felfegyverzett magyar megszálló csapatokat is be kellett vetni Harkovnál. A harctér pedig kérlelhetetlen iskola. Gyorsan, egyértelműen tanít: leleplez és felvilágosít.

Hamarosan cikázni kezdtem a hadirepülőterek között a balesetek kivizsgálására. Felesleges, hogy felsorolással szolgáljak. Kijevből egy ósdi olasz Caproni lezuhanását említem, fedélzetén Felleg Róbert századossal és társaival. Később Urivnál Mocsáry István őrnagy és két társa zuhant le egy újabb típusú olasz Capronival. Bombázóbevetésről érkeztek vissza katonaszerencsével egészen addig, amíg az új

[19] Nos, ez a téli hadviselés!

gép Uriv környékén a senki földje felett találatot nem kapott. Németh János repülő vezérkari alezredes ejtőernyővel kiugrott, és földet ért. A szovjet állásokból nem lőttek a tehetetlen ellenségre, pedig jó célpont lett volna. Lábtöréssel megúszta. A pilóta és a két lövész elpusztult.

Ezzel elérkeztem Horthy István tartalékos repülő főhadnagy, kormányzóhelyettes 1942. augusztus 20-án hajnalban bekövetkezett halálos szerencsétlenségéhez. A balesetről az elmúlt évtizedekben három leírást olvastam, a három csupán a baleset tényében egyezik.[20] Az egyik részletesen feltárja, hogy az odakint állandóan dorbézoló kormányzóhelyettes a repülődandár tisztjeivel névnapját ünnepelte, s az áttivornyázott éjszaka után – parancsnokai: András Sándor repülő vk. alezredes, az 1. repülőcsoport parancsnoka és Csukás Kálmán vk. őrnagy lebeszélési kísérletei ellenére – azért kívánt felszállni, mert kótyagos fejjel nem tud udvarolni a csinos Gabriella ápolónőnek. A start után gépét nem tudta felemelni, s az a repülőtér felett alacsony magasságból lezuhant, maga alá temetve pilótáját. Megemlíti a könyv azt is, hogy az angolszász-barát Horthy Istvánt a németek lőtték le.[21]

A kémelhárítás akkori vezetője szerint a gép még a repülőtér felett visszazuhant. A budapesti szóbeszédről, arról, hogy a kormányzóhelyettes angolszász barátsága közrejátszott halálában, s a németek tették el láb alól, a hivatalból mindent tudó elhárítófőnök is említést tesz.[22]

Végül olyan beállítást is olvastam,[23] miszerint Horthy Istvánnak 1942. augusztus 20-án reggel Szabó Mátyás századparancsnok adott szolgálati parancsot: szálljon fel társával, az állandó kísérőül szolgáló Nemeslaki Zoltán őrmesterrel együtt a közelfelderítő gépek biztosítására. Ez meg is történt. „Horthy gépe 400 méter magasban dugóhuzóba került és lezuhant. A valóság száraz és drámaiatlan: egy rossz, ehhez a géphez nem értő, elkényeztetett pilóta ügyetlenül manőverezett, lezuhant . . .” Azt a lehetőséget, hogy Horthy István illuminálton szállt volna gépbe a szerző azzal a kézenfekvő indokkal zárja ki, hogy a kormányzóhelyettest „Szabó Mátyás italosan a saját bőrét féltve nem engedte volna felszállni”. Ez a legutóbbi beállítás az elsővel homlokegyenest ellenkezik, s annak cáfolatául szolgál.

Én viszont mint a Horthy-baleset bizottságának az ügyésze, közvetlen tapasztalat alapján tárgyilagosan mélyebbre kívánok hatolni az okok feltárásában.

A baleseti bizottság megállapította, hogy a balesetet szenvedett gép eredetileg hibás repülőtulajdonságaiból adódott a baleset és nem a huszonötödik bevetésre induló pilóta hibájából.[24] (A bevetések számát az osztályparancsnok

[20] A szerzőnek 1987-ben bekövetkezett halála miatt nem adatott meg, hogy M. Szabó Miklós: A Magyar Királyi Honvéd Légierő a második világháborúban (Bp. Zrínyi, 1987. 161–168. p.) c. műve jelzett oldalait, a reális megközelítésű feldolgozást elolvashassa.

[21] Horváth Miklós: A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál. Bp. Zrínyi, 1958. 368–370. p.

[22] Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig. Bp. Magvető, 1978. 2. kiad. II. k. 475. p.

[23] Mattheidesz Konrád: Egy legenda valósága. História, 1981. 2. sz. 24–25. p.

[24] M. Szabó Miklós – i. m. – utal arra, hogy a pörgő légcsavar tömegéhez képest igen kicsiny volt a kormányfelület, amely e típusnál igen gyakran dugóhúzóba perdülést eredményezett.

okirattal igazolta.) Ezt a gépet kb. másfél évig csak a magyar légierő használta, a sárkánylicencet az olaszoktól vásároltuk, ahol gyártásra nem került. Ebbe a sárkányba a magyar mérnökök csepeli WM gyártmányú úgynevezett K–14-es motort szereltek. Ez egy tizennégyhengeres csillagmotor volt, súlyára és erejére jellemző, hogy a németektől és olaszoktól vásárolt bombázóinkat teljes terheléssel két ilyen motor hajtotta. Ezzel a túlméretezett motorral a kis méretű gépsárkány elveszítette eredetileg sem kifogástalan aerodinamikai tulajdonságait. Ezt a hátrányt még növelte, hogy a pilótaülés mögé páncélpajzsot szereltek. Ha pedig egy ilyen vadászgépünk szerencsésen visszaérkezett a repülőterünk fölé, aggódva figyeltük, vajon kijön-e a futószerkezete, mert ez is gyakran megtréfálta a pilótákat. Ezek voltak a Héják. Más hadicélra használható vadászrepülőgépünk akkor nem volt.

A bizottság további megállapításait felesleges itt részletezni. A gépet a földi személyzet kifogástalanul előkészítette, a szabotázs gyanúja fel sem merült. A zuhanás előtt a gépben nem történt robbanás, a földről nem hallatszott lövéssorozat – minden külső beavatkozás nélküli szokásos baleset történt.

Jellemző, hogy az orosz fronton bevetett mind a 15 Héja elpusztult. A „kis Horthy" tehát a volt 2. magyar hadsereg annyi névtelen halottjával együtt vált a bűnös politikai és katonai vezetés áldozatává. Ezt történelmi igazságszolgáltatásnak is fel lehetne fogni – csakhogy a kormányzóhelyettes nem SAS behívóval került ki a Donhoz. Mi a baleset után azt reméltük, hogy legalább ebből okul majd a gyászoló apa. De nem történt semmi.

A következő hetekben felmérhettem a pilóták hangulat-

változását az eset kapcsán. Az ócskavas gépeken halni induló magyar pilóták a porondra lépve már nem köszöntötték a cézárt[25], vagy ha mégis üdvözlésre lendült a jobbjuk, akkor már mást köszöntöttek: a repülőtisztek nem kis hányada belépett a Nyilaskeresztes Pártba. Volt azonban más politikai irányváltás is, megjelent a tisztek között a Magyar Testvéri Közösség.[26]

Elmúlt a nyár. Tőlünk 40 kilométerre keletre, az urivi kiszögellésben, a hídfőállásukat vitézül tartották a szovjet csapatok, a magyar hadsereg képtelen volt felszámolni őket. Dandárparancsnokunk több ízben járt a sztálingrádi fronton, harmadszorra nem tagadta, hogy a helyzet hasonló a mi urivi állapotunkhoz. Mi lesz, ha beköszönt az orosz tél, és megismétlődik a múlt évi téli offenzíva? A saját vonalunk állapotát a törzsnél minden tiszt ismerte. Felderítőink pontos képet állítottak össze, távolfelderítőink a németeknek dolgoztak, ennek megfelelő felszereléssel. Tudtuk, 200 kilométer szélességben széthúzott seregünk megfelelő nehézfegyverzet nélkül a rábízott folyamvédelemre sem lesz alkalmas, különösen, ha az arcvonaltámadáskor már a déli szárnyunkhoz csatlakozó olasz hadsereggel is baj lesz. Felettünk azonban a 2. német hadsereg tartotta a doni vonalat – reméltük, arra nyugodtan támaszkodhatunk.

[25] Morituri te salutant – a halálra készülők köszöntenek.

[26] A Magyar (egyes iratokon: Testvéri) Közösség az 1930-as évek elején létrejött konzervatív-jobboldali, fajvédő titkos szervezet volt. A keresztény úri középosztályhoz tartozó miniszteriális alkalmazottak középrétege, a budapesti és vidéki közigazgatási tisztviselők jelentős funkciókat betöltő tagjai, valamint orvosok, pedagógusok, mérnökök és egyéb értelmiségiek alkották tagságát. Később vezérkari tisztek is csatlakoztak.

Hetekkel Horthy István halálos balesete után a kilátástalan hadihelyzet miatt is feszült lelkiállapotban éltünk, amikor egy délután beállított a szobámba a két Hadnagy unokafivér. Két székely góbé; a nálam idősebb András pilótavizsgás műszaki százados, a mai fogalmak szerint üzemmérnök és a mérnök-vezérkari alezredes Döme, velem körülbelül egykorú. A rendfokozatbeli differenciát a szolgálati ág és a vezérkar közötti megkülönböztetés okozta. A két Hadnagy kertelés nélkül azt az ajánlatot tette nekem, hogy lépjek be tagként a Magyar Testvéri Közösségbe, aminek ők régi tagjai. (Döme[27] emberi és szakmai jellemzésére meg kell említenem, hogy azok közé a repülőtisztek közé tartozott, akik tiltakoztak a Savoia-Marchetti gépek hadi használata ellen, majd ugyanúgy szót emeltek a Héják hadi alkalmatlansága miatt is.) Én azt a választ adtam, hogy titkos társaság tagja elvből nem lehetek. A szituációt András válaszával lehetne pontosan érzékeltetni: nála cifrábban és komorabban nem hallottam káromkodni. A legdrasztikusabb kitörése is inkább lesújtó volt, mint felháborító. Azt hiszem azért, mert rendszerint jogos felháborodását fejezte ki káromkodással. Elutasító válaszomra azt vágta a fejemhez, hogy ha nem akarok velük együtt igaz magyar lenni, akkor bújjak a labanc barátaim anyjába. Ezek a labanc barátaim a náci dögöktől minden undorítót utánoznak, de azt nem, hogy azok miként gondoskodnak a hősi halottak visszamaradt hozzátartozóiról. „Eszedbe jutott már igen tisztelt ecsémuram, mi lesz ezeknek a szerencsétlen talpasoknak a purdéival, ha majd az orosz télben velünk együtt itt gebednek? Mert a hivatásos tiszt urak ár-

[27] Másutt: Domokos.

váiról valahogy majd gondoskodik a kegyes államhatalom, de ezekről nem fog gondoskodni senki. Itt kétszázezer koldus fog megdögleni, ami otthon hatszázezer ellátatlant jelent. Azokkal mit fog csinálni a hülye Hadúr, akinek figyelmeztetésül a saját fia megégett hullája sem elég? Tudod, mi lesz? Magyarországon az összeomlás után meg fogják csinálni a kommunizmust, mert más választás nem is lehet. Ha mi meg nem döglünk itt, édes öcsém, nekünk kell tenni valamit, és te erre nem vagy hajlandó."

Azt válaszoltam, hogy a kommunizmus bizony eljöhet (Tamás jóslatai jutottak eszembe), forradalom nélkül a Magyar Testvéri Közösség úgysem tud a szociális igazságtalanságokon segíteni. Nem folytathattam tovább, szegény Bandi csúful káromkodott. Végül Döme megjegyezte, hogy ezeknek a problémáknak a megoldása a magasabb parancsnokok kötelessége, nekünk csak gondunk. Minden becsületes magyar katonatiszt gondja. Ebben megegyeztünk és elmentek.

Hadnagy András százados elesett – két árvája maradt[28]. Mint később, 1947 tavaszán megtudtam, parancsnokunk, András alezredes ebben az időben lett a közösség tagja, talán bizony a Hadnagy unokafivérek rábeszélésére. Akkor ilyen volt a közösség politikája – vonzott. Négy évvel később a köztársaság elleni összeesküvés bázisa lett, András Sándor pedig a második számú katonai vezető.

Október elején hirtelen beállt az orosz tél. A hajózók a németektől a legmodernebb, a gépben villannyal fűthető

[28] Hadnagy Domokos – mint a Magyar Függetlenségi Mozgalom tagja – 1944. december 9-én az olaszországi Bariba az amerikai csapatokhoz átrepült.

téli felszerelést kapták, a földi csapatok tagjai – tisztek és legénység egyaránt – hordhatták a lenvászonnal bélelt kincstári posztóköpenyt, a szerencséseknek irhamellény is jutott és orosz szabású bárányból kucsma. A meleg lábbeli hiányzott. A hadseregszállás közelében egy régi orosz templom dugig volt töltve – társadalmi gyűjtésből származó – extra téli felszereléssel, de ennek kiosztására már nem kerülhetett sor. Az egészet felgyújtották a menekülés (visszavonulás) során.

A hadihelyzetet nem kell ismertetni. Sztálingrádnál a Paulus-hadsereg felszámolása után alattunk az olasz front omlott össze, felettünk a 2. német hadsereg vonult vissza, mi pedig fedezetlenül, harcászatilag légüres térben maradtunk. Bekerültünk a húsdarálóba, és kevesen jutottak ki belőle. Azokból az időkből közismertek Jány Gusztáv hírhedt parancsai. 1943. január 24-én jelent meg az, amelyikben többek között az állt, hogy „a 2. magyar hds.[29] elvesztette becsületét, mert kevés ... ember kivételével nem váltotta be azt, amit tőle mindenki joggal elvárhatott ..."

A repülődandár hajózói kellő időben hátrarepültek. A törzs sündisznóállásba került, ki kellett törni. A parancsnok, Csukás Kálmán (akkor már) repülő-vezérkari alezredes az első napon elesett. A törzset Heppes Aladár százados vezette tovább. Öt-hat tehergépkocsink volt, az utolsón egy gépágyú, ezekkel jutottunk Bugyonnijbe, ahol éjszakáztunk. Az utánunk érkezett németek hajnalban el akarták vinni a tehergépkocsikat. Heppes parancsára a törzs tagjai tüzelőállást foglaltak el – a nácik is, de nekik nem volt ágyújuk, s így kénytelenek voltak továbbgyalogolni. Ritkán

[29] Hadsereg.

fordult elő, hogy a németek kullogtak a mi autóink után. Siettünk is lehagyni őket. Idáig jutott télre a magyar–német repülőbarátság.

Pedig még ősszel, négy-öt havi frontszolgálat után egymást díszítették fel a repülőparancsnokságok. A Hadnagyoknak is volt vaskeresztjük, nekem pedig a Sasrend V. osztálya jutott a kardokkal. Nem sokat díszelegtünk vele.

Az összeomlás után a sorsdöntő kurszki csata idejéig maradtam hadibeosztásban, akkor 13 hónapi harctéri szolgálat után leváltottak. Újabb Signum Laudist kaptam hadiszalagon. Mindkét leváltóm tanítványom volt, már százados koromban hadbírójelöltjeim zászlósi rangban, de a harctérre már ők is századosként érkeztek. Azután mindkét fiatalember két hónapon belül elesett. Berente Balázs sorozatot kapott a mellébe, Nagy Lajos pedig futárgéppel lezuhant. Hadbíró is eleshetett a fronton.

Hadibeosztásban az elit repülődandárnál kevés bírósági ügyem akadt, egyet emelek ki. A téli események idején a szállítóoszlop egyik katonája lemaradt tőlünk, és akkor került vissza a túloldalról, mikor az SS páncélosok Harkovnál már kialakították a tavaszi – induló – állásokat. Átadták nekünk ítélkezésre. Az ellenséghez való szökés büntetése minden jogrendszerben halál. A tábori bíróság vezetésemmel tizenöt évi fegyházra ítélte és intézkedtünk, hogy szállítsák hazai börtönbe. Útközben ismét megszökött, majd kézre kerülése után Berente Balázs tábori bírósága halálra ítélte és agyonlőtték.

Visszaérkezésem után a Honvédelmi Minisztérium hadbírói osztálya a Honvédtörvényszékhez helyezett bírónak a Margit körútra. 1943. július 1-jétől kerek egy évig ítélkeztem a Margit körúton, abban az időben, amikor annak

börtönrésze politikai elítéltekkel és statáriális ítéletekre váró katonaszökevényekkel volt tele, de voltak jehovisták is, akik hitelveik alapján tagadták meg a fegyveres katonai szolgálatot és szabotáló hadiüzemi munkások is – különböző okokból katonai igazságszolgáltatás alá vont polgári személyek. Nők is. Ugyanúgy volt a Conti utcai katonai börtönben. Többen megírták azokból az időkből származó börtönélményeiket. Helyénvaló, hogy én, a horthysta hadbíró is visszaemlékezzem erre az időre. Az ellenkező oldalról.

Az a meggyőződésem, hogy a Margit körúti katonai „igazságszolgáltatás" történetét a horthysta időkben három történelmi korszakra kell osztani. Az első a Bethlen-féle konszolidációtól kezdve az 1930:III. tc. életbelépéséig tartott, a második 1939 végéig, a harmadik a Szálasi-féle bitorló rendszer teljes összeomlásáig, ami természetesen mélyen maga alá temette az 1912. évi törvényeken alapuló régi katonai bíráskodást.

Amikor 1928 végén a Budapesti Honvédtörvényszékhez kerültem, azt unalmas hivatalnak találtam. A hadbírók rendfokozati megjelölése főhadnagytól felfelé előadóbíró, főelőadóbíró, altanácsnok, tanácselnök és főtanácsnok bíró volt, a tábornok pedig vezértanácsnok bíró. A rendszer hadbírái a társadalmi megbecsülés terén öszvérek voltak: a katonáknak bírák, a bíráknak katonák. Ludovikát nem végeztünk, egységes bírói és ügyvédi vizsgát nem tettünk, pusztán a tartalékos tiszti vizsgához kellett jogtudományi végzettség ahhoz, hogy elvileg másfél évi katonai joggyakorlat után hivatásos hadbírói vizsgát tehessünk, ami polgári gyakorlatra nem képesített. A hadbírák várakozási ideje az előléptetésnél azonos volt a tábori lelkészekével,

egy évvel a gazdászati („géhás") tisztek előtt, három évvel a csapat- és hat évvel a vezérkari tisztek mögött. Volt olyan osztálytársam, aki 1944 őszén vezérkari alezredes volt, míg én százados. A katonai kaszton belül így jelentős különbségek uralkodtak.

Amikor 1934-ben Nánássy-Megay altábornagy volt a budapesti I. honvéd hadtest parancsnoka, én a hadtestparancsnok ügyészénél szolgáltam. Ez az altábornagy azelőtt huszár volt, csak ez lehetett az oka annak, hogy elrendelte a hadbírák „lovasítását". Minden évben folyamatosan egy-egy hadbírónak kellett volna a hadtesttől lovasiskolába menni. Az első – és utolsó – én voltam, s el is végeztem a lovasiskolát (melyet a vonatosztálynál, a Lehel és az Aréna út[30] sarkán levő laktanyában rendeztek). Úgy megszerettem a lovaglást, hogy az iskola után a lovaglótanárok mellett maradtam, akik az istállókban gazdátlanul maradt szolgálati lovak lelovaglását bízták rám. (A tiszteknek szolgálati beosztás szerint kincstári ló járt, pl. az íróasztal mellett dolgozó vezérkariaknak is, akik hálásak voltak, ha helyettük naponta lelovagoltam a lovukat.) Így öt éven keresztül, a légierőkhöz történt vezénylésemig minden reggel fél hétkor a lovardában kezdtem a napot, s utána a ló testétől átizzadt csizmában, meglehetősen istállószagúan mentem be a Margit körútra.

A lovasok legszebb szezonja az ősz, a parforsz, azaz „magyarul" a military lovaglások ideje volt. Indulás a megyeri lóversenypályától, végig a fóti uradalom akadályokkal beépített lovaspályáján át a váltakozó célokig, például a Megyeri Csárdáig. Szép sportélmények voltak ezek,

[30] Ma: XIII. ker. Dózsa György út.

annyira, hogy 1935-től az év folyamán is többször végiglovagoltam a pályát lovász kíséretében magam vagy lovastüzér zászlós Gábor öcsémmel együtt, köteléken kívül is. Megay után Nagybaczoni Nagy Vilmos altábornagy lett a hadtestparancsnok, aki gyakran maga is részt vett ezeken a lovaglásokon. Ilyenkor a lovászok által tartott lovak előtt állva vártuk nagyméltósága megérkeztét, aki a sor előtt ellépve minden tiszttel kezet fogott. Amikor első ízben fedezte fel a jelenlétemet, nem minden derű nélkül azt kérdezte tőlem, hogy mit keresek itt, tudom-e, mi a különbség az íróasztalszék meg a nyereg között. Azt feleltem: „Tudom, Nagyméltóságod, az íróasztal mellől nagyobbat lehet puffanni." Válaszom tetszett a parancsnokunknak, kezet fogott, és azt mondta: „Jól van, majd meglátjuk, hogy nem fogsz-e a nyeregből lepuffanni."[31] Ez akkor nem következett be, és a célbaérés után, a búcsúzáskor elismerően rázott kezet. Máskor viszont előfordult, hogy a lovamat a lovászok fogták meg az újpesti vágóhíd körül, én pedig ló nélkül, villamossal tértem vissza a laktanyába. A tréntisztek ugyanis „tévedésből" a saját megszokott lovam helyett egy belovagolatlan új lovat hoztak ki nekem az induláshoz. Az utolsó pillanatban kénytelen voltam az idegen lóra ülni. Hamarosan faképnél is hagyott.

[31] Nagybaczoni Nagy Vilmos jellemzésére érdemes megemlíteni, hogy nem sokkal ez előtt sorozatosan utasította vissza egyes ügyészi indítványok aláírását, mivel a legénység elleni intézkedéseket túl drasztikusaknak, a tiszti ügyek intézését pedig túlságosan szőrmentinek tartotta. „Hónapokba telt, amíg vezető ügyészünk beletanult a Megayéval ellenkező, emberibb parancsnoki igények kiszolgálásába" – írta dr. Major Ákos. Nagy Vilmos altábornagy már akkor, hadtestparancsnok korában is olyan mentalitású volt, mint később, miniszterségе idején.

A lovak után pedig következtek a repülőgépek. A repülőknél az első hetekben kellett átesni a tűzkeresztségen. Mint a légierők legfiatalabb ügyészhelyettese, szolgálati ügyködés közben a reggeli buszon a hajózókkal együtt mentem ki a repülőtérre, majd pedig magam is repülni mentem velük. A többüléses gépekben a megfigyelő helyén a pilótafülkében, de legtöbbször a másodpilóta helyén ültem, aztán kipróbáltam minden géppuskaülést. Kétüléses iskolagépekben a pilóta mellett vagy mögött végigcsináltam a műrepülés figuráit. A vadászgépek pilótái igyekeztek mindent megtenni annak érdekében, hogy rosszul legyek, ez azonban nem sikerült. Minden szolgálati utamat lehetőleg futárrepülőgépen tettem meg. Annak ellenére, hogy hadbíró létemre tavasztól őszig többet repültem, mint egyes hajózók, repülőpótdíjat nem kaptam. A csapattisztek megbecsülését ki kellett harcolni, de ez is csak az ismeretségi körben sikerült.

1943 nyarán történt, amikor már hét kitüntetésszalagot viseltem a zubbonyomon, köztük három harctérit. Vártam a villamost és láttam, hogy egy „csupaszmellű" fiatal trénszázados fixiroz, mire én is végignéztem, és hátat fordítottam. Erre elém állt, és kérdőre vont, hogy miért nem tisztelgek neki előre, hiszen ő csapattiszt. Valóban százados volt, és elvileg a csapattiszteknek joguk volt követelni, hogy a nem csapattisztek előre köszöntsék őket. Én annyit kérdeztem, hogy miért nem volt még a fronton. Elővettem a tiszti igazolványomat, hogy igazoljam magam, és kértem az övét, közölve, hogy a hadtestparancsnok ügyészhelyettese vagyok. Gyorsan tisztelgett és továbbállt. Nos, ennyire becsültek minket a honvédségen belül.

A társadalom irántunk való nagyobb megbecsülését nem

vonta maga után az a politikai gesztus, amikor Teleki Pál öngyilkossága után a Bárdossy-kormány elrendelte katonai és politikai jellegű bűncselekmények miatt a katonai bíráskodás polgári személyekre való kiterjesztését, és felállították a Vezérkar Főnöke Bíróságát. Így ítélkezhetett a Vezérkar Főnöke Bírósága 1942 őszén Schönherz Zoltán és társai felett is. Ma úgy értékelem ezt a politikai gesztust, hogy a magyar királyi kormány nem bízott a függetlenebb polgári bíróságok perrendi biztosítékaiban – pedig ott is működtek dr. Töreky Géza, dr. Szemák Jenő, dr. Krayzell Miklós és más hírhedt bírák nevével fémjelzett tanácsok –, hanem az ítélkezést az illetékes parancsnokok utasításának kiszolgáltatott hadbíróságokra bízta. A m. kir. katonai igazságszolgáltatás ugyanis évszázados tradíciók szerint egy-egy önálló seregtestparancsnok, mint illetékes parancsnok döntésének függvénye volt, aszerint, hogy az „illetékes parancsnok" elrendelte a nyomozást és az előzetes letartóztatást vagy megszüntette azokat; vádemelést rendelt el; végrehajtani rendelte a jogerős hadbírói ítéleteket; a hadra kelt seregnél kegyelmi jogot gyakorolt, illetve elrendelte a büntetés végrehajtásának a felfüggesztését a háború befejeztéig.

Az illetékes parancsnok mellett a katonai ügyész előadóíven indítványt tett, természetesen az élő eljárási és anyagi jogi rendelkezések szerint. A fegyelmi és politikai szempontok érvényesítése azonban az illetékes parancsnoktól függött, s ezek az elvek vezettek a Vezérkar Főnöke Tábori Bíróságának a megszervezéséhez. Itt egyelőre annyit, hogy a háború alatt a polgári politikai (büntető) ötöstanácsok ítélkezése is jelentőségét vesztette a Vezérkar Főnöke Tábori Bíróságának működése mögött. 1941 végétől a háborúellenes többségi társadalmi véleményt, illetve cselekvő akaratot elsősorban a katonai igazságszolgáltatással törte le a kormány, mégpedig a hadra kelt seregbeli eljárási szabályok szerint. Ennek az eljárásnak az ura 1941 őszétől 1944 március végéig Szombathelyi Ferenc vezérezredes volt.

Az 1932–39 közötti Margit körúti légkört már beárnyékolták azok a politikai perek – a katonai bűnvádi perrendtartás békebeli rendelkezései szerint –, amelyeket az 1930: III. tc. 98. §-a katonai bíróságok hatáskörébe sorolt „az egyébként polgári büntetőbíráskodás alá tartozó személyek ellen is, ha a kémkedést katonai titok tekintetében követték el, úgyszintén az ilyen cselekmények útján elkövetett szigorúbban büntetendő cselekmények miatt is". Azt a kérdést, hogy vajon a vádba vett cselekményt katonai titok tekintetében követték-e el, a VKF 2. osztálya szakértői döntötték el. Ilyen ügy volt dr. Weil Emil és társai már említett ügye is.

Még egy – akkor – közismert politikai ügyet emelek ki abból az időből, amikor a hadműveleti területre indulásom előtt a Délvidékről begyűjtött tisztek ügyében képviseltem a vádat a Margit körúton. Ugyanakkor tárgyalták a katonai titok tekintetében elkövetett hűtlenség bűntettével vádolt Békeffy László és társa ügyét. Békeffy közismert konferanszié és humorista volt, az ellene kémkedés címén emelt vád megdöbbentette a közvéleményt. A vádat dr. Dominich Vilmos képviselte, a tanácselnök személyére nem emlékszem. Úgy éreztem, jobb, ha ezek elől az ügyek elől a hadműveleti területre vonulok.

A Margit körúti épületnek az utcai szárnyán a Budapesti I. honvéd hadtestparancsnok ügyészsége és a Buda-

pesti Honvédtörvényszék folytatta tevékenységét. Az ítéletek végrehajtásának helye a börtönudvarnak abban a szűk sarkában volt, amit bal kéz felől a börtön, jobbról a hivatali épület határolt. 1944 nyarán ebbe a sarokba golyófogót építettek, mert közvetlenül mögötte terjeszkedett a földszint 12. számú nagy tárgyalóterem magasan nyíló ablakaival, hogy azokon át az udvarra ne lehessen kilátni.

A vesztőhelyen két ízben voltam. Először 1929-ben, amikor két gyilkost végeztek ki az 1. honvéd gyalogezredből. Hónapokig egy kispesti homoszexuális vendéglős barátai voltak, majd amikor az megtagadta a pénzelésüket, agyonverték. Az ítélkező tanács elnöke Bíró Aladár alezredes volt, a jegyzőkönyvvezető pedig én, a karpaszományos őrmester. 1944. január 31-én ugyanitt magam vezettem egy éjjeli betörő páncéloskatona kivégzését. Statárium volt, és a katona egy öregasszony lakásába hatolt be, aki felébredt, és úgy jajgatott, hogy a támadó nem tudta belefojtani a jajveszékelést. A szomszédok tetten érték – negyvennyolc órán belül a tanácsom előtt állt. Sem jogi, sem erkölcsi mentség nem volt. A polgári rögtönítélő bíróság is – a kegyelmi kérelem elutasításával – halálra ítélte volna.

A körülmények szerencsés összejátszása mentett meg attól, hogy több, illetve másféle halálos ítélet végrehajtásában legyen részem. Köztudott, hogy a kormány a front közeledtével a bűncselekmények növekvő száma miatt rendelte el a rögtönítélő eljárást, s a súlypont a katonai fegyelem rohamos fellazulása folytán a szökésre tolódott. A katonai bíróságok hatásköre az úgynevezett katonai üzemek polgári dolgozóira is kiterjedt. A Vezérkari Főnök hírhedt különbírósága ugyan nem a Margit körúton székelt, és nem is ott tárgyalt, de a halálos ítéletek végrehajtása

mindig ott történt. Ebben a házban „emberpusztító nagyüzem" működött, amihez a hivatásos hadbírák nem voltak elegen. Igen sok tartalékost hívtak be, ezek között voltak olyan fegyvernembeli tartalékos tisztek is, akiknek egységes bírói és ügyvédi vizsgájuk volt – ügyvédek, ügyészek és polgári bírák –, kiegészítő katonai bírói vizsgát tettek, és a fronttal fenyegető csapatszolgálat helyett inkább a Margit körútra jöttek ítélkezni. Ezekkel szemben mi, a frontot megjárt, Tűzkeresztet viselő hivatásos hadbírák erkölcsi előnyhöz jutottunk. A szökevények statáriális tárgyalásait legnagyobbrészt ezek a diplomájuk mögött dekkoló tartalékosok folytatták le. Ez természetesen a vezetőkön múlt, akik az újonnan érkezett ügyeket szétosztották a tanácsok közöt. 1943-ban a vezető dr. Gyüre László alezredes volt – tartalékos hadnagyként nagy vitézségi érmes –, utóda dr. Soós-Elsner Ödön hadbíró alezredes lett, aki 1945–1948 között az új Katonai Felsőbíróság bírája is volt. Mindkettő másfél évtized óta idősebb barátom. A hadtestügyészség vezetője dr. Pereghy János alezredes, szintén hadnagy korából vitézségi érmes. Az előbbi kettőhöz nem hasonlítható jelentéktelen ember és katona, aki azonban a legvéresebb három év alatt ellenjegyezte a halálos indítványt tartalmazó vádiratokat.[32]

[32] Az 1897-ben született dr. Pereghy János ellen 1946 őszén folyt tárgyalás a Budapesti Népbíróságon. A vádlott október 16–31. között letartóztatásban volt. Első fokon 5 évi börtönre ítélték, de a tanácsvezető különvéleményt jelentett be, és a NOT 2 évi börtönre mérsékelte az ítéletet. A szabadlábon levő dr. Pereghy 1949 márciusában jogerőre emelkedett ítéletének letöltése elől az angolszászok által elllenőrzött német területre szökött, az ellene kibocsátott nyomozólevelet elévülés miatt 1956-ban visszavonták.

A statáriális tárgyalások elől teljesen a harcteret járt hivatásos bírák sem térhettek ki – én sem. Dr. Gyüre és dr. Soós-Elsner jóvoltából azonban a páncélos hadtest szökevényeinek az ügyeit kaptam, ilyen pedig aránylag kevés akadt. Mint már említettem, a katonai eljárásban az eljárás megindításától az ítélet végrehajtásáig – rögtönítélő ügyekben a kegyelem gyakorlásáig – egy személyben az „illetékes parancsnok" rendelkezett, ez adott esetben a páncélos hadtest parancsnoka, vitéz Major Jenő altábornagy, névrokonom volt. 1932-ben együtt szolgáltunk Szegeden az ottani V. honvéd vegyesdandár-parancsnokságnál. Ő akkor őrnagy, én pedig hadbírójelölt zászlós voltam. Első alkalommal – tizenegy év távlatából is – visszaemlékezett rám, pedig csak a hadtestparancsnokság tiszti étkezdéjéből ismert. Leültetett, érdeklődött harctéri élményeimről. Különösen Horthy István repülőbalesetének részletei érdekelték, azután jövetelem lényegére térve bírói javaslatot kért tőlem a magammal vitt halálos ítélettel kapcsolatban. A javaslattétel jogom és kötelességem volt, a legtöbb illetékes parancsnoknál merőben formális. Egyáltalában nem biztos, hogy Őnagyméltóságát döntően befolyásolta az én jogi álláspontom és érvelésem, de magáévá tette kegyelmi javaslatomat. Arra hivatkoztam, hogy a páncélos hadtestnél jelentéktelen számban fordulnak elő szökések, az elrettentő példaadásra tehát nincsen szükség. Ezeknek a mostani katonáknak nagy része már megjárta a frontot, s most újra behívták őket. Jobb lenne, ha ez a most elítélt, frontot járt legény kegyelmet kapna. A halálbüntetést hosszú szabadságvesztésre kellene változtatni, amit úgyis csak a háború után fognak végrehajtani. Az ítélet kihirdetése után kísérettel útba kellene indítani a hadtestéhez tartozó másik

alakulathoz, tehát nem ahhoz, ahonnan megszökött. Mindez jogszabályi megoldás volt, nem én találtam ki, és nem a páncélos hadtestnél alkalmazták először.[33]

A Margit körúti börtönben azok a kézre került szökevények, akiket statáriális bíróság elé állítottak, már a tárgyalás előtt úgynevezett „golyós cellákban"[34] várták be sorsukat. A kegyelmi döntés kihirdetése pedig kegyetlen volt. Az ítélethozatal végett felfüggesztett főtárgyalást tovább folyattuk, s a vádlott a rögtönítélő bíróság elé állt. A tanácsvezető akként olvasta fel a rendelkező részt, hogy a rögtönítélő bíróság a vádlottat szökés bűntette miatt halálra ítélte. A bíróság helyet foglalt, az elítélt állva hallgatta végig az indoklást, amivel mindig nagyon siettem, mert – legalábbis az első – elítéltek halálra váltan, sápadtan várták a befejezést, ami a következőképpen szólt: „Ezt az ítéletet az illetékes parancsnok úr Őnagyméltósága megerősítette, azonban a ráruházott kegyelmezési jognál fogva kegyelemből tizenöt évi fegyházra változtatta át. A büntetést a háború befejezése után fogják végrehajtani. Megértette? Magát most kísérettel haladéktalanul útba indítják az új beosztásába az első vonalba. Ott jóvátheti a mostani kódorgást. Ha azonban újból megszökik, menthetetlenül a kivégző osztag elé kerül."

Sem az ítélethirdetés megpróbáltatását, sem a mindent feloldó megkönnyebbülést nem tudnám és felesleges is volna leírni. Persze csak az első három-négy esetben. Később még kilenc szökevény nyert Major altábornagytól azonos

[33] 1912:XXXIII. tc. 445. és 477. § rendelkezései.

[34] Ezekben a cellákban őrizték azokat, akik várhatóan halálos ítéletet fognak kapni.

módon kegyelmet, s a nevünk ismertté vált a „golyós cellákban". Tudták, ha az ügyet a szemüveges, több kitüntetéses hadbíró százados tárgyalja, hamarosan megnyílhat előttük a börtön kapuja, persze csak a harcoló csapatok valamelyikéhez. Annyira bíztak ebben, hogy az éjjeli betörő is kegyelmet remélt. Teljesen összeroppant, amikor kihirdettem, hogy az ítéletet két óra múlva végre fogják hajtani. A szerencsétlen számon kérte, hogy miért nem kapott kegyelmet, hiszen ő is páncéloskatona. A háború céltalanságára döbbent szökevény katonák és az éjjeli betörő között azonban a kegyelem gyakorlásánál különbséget kellett tenni. Így maradtak életben azok az 1943. évi katonaszökevények, akiknek az életéről a „Major-duó" döntött. Ám de mi lett volna, ha nem ilyen Őnagyméltóságú partnerem akad? Vajon mit tettem volna és meddig?

Huszonöt év múlva, amikor már régen ügyvéd voltam, egy este a munkaközösségi irodában egy züllött külsejű, nálam 10–15 évvel fiatalabb férfi erélyesen rám nyitotta az ajtót, és a küszöbről rám mutatva a következőképpen mutatkozott be: „Én a maga áldozata vagyok. Maga engem halálra ítélt. Az újpesti hadbíró százados, pardon, tábornok úr." Több ízben előfordult, hogy halálra ítélt védencem egyéni és közkegyelem után személyesen mondott köszönetet az irodámban, de olyan, akit én ítéltem volna halálra, csak ez az egy jelentkezett. Azt válaszoltam, hogy az bizony lehet, de amint látom, az egészségének nem sokat ártott a halálos ítéletem. Pénzt akart tőlem, noha beszélgetés közben kiderült, hogy amikor állítólag halálra ítéltem, még a fronton voltam. Ő ragaszkodott az időponthoz, aminek alapján megállapítottam, hogy nem is zsaroló, hanem csaló. Ebből itt annyi a lényeg, hogy hírem és személyleírásom a „golyós cellákon" túlra is eljutott. Ezt az embert többszöri látogatása után az ügyeletes járőr vitte el az irodából. Kiderült, hogy már 1945 után is tizenháromszor volt büntetve.

A bíráskodásban tehát voltaképpen a katonaszerencse óvott meg attól, hogy emberéleteket kellene számon kérni a lelkiismeretemtől.

Ügyészi beosztásomban ez másképpen alakult.

A légierőnél a hajózók között nem ismerték az osztálykülönbséget. Tisztek, tiszthelyettesek, tisztesek repültek. Hajózók közt nem volt jelentősége a rendfokozati különbségnek. A hajózókért viszont a szerelők voltak a felelősek, hajózók, szerelők azonosan gyűlölték a szabotázs lehetőségét. Előfordult, hogy az a gép, amelyik Szombathelyről a csepeli WM gyár repülőgyárának a repülőterére hozott és tett le, visszamenet felszálláskor előttem zuhant le. Szombathelyen is közvetlen tanúja voltam, amikor egy gyakorló Ju 86 típusú nehézbombázó, három karpaszományos pilótával és két szerelővel a fedélzetén visszazuhant és felrobbant. Ezeket azért említem, mert nem kizárólag elméleti okokból magam is gyűlöltem a szabotázst.

1941. szeptember utolsó hetében főnököm gépkocsival a csepeli WM repülőgyárba küldött, mert ott a kémelhárítók szabotázsakcióra bukkantak. Fiatal szakmunkások hibásan szegecselték egy Ju 86-os bombázógép felújított szárnyait. Nem egy-két helyen, hanem folyamatosan ... Ha a szándék igazolódik, akkor vitathatatlanul hűtlenség bűntettét követték el, mert a saját haderőnek hátrányt, az ellenségnek pedig előnyt okoztak volna. Ezekről a fiatal szakmunkásokról kiderült, hogy a Szociáldemokrata Párt tagjai. Nekem az volt a feladatom, hogy a helyszínen rendelke-

zésre bocsátott adatokból döntsem el, lehet-e a gyanúsítottak ellen statáriális tárgyalást tartani. Elrettentést követelt az elhárítás. A helyszínen az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy a gyanúsítottak szándékosan szabotáltak. Szakmunkások több helyütt és nem elszórtan hibásan szegecseltek. Az így szegecselt szárny repülés közben szétvált volna. A gyanúsítottak elismerték a rossz munkát, de tagadták a szándékosságot. A kihallgatás után, késő délután az elhárítás emberei gépkocsin vittek haza. Másnap reggel kellett beszámolnom közvetlen ügyészi főnökömnek, illetve vele együtt a légierők parancsnokának. Amikor a gépkocsiból kiszálltam, nem volt kétségem aziránt, hogy statáriális tárgyalást fogok javasolni – csak azt nem tudtam, hogy a féltucatnyi közül hány ellen.

Nem volt nálam lakáskulcs, csöngetésemre a feleségem nyitott ajtót, félig sírva, félig nevetve, felzaklatott idegállapotban. Ahogy az előszobaajtót becsuktam magam mögött, a nyakamba kapaszkodva közölte, hogy a délutáni orvosi vizsgálat szerint teherben van. Akkor már hatéves házasok voltunk.

Második emeletre a lépcsőn felfelé még emberhalálokról döntöttem magamban; mire felértem, kiderült, hogy bejelentette magát az életem folytatása. Nem szolgálok pszichoanalízissel. Másnap előadóíven azt a javaslatot tettem, hogy az illetékes parancsnok a gyanúsítottak előzetes letartóztatásával egyidejűleg rendelje el az ügyészi nyomozást annak szakértői felderítésére, vajon szándékos vagy gondatlan hibás munkateljesítés történt-e.

Hónapok múltán – már nem én képviseltem a vádat – a vádlottak súlyos szabadságvesztés büntetést kaptak. De élve maradtak. Ez nem katona-, hanem emberi szerencse.

Enyém és a gyanúsítottaké is. Részemről politikum nélkül. Csak azért, mert apa lettem. Még annyit, hogy ez az ügyészi előadóív 1945 nyarán egy zöldségkofától stanicli formájában került elő. Megjárta a HM Katonapolitikai Osztályát, onnan az igazságügyminiszterhez került, aki megköszönte nekem az ügy rendes eljárásra terelését.

Az 50. érettségi évfordulón szóba került az én háborús hadbírói, majd háború utáni politikai bírói pályafutásom. Egyik vidéki állatorvos osztálytársam azt kérdezte, hogy lehetett ilyen foglalkozást űzni, nem zavarja-e az álmaimat. Azt válaszoltam, hogy háborús kataklizmák idején nem lehet mindenki lódoktor.

Visszatérve a háború alatti eseményekre, ki kell emelni, hogy az 1941 után érvényben volt rögtönítélő eljárás kihirdetése az országgyűlés felhatalmazása alapján történt, alkotmányos jogalapja tehát támadhatatlan, nem úgy, mint 1931-től 1941-ig. A szökés bűntettében való bűnösség megállapításához annak tisztázása és eldöntése kellett, vajon a kézre került katona – a törvényszöveg szerint – végleg ki akarta-e vonni magát katonai szolgálatának teljesítése alól.[35] A kibúvási szándék megállapítása a bírói mérlegelésen múlt, hiszen minden szökevény azzal védekezett, hogy ha nem fogják el, önként visszatért volna a szolgálati helyére. Voltak abszolútnak tekinthető bizonyítási adatok: pl. hosszú ideig, civil ruhában, az otthontól távol való csavargás, hamis papírok használata, az elfogás előli menekülés, jogtalan fegyverviselés. Ilyen esetekben nem akadhatott

[35] A mai törvényszövegben a végleges kibúvási szándék hiányzik, és a háború idején elkövetett katonai szökés büntetése statáriális eljárás nélkül is lehet halál.

mérlegelni való. De ha hazament a szökevény, rövid ideig volt távol stb., már a vádemelés jogalap nélküli lehetett. Az ügyészek pedig – az illetékes parancsnokok többségének nyomása alatt – igyekeztek a bíróságra hárítani az állásfoglalásért való felelősséget... A rögtönítélő eljárás kihirdetése minden seregtestnél parancsban történt, ugyanúgy tették közzé a halálos ítéleteket és azok végrehajtását is. A szökevény katonák tájékozatlansággal sem védekezhettek.

Nemcsak a katonai szolgálattal és a háborúval torkig levő, elkeseredett emberek voltak köztük, hanem vagányok is, pl. az éjszakai betörő. Egy reggel beérkeztemkor a kapualjban két őr között egy jóképű férfit láttam megbilincselve, ingujjban, de tiszti szalonnadrágban. A karján kifelé hajtva kékparolis századosi zubbonyt tartott, azon a Magyar Érdemrend hadiékítményes tiszti keresztje és az I. osztályú német vaskereszt függött. Ebben az egyenruhában nyilvános helyen igazoltatták és kiderült, hogy katonaszökevény. A lopott tiszti egyenruhát biztonsági okokból viselte. A kék paroli a páncélosok színe volt, ezért nyomban megkérdeztem tőle, honnan szökött. Kiderült, hogy nem páncélos. Megkönnyebbültem, aligha számíthatott volna kegyelemre. Végül még annyit: statáriális ügyekben a bűnösség megállapításához egyhangú döntésre volt szükség. Az öttagú tanácsban egyetlen „nem" szavazat elég volt ahhoz, hogy az ügyet rendes eljárásra utalják. Ezért a „nem"-ért a tárgyalásvezető hadbírónak a politikai helyzet romlásának arányában kellett vállalni és viselni a politikai, az „igen"-ért pedig a lelkiismereti felelősséget.

Magam vetem fel a kérdést: vajon az első statáriális tárgyalásom után a tanácskozáskor – amikor nem tudhattam előre, hogy az illetékes parancsnoknak mi lesz a kegyelmi döntése – miért nem szavaztam nemmel? Mert hivatásos bíró voltam, és esküt tettem a jogszabályok legjobb lelkiismeretem szerinti betartására. 1933-ban a bírói eskü szövegéhez nem tartozott a dolgozó nép érdekeinek a figyelembevétele, aminek színe kaleidoszkópszerűen váltakozik. A bíróságok mindennapi gyakorlata, a jogalkalmazás még békés társadalmi és történelmi viszonyok között sem azonosítható mindig az igazságszolgáltatás, pontosabban az igazságszolgáltatásnak elvont fogalmával, hát még háborús időkben. Ötven évi gyakorlatomban a háborús főbűnösök felelősségre vonása volt az abszolút kivétel.

A bírónak rá kell döbbennie arra, mikor szakad el hivatali tevékenysége az „igazság" tartalmától. 1943 közepén az első megalapozott statáriális ítéletek meghozatala még nem okozhatott ilyen lelkiismereti problémát, a meghasonlásnak akkor kellett – volna – jelentkezni, amikor a halálbüntetéseket már futószalagon gyártották. Az ilyen ítélkezés állami öldökléssé fajult, a kormányzat a politikai rendezés halogatását az elrettentéssel is igyekezett ellensúlyozni. Ugyanis nemcsak a legénység köréből, hanem a tényleges tisztek közül is kockáztattak szökési, mi több ellenállási kísérletet. Ez azonban már 1944. október 15. után történt. Pl. Vitéz Györffy Gyula repülő alezredest a mátyásföldi katonai reptér parancsnokát november 29-én halálra ítélték, s másnap kivégezték. A rögtönítélő bíróság kötél általi halálbüntetését „kegyelemből" golyó általi kivégzésre módosították. (Később a népbírósági gyakorlat a katonai statáriális eljárásban hozott és végrehajtott halálos ítéleteket nem értékelte emberek törvénytelen kivégzése cí-

mén háborús bűntettnek, csak az 1944. október 15-e utániakat.)

Én tehát sorozatos szerencsével statáriális bíróként, illetve ügyészként így kerültem el a vesztőhelyet. Közülünk majd egyet nevezek meg, aki hetenként többször is megjárta ezt a komor utat, később a felelősség súlya alatt mégis sorozatos „nem" szavazataival szembeszegült a szolgálati elvárásokkal.

Előbb azonban a katonai igazságszolgáltatásnak a tartalékosokkal történt felduzzasztásról kell megemlékeznem. Ez a mennyiségi növekedés ugyanis minőségi változást is eredményezett. Törzstisztjeink Szegedről indultak, a politikai látókörüket két alapvető szempont határolta be: az antibolsevizmus és a revizionizmus. Utóbbi politikának a két bécsi döntéssel született eredménye erősítette az országgyarapító kormányzó személye, illetve politikája iránti bizalmunkat. Igaz, ez a bizodalom a doni tragédia után szétfoszlóban volt. A változtatáshoz azonban többségünknek sem józan irányvonala, sem határozottsága nem volt még. A fegyveres erők hivatásos tagjai nem rendelkeztek választójoggal. Már a harctéri élményeimmel kapcsolatosan említettem, hogy sem pártnak, sem titkos társaságnak tagjai nem lehettünk. Ezzel szemben a bevonult tartalékosoknak a legutolsó, 1939. évi országgyűlési választásokon még aktív és passzív választói jogosultságuk volt (többen közülük párttagok, még szélsőjobboldaliak is). Azon a választáson a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom több mint 900 000 szavazatot kapott. Végül is nem a bevonult tartalékosok vegyültek el a hivatásosok között, hanem mi keveredtünk el közöttük. Párttag természetesen polgári bíró és ügyész sem lehetett. A Budapesti Kir. Főügyészségről hozzánk tartalékos főhadnagyként bevonult dr. Harmath János budapesti főügyészhelyettes 1943. évi bevonulásától kezdve mégis a nyilasok exponense volt a Margit körúton. Ez a keveredés is erősen befolyásolta az ítélkezést. Természetesen akadtak kivételek is a tartalékosok között. Az egyik karpaszományos őrmester fogalmazónkból a felszabadulás után nyomban őrnagy lett, és velem egyidőben Szabadságrendet kapott, később Pálffy Györgyék ügyében a büntetőeljárás megszüntetése után Recskre került, ahol megnyomorodott.

A felszaporodott létszámnak helyet kellett szorítani a Margit körúton: megosztották az eredeti hivatali helyiségeket, és a bírói szobák száma megnégyszereződött. Nekem az I. emeleten jutott egy udvarra nyíló szoba, amiben három, egymáshoz tolt íróasztal fért el. Szobám a kapubejárat felett volt, ablakom alatt bonyolódott le a börtön napi „forgalma". Megszámolhattam volna a növedéket. Viszont szerencsére olyan távol voltam a vesztőhelytől, hogy nem hallottam a sortüzeket. Mindössze hármat kellett hallanom, de ez az élmény véget vetett bírói beosztásomnak.

Egy sok vádlottas hadiüzemi ügyben a földszint már jellemzett 12. számú tárgyalótermébe kellett kitűznöm a tárgyalást. A vádlottak között nők is voltak. Valami vagyoni vonatkozású ügy volt a hadiüzemi parancsnok okvetetlenkedése és a könyvszakértő okoskodása eredményeként, de örültem neki, mert így magam is fontoskodhattam ilyen ügyekben. (A tárgyalás megnyitása után kényelmetlenül érintett, hogy a női vádlottak egyike húsz évvel korábban gyakori párom volt a tánciskolában. Férjezett nevéről nem ismertem fel, elfogultnak azonban nem éreztem magam.) Kihallgatás közben a falon túl, tőlünk kb. tizenöt

méterre egyszerre csak sortűz roppant annyira váratlanul, hogy jegyzetelő kezemben elszaladt a ceruza. A falon túl kivégzés folyt. Egy-két percnyi dermedt csend után folytattuk a tárgyalást. Húsz perc múlva azonban újabb sortűz roppant, amire a nők sírni kezdtek. A harmadik sortűz után az egyik nő elájult. Szünetet rendeltem el, egy fél órára elengedtem a vádlottakat, majd a tanáccsal bevonultam a bírói szobába.

A haditörvényszék elnöke nyugdíjas alezredes volt, akit őrmester korom óta ismertem, mert csekély nyugdíját állandó bírósági kirendeléssel járó napidíjjal egészítették ki. Az első világháborúból Károly csapatkeresztje, Nemzetvédelmi keresztje volt, hatvan év körül járhatott. Az öregúr a bírói szobában magából kikelve felelősségre vont, hogy milyen címen avatkozom bele az ő elnöki jogába, hiszen a tárgyalást csak az elnök szakíthatja félbe. Igaza volt, én azonban feldúltan azt válaszoltam, hogy képtelen vagyok tárgyalni, amíg a fal túlsó oldalán sorozatban gyilkolják az embereket. Az alezredes kikérte magának, hogy a halálra ítélt szökevények kivégzését gyilkosságnak neveztem: „Ha a százados úrnak rosszak az idegei, menjen nyugdíjba! Az ilyen beállítottságú urak miatt következett be az 1919-es összeomlás is." Én erre feléje fordultam, az orra alá dugtam a Tűzkeresztemet, és csak annyit mondtam: „Én a Doonál voltam, alezredes úr."

A félbeszakított tárgyalást délután fejeztük be, de ez volt a Budapesti Honvédtörvényszéken az utolsó tanácsvezetésem. Mint később megtudtam, aznap délelőtt dr. Váraljai-Boda Imre százados hajtatta végre statáriális halálos ítéleteit. Egy napon három halál.

Ezt a volt társamat azért nevezem meg, mert Andorka

Rudolf[36] és dr. Vida Ferenc[37] is írtak róla könyvükben. Mindketten Schönherz Zoltán és társai tárgyalásáról emlékeztek meg. Andorka Rudolf egyszerűen monoklis „jampecnek" nevezte dr. Bodát, dr. Vida pedig ügyészi működéséről írt lesújtó bírálatot. Boda Imre egy évvel volt idősebb korban és rangban nálam. 1931-ben tartalékos huszár hadnagyként vonult be joggyakorlatra az akkori I. honvéd vegyesdandár-parancsnok ügyészéhez. Nálam egy fejjel alacsonyabb volt, egyéniségét alakja, huszár múltja és monoklija határozta meg. 1933-tól 1942-ig segédtiszt volt a mindenkori hadtestügyész előszobájában. Nem tudom, miképp került át a Vezérkar Főnöke Bíróságához (én akkor már hadműveleti területen voltam), de ez a beosztás semmiképp sem felelt meg sem szakmai nívójának, sem emberi kritikai érzékének. Egész szolgálati ideje alatt két emlékérmet kapott, az erdélyit és a délvidékit. Zubbonyain azonban három zsinórt viselt a kitüntetések felaggatására azzal az indoklással, hogy jön majd egy harmadik emlékérem is. 1943 nyarán velem együtt került a Honvédtörvényszékhez. Hadibeosztásban tehát nem volt, dr. Gyüre és dr. Soós-Elsner így is bántak vele: belekerült a rögtönítélő tárgyalások „hullataposó malmába", egészen a sorozatkivégzésekig.

Azután egyszerre nem bírta tovább. Már az ügyészségen hallottam, hogy tiszta szökési esetekben is egymás után utalja át az ügyeket rendes eljárásra (írtam, hogy ehhez a

[36] Andorka Rudolf: A madridi követségtől Mauthausenig. Bp. Kossuth, 1978. 257. p. 1942. szeptember 30-i bejegyzés.

[37] Máté György–Vida Ferenc: Hűség és hűtlenség. Bp. Kossuth, 1979. 167–168. p.

saját „nem" szavazata elég volt). Végül valahová vidékre került. Utoljára 1944. december 23-án este találkoztam vele Komáromban. Ő nyugatra vonult tovább, én egyéni menetlevéllel Budapestre indultam. „Mindég enfant terrible voltál – mondta –, de ezt nem fogod megúszni."

Ez a dr. Boda Imre volt közöttünk – a hivatásosak között – az egyik véglet. A másik, dr. Piri Gábor százados volt, nálam három évvel idősebb, mert csak a polgári gyakorlat befejezése után vonult be hadbírónak. Ez az igaz bajtársam antimilitarista volt, lehetőleg nem viselt egyenruhát, de ha rajta volt, abban is slampos civilnek nézett ki. Tamás öcsémmel jó kapcsolatot tartott. 1942-től ő is a Vezérkar Főnöke Bíróságának volt a tagja, ahol olyan ítéleteket hozott – az egyikre visszatérek –, hogy 1944 januárjában nyugdíjba küldték. Budapesten ügyvéd lett. Pirinek jó kapcsolata volt dr. Ries István ügyvéd, katonai védővel, aki több ízben sikeresen védett előttem is. Szívélyes viszony alakult ki kettőnk között is, ami odáig vezetett, hogy nyíltan náciellenes megjegyzéseket mert tenni előttem. Merte, én pedig hallgattam. Míg számomra Piri Gábor magatartása a bírák oldaláról volt tiszteletre méltó, addig a börtönben szenvedők közül leginkább az újhelyi elítéltek tettek rám soha el nem felejthető benyomást.

1944. március 22-én, három nappal március 19-e után, amikor az ellenállás nélkül történt német katonai megszállás folytán állami függetlenségünk megszűnt, egy „vitéz" repülő mérnökkari őrnagy okirathamisítási ügyét tárgyaltam – a bizonyítás megkönnyítése érdekében – Sátoraljaújhelyen, az ottani járásbíróság épületében. A részünkre rendelkezésre bocsátott tárgyalóterem ablaka az udvarra nyílt, tőlünk 25–30 méterre meredt a börtön komor, szürke

fala a jól ismert, bedeszkázott ablakokkal. Tárgyalás közben, dél felé lövöldözésre figyeltünk fel, ami itt rendhagyó volt, és annál inkább meglepő, mert a lövedékek elvétve becsapódtak a tárgyalóterembe is. A mennyezetről hullott a mész, az ablakokon golyóvágta lyukak keletkeztek, hallottuk fejünk felett a lövedékek bevágódását. A tárgyalás felfüggesztése nélkül a vádlottal együtt a fal mellé guggoltunk, és görnyedve igyekeztünk kifelé az utcai folyosóra, ahova nem értek a lövedékek. Úgy vélem, szégyelltük is magunkat egymás előtt. Érdeklődésünkre a járásbírósági elnök csupán annyit közölt, hogy az épületben börtönlázadás tört ki, izgatottan telefonálgatott, és karhatalmat sürgetett. Az utcai folyosón vártuk meg, amíg odaát minden elcsendesült, azután folytattuk a tárgyalást. Ebéd után már magyar katonai alakulat szállta meg a börtönt, s a tárgyalt ügyünkben a vádat képviselő ügyésszel együtt engedélyt kaptunk a börtönbe való belépésre. A látottak nagyon megráztak.

Nem az okozott bennem felindulást, hogy a börtönfolyosón még vérbe fagyva hevertek a fegyencruhás áldozatok – egyiküknek még dermedt kezében volt a puska –, hanem amit a cellákban láttunk. A börtönparancsnok elmondta, hogy a „lázadók" jugoszlávok, rutének, románok, magyarok és szlovákok voltak, akiket a Vezérkar Főnöke Bírósága különböző politikai okokból ítélt el. Ez a börtönrész ugyanis ennek a bíróságnak a rendelkezése alatt állott. A kitörésre vállalkozó elítéltek a szabadulás reményében vették el az őröktől a fegyvert – nehogy a városba érkezett németek kezébe jussanak –, meggyőződésből és nem értelmetlenül haltak meg, mint a doni magyar hadsereg katonái. Többnek sikerült kitörni a börtönkapun is, ezekre

napokig vadásztak, amíg az utolsó hulláját is vissza nem szállították a börtönbe.

A cellákban azoknak a holttesteit találtuk, akik már nem jutottak le az udvarra. Felmérték a kísérlet sikertelenségét, és vagy bennmaradtak a zárkában, vagy visszatértek oda. Élve azonban nem kívántak a pribékek kezére kerülni. Fegyverük nem volt, csak villájuk, kanaluk, törülközőjük, spárgájuk, evőkés helyett kisméretű bicska. Ez a szívszúráshoz rövid volt, ezért letörték a kanál öblös részét és a maradék csonkot szúrták a mellükbe. Volt, aki felakasztotta magát. Találtunk olyan helyzetet, amiből arra lehetett következtetni, hogy egymást segítették át a halálba. Az emberi tartás, az önfeláldozás olyan példáit láttuk, amilyennel soha nem találkoztam ezelőtt, de azóta sem. Hősi magatartásuk rám, a tizenöt éves tiszti szolgálati keresztet is viselő harctéri katonára nagy hatást tett. Felmértem azt az erkölcsi szakadékot, ami ezt a több tucat halálra szánt elítéltet a túlélés reményében bízó egész magyar társadalomtól, de főleg a honvéd tisztikartól elválasztotta. Úgy véltem, fegyveres ellenállásra egyelőre objektív lehetőség nincsen, hivatali körömben viszont utat mutatott dr. Piri Gábor, ezt kell követnem.

Több mint harminc év múlva Kállai Gyulával, dr. Vida Ferenccel és dr. Piri Gáborral négyesben beszélgettünk a Vezérkar Főnöke Bíróságának tevékenységéről. Kállait éppen Gábor mentette fel ennél a bíróságnál. Dr. Vida, Schönherz Zoltán egykori elítélttársa, amikor kezet rázott a volt hadbíróval, így szólt: „Az Ön által felmentett elvtársak üdvözletét adom át Önnek, Piri elvtárs." Dr. Piri azt válaszolta, hogy tisztelettel viszonozza az üdvözletet, de ő semmi egyebet nem tett, mint a hivatásbeli kötelességét

teljesítette. Dr. Piri Gábor ezt – ismétlem – harminc évvel az események után fogalmazta meg így: Én a bírói hivatás elemzésére majd népbírói tapasztalataim alapján vállalkoztam. 1944-ben azonban csak tépelődhettem a sátoraljaújhelyi tapasztalatokon . . .

Aznap délután nem tárgyaltunk tovább. A velem tárgyaló ügyész alezredessel sétálgattunk a németek által megszállt városban. Voltak, akik integettek nekik. A városparancsnokság polgári lakásban szállásolt el minket, módos zsidó kereskedőnél. Az ő kétségbeesésüket sem lehet elfelejteni. Felismerték a jövőjüket.

Vacsorázóhelyünkön összefutottunk dr. Babós József hadbíró ezredessel, aki akkor még a Vezérkar Főnöke Bíróságának a vezetője volt. (Ez a bíróság ítélte halálra több tucat mással együtt Schönherz Zoltánt, majd a Szálasi-féle hatalomátvétel után Bajcsy-Zsilinszkyéket. De dr. Babós ezredes volt a tanácsvezetője annak a bíróságnak is, amely az újvidéki vérengzésekért – 1942 január–február eleje – felelős Feketehalmy-Czeydner és társai ügyében ítélkezett, miután a vádlottakat szökni hagyta.) Dr. Babós nem egyedül érkezett Sátoraljaújhelyre, vele volt hírhedt jobbkeze, dr. Gazda Imre hadbíró százados is. Egy-két lesújtó megjegyzést tett az újhelyi börtönállapotokra, ahol ilyen „disznóság" előfordulhatott, s szó volt arról, hogy a bennragadtak bíróság elé fognak állni. Természetesen a dr. Babós ezredes által vezetett különbíróság elé. A dr. Babós által irányított beszélgetés fő témája azonban nem ez volt, hanem az, hogy mit várhatunk a most bekövetkezett náci megszállás után. Szóról szóra így fogalmazott: „Nálunk egy német őrmesternek ezután nagyobb súlya lesz, mint a Honvéd Vezérkar főnökének." Jó személyi előérzete volt

ez, mert főnökét, Szombathelyi Ferenc vezérezredest napokon belül nyugdíjba küldték, miként dr. Babóst magát is. Mivel dr. Babós mint a VKF Bírósága elítéltjeit őrző börtönrész felettese sietett ide a lázadás hírére, megkérdeztem tőle, milyen fegyelmi jogkörrel rendelkezik a VKF egy járásbírósági fogház igazgatója felett. Mint jeleztem, a fogház egyik elkülönített részében a Vezérkar Főnöke Bírósága által elítélt politikai foglyokat őrizték. Ezért a börtönfelügyelet közvetlenül a VKF, mint illetékes parancsnok hatáskörébe tartozik. A többi Kolumbusz tojása. Az igazgató tartalékos hadnagy, tehát be lehetett hívni tényleges szolgálatra. Helyettese pedig ugyancsak tartalékos főhadnagy, így személyükben is katonai bíráskodás alatt álltak. Ügyészemmel együtt most már visszaemlékeztünk egy, még az ebéd után is zaklatott állapotban levő öreg hadnagyra, aki alázatosan bemutatkozott nekünk, és megadta a belépési engedélyt. Ő volt Lindenberger Lajos fogházigazgató. (Később a Rajk-ügy egyik terhelő tanúja lett Szalai András ellen, akinek tragikus sorsában pár hónapon belül maga is osztozott.)

Az újhelyi börtönlázadók a kassai honvédtörvényszék mint rögtönítélő bíróság elé kerültek, 11 elítélt nem kapott kegyelmet.

Hazaérkezésem után megtudtam anyánktól, hogy Tamás illegalitásba ment, kivonta magát a behívási parancs alól. Gábor öcsém neje és feleségem a gyerekekkel biztonságosabb vidéki szállásra (nyaralóba, szülőkhöz) utazott, én pedig Újpestről Gábor budai lakásába költöztem, ami objektíve és emberileg is összehozta a három különböző politikai véleményű Major fivért. Haladéktalanul kapcsolatot teremtettem dr. Piri Gáborral, aki akkor a Margit körúton

lakott (már nem teljesített tényleges szolgálatot). Gáborral együtt elmentünk dr. Ries István Népszínház utcai lakására, ahol én a legrészletesebben beszámoltam a sátoraljaújhelyi drámai eseményekről. Dr. Ries szóbeszédből már némileg tájékozott volt. Arról is hallott, hogy ötvennégy ember pusztult el a kitörés során, s sokan kerülnek majd bíróság elé. Őt már nem hívják be katonai védelem ellátására, megbízást sem fogadhat el. Nem tudni, mi lesz a nácik beözönlése után begyűjtött baloldaliak sorsa, egyesek közülük a Vezérkar Főnöke Bírósága elé is kerülhetnek. Abban bízott, hogy az új vezérkari főnök, Vörös János és bírósága vezetője, dr. Gyüre ezredes nem folytatják az elődök esztelen ítélkezési politikáját. Engem személy szerint arra figyelmeztetett, hogy akár a bíróságon, akár az ügyészségen nagyon ügyeljek további hivatali működésemre. Már nem a politikai vádlottak a bűnösök, hanem a felettük ítélkező bíróságok, sőt a felbomlóban levő egész mai társadalom. Akkor tudtam meg, hogy dr. Ries ügyvéd úr szociáldemokrata. Abban a reményben búcsúztunk, hogy túléljük a fenyegető kataklizmát, és fogunk még együtt tárgyalni. „Na persze – mondta – nem úgy, hogy te tanácsvezető százados leszel, én pedig ügyvéd." Egyelőre fogalmam sem volt arról, hogy ez miként lenne lehetséges, lassan kezdett kialakulni az elképzelésem. Mindenesetre tartottam magam a politikus dr. Ries bölcs intelméhez. Ennek bizonyságául akkori három ítéletemre tudok hivatkozni. Az első kettő Csepelről, az akkori hadiüzemi parancsnok irattárából származik. A harmadik ügyben nem az ítélet, hanem maga a vádlott került elő. Úgy még jobb volt.

Két hajdani ítéletem kivonatos másolatát közzéteszem.

„*M. kir. Budapesti Honvédtörvényszék, mint ítélőbíróság.*
Hb. 7304/1943.

A Magyar Szent Korona nevében!

A Budapesti Honvédtörvényszék mai napon megtartott főtárgyaláson Lampert Ferenc gyári munkást

bűnösnek mondja ki

az 1939:II. tc. 187. § első bekezdésébe ütköző, rendeltetési hely elhagyásának vétségében és ezért
2 (kettő) havi, hetenkint egy napon át böjttel, a böjtnapokon kemény fekhellyel és a büntetés utolsó két hetében magánzárkával súlyosbított fogházra ítéli.
A büntetés végrehajtását három évi próbaidőre feltételesen felfüggeszti.

Indokolás

A 33 éves, nős gépkocsivezető 1943. szeptember 17-től október 26-ig volt önkényesen távol munkahelyétől a csepeli WM I/20 hadiüzemtől. Kevés keresetéből családja ellátását biztosítani nem tudta.
Budapest, 1943. december 17."

„*M. kir. Budapesti Honvédtörvényszék, mint ítélőbíróság.*
Hb. 333/1944. szám

A Magyar Szent Korona nevében!

A Budapesti Honvédtörvényszék mai napon megtartott főtárgyaláson Orosz Antal polgári egyén gyárimunkást

bűnösnek mondja ki

az 1939:II. tc. 187. § első bekezdésébe ütköző rendeltetési hely elhagyásának vétségében és ezért
3 (három) havi hetenkint egy napon át böjttel, a böjtnapokon kemény fekhellyel és a büntetés utolsó két hetében magánzárkával súlyosbított fogházra ítéli.

Indokolás

A 22 éves esztergályossegéd 1943. április 8-tól november 7-ig önkényesen távol volt munkahelyétől a csepeli WM I/20 hadiüzemtől. Vádlott teljes beismerésben.
Budapest, 1944. február 4.
Az ítélet jogerős, végrehajtandó. 1944. február 22. Aggteleky ill. pk."

A tárgyalások ügyész nélkül folytak. Az írásbeli indítvány mindkét esetben 1–1 évi végrehajtandó szabadságvesztés volt. Egyesbíró dr. Major-Maróthy Ákos hadbíró százados volt. Az ítéletek végrehajtását az ítéletmásolatokon nem jegyezték fel.

Kis hivatali szobámban tartott egyesbírói tárgyaláson felmentettem egy politikai bűncselekménnyel vádolt zsidó munkaszolgálatost. Ezt azért érdemes – harmadikként – említeni, mert elsőnek ezzel az emberrel találkoztam 1945. január 24-én az MKP Tisza Kálmán téri akkori székház-

ban. Ma is a kommunista újságírás kiemelkedő reprezentánsa.

A pontos napra már nem emlékszem, de egy '44 nyári vasárnap este cipőnyira dagadt jobb kézfejjel érkeztem vissza családom látogatásából. Délután darázs csípett meg, amikor kislányom kocsijának a tolórúdját megmarkoltam. A Déli pályaudvarról egyenesen a hivatalba mentem, felkísértettem magam a börtön orvosi szobájába, ahol dr. Weil Emil és még két társa látta el az egészségügyi szolgálatot. Kezelés közben elbeszélgettünk a nemrég kezdődött nyugati partraszállásról. Még kétszer kezelt Weil doktor. 1945. január 24-én viszont már ő káderezett, amikor a pártmegbízatást kaptam.

S amikor már a románok is szembefordultak a nácikkal, a magyar királyi honvéd hadbírói tisztikar főnöke a hivatali kérlelhetetlenség mellett még mindig ragaszkodott a társadalmi konvenciókhoz. Békeidőben a mindenkori tisztikari főnök minden hó első szerdájának délutánján teát adott olyan beosztásban, hogy három hónaponként felváltva minden hadbíró megihatta a csésze teáját, és a fiatalok táncolhattak is a váltakozó tábornokok négy-ötszobás lakásában. Ezek a teadélutánok 1943 óta elmaradtak, de a Tiszti Kaszinó egyik termében tágabb körű – a tartalékosokkal együtt szervezett – kari összejövetelre gyűltünk össze feleségestől. Táncoltunk, azok is, akik másnap statáriális tárgyalást tartottak. Danse macabre volt ez, a m. kir. honvédség haláltánca – a románokat megelőző katonai cselekvés helyett. Én pedig ugyanazokban a napokban kerültem kapcsolatba az illegális kommunista pártszervezettel.

Gábor öcsénk a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség halálfejes jelvényét hordta, hadosztálya Urivnál pusztult el.

Ennek ellenére az illegalitásban élő, kommunista Tamás minden akadály nélkül nála tölthetett egy-egy éjszakát, sőt Gábor azt is megengedte, hogy elvigye hozzá bujkáló elvtársait. Már ezt megelőzően elég nagy számban szereztünk neki – papi kapcsolataink révén – római katolikus születési anyakönyvi kivonatokat. Egy este pedig a Margit körútról jövet három idegent találtam Tamással együtt Gábornál, akik közül az egyik a párt akkori titkára, két évtized múlva a minisztertanács elnöke volt. Így jött össze Gábor lakásán a szélső bal, a szélső jobb és a centrista három Major fiú a legtestvéribb egyetértésben. Annyira, hogy az a konspirációs szabályokat sem sértette. A találkozások, a beszélgetések mély nyomot hagytak bennem. Elmondtam nekik, mit láttam Sátoraljaújhelyen. Tőlük hallottam először a háborús főbűnösök felelősségre vonásáról, a már akkor tervezett népi igazságszolgáltatásról. Volt min elgondolkodnom.

1944. augusztus elején áthelyeztek a budapesti I. honvéd hadtestparancsnok ügyészéhez, ahol a szolgálati események utat nyitottak pályafutásom későbbi kibontakozásához. Hadtestparancsnokunk, a Szombathelyről nyáron áthelyezett Bakay Szilárd altábornagy 1942 tavaszától 1943 nyaráig a magyar megszálló csapatok parancsnoka volt Kijevben. Engem annak idején egy kijevi repülőtéri ügyködésem alkalmával magához rendelt jelentéstételre, még innen ismertem. Áthelyezésének politikai háttere is volt, ami az események folyamatában kiderült. Bakayval mint hadtestparancsnokkal három ízben kerültem közvetlen szolgálati kapcsolatba. A harmadik sorsdöntő lett, az első kettő jellemző, s ezeknek köszönhettem irántam való bizalmát.

1944. szeptember elején Pereghy alezredes különleges nyomozást bízott rám. A hadtest elhárító szervének feljegyzése szerint egy budai, Mányoki úti villában nyugatbarát szervezkedés folyik. A villának gyakori tiszti látogatói vannak, sőt polgári politikusok is. A tulajdonos egy holland állampolgárságú nő. Bakay altábornagy elvette az ügyet a kémelhárítóktól, és megalapozott, megbízható jelentést követelt ügyészétől. Nyomozásom egészen rövid és eredményes volt: megállapítottam, hogy ebben a villában a felső körök által igen kedvelt találkahely működik. Nemcsak előkelő urak, hanem előkelő hölgyek is gyakori vendégei voltak, utóbbiak diszkrét telefonhívásra. A tiszt urak közül Dálnoki Miklós Béla vezérezredes huszárkapitány fiára emlékszem, a politikusok közül Rajniss Ferencre. Engem tévedésből, régi vendégként bocsátottak be.

Az eredményről személyesen kellett referálnom az illetékes parancsnoknak. Bakay a fülemig ért, vigyázzállásban referáltam, mialatt ő hátratett kezekkel fel s alá sétált a jelentéstevő előtt. Kurtán kérdezett, és rövid, érdemi választ követelt. Amikor Kijevben jelentkeztem nála, az volt a benyomásom, hogy alacsonysága miatt túlhangsúlyozza a kemény parancsnokot. Később rájöttem, mennyire tévedtem. Nos, jelentésem hatása számomra egészen meglepő volt. Mikor elmondtam, hogy a Mányoki úti villában nem kémiroda, hanem találkahely működik (az altábornagy nevén nevezte az intézményt), megállt előttem, elismerően elmosolyodott és megállapította: „Ezek a marhák megint tévedtek. Még nagyobb bakot lőnének, ha én adnék nekik komolyabb feladatot." A nyomozás befejezését elrendelő előadóívet aláírta, és röviden elbocsátott. Nem hallgathatom el, hogy e nyomozás miatt – életemben először – Dálnoki Miklós Béla vezérezredes, a Kormányzó Katonai Irodájának főnöke hivatott. Egyedül – a szolgálati szabályzat ellenére –, mert a téma kényes volta számára ezt tette szükségessé. Fia látogatásait a Mányoki úti villában – feltehetően már Bakaytól – ismerte. Tizenöt percig hallgattam szemrehányásait. Igen barátságtalanul küldött utamra akkor, amikor arra a kérdésre, hogy „megértette, százados úr?" azt válaszoltam, hogy „igenis, Nagyméltóságod, de az én illetékes parancsnokom a budapesti hadtestparancsnok". Pár hónappal később már nem a szolgálati szabályzat szerint beszélgettünk.

Bakay egy hét múlva már egy újabb hasonló ügyben rendelt magához közvetlen eligazítás végett. A budai Uri utcában lakó báró Berg család fejétől a katonai irodán át érkezett levelet adott át nekem elolvasásra. A családfő panaszt jelentett be egy Fodor nevű huszárszázados ellen, aki az egyik baronesse-t elszöktette a háztól. A baronesse azonban nem lakik Fodor századossal, a család bottal ütheti a nyomát. Bakay azt kívánta, sürgősen hajtsam fel a lányt, és juttassam vissza a családjához. Ez is negyvennyolc órán belül sikerült. Ügyészi kihallgatásakor Fodor százados megjátszotta a tájékozatlant, a jegyzőkönyvvezetés közben engedélyemmel telefonált valahová, és a hívott számmal angolul beszélt. Suba László nevű, hadimunkára mozgósított fogalmazóm pár perc múlva ugyancsak angolul tett valami megjegyzést, mire Fodor százados meghökkenve visszahelyezte a kagylót. Fodor az én hivatali telefonomon a baronesse-szel beszélt angolul, közölve, hogy innen egyenesen hozzá megy. Eszébe sem jutott, hogy közülünk valaki ért ezen a nyelven. Elég az hozzá, hogy szolgálati dísz-

ben megjártam az Uri utcai műemlék, bárói palotát, végleg elnyerve hadtestparancsnokom tetszését.

Két ilyen ledér ügy után következett az a politikai megbízatás, ami mind Bakay, mind saját életem további folytatására döntő befolyást gyakorolt. Ez pedig az ún. KABSZ-puccs felszámolása volt.

A Margit körúti – általam nem is sejtett – németellenes ellenállás vezetője dr. Somóczy Loránd (nemrég elhunyt) karpaszományos őrmesterrel október 6-án reggel közölte Mindszenti-Lichtenberger Pál karpaszományos szakaszvezető, hogy október 8-án szélsőséges elemek hatalomátvételi kísérletre készülnek. Dr. Somóczy dr. Pereghyhez küldte a hírközlőt, s az események ezután már gyorsan peregtek. Délután Bakay váratlanul megjelent a hadtestügyészségen, magához rendelt, kezembe nyomott egy cédulát, amin egy gépkocsizó őrmester neve szerepelt, aki a Zách utcai laktanyában szolgált. Az altábornagy tudta már, hogy a Zách utcai laktanya a szélsőjobboldali szervezkedés egyik központja, s az őrmester ennek a bandának a tagja. A Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetségnek, a KABSZ-nak állítólag sok tagja volt a laktanyában, de csak az őrmester neve volt ismert. Illetékes parancsnokként utasított, hogy szálljam meg a laktanyát, emeljem ki az őrmestert és az általa megnevezendő összeesküvőket, és derítsem fel a tényállást, akármilyen messze vezetnek is a szálak, de úgy, hogy hajnalig jelentést vár tőlem.

A megszálláshoz, az esetleges ellenállás leküzdésére Bakay altábornagy parancsnokságom alá rendelte a Bem laktanyában állomásozó budapesti őrzászlóaljat. Annyi időt adott, hogy kardot köthettem, hónom alá vettem az aktatáskámat, és indulásra szólítottam dr. Bárkányi Zoltán tar-

talékos tüzérszázados hadbírójelöltet. Ilyen hivatali rohamöltözékben nyomban kocsiba szálltunk – Bakay a vezető mellett, mi ketten a hátsó ülésen –, és a Bem laktanyába hajtottunk. Ott az őrzászlóalj rohamfelszereléssel, tehergépkocsikon várta már a megérkezésünket. A parancsnokok jelentkeztek Bakaynál, aki rövid parancsot adott a Zách utcai központi gépkocsizó szertár megszállására, a bejárati kapuk egy időben való elfoglalására, a parancsnokság lefogására, feladatom végrehajtására. A századparancsnokokat szolgálatilag alám rendelte. Végül így fejezte be: „Urak, végeztem. Feladatot végrehajtani, indulás!"

Az első gépkocsin a vezető mellett ültem, jobbomon még egy főhadnagy szorongott. A csapattisztek nem tudták, mi a feladatom. Ma már tudom, hogy akkor indult el az október 15-i nyilas hatalomátvételhez vezető közvetlen folyamat. A harckészség, a katonai fegyelem színvonalára jellemző, hogy a kijelölt egységek egy lövés nélkül el tudták foglalni a laktanyakapukat. Magam a főbejárati kapunál, hónom alatt aktatáskával vártam, amíg besétálhatok. Bakay eligazítása folytán tudtam, hogy a tehergépkocsik a laktanyakapuk előtt az utcán maradnak, a felállított őrt vagy őrséget egységünk haladéktalanul lefegyverzi, az őrséget az egység maga látja el, a többiek készültségben maradnak. Telefon csak a főbejáratnál, az ügyeletes tiszti szobában van. Saját részlegem a főbejáratnál csak egyetlen őrt talált, ezt lefegyverezte, majd az ügyeletes tisztet is, egy zászlóst, aki ingujjban pengős regényt olvasott. A legénységi őrszobában a készültség tagjai darvadoztak egy szakaszvezető parancsnoksága alatt, mielőtt őket is harcképtelenné tették volna. Hárman pedig leszedték a Mannlichereket a puskaállványról. Döbbenetesen simán ment az

egész. Ahogy a kapu előtt sétálva vártuk a fejleményeket, kitört belőlem a szakmai elégedetlenség, és azt kérdeztem a szintén frontot járt dr. Bárkányitól: „Mit gondolsz, Moszkvában vagy Berlinben el lehetne foglalni ilyen simán egy laktanyát?"

Nálunk lehetett. A főhadnagy jelentette, hogy indulhatunk a laktanya belsejébe, a parancsnoki épületbe. A laktanya területén garázsok és szerelőműhelyek voltak. Ezek megszállása nemcsak azért volt fontos, hogy az ellenállást elfojthassuk, hanem azért is, hogy az érdekeltek ne fogjanak gyanút. A részletek mellőzhetők, minden ment, mint a karikacsapás. A parancsnoki épületben a földszint biztosítása után mentünk fel az emeletre, meglepve odafent a segédtisztet. Dr. Bárkányi ott maradt három géppisztolyos legénnyel, én pedig ugyanilyen kísérettel – neveletlenül, kopogtatás nélkül – benyitottam a parancsnokhoz, egy alezredeshez. Egy előttem ismeretlen vezérkari alezredessel beszélgetett, velük volt még két másik törzstiszt. Megjelenésem, kíséretem merőben váratlan volt, az alezredes megrökönyödve felállt az asztaltól és megkérdezte: „Maga mi a fenét akar?" Közöltem, hogy a hadtestparancsnok ügyészhelyettese vagyok, a szobát nem hagyhatja el senki, szíveskedjenek fegyvereiket a parancsnok asztalára tenni. Ellenállás esetén lövetek. Nem mulaszthattam el, hogy gratuláljak az alezredesnek a laktanya védelmének biztosításához. Elmondtam, hogy Bakay altábornagy úr parancsára lefegyvereztük az őrséget, megszálltuk a laktanyát, ellenállást nem tanúsított senki. Így jutottunk idáig. A parancsnokkal az ügyeletes tiszti szobából felhívattam Bakayt. Pár szó után letette a kagylót s közölte, hogy mindenben a rendelkezésemre áll.

Kiemeltem Moór József őrmestert,[38] aki a 101. sz. gk.[39] ezred tanoncosztályánál teljesített szolgálatot, és akinek a nevét Bakay közölte velem. Dr. Bárkányival hatszemközt megkezdtem a kihallgatást, ami nem egészen a perrendtartás szerint történt. Közöltem vele, hogy zendülés és az állami, társadalmi rend megdöntésének vádjával negyvennyolc órán belül statáriális bíróság elé viszem; a kötéltől csak úgy menekülhet, ha nyomban feltáró jellegű beismerést tesz, és megnevezi előttünk bűntársait. Megnevezte és dr. Bárkányi alig tudta követni a diktálásomat. A géppisztolyosok pedig egymás után állították elém a többieket, túlnyomórészt tartalékos tiszteket, összesen 54 főt. Hivatásos csak egy volt közöttük, de az éppen iskolatársam az újpesti Könyves Kálmán gimnáziumban, vitéz Sike (Schopf) Alajos[40] folyamőr őrnagy, aki a délvidéki harci cselekmények során kapott hadiékítményes Tiszti Keresztet.

A felderített tényállás szerint a nyilasok és kisegítő fegyveres alakulatuk, a KABSZ felkészült a hatalomátvételre. Budapesten 1944 augusztus közepétől meg nem határozható számú autót és rengeteg üzemanyagot tartalékoltak, hogy adott jelre a felfegyverzett KABSZ-tagok rendelkezésére álljanak. A szervezkedők már január 18-tól kezdték kialakítani terveiket, a szervezkedést országossá igyekeztek kibővíteni.

Az első rövid jegyzőkönyvezés után a foglyokkal együtt visszatértem a Margit körútra, ahol hivatalomban hajnalig

[38] A háborút követően népbíróság elé állították a fővárosban.

[39] Gépkocsizó.

[40] A II. világháború után az amerikai hírszerzés gmundeni (ausztriai) táborának egyik vezetője lett.

folytattam a kihallgatásokat. Hajnalban Bakay már az ügyészségen volt, egymás után olvasta át a jegyzőkönyveket. A szervezkedés feltárása akkorra már túlnyúlt a nyilasok és a KABSZ tartalékos tisztjeinek középszintű határain, s eljutottunk a KABSZ volt elnökének, dr. Imrédynek a személyéig, sőt belekeverték Bárdossyt is.

A Sike (Schopf) Alajos őrnagy és társai ügyére vonatkozó iratok nem állnak rendelkezésre, hogy hitelesen idézhessek belőlük. Állítólag Bakay utódánál, Aggteleky tábornagynál maradtak. A KABSZ felforgató céljaira vonatkozó megállapításaimat azonban a dr. Imrédy Béla, volt magyar királyi miniszterelnök ellen egy év múlva hozott ítélet indoklása is tartalmazza, erre támaszkodhattam.

Dr. Imrédy Béla 1944 tavaszán alakította meg dr. Ney Károly[41] és társai közreműködésével a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetséget. 1944 márciusában meghívót köröztek azok között, akik megjárták az orosz frontot: „Bajtársaim, saját érdeketekben jelentkezzetek a Fővám téri palota alagsoraiban." Aláírás: Bolhóy.[42] Körülbelül 4000 fő jelent meg, s a résztvevők az akkori rendszer (a Kállay-kormány) ellen foglaltak állást egy fiatal ügyvéd megnyitója után. Az ülésen jelen volt dr. Imrédy is, s ekkor született meg a KABSZ. A megjelentek 48 órán belül kitöltötték a be-

[41] Dr. Neyt 1945. február 3-án Szálasiék megfosztották magyar állampolgárságától, mert csak a német parancsnokoktól fogadott el utasításokat. Később amerikai hadifogságba esett, akik halálra ítélték. Kegyelemből életben maradt, sőt azt is „elfelejtették" neki, hogy amerikai, ejtőernyővel földet ért pilótákat gyilkolt. Az ausztriai Lambachban CIC kiképzőközpont vezetője lett.

[42] Bolhóy Imrét 1945. december 10-én átadták a SZEB magyarországi szovjet képviselőinek, további sorsa ismeretlen.

lépési nyilatkozatokat. A szélsőséges, antibolsevista háborús szervezetnek az egykori miniszterelnök lett az elnöke, s abban az időben mindenki úgy tudta, hogy a KABSZ dr. Imrédy párthadserege. A Nyilaskeresztes Párt mellett a KABSZ volt a legnagyobb szervezet a németbarát, antiszemita, háborús politika alátámasztására. Az ismert radikális szélsőjobboldali dr. Ney Károly volt a katonai vezető. Tag volt Szennik György is, ő készítette többek között a KABSZ által terjesztett „Én is hadicél vagyok?" című, kisgyermeket ábrázoló hírhedt plakátot. Dr. Imrédy elnöksége idején adta ki a KABSZ a „Győzelem vagy halál" című felhívását (megjelent a Nemzetőr 1944. június 23-i számában is), amely többek között ezeket tartalmazta: „Minden év, minden hónap csak növelte volna annak a sátáni összeesküvésnek az erejét, amely a nemzeti és keresztény emberi kultúrközösség elpusztítására tört. Magunk láthattuk a gyilkolásra nevelt ifjakat, a robbantásra kiképzett gyermeklányokat, a fizetett és hivatásos bérgyilkosokat. Aki ma ezen a földön békét hirdet, az a biztos pusztulás felé taszítja népünket. Csak egy igazság van: Győzelem vagy halál! Nemzetünk életében megindult rendszerváltozás a sír széléről rántott vissza bennünket. Követeljük az ízig-vérig magyar nemzeti szocializmus teljes érvényesülését . . ."

Dr. Imrédy Béla a KABSZ elnöki tisztéről 1944 augusztus közepén lemondott ugyan, de az alakulat a maga teljes szervezettségében továbbra is megmaradt, és tevékeny szerepet játszott Szálasiék uralomra juttatásában és a hatalom megtartásában. Bolhóy Imre tartalékos főhadnagy – a még a helyszínen felderített tényállás szerint – dr. Ney Károly mellett a KABSZ titkára, a keleti hadszíntéren a

páncélos hadtest vonatparancsnoka volt. Budapesten a KABSZ-ban már területvezető, majd az egész katonai szervezet vezetője. A németekkel a kapcsolatot ő tartotta fenn, a fegyveres felkelés előkészítését ő szervezte meg és irányította. Katonai szervezetét századokra tagolta, minden századparancsnoknak kiadta az utasítást, hogy adott jelre melyik német alakulattól kell átvenni a fegyvereket, és ott milyen harci feladatot kapnak. Igyekezett rábírni a szövetségbe belépő aktív honvédtiszteket, hogy alakulatukat nyerjék meg, és szervezzék meg a fegyveres lázadáshoz. Dr. Ney, aki nem sokáig teljesített tényleges katonai szolgálatot, az SS vonalán szervezkedett.

Bolhóy Imre a Zách utcai intézkedés után eltűnt a lakásáról, az éjszaka folyamán csak a feleségét tudtuk előállítani, aki azonban nem adott felvilágosítást férje tartózkodási helyéről. Járai főhadnagyról vagy – a későbbi népbírósági iratok szerint – Járóról annyit tudok felidézni, hogy Bolhóy közvetlen munkatársa volt. Bárdossy László volt miniszterelnök személyéről Sike őrnagy tett említést. Valami Nemzeti Szövetséget nevezett meg, aminek Bárdossy és dr. Imrédy is tagjai voltak. A Nemzeti Szövetség célja a háborúból való kiugrás megakadályozása volt.[43] De térjünk vissza az eseményekhez.

A mindig pattogó, ingerlékeny hadtestparancsnok olvasás közben egyre csendesebb lett, hosszan hallgatott, hátradőlt dr. Pereghy íróasztalszékében, és helyet mutatott nekem, hogy üljek az asztal mellé. Hosszabb hallgatás után megtörte a csendet: „Jól csináltad, fiam. A hűtlenség bűntettére statárium van hatályban. A katonai vádlottakkal együtt a haditörvényszék hatáskörébe tartoznak a polgári tettestársak és bűnsegédek is. A nyomozást ki kell terjeszteni erre a csirkefogó dr. Neyre, de a még nagyobb gazemberekre, Imrédyre és Bárdossyra is. Ezeket le kell fognod, majd ha megkapom a Kormányzó úr Őfőméltósága hozzájárulását. Szálasi viszont német védőőrizetben van. A bitangok a végső tisztességes megoldást akarják megakadályozni. Rendben van, az anyagot statáriális tárgyalásra készítsd elő. A továbbiakban utasítást fogok adni."

Felállt, s – amit soha nem hallottam róla – kezet nyújtott a referáló alárendeltjének. A parola után meglepődve álltam. A sátoraljaújhelyi emlékek villantak fel bennem. Eszembe jutott, hogy Bakay is szerb eredetű, s most ő is valami hasonlóra készül. Csakhogy ebben az egy országban összezárt cellatársak között rengeteg az áruló. A nácik pedig nem fogják tűrni ilyen politikai bomba-tárgyalás megtartását. Bakay azonban vállalná a kockázatot, mint egy szerb származású új Damjanich. – De kik lesznek a „vörössapkásai"?[44] Lelkes hangulatom ellenére bátorkodtam megjegyezni, hogy Bárdossy és dr. Imrédy az országgyűlés tagjai, akiknek a mentelmi jogát csak az országgyűlés függesztheti fel. Ez meggátolja a statáriális eljárást. A nyombani cselekvésre elszánt Bakayt azonban ez nem érdekelte. Átvette a nyomozati iratok másodpéldányait, és annyit mondott, hogy haladéktalanul jelentést tesz a Kormányzó

[43] A Törvényhozók Nemzeti Szövetségének megalapítása és az abban való tevékeny közreműködés miatt a népbíróság mind Bárdossyt, mind dr. Imrédyt, majd később az akkori országgyűlés elnökét, Tasnádi-Nagy Andrást háborús bűntett címén elítélte.

[44] Damjanich híres katonái a vörössipkások voltak.

úrnak. Behívta a segédtiszti szobából a parancsőrtisztjét, kezébe nyomta az aktatáskát, és vele együtt távozott.

Október 7-e, szombat volt, hajnalodott. Hazamentem aludni, délben tértem vissza szolgálati helyemre, de Bakay nem hívatott. Nélküle érdemben nem léphettem tovább. Az előző esti különleges feladatom iránt megnyilvánult bajtársi érdeklődés lanyhulni kezdett. Dr. Harmath János nagyobb gyakorlatú polgári főügyészhelyettesként, tanácsadás címén igyekezett neveket és részleteket megtudni tőlem, de én dr. Pereghy alezredeshez küldtem. Dr. Dominich Vilmos őrnagy – aki a Honvédtörvényszéken ítélkezett, és három hét múlva a Vezérkar Főnöke átszervezett bíróságának a vezetője lett – azt javasolta nekem, hogy adjam át az ügyet a különbíróságnak. Csak közvetlen környezetemben nem lohadt Suba László és dr. Bárkányi Zoltán kezdeti lelkesedése. Szombat délután, hivatali szobámban hármunk között felmerült a kérdés, nem lett volna-e jobb, ha a laktanya ellenáll, láncreakció kezdődik, és nyomban eldől a fő kérdés: vajon a honvédség és a csendőrség melyik oldalon avatkozik be az élet-halál harcba, és hajlandó lesz-e fellépni a nácik ellen is. Miként foglal állást a tábornoki kar és a vezérkariak? Elmondtam társaimnak frontélményeimet, a Magyar Testvéri Közösség két tiszttagjával történt találkozásomat. Van-e valaki ezek közül odafenn hangadó? Az is eszünkbe jutott, hogy egy nyomban kirobbant fegyveres akció a kormányt is haladéktalan színvallásra kényszerítette volna. De mi lesz most? Hol marad Bakay altábornagy?

Éjjel szolgálati helyemen aludtam. Az idő múlása a statáriális eljárás határidejének a betartását veszélyeztette, kezdtem nyugtalankodni. Amikor másnap, vasárnap dél-

előtti sétámból visszaérkeztem, közölték velem, hogy Bakay altábornagyot és parancsőrtisztjét hajnalban a Ritz Szálló előtt – ahol lakott – az autóból történt kiszálláskor, ott rejtőzködő SS-legények elrabolták. Állítólag Otto Skorzeny maga vezette a műveletet.

Körülöttem megfagyott a légkör, dr. Harmath János már nem érdeklődött, hanem megjegyezte, hogy elgaloppíroztam magam. Hétfőn már új, illetve a régebbi: az 1943. évi rögtönítélő ítéletekben kérlelhetetlen illetékes hadtestparancsnokunk volt, Aggteleky Béla altábornagy, akinek testvéröccsét, a folyamdandár vezető hadbiztosát 1941 tavaszán a harácsoló tisztek között letartóztattam.

Aggteleky haladéktalanul magához rendelt. Arról kellett beszámolnom, vajon törvényszerűen nyomoztam-e, nem használtam-e erőszakot a tiszti gyanúsítottakkal szemben a beismerések kicsikarása végett, nem fenyegettem-e meg őket a feleségek bántalmazásával, ha nem vallanak stb. – mert ilyenek miatt feljelentések érkeztek ellenem. Velem együtt állíttatta elő Sike Alajos őrnagyot, akinek az ujjait vizsgálgatta, mert állítólag spanyolkesztyűt viseltettem vele. Sike ujjai sértetlenek voltak, előttem nem is állította, hogy erőszakot alkalmaztam volna. Aggteleky mindenesetre elvette tőlem az eredeti iratokat. Harmincöt évvel később egy interjúban Svájcban[45] így emlékezett erre: „... akkor a németek már tudták, hogy valami készül. S hogy Bakay komolyan veszi a dolgát, az kiderült egy héttel október 15. előtt, amikor keményen felszámolta a jobboldali katonai puccskísérletet. A válasz: elrabolták a Gestapo ügynökei."

[45] Bokor Péter: Genfi beszélgetés Budapest egykori védelmi parancsnokával. Élet és Irodalom, 1979. október 13.

Aggteleky szerint „Bakay azt a feladatot kapta Horthytól, hogy a román példa szerint biztosítsa a háborúból való kiválásunkat; a németek fegyveres fellépése ellen tegye meg a szükséges intézkedéseket." Bakay elrablása után ezt a kiszemelt utódának, Aggtelekynek kellett volna végrehajtani.

Csakhogy: Bakay a szélsőjobb hatalomátvételi kísérletét nem számolhatta fel, mert ebben a nácik és magyar csatlósaik megakadályozták. Akcióját Aggtelekynek volt kötelessége befejezni, aki azt – ahelyett – befagyasztotta. Ez tehát az ellenálló és a szabotáló két magyar tábornok retusálatlan fényképe (független attól, hogy a barikád melyik oldalán helyezkedtek el). A következő héten alkalmam volt összegyűjteni egy egész kollekciót.

Este hazamentem, éjjel váratlanul megjelent Tamás. Egyedül. Mindenben tájékozott volt, nem merte kockáztatni, hogy elhozza elvtársait is. Álláspontja az volt, hogy a nyomozást szélesedő mederben folytatni kell, s ugyanolyan érdektelen volt a perjogi akadályok iránt, mint korábban Bakay a közjogi buktatóval szemben. Nem minden malícia nélkül jegyezte meg, hogy „. . . a frontszolgálat sokkal nehezebb az illegalitásban, mint a tűzvonalban, ahol különben te keveset voltál. Én többet kockáztatok nálad; ne felejtsd el, hogy te már közénk sodródtál."

Erre – figyelmeztetés nélkül – kezdtem rájönni én is. Kora reggel azzal távozott, hogy a hét folyamán a hivatalomban telefonon jelentkezik, a szöveg attól függ, hogy honnan beszél. Ha szükséges, valahol másutt találkozunk, ide többé nem jöhet. Én a hivatalban aznap más ügyekkel kezdtem a napot. Délben dr. Pereghy utasítására el-

mentem a Budapesti Főkapitányságra, ahol személyesen kívántak velem beszélni.

Vitéz Nagy Valér rendőrfőkapitány-helyettes (vezérőrnagyi rangban) hivatott. Ismertem már korábbról, amikor egy repülőtiszt ügyét tárgyaltam. Hatásköri összeütközésünk volt, egy piszkos tiszti ügyben saját apparátusával nyomoztatott a feljelentés áttétele helyett. Mintha azt akarta volna megakadályozni, hogy a honvédügyész kozmetikázhassa a tényállást. A sértettek zsidó származásúak voltak, s akkor a főkapitányhelyettes meglepően liberálisnak tetszett nekem. Most éppen az ellenkezője történt. Állva fogadott, nem fogott kezet, s röviden az alábbiakat adta tudomásomra: „Százados úr vezette a Sike és társai elleni botrányos nyomozást. Figyelmeztetem, hagyja abba az egészet, mert haladéktalanul követni fogja volt parancsnokát!" Én megjegyeztem, hogy ez az új hadtestparancsnokon múlik. Ha ő hozzájárul, akkor vádemeléssel fejezem be az ügyet. Azzal otthagytam.

Nagy Valér egy hét múlva már nyilas főkapitány volt (később népbírósági tárgyalásokon vádlottként és tanúként is találkoztam vele). Mostani állásfoglalása pedig legalább nyíltnak volt mondható, jelentettem a beszélgetést dr. Pereghynek. Nem kétlem, hogy sietett tájékoztatni Aggtelekyt. Helyénvaló volt, hogy a honvédelmi miniszterhez továbbítsa a vészjelzést a budapesti rendőrség egyik vezetőjének színvallásáról.

Én azonban még ugyanazon a napon az agresszív főkapitány-helyettestől a politikai feladat súlya alatt törpévé zsugorodott miniszterelnök elé jutottam. A délután folyamán késő estére magához rendelt Lakatos Géza, egyedül engem. A délelőtt még meghökkent dr. Pereghy alezredes

dohogott is a szolgálati út teljes mellőzése miatt, ami valóban rendhagyó volt; a százados közbeeső parancsnokai feje felett egyenesen a kormány fejéhez megy. Este tíz óra körül, az előírásos díszöltözet helyett tábori ruhában jelentkeztem a Sándor palotában Incze Péter miniszteri tanácsosnál, a miniszterelnök személyi titkáránál.

Lakatos Géza a hadtápterületen újjászervezett 2. honvédhadsereg parancsnoka volt Jány Gusztáv után, egy éven keresztül. Megfelelő szolgálati távolságból még Kijevből ismertem. Parancsnoksága alatt a reorganizált hadsereg az állandó elszakadások közben csendesen felmorzsolódott. A politikai felmorzsolódásra alábbi találkozásunk a jellemző. Egyenruhát viselt, nekem feltűnő módon zubbonyán egyedül a K. u. k. Vaskorona-renddel. Nem vezérezredesként, hanem miniszterelnökként viselkedett, százados urazott és magázott, de leültetett. Beszámolót kért a Sike-ügy nyomozásáról, főként Bárdossy és dr. Imrédy szerepéről. Jelentettem, hogy Aggteleky altábornagy úr az aktát elvette tőlem, további utasítás nélkül az ügyet nem folytathatom. Lakatos megkérdezte, hogy „hol vannak a letartóztatott urak", amire biztosítottam, hogy a Margit körúton. Megjegyezte, hogy tenni kellene valamit. A cselekvéshez azonban egyetlen alkalmas ember lett volna: az elrabolt Bakay. Őt kell kiszabadítani, ha még nem vitték el Németországba. Azt is szerette volna tudni, vajon milyen iratok voltak Bakaynál, amikor rajtaütöttek az SS-emberek, hordott-e magával aktatáskát. Azt válaszoltam, nem hiszem, hogy a Sike-ügy iratai nála lettek volna. Lakatos legyintett, nem erre volt kíváncsi. Sokkal később tudtam meg, hogy a nácik elleni katonai ellenállás terveit Bakay mindig magánál hordta. Kis gondolkodás után a miniszterelnök a

következő döntést közölte velem: „Önnek most az a dolga, hogy derítse ki Bakay altábornagy úr fogvatartásának a helyét. Ha ezt tudjuk, ki kell szabadítani. Úgy, ahogy a Zách utcai laktanyát foglalta el. Újból a budapesti őrzászlóaljjal fog operálni. Értette, százados úr?" Nem mondhattam, hogy nem értettem, hiszen a Zách utcai laktanyát nem az SS-ek védték. Meghajoltam, és elhagytam a szobát.

Odakint teljes elsötétítés volt, de derült éjszaka. A Halászbástya lépcsőin mentem lefelé hivatalomba. Azon tűnődtem, mi marad ebből a városból egy fél év múlva. A politikai megoldás s ezzel egyidejűleg a nácikkal való fegyveres szembefordulás lehetőségét maga a kormány akadályozta meg. A kormányfő, aki vezérezredes és volt hadseregparancsnok, egy hadbíró százados által vezetett békelétszámú zászlóaljjal akarja megtámadtatni a Budapesten berendezkedett halálfejeseket.

Akárhogy is, a parancs végrehajtása volt a feladatom. Úgy véltem, hogy a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség ellen erőszakosan intézkedő Bakay altábornagyról elsősorban ezektől szerezhetek felvilágosítást. Elhatároztam, hogy házkutatást tartok a KABSZ Vörösmarty utcai székházában. Ezt sem tehettem Aggteleky hozzájárulása és a megfelelő karhatalom biztosítása nélkül. Az új hadtestparancsnok javaslatomat másnap délelőtt elfogadta, a hadtest elhárító osztályától négy tisztet rendelt mellém, akikkel késő este megjelentünk a székházban, ahol nem tartózkodott senki. Behatoltunk, alapos kutatást tartottunk, de minden asztal, minden szekrény üres volt. A helyiséget lepecsételtem, és üres kézzel mentem vissza a hivatalba. A kíséretül adott tartalékos tisztek közül az egyik nyilas volt, két hét

múlva már a katonai börtön utolsó parancsnoka. Csak azt nem tudom, vajon Aggteleky milyen szempontból válogatta össze biztonsági kíséretem tagjait, vagy egyáltalában törődött-e vele.

Délelőtt két munkatársammal törtem a fejem, hogy mit lehet tenni, amikor kivágódott a szobaajtó, és bejött három rendfokozat nélküli SS-katona. Vigyorogtak. Magyarok voltak. Közölték, hogy azért teszik nálam tiszteletüket, mert tegnap nem várhattak meg a KABSZ-központban. Most rendelkezésemre állnak. Megkérdeztem, van-e német katonai igazolványuk. Megmutatták. „Önök tehát a német katonai igazságszolgáltatás kompetenciájába tartoznak. Most nem tehetek semmit, de remélem, később még találkozunk" – mondtam. Erre viharosan helyeseltek mondván, hogy „nemsokára", s ezzel eltávoztak. Dr. Bárkányi megjegyezte, hogy alighanem dr. Ney küldte őket. A találkozót illetően nekem lett igazam: az egyiket közülük négy hónap múlva börtönőr vezette elém.

Távozásuk után perceken belül jelentkezett Tamás telefonon. A hangjáról ismertem fel. Feljebbvalóként, szolgálati stílusban közölte, hogy mikor, hol vár rám. Mielőtt válaszolhattam, letette a kagylót. Munkatársaim kérdései elől kitértem. Már nem bíztam senkiben. Megijedtem. Ha ezek a csirkefogók rám állnak, akkor Tamás is lebukik. Előző heti megjegyzése jutott eszembe: „én többet kockáztatok nálad". Nem tehettem mást, a katonaszerencsére bíztam magunkat.

A meglepetések sorozata azonban még nem fejeződött be. Dél felé parancsot kaptam, hogy másnap reggel jelentkezzem Csatay Lajos vezérezredes, honvédelmi miniszternél.

Először hazatértem Gábor lakásába, onnan mentem a randevúra. Egyenruhában. Nem kellett várnom. Tamás szembejött, megállított, egy papírról valami cím után érdeklődött. Maszkot viselt, a bajusza nagyobb volt az illegalitásban növesztettnél. Széles keretű pápaszem és kalap volt rajta, ami elfedte kezdődő kopaszságát. Pár másodpercnyi figyelés után nagy gesztusokkal mutogattam, hogy merre kell a kért cím felé menni, majd elindultunk egymás mellett, mintha elkísérném az idegent. Kijelentette, hogy a párt azt kívánja, folytassam tovább a nyomozást, zavarjam meg a nyilas terveket. Arra a kérdésemre, hogy ha harcra kerül a sor, ki lesz mellettünk, azt felelte: „A csepeli meg az angyalföldi melósok. Most folynak a tárgyalások azért, hogy a kormány fegyvert adjon nekünk. Bennünk bízzál, ne azokban, akikhez eddig tartoztál!" Megálltunk, ő kalapot emelt, én tisztelegtem és elváltunk. Pár lépés után mímeltem, mintha rá akarnék gyújtani és utánanéztem. Akkor fordult be a legközelebbi utcasarkon. Én is simán hazajutottam. Útközben azon törtem a fejem, vajon Aggteleky hogyan tud majd parancsolni a csepeli munkásoknak, s azok miként fognak engedelmeskedni neki? Le lehet-e bontani a köztük meredő barikádot.

Másnap reggel az előírt szolgálati dísz nélkül jelentkeztem Csatay Lajosnál. A frontról ismertem őt is, tőlünk délre az egyik hadtest parancsnoka volt. Kellemes modorú, koránál idősebbnek látszó, fehér hajú, nyugdíjra vágyó öreg katona, ellentéte Bakaynak. Ő is a Sike-ügyről kívánt tőlem jelentést, holott észrevettem, hogy nagyjából tájékozott. Megkönnyebbült, amikor jelentettem, hogy nem tudok Bakay nyomára találni, sőt a KABSZ-nál meghiúsult házkutatás után a szövetség három tagja SS-egyenruhában

provokált a hivatalomban. Ezt végső figyelmeztetésként értékelte. Ő is úgy vélte, hogy rám állt a Gestapo, Bakay pedig már Németországban van. Ezzel – szerinte – részünkről befejeződött az ügy. Én viszont arra kértem, hogy utasítsa Aggtelekyt a vádemelésre, de ő ezt a leghatározottabban visszautasította. A Dísz térre néző hivatali szobája falán függő nagy katonai térképhez ment, és magához intett. A térképen piros és nemzeti színű zászlócskák jelezték a hadihelyzetet. A debreceni tankcsata még folyt, kimenetele kétségtelen. A csata befejezése után a németek özönleni fognak Budapest felé. Valahol még Budapest előtt meg kell vetniük a lábukat, amíg a balkáni hadseregük elvonulása be nem fejeződik. Ez azonban már itt lesz Szolnok körül, dél felől pedig a Balatonnál. Magának tette fel a töprengő kérdést: „Mit lehet ezek ellen tenni?" Én azt mertem válaszolni: „Amit a románok." Csatay akkor meglepődve hasonlót mondott, mint pár hónap múlva Dálnoki Miklós Béla: „Fiam, te nem katona vagy, hanem bíró. Hol vannak már a magyar csapatok, amiket szembe lehetne velük – ha csak átmenetileg is – állítani!" A magyar honvédelmi miniszter rozzant hadastyán volt ezekben a pillanatokban. Eszembe jutott, amit Tamástól hallottam előző nap délután. „Nagyméltóságod – kérdeztem –, nem tudják felfegyverezni a munkásokat?" Csatay egy pillanatra indulatos elöljáróvá változott: „Mit tud maga erről?" Majd ismét apatikusan legyintett: „Mondja, százados úr, tudja hány szociáldemokrata képviselő ül a parlamentben és velük szemben hány szélsőjobboldali? Ezekre az utóbbiakra kik szavaztak? Köszönöm, eltávozhat." Én még arra kértem, jelentse a miniszterelnök úrnak, hogy Bakay tartózkodási helyét nem tudtam felderíteni, ő pedig közölte, hogy

vár rám a vezérkari főnök, Vörös János vezérezredes úr, jelentkezzem nála is. Így váltunk el.

Vörös János ugyanabban az épületben vezette a „magyar vezérkar" munkáját, a földszinten. Csataytól azonnal hozzá siettem. Vörös Jánossal korábban már találkoztam, annyit tudtam, hogy Szombathelyi utóda lett, sőt hadbírói körökben hallottam azt is, hogy saját illetékes parancsnoki jogkörében eljárást rendelt el elődje ellen a Vezérkar Főnöke Bíróságánál. Azt közülünk senki sem hitte, hogy ezt saját kezdeményezésére tette – még a Sztójay-kormány idejében –, a gesztus azonban menthetetlennek látszott. Nálam alacsonyabb, cigányos képű, feketéből alig őszülő ember volt. Ha Bakayt farkashoz hasonlíthatnám, akkor Vörös János volt a róka. Csak a bemutatkozás történt a kötelező formák szerint, utána leültetett, és harmadszor is elmondhattam a Sike-nyomozás részleteit, kiemelve, hogy a folytatást az új hadtestparancsnok akadályozza. Vörös János ezen túltette magát, inkább az ügybe keveredett politikusok után érdeklődött, de nem Bárdossy és dr. Imrédy szerepét firtatta, hanem Szálasiét: nem jutottunk-e közelebb tartózkodási helyéhez – amit úgy látszik, a VKF 2. defenzív osztálya sem tudott pontosan felderíteni –, milyen kép alakult ki a nyomozás adataiból, a puccsisták kinek szánják a főszerepet? Természetesen csak dr. Imrédy és Szálasi személye jöhetett szóba, de a KABSZ és a nyilas fegyveres szervezetek aligha dr. Imrédy hatalomra juttatása érdekében kapnak a németektől fegyvert. Tehát akkor Szálasi. „Miképp lehetne ezt megakadályozni?" – kérdezte előttem önmagától a honvéd vezérkar főnöke. Én azt válaszoltam: „Nagyméltóságod közreműködésével. Vegye át az Aggteleky altábornagy úrnál megrekedt ügyet a Vezérkar

Főnöke Bírósága, hogy a kormány megelőzhesse a pucscsot." Javaslatom igen kényelmetlenül érintette Vörös Jánost. Ő nem vette magának a fáradságot, hogy a térképen magyarázza meg a németek elleni szembenállásra kilátástalan katonai helyzetet, hanem, felállt – természetesen én is felpattantam –, hátratett kezekkel a szoba faláig sétált és vissza az íróasztalához, miközben nagyszerű kibúvót sikerült találnia: „Én Feketehalmyék tárgyalása óta a különbíróságban nem bízom. Ezt az ügyet ugyanúgy elszabotálnák." Tőle is dolgomvégezetlenül távoztam.[46]

A legmagasabb katonai és politikai vezetésünkről szerzett lesújtó benyomásaimat már nem befolyásolta az sem, hogy másnap még Bonczos belügyminiszter is magához kéretett, és beszámolót kért tőlem. Nem a hadtestparancsnoktól, nem a vezető honvédügyésztől, hanem tőlem, a századostól. Megnyugodott, amikor megmagyaráztam neki, hogy ügyészi előadóként, az illetékes hadtestparancsnokom perrendszerű utasítása nélkül nem zavarhatom az államvezetés semmittevését.[47]

Későbbi politikai jogászi pályafutásom alatt sok rendhagyó élményben volt részem, de az ekkor szerzett benyomásom a legsajátosabb: a magyar kormány attól tartott, hogy egy 36 éves hadbíró százados okvetetlenkedése súlyos

[46] Vörös János 1944 októberében erősen vitatható és igen ellentmondásos szerepet játszott. A túlélés művésze volt, ő maradt hatalmon a legtovább azok közül, akikkel Horthyt még együtt szolgálta. 1946. szeptember 1-jén mint vezérkari főnök nyugdíjaztatta magát. A törvénysértések idején elítélték, de életben maradt. Balatonfüreden halt meg 1968 nyarán.

[47] Bonczos később Argentínában telepedett le, és magyar cégek viszonteladója lett 1971-ben bekövetkezett haláláig.

konzekvenciákkal járó haladéktalan állásfoglalásra kényszeríti. Én azonban nem tudtam tovább zavarni köreiket. Tamás nem jelentkezett, a párttól kapott első megbízatást nem tudtam teljesíteni.

Dr. Ries eltűnt – zsidó származású volt. Dr. Pirivel tanácstalanok voltunk. Gábor öcsém letette kabátjáról a halálfejes jelvényt, s helyébe az ősi bányászemblémát tűzte ki, a keresztbe fektetett kalapácsokat. Péntek volt, október 13-a. Körülöttünk, a Margit körúti házban egyre fokozódott a feszültség. Ezt természetesen az utcai frontra értem, a belső fronton, a zárkákban alighanem nyugodtabban éltek. Az elítélt kommunistáknak nem volt kétségük az iránt, hogy politikai céljaik megvalósulása óriási léptekkel közeledik, csak az volt a kérdés, hogy közülük ki éri meg. De ahogy addig megismertem őket, nem ez volt számukra az elsődleges. A letartóztatott nyilas tiszteknél fordítva állt a helyzet. Nekik a mielőbbi szabadulás volt a döntő, s abban nem lehetett kételyük, hogy az arcvonal közeledtével kiszabadulnak. A Zách utcai laktanyában letartóztatottak feje fölül az idő múlása folytán eltűnt a statáriális tárgyalás veszélye, kiestünk a törvényes határidőből. Nálunk, az utcai fronton azonban mindenki tudta, hogy akár bal-, akár szélsőjobboldali változás lesz, az csak a mi vesztünkre mehet végbe. Hiszen hoztak nálunk ítéletet mindkét szélső pólus ellen. Minthogy pedig a szélsőjobboldali közelebbről fenyegetett, nálunk az utcai fronton a többség az ellen igyekezett fedezéket biztosítani magának. A tartalékosok egy része a bajtársi érintkezésben is távolságot tartott; a hivatásosok közül az ügyészek az „utasításra tettem" elvi álláspontjára helyezkedtek, a bírák pedig a jogszabályok betartásának védhető sáncai mögé bújtak, s kezdték átnyá-

lazni az utolsó két évben hozott ítéleteiket. Körülöttem egyre szélesedett a senki földje. Közvetlen beosztottaimon kívül csak főnökömmel, dr. Pereghy alezredessel érintkeztem, aki Aggteleky gerinctelenségét látva maga is elbizonytalanodott. Otthon Gábor undorodott a nyilas hatalomátvételtől, de ugyanúgy lúdbőrözött a szovjet megszállástól is, amiről tudtuk, hogy elkerülhetetlen. Abban viszont egyetértettünk, hogy jogosan viszonozzák a mi náluk tett „látogatásunkat".

Az utolsó szombaton dr. Bárkányival és Subával hármasban beszélgettünk a szobámban. Ablakom a régi Szent János Kórház kápolnájának a bejáratára nyílt, s rajta kitekintve arról elmélkedtünk, hogy vajon mi fog megmaradni a kórházból, a kápolnából és a mi épületünkből. A vihar közelsége a szolgálati kapcsolatnál közelebb hozott minket. Akkor tudtam meg, hogy az eredetileg gyógyszerész Suba a háború előtt évekig Egyiptomban élt, az angolon kívül franciául és németül beszélt. Nemzeti tragédiánk közvetlen okát az angolszászok közeledtének Monte Cassino környéki (dél-olaszországi) elakadásában látta. Dr. Bárkányi Zoltánról pedig kiderült, hogy amikor 1941-ben a gyorshadtesttel harcolt a keleti fronton – amiről hadikitüntetéseiből tudtam –, tartalékos hadnagyként dr. Ney Károly tartalékos tüzérfőhadnagy volt az ütegparancsnoka, ő pedig a helyettes. Az éjszakai szállásokat a partizánok rendszeresen támadták, emiatt dr. Ney esténként túszokat szedett, és kilátásba helyezte, hogyha az üteg éjjeli támadást szenved, a túszokat hajnalban kivégezteti. Egyik éjjel mégis támadást kaptak, az üteg vérveszteséget szenvedett, a túszokat reggel dr. Ney személyes parancsára kivégezték. A gyorshadtest visszavonulása óta nem találkoztak, s dr. Bárkányi

remélte, hogy a szélsőjobboldali politikussá előlépett dr. Ney nem tud majd kereket oldani, és szovjet hadifogságba kerül.

Suba megnyilatkozását angol nyelvtudása magyarázataként fogtam fel, dr. Bárkányi váratlan beismerése megzavart: velem együtt vadászott dr. Neyre. Neki személyes oka is volt rá, és mennyire igaza lett.

A kormányzó nyilatkozatát másnap, vasárnap délelőtt a Margit körúton hallgattam végig, s hallatára levettem zubbonyomról a Sasrend szalagját. Három órával később végighallgattam Vörös János magyarázó parancsát is, öt óra felé felzúgtak ablakunk alatt a német Tigrisek, a késő esti ágyúzás pedig azt az illúziót keltette bennem, hogy a Hadúr ellenáll. A harcizaj azonban hamarosan elült, a Tigrisek között egyre nagyobb számban jelentek meg a nyilas pártszolgálatosok. A Margit körút hamarosan „kizöldült". Ez azt bizonyította, hogy a nyilasok kézifegyverekkel való felszerelése az általam felderített terv szerint megtörtént. Természetesen köztük voltak a KABSZ emberei is. Vártam, mikor jelentkeznek a társaikért, illetve értem. Nem mentem haza, nehogy Gábort is atrocitás érje, hanem lefeküdtem a szobámba állított katonai ágyra. Kora reggel arra ébredtem, hogy kulccsal nyitják az ajtót. A kulcs fordult, dr. Bárkányi nyitott be kialvatlanul, borostásan. Arra a kérdésre, hogy miért babrált a kulccsal, így válaszolt: „Elalvás után bezártalak. Én a központi irodában maradtam, vártam az elkerülhetetlen fejleményeket, amik éjfél előtt be is következtek. A kapuőrség fegyveres nyilasokat bocsátott be a házba, akik téged kerestek. Én fogadtam őket azzal, hogy nem vagy benn. Vezetőjük tiszti jelzéssel a közismert Szilasi nevű színész volt és az »SS Kampfgruppe dr.

Ney« egységtől jöttek a letartóztatott «testvérekért». Én ezt tudomásul vettem, lementem az őrséghez, előteremtettem a kulcsárt, és kiengedtük az október 6-án begyűjtött »testvéreiket«. Úgy búcsúztunk, hogy »viszontlátásra«, éppúgy, mint azok, akik szintén SS-egyenruhában az előző héten jelentkeztek nálad. Azért zártam rád az ajtót, nehogy felébredve hívatlanul megjelenj. Ráfizettél volna."

Kezet fogtunk, nem mondtam köszönetet, de éreztem, hogy hálás lehetek dr. Bárkányinak. Még elmondta, hogy a dr. Ney-csoport letartóztatott tagjain kívül másokat nem szabadítottak ki, és a baloldaliak közül sem bántalmaztak senkit.

Megborotválkoztam, és az őrségtől reggelit kértem. Nem mentem ki a házból, tudtam, hogy hamarosan értem fognak jönni. Ez dél felé meg is történt. A Gestapo két fegyveres altisztje nemcsak engem vitt el, hanem dr. Pereghy alezredest is.

Dr. Bárkányival húsz év múlva találkoztam ismét. Annak idején a honvédügyészséggel nyugatra vonult, aztán visszajött, munkásként helyezkedett el és megnősült. Az ötvenes évek elején, tehát a népbíráskodás megszűnte után a dr. Ney által elkövetett háborús bűntett miatt őt ítélték nyolc évi fegyházra, és később az '56-ot követő revízió folytán szabadult.

Dr. Pereghyvel együtt a Böszörményi és Németvölgyi út kereszteződésében levő luxusvillába vittek, ahol a folyamatosan érkezők a szalonban foglaltak helyet. Rajtam kívül még egy százados akadt, a legfiatalabb kormányzói szárnysegéd. Egy tucat tábornok jött össze, köztük Csatay Lajos honvédelmi miniszter, utána jelentőségben Dálnoki Veress Lajos vezérezredes következett, a volt erdélyi hadsereg parancsnoka, Béldy Alajos vezérezredes, a leventeszervezet volt országos parancsnoka, Hardy Kálmán altábornagy, Hlatky Endre, a Rádió vezérigazgatója a kormányzói nyilatkozat sugároztatása miatt. Szentmiklóssy István vezérkari őrnagy és még sokan mások.

A szalonban kialakultak a csoportok, természetesen rendfokozatok szerint. Mi dr. Pereghyvel egyelőre nem tartoztunk sehova. A beszélgetés egyre hangosabb duruzsolássá erősödött, mintha a tiszti kaszinó dohányzójában lennénk. A többség indokolatlannak találta a személyét ért atrocitást, szerintük semmi okot nem szolgáltattak a német uraknak, hogy letartóztassák őket. Csatay, Hardy Kálmán és egy Utassy nevű tüzérezredes hallgattak. Késő este egy német tiszt udvarisan a villa ebédlőjébe invitált minket, ahol egy nagy ovális asztal körül helyezkedtünk el, én Csatayval szemben balra foglaltam helyet. A vacsora babgulyás volt kenyérrel, a csendes beszélgetés evés közben is folytatódott. Én természetesen hallgattam. Az ott tapasztaltak méltán sorolhatók a múlt heti élményeim mellé. Egyszer csak a honvédelmi miniszter szeme megakadt rajtam. Felismert és bólintott. Én ültömben meghajoltam. Csatay fanyarul elmosolyodott, intett és mondta: „Látod, megmondtam. Nem lehetett tenni semmit."

Vacsora után a Royal Szálló legfelső emeletére kerültünk, kb. tíz nap múlva pedig a Pestvidéki Törvényszék Gyorskocsi utcai börtönébe. Kihallgatásra a svábhegyi Melinda Szállóba vittek-hoztak minket. A Royalban Szentmiklóssy őrnaggyal kerültem barátságos kapcsolatba, a Gyorskocsi utcában pedig Hardy Kálmánnal, Hlatkyval, Bánffy Dániel volt földművelési miniszterrel és dr. Pereghy alezredessel voltam egy cellában. Számomra Szent-

miklóssy, a Legfelső Honvédelmi Tanács egykori titkára volt az egyik legizgalmasabb figura.

A Royal Szálló ötödik emeleti folyosója körbevitt az egész négyszögletes épületen. Ebből nyíltak a lakószobák és a mellékhelyiségek. A folyosón mindenki kedve szerint sétálhatott. Nekem gyakran Szentmiklóssy volt a beszélgető partnerem, aki eleinte a Zách utcai „haditettről" faggatott, azután maga kezdte és folytatta véget nem érő fejtegetéseit. Ő úgy került közénk, hogy amikor az első magyar parlamenter dolgavégezetlenül visszatért, a Kormányzó Katonai Irodája őt tervezte útba indítani a Malinovszkij marsall által kért felvilágosításokkal, de az események másként alakultak. Az előző parlamenter az az Utassy ezredes volt, aki feltűnően elkülönült. A legtöbbször Csatay társaságában előttünk elsántikáló Dálnoki Veress Lajosról Szentmiklóssy tudta, hogy ő volt a „homo regius", aki azt a feladatot kapta, hogy a kormányzót – akadályoztatás esetén – államfői jogkörében helyettesítse. Hardyról is tudta Szentmiklóssy, hogy Bakay elrablása után őt bízta meg a kormányzó a nácikkal szembeni fegyveres ellenállás megszervezésével és vezetésével – tehát nem Aggteleky altábornagyot, és még sorolhatnám a tőle kapott érdekes információkat. A velem egykorú vezérkari őrnagynak lesújtó véleménye volt a magyar külpolitikáról. Azt fejtegette, hogy az államvezetés egysíkú külpolitikát soha nem folytathat, két vasat kell mindig a tűzben tartani. Szerinte a történelmi folyamat, az „alkotmányos folyamat" 1944. március 19-én megszakadt. Azóta hiátus van, és nem tudni, hogy ez meddig tart még, de az újrakezdéskor ehhez a dátumhoz kell visszanyúlni.

Ahogy ott tiszteletteljes távolságban követtük a folyosón

Csatay és Dálnoki Veress vezérezredeseket, nem sejthették, hogy három esztendő múlva Dálnoki Veresst és Szentmiklóssyt egymással és közvetve velem, hogyan hozzák majd össze az események egy olyan politikai koncepcióban, amelynek az elvi alapja éppen 1944. március 19.

A svábhegyi Melinda Szállóban egy Sieben nevű SS-tiszt hallgatott ki. A Zách utcai „haditett", amiért az „SS Kampfgruppe dr. Ney" sértve érezte magát, jelentéktelenné zsugorodott, mert a náci tervek végrehajtását végeredményben egyáltalán nem akadályozta. Az viszont külön téma volt, hogy miért vettem le a Sasrend szalagját. Így szereztem tudomást arról, hogy a feljelentés házon belülről érkezett.

A nyomozásról nincs más említenivalóm. A Melindában azonban sajátos bemutatkozásban volt részem. Többen, falnak fordulva álltunk a folyosón. Bal oldali két szomszédom suttogva beszélgetett, mire egy arra sétáló SS-legény egyiküket úgy pofon vágta, hogy nekem esett, én pedig jobb oldali szomszédomnak dőltem, s földre esett a fejfedőm is. A meglökött úr lehajolt és felvette, majd mikor átadta, megmondta a nevét. Bárcziházi Bárczy István volt, az előző 15 évben mindenkori miniszterelnökségi államtitkár, aki ellen a nyilasok a nyár folyamán fegyveres merényletet követtek el. Később, a népbírósági tárgyalásokon tanúként többször találkoztam még vele.

Hardyval, Hlatkyval, Bánffy Dániel erdélyi politikussal és dr. Pereghyvel kb. tíz napig voltunk cellatársak. Ez a börtön jóval később épült, mint a Margit körúti, minden cellához a sarokba épített illemhely tartozott, és legénységi ágyunk volt szalmazsákkal. Nem hiszem, hogy a mi foglyaink ilyen mennyiségű és minőségű ellátást kaptak volna.

De hát ez még csak amolyan purgatórium volt a későbbiekhez képest, amiben nekem már nem volt részem.

Cellatársaimat okos, kritikus, reményvesztett embereknek ismertem meg. Tudták, hogy a kiegyezés óta kialakult magyarországi társadalmi rend végleg elveszett. Földosztás, államosítás következik, és ha a nyugatiak nem tudják kellő időben megakadályozni, bekövetkezik a kommunizmus. Az országot újból feldarabolják, még szerencsések leszünk, ha meghagyják a trianoni határokat. A kritizálásban a háborús miniszterelnök Bárdossy személyétől Szálasin át eljutottak a kormányzóig. Az volt a véleményük, hogy először a jugoszláv események idején kellett volna nemet mondania, ami persze azonnali megszállásunkat eredményezhette volna. Mindez elmaradt. Bánffy Dániel testvérének, Miklósnak 1935-ben megjelent nagy sikerű kétkötetes könyve címét idéztem: „Megszámláltattál" – és „híjával találtattál". Bánffy bólintott: „Jó helyen és kellő időben idézed."

Egy este dr. Pereghyvel együtt indulásra szólítottak fel, vinni kellett tisztálkodási felszerelésünket, fehérneműnket is. Úgy véltük, kezdik a foglyok szétszállítását, valószínűleg visszakerülünk a Margit körútra, esetleg a Markóba. Mindegy, valahol majd összetalálkozunk. Úgy is búcsúztunk. Nem ez történt, minket a Margit körúton még aznap szabadítottak.[48] Akkor tudtuk meg, hogy a kormányzó családjával együtt a németek biztonsági őrizetére bízta magát, és elhagyta az országot. Dálnoki Miklós Béla pedig

[48] Hlatky később szabadult. 1944 végén Olaszországba távozott, Rómában telepedett le, és ott érte a halál 1957 nyarán. Bánffyval nem tudom, hogy mi történt.

vezérkari főnökével együtt a szovjetekhez szökött, hadserege azonban a németek oldalán tovább harcolt.

Az Aggtelekyvel kezdett kollekcióm tehát kiegészült. Hadtestparancsnoktól a honvédelmi miniszteren és a vezérkari főnökön keresztül a miniszterelnökig, az egyetlen cselekvőképes magyar hadsereg parancsnokától a kormányzóig. Érdeklődtem Vörös János után, de róla nem kaptam felvilágosítást. Később vele és Miklós Bélával is hivatalból találkoztam.

Az éjszakát Suba Lászlónál töltöttem, azután igen hamar találkoztunk újra: két hónap múlva a legelsők között jelentkezett nálam. Igaz, ezt megkönnyítette az, hogy a pesti oldalon lakott. A titkárom lett. 1945. február végén nem jött be a hivatalba, és felesége hamarosan közölte velem, hogy szovjet katonák vitték el a lakásukról, az NKVD zöld sapkáját viselték. Az oroszul tökéletesen beszélő dr. Feri Sándorral, az MKP funkcionáriusával az illetékes szovjet parancsnokságra siettem, hogy Subáról megfelelő tájékoztatást adjak, és siettessem a kiszabadulását. Felvilágosítást azonban én kaptam tőlük: azért vették őrizetbe Subát, mert – szerintük – az angol Intelligence Service ügynöke. Dr. Feri Sándornak arra a megjegyzésére, hogy az angolok a szovjet szövetségesei, nem kaptunk választ. Suba 1955 nyarán tért vissza a Szovjetunióból, én kalauzoltam el felesége sírjához, aki férje letartóztatása után öngyilkos lett. A személyemhez ragaszkodó közvetlen munkatársaim közül tehát az egyik dr. Ney ütegparancsnok-helyettese volt, és helyette szenvedett megalapozatlan ítéletet, a másik – talán – angol kém. Egy csepp vízben a viharos tenger.

Csatay Lajos a nácik fogságában feleségével együtt ön-

gyilkos lett; Hardy Kálmánt a dr. Dominich-féle nyilas különbíróság halálra, Dálnoki Veress Lajost pedig 15 évi fegyházra ítélte. Minthogy a Hardyékkal kapcsolatos ítélet felmentő részeket is tartalmazott, az illetékes parancsnok nem erősítette meg, hanem az ítélet hatályon kívüli helyezését és új tárgyalás kitűzését javasolta. Erre már nem volt idő . . . Itt kell utalni ismét Aggteleky Béla altábornagy általam egyértelműen negatívnak ítélt szerepére. Aggtelekyt sem a nyilasok, sem a Gestapo, sem a nyilas különbíróság nem tartóztatta le. Szabadlábon maradt, majd hadifogságba került. 1948. július 20-án jött haza húsz tábornoktársával együtt, később, 1956-ban disszidált nyugatra. Ha Aggteleky altábornagy úr elődje, Bakay altábornagy elrablása után Horthytól valóban azt a megbízatást kapta, hogy „a román példa szerint biztosítsa a háborúból való kiválásunkat" (vagy ahogy másutt említik, hogy Aggteleky Bélát megbízták a háborúból való kiugrás katonai biztosításával Budapesten), és ehhez egyetlen intézkedést tett, vagy vezérkari főnökével, a nyilas besúgónak bizonyult Horváth Lajos alezredessel legalább megbeszélést folytatott volna, akkor elkerülhetetlenül a nyilas különbíróság elé kerül. Őt azonban nem bántotta senki, elkeveredett a nyugdíjasok között, majd disszidálása után Svájcban telepedett le. Az a gesztusa, hogy a Hadtörténeti Intézetre hagyta 1977. augusztus 4-én bekövetkezett halálakor az 1944. október 15-i eseményekkel kapcsolatos levelezését, nem mentheti akadékoskodását. S az sem módosítja nézetem, ha arra utalok, amit Hardyval összefüggésben Szentmiklóssy említett a Royalban. Azt, hogy Bakay feladatait rá s nem Aggtelekyre bízta Horthy.

Szabadulásom után reggel jelentkeztem a hadbírói tisztikar újonnan kinevezett főnökénél. Ő kétségtelen jóindulatból nyomban hadibeosztásba küldött azért, hogy minél előbb tűnjek el Budapestről. Egy olyan hadseregparancsnok mellé kerültem, akinek már nem volt hadteste, csak törzse. Seregét szétverték, tíz napig kereshettem a Dunántúlon ezt a sereg nélküli vezérséget. Rendszerint éjszaka utaztam, a nappali vonatok katonai szállítmányok voltak és az evakuálást lebonyolító tehervonatok. Éjszakánként visszaemlékeztem az ukrajnai utazgatásaimra – már amikor nem repülőn közlekedtem –, a töltések melletti felrobbantott vonatroncsokra. Azokon az utakon csak a legnagyobb fáradtság ragasztotta le a szemünket, mert attól tartottunk, hogy álmunkban repülünk a levegőbe. Az itthoni utaim során, a front közelében sem nappal, sem éjjel nem robbantak fel a teli szerelvények. Elégedetlen voltam: Tamás ígérete jutott eszembe az ellenállásra kész munkástömegekről. Hova lettek? Azután megmagyaráztam magamnak, hogy akik a partizánharcot, a robbantásokat nálunk megszervezhették és vezethették volna, a Margit körúton, meg a Conti utcában vannak. Ebben pedig mi is közreműködtünk, legalábbis 1939-től kezdve. Zavaros pszichés állapotba kerültem, önvádat éreztem amiatt, hogy itthon a front közvetlen közelében nem robban fel alattam a vonat.

Bolyongás közben két ízben tértem vissza Budapestre. Azokban a napokban történt Szenes Anna kivégzése. Úgy hallottam, hogy az újonnan alakított Vezérkar Főnöke III. Bíróságánál dr. Borsos Elek őrnagy tanácsa hozta a halálos ítéletet. Dr. Borsos is őrmester koromtól volt barátom, akkoriban zászlós. Felkerestem és felvilágosítást kértem tőle, mibe keveredett, és mi ez a VKF III. Bíróság. Kiderült, hogy Szenes Anna angol hadnagy bűnügyében nem ő ítél-

kezett, hanem egy dr. Simon Gyula nevű fiatal százados. Az ítéletet 1944. november 7-én hajnalban hajtották végre. Szenes Annát rádió adó-vevő készülékkel felszerelve horvát területen dobták le. Magyarországra átszökött, de a németek elfogták. Dr. Borsos őrnagy azokban a hetekben dr. Dominich Vilmos őrnagy helyettese volt ennél a bíróságnál. (Később egyetlen ügyben sem történt róla említés.) Megmutatta nekem a Budapesti Közlöny 1944. október 26-i számát, amiben közzétették a 3830/1944. M. E. számú rendeletet, amit egy héttel később a 3940/1944. M. E. számú rendelet egészített ki. Annyi más kényszerű, talán untató jogi hivatkozás mellett ezeket sem hagyhatom említés nélkül, mert a Vezérkar Főnöke III. Bíróságának megszervezésére vonatkozó szabályozásról eddig még nem írtak. Holott jogtörténeti dokumentáció. Ezek szerint: „a bűnvádi üldözés elrendelésére illetékes parancsnokul a honvédség és a csendőrség ténylegesen szolgálatot teljesítő tagjai kivételével a m. kir. honvédelmi miniszter által a nemzet totális mozgósításával és harcba állításával megbízott m. kir. tárca nélküli miniszter mellé beosztott tábornokot jelöli ki. Ez a parancsnok gyakorolja továbbá az illetékes parancsnoki jogokat az 1944. október 15-i eseményekkel kapcsolatban tanúsított magatartás miatt folyamatba jutó bűnügyekben is, ha a tettes honvéd (csendőr) személy." Tovább faggattam dr. Borsos őrnagyot arról, hogy az 1941-ben felállított eredeti VKF Bíróság mellett miért volt szükség egy III. jelű újabb bíróságra. Dr. Borsos Lexi így válaszolt: „Olvasd csak el a rendeletből, ki az illetékes parancsnok. A nyilas tárca nélküli miniszter mellé beosztott tábornok, vagyis lényegileg maga a miniszter. Minthogy azonban ez utóbbi nem seregtestparancsnok, a hadra kelt seregbeli eljárás lefolytatása végett a polgári nyilas miniszter mellé be kellett osztani egy seregtest nélküli (!) tábornokot." Ez a tábornok Syposs (másutt Sipossnak is írják) vezérőrnagy lett, akiről még szó lesz. Ezek tisztázása után nem minden részvét nélkül azt kérdeztem dr. Borsos őrnagytól, hogy „te hogyan keveredtél ebbe a disznóságba"? Dr. Borsos ősei akcentusában válaszolt: „Snapsz ist Snapsz, Krieg ist Krieg, Befehl ist Befehl."[49] Majd még epésen hozzátette: „Nem lehet mindenki olyan szerencsefia, mint te. Neked sikerült kellő időben kompromittálnod magadat ahhoz, hogy most már ne kerülj ilyen helyzetbe. Viszont tűnj el innen a Margit körútról, amíg teheted!" Dr. Borsossal kezet fogtunk, és útjaink végleg elváltak. Ő később társaival, dr. Jánosi Ferenccel, dr. Nagy Árpáddal, dr. Szabó Andrással és dr. Simon Gyulával (a dr. Dominich-vezette bíróság tagjaival) nyugatra menekült. Közülük a jelentéktelenebbek hamar hazakerültek. Dr. Borsos eltűnt, dr. Dominichot hiába kérte ki Argentínától a magyar kormány.

Alig váltam el dr. Borsostól, a folyosón összefutottam dr. Dominich Vilmos őrnaggyal. „Nem szeretném – támadt rám –, ha éppen elénk kerülnél. Utóvégre tizenhét évvel ezelőtt együtt hordtuk a borjút" – célzott a bakák háti felszerelésére. Három hét múlva halálra ítélte Kiss Jánost, Nagy Jenőt és Tartsay Vilmost, hat hét múlva Bajcsy-Zsilinszky Endrét, három hónap múlva Hardy Kálmánt. A Vezérkar Főnöke Bírósága megalakulásáról és áldatlan működéséről már megemlékeztem, ez azonban azt is felülmúlta. Az úgynevezett VKF III. Bíróság létrejöttével és működésével a m. kir. katonai igazságszolgáltatás végső erkölcsi

[49] A snapsz, az snapsz, a háború, az háború, a parancs, az parancs!

haláltusája vette kezdetét. Ennek a bíróságnak az illetékes parancsnokai voltak az újvidéki gyilkosságokért felelős Feketehalmy-Czeydner Ferenc tábornok és az 1920-as fehérterrorista, a Dohány utcai zsinagóga robbantója, a nyilas miniszter Kovarcz Emil.

A front közeledtével új beosztásomban először Székesfehérvárra vetődtem, ahol egy bőséges vacsorán a hadtestparancsnok pezsgővel köszöntötte fel a törzs német összekötőtisztjét abból az alkalomból, hogy Szálasitól megkapta a Szent István rend tiszti keresztjét. A Führer és szövetségesei győzelmére koccintottunk. A vacsora után szedtük a sátorfánkat, és Móron át Komárom felé szakadtunk el az ellenségtől, Fehérvár a balatoni védővonal összeroppanása után a nácik és a szovjet csapatok küzdelmének színterévé vált, többször gazdát cserélt (1945 nyarán szolgálati úton jártam ott, romjaival a szétlőtt főváros pesti oldalára emlékeztetett).

Komáromból egy nappal karácsony előtt azzal a megbízatással indultam vissza Budapestre, hogy ellenőrizzem a katonai börtönöket és fogdákat, nem maradtak-e ott letartóztatottak. Az ötlet dr. Dobál Zsigmond hadbíró alezredestől származott. Közvetlen elöljáróm volt, a harmincas évek óta ismertük egymást, barátomnak mondhatom. Tudta, hogy nem kívánok velük nyugatra menni, ehhez nyújtott segítséget. Másnap délután háromkor alkalmi szolgálati gépkocsin megérkeztem Pestre – az ostromgyűrű fél órával később Pilisvörösvárnál bezárult. Családom dr. Piri Gábor öccsének Attila körúti lakásában húzta meg magát, mert az Újpestre való kijutás lehetőségével már eleve nem számoltam. Piri Balázsék lakása három nap múlva bombatalálatot kapott. Százötvenedmagunkkal a pincébe szorultunk. Nehéz megpróbáltatás volt a két- és egyéves kislányokkal.

Az ostromgyűrűbe szorult magyar csapatok parancsnoka Hindy Iván altábornagy lett, aki Aggtelekyt távolította el október 15-én. A tábori bíróságot dr. Kovács Zoltán hadbíró százados vezette. Nála jelentkeztem, s igazolta szolgálati beosztásomat. Erre annál is inkább szükségem volt, mert a már bombatalálatot kapott Margit körúti épületben összefutottunk a Nemzeti Számonkérő Szék Budán rekedt beosztottaival, Radó csendőr századossal és Balassa csendőr főhadnaggyal. A Kovácstól kapott papírok nélkül könnyen bujkálónak minősülhettem volna a szemükben. Dr. Kovács Zoltántól hallottam páter Kun András volt gyöngyösi szerzetesről is, aki nyilas karszalaggal járt, és elég volt rámutatnia valakire – bujkálóra, kórházban fekvő áldozatra –, az máris halál fia lett. „Krisztus szent nevében" maga vezényelte a tüzet. Ez már Hindynek is tűrhetetlen volt, Kun pátert dr. Kovács Zoltán halálra ítélte, de Hindy jelentésére Szálasi rádiótáviratban megkegyelmezett neki. A „nemzetvezető" életfogytig tartó börtönre változtatta a már siralomházban ülő páter ítéletét.[50]

1945. január 8-án dr. Kovács Zolán bizalmasan közölte, hogy Újpestet az éjszaka folyamán kiürítik. Ha kockáztatom, akkor szolgálati gépkocsiján családostól hazaküld Újpestre. Természetesen nem a hosszú gépkocsiúton fenyegető gránát- és aknabecsapódások lesznek a veszélyesek – mond-

[50] Kun 1945 márciusban megszökött a börtönből, egy román katonai alakulathoz csatlakozott, majd álnéven Olaszországba akart tovább szökni. Terve nem valósult meg, elfogták, a Budapesti Népbíróság halálos ítéletét 1945. szeptember 30-án hajtották rajta végre.

ta –, hanem a garázdálkodó nyilas és SS-banditák. Azoknak nehéz lesz megmagyarázni, hogy miért viszem a családomat a kiürítendő lakhelyünkre. Vállaltam a kockázatot és sikerült. Utólag azzal mentem vakmerőségemet, hogy útközben sem voltunk nagyobb veszélyben, mint az Attila körúti ház pincéjében, ami felett az ötemeletes épület újabb találatoktól végleg beomlott. Dr. Kovács Zoltán sem várt sokáig: egy hét múlva egész hivatalával átszökött a szovjetekhez.

Otthon kerültem a feltűnést, nem mentem le a pincébe, hanem második emeleti sértetlen lakásunkban töltöttem az éjszakát. Hajnal felé közeli robbanás rázta meg az ablakokat: tőlünk 300 méterre az újpesti ellenállók felrobbantották a nyilas párthelyiséget, kiszabadították lefogott bajtársaikat.

Hajnalban bevonultak a szovjet csapatok. Még aznap délután jelentkeztem az MKP helyi szervezeténél, ahol nemcsak Tamás öcsémet ismerték, hanem engem is. Megfelelő igazolásokkal láttak el, és segédrendőr lettem. Január 24-én karszalaggal és igazolvánnyal, negyedmagammal begyalogoltunk a Tisza Kálmán térre, a Budapesti Pártbizottságra.

Horthysta hadbírói pályám voltaképpen 1944. október 16-án fejeződött be, bár megfelelő papírokkal fedezve még 1945. január 9-ig tartott. További bírói pályafutásom kezdete a Budapesti Pártbizottságnál történt, jelentkezésem napja: 1945. január 24.

II.

Újpestről a Tisza Kálmán térre felejthetetlen volt az utunk. A Chinoin gyár mellett vágtunk át a vasúti síneken, végig a Szent László, majd az Aréna úton a Keletiig és onnan a Városi Színházhoz. Négyünk közül kettő ismert újpesti párttag volt, a harmadik dr. Szabó Ferenc hadbíró főhadnagy, aki Budán csellengett, majd hozzám csatlakozott és velem került át Újpestre. Még folyt az ostrom, de a pesti oldal már felszabadult. Az ide-oda süvítő gránátok nem zavarták a kedélyünket, az ilyesmi már megszokott volt. A felszabadulás érzése töltött el mindenkit, ismerősök bandukoltak pesti búvóhelyükről a fél éve elhagyott otthonba. Volt, aki újjongva integetett nekem és én vissza, de volt olyan is, aki szovjet katonákat figyelmeztetett, hogy polgári ruhába bújt „fasiszta tiszt" vagyok s egyszerre hárman kezdtek igazoltatni minket. A velünk jött párttagok közül az egyik törte az orosz nyelvet. Nem tagadhatta, hogy mi ketten szökevény katonatisztek vagyunk, mire a szovjet katonák magukkal akartak vinni. Az elvtársak azonban megmagyarázták nekik, hogy „fontos személyek" vagyunk, várnak bennünket a pártházban. Így azután ha nehezen is, de elengedtek. Így úsztam meg a hadifogságot.

A Szent László úton úgy lépett túl az ostrom, mint Újpesten: szülővárosomnak az egész háború folyamán elvétve jutott egy-két eltévedt repülőbomba vagy gránátbecsapódás. Szovjet ütegállásokat a Hősök tere mögött, a Város-

liget fái között láttunk, ezek rendszeres időközökben lőttek, ami csak annyiban befolyásolta a lelkes hangulatot, hogy a falak mellé húzódtunk, mert a budai megfigyelő helyekről pontosan bemérhették az itteni kilövő állásokat és visszalőhettek. A kocsironcsok, a lótetemek, a bomba- és gránáttölcsérek hozzátartoztak az ostromlott város oly sok filmről ismert képéhez. Akik végigcsinálták, nem felejtik el soha, akik csak filmről ismerik, már megunták. Nem is ez volt az érdekes, hanem a pártház és környéke.

A Magyar Kommunista Párt budapesti központja a Városi Színház bejáratával szemben levő volt Volksbund-házban rendezkedett be. Akkor még nem is hallottam a leningrádi Szmolnijról, később a forradalmi Szmolnijt láttam művészi festményeken, majd több ízben turistaként is megtekintettem. Évtizedek múltán e festmények alapján idézgetem magamnak 1917 októberének forradalmi hangulatát. Magamban úgy képzeltem, hogy az akkori Szmolnij lehetett – mozgásában, tettrekészségében, tevékenységében – olyan, mint a Tisza Kálmán téri pártközpont volt. A velünk jött két elvtárs már ismerte a járást Tamás öcsémhez. A lépcsőház első fordulójában nyomban ismerősbe ütköztem, abba a munkaszolgálatos fiúba, akit 1944 nyarán felmentettem. Most is ugyanazt a viharkabátot, sínadrágot és bakancsot viselte, mint a nyári tárgyaláson. Az én szerelésem megváltozott, de felismert és rám kiáltott: „Mit keres itt?" Siettem vele közölni Tamás öcsém nevét. Neki ugyan személy szerint nem volt oka haragudni rám, Tamás neve mégsem ártott. „Persze – mondta –, maga is Major." Melegen kezet ráztunk, elkalauzolt minket Tamáshoz, majd elváltunk. Személyesen nem találkoztunk többé, de írásait azóta is olvasom a Népszabadságban.

Tamással is kiörvendeztük magunkat, aztán mondta, hogy az újpesti elvtársak híradásából már várta érkezésemet, és jelezte Vas Zoltánnak, aki ugyancsak vár rám. Nekem addig persze fogalmam sem volt, hogy ki ez a Vas Zoltán, lényeg, hogy Tamás tudta. Nyomban hozzá vezetett. Akkor minden a legegyszerűbb volt: utasítás, felelősségvállalás, végrehajtás. Akik akkor abba a házba beléptünk, tele voltunk reménnyel, és ezek megvalósításáért igyekeztünk is mindent megtenni. Tehát beléptünk Vas Zoltán szobájába, ami alig volt nagyobb 15 négyzetméternél, és az ablaka az udvari függőfolyosóra nézett. Hárman ültek szorosan egymás mellett egy íróasztal körül, kabátban, hiszen nem volt fűtés. Hármuk közül egyet azonnal megismertem: dr. Weil Emil volt, akinek a haditörvényszéki főtárgyalásán tíz évvel ezelőtt két napon keresztül ügyészként képviseltem a vádat, és aki a Margit körúti börtönrendelőben gyógyította kezemen a darázscsípést. Weil doktornak rendhagyó arckifejezése volt, buddhaszerű bölcs nyugalom honolt az arcán, ami már mosolyszerűnek hatott. Mind a vádlottak padján, mind a börtönrendelőben, végül itt, a pártházban is, ahol hirtelen egy ellenséges kasztbeli csöppent elé. Igyekeztem nyugodt maradni. Először felé bólintottam, azután bemutatkoztam Vas Zoltánnak, aki kezet nyújtott. A harmadik személy, aki a télikabát alatt magas nyakú, fekete selyemrubáskát viselt, Gerő Ernő volt.

Vas Zoltán közölte velem, hogy már hallott rólam. Ez azt is jelentette, hogy Weil doktor nemcsak a tenyeremet kezelte annak idején, hanem meg is fogta a kezemet, hogy az indulásnál segítsen, mert alighanem az ő kádervéleményét fogadták el. Vas Zoltán eligazított. Később olvastam, hogy a harctéren is tartott eligazításokat, most is így tette.

Közölte, hogy fasiszta gyilkosok felett kell új módon ítélkezni itt, az ostromlott városban, ahol most kezdi munkáját a BNB. Találok-e erre megoldást és vállalom-e? Tamástól hallottam, hogy munkaszolgálatos keretlegényekről van szó, akiket a századból élve maradtak a szovjet csapatok bevonulása után elfogtak. Hirtelen volt hadtestparancsnokom utasítása jutott eszembe a Zách utcai laktanya elfoglalására, azután az SS-ruhába öltözött KABSZ-legények látogatása hivatalomban és saját árnyékukká silányult parancsnokaim. Meg az is, amiket Tamás elvtársai beszéltek a háború utáni felelősségre vonásról. Vállaltam. Kijelentettem, hogy módot találok a megoldáshoz éppen a baloldaliak ellen alkalmazott katonai jogszabályok alapján. Csak arra kértem választ, ki gyakorolja a főhatalmat – a szovjet hadvezetőség mellett – az ostromlott városban. A BNB – felelte Vas. „Akkor én ettől a bizottságtól kérek egy újfajta politikai bíróság vezetésére megbízást – feleltem –, de úgy vélem, hogy ez az új bíróság háború idején, egy ostromlott városban elsőként nem hozhat kizárólag a pribékek ellen ítéletet. El kell ítélni a magasabb parancsnokokat is, ha másként nem, hát távollétükben." Válaszom mindenkinek tetszett. Vas Zoltán utasított, keressem meg a házban Kossa Istvánt, aki abban a munkásszázadban szolgált, ahol a lefogottak a gyilkosságaikat elkövették. Ezt követően vegyem fel a kapcsolatot Péter Gáborral, aki a budapesti politikai rendőrség vezetője. Haladéktalanul lássak munkához, és annyi megbecsülést kapok, amennyit a vállalt feladatból megfelelő módon megvalósítok. Ha valami probléma van, Péter Gáboron kívül hozzá is fordulhatok.

Azt nem mondta, hogy „végeztem", de úgy is tudtam. Meghajoltam, mire mindhárman felemelték a jobb öklüket,

és úgy köszöntek el, hogy „Szabadság". Akkor hallottam ezt a köszöntést először. Vas és Weil dr. barátságosan intettek Tamásnak, Gerő nem. Tamás is „szabadsággal" köszönt el, amit én is utánoztam. A mindig gyakorlatias Vas azonban nem feledkezett meg a legfontosabbról sem: saját kezűleg írt, a párt körpecsétjével ellátott orosz nyelvű igazolványt kaptam tőle a következő szöveggel: „Dr. Major Ákos a népbíróság ügyésze, aki a fasiszták felett ítélkezik. Kérem, hogy semmiben se akadályozzák. Vas s. k. a Magyarországi Kommunista Párt Központi Bizottságának titkára."[51] Erre a dokumentumra mindig, ma is büszke vagyok.

A városban tehát szabadon mozoghattam. Közben Tamás az éjszakai szállást is megoldotta, s a következő hetekben a pártházban biztosították az ellátásunkat. „Élelmezési létszámba" kerültünk. Két héttel korábban még Budán, a hadtestparancsnokság tábori bíróságának az élelmezési létszámában voltam. Ez volt tehát az objektív körülmények metamorfózisa. Aggódva gondoltam dr. Kovács Zoltánra, vele vajon hogyan fog bánni a katonasors.

Még a kevés álmú éjszaka idején elhatároztuk dr. Szabó Ferenccel, hogy a volt Legfelsőbb Honvédtörvényszék Conti utcai épületét próbáljuk meg az új bíróság céljaira igénybe venni, ha megközelítően használható állapotban maradt. Másnap kora reggel oda is mentünk. Tárva-nyitva volt, a börtön és az irattárak evakuálása után nem törődött az épülettel senki. Az épület kívülről alig tűnt romosnak, noha az ablakok nagyobb része betört. A szűk lépcsőház-

[51] A dokumentum (szándékosan?) téves információkat közöl. Vas Zoltán nem volt az MKP KB titkára, s a párt neve is más volt.

ban azonban hamarosan tapasztaltuk, hogy vigyázni kell, a félemeleten már fel nem robbant gránát hevert a lépcsőn. Még két fel nem robbant aknát találtunk. Az épület féltucat belövést kapott, és lyukak voltak a tetőn is. A börtönépület jobban megúszta. Úgy láttam, nem lesz különösebben nehéz az épület hiányait a szomszédos romok anyagából rendbe hozni. Jelentéstételre Péter elvtárshoz küldtem Szabó doktort.

Péter Gáborral meghatározó kapcsolatom alakult ki mind a további bírói, mind a későbbi ügyvédi pályafutásom során, a kapcsolat tartalma azonban lényeges módosuláson ment keresztül. Tamás öcsémmel Péter Gábor már az illegalitásban együtt dolgozott, így hírből már ismerte a Major fivéreket. Ennek megfelelő barátsággal fogadott. Később a Vörös Segély, az illegális kommunisták volt védője, dr. Domokos József mondott róla nagyon szép jellemzést, 1949-ig. A későbbi legfőbb államügyésszel ő tartotta annak idején a KMP részéről a kapcsolatot. „Egyszál bélű, szegény, vakmerő, megbízható kommunista szabólegény" – e domokosi jellemzés illett is rá, amikor egy kora reggel bekopogtattam hivatali szobájába. Még a kanapén aludt feleségével, a fasiszta nyomozóhatóságokat és börtönöket többször megjárt Simon Jolánnal. Egy kincstári pokróc alatt húzódtak meg, s amikor felriasztottam, láttam, hogy kincstári hosszú alsót és katonainget visel. Erre kapta fel a ruháit. Simon Joli megnyugtatott, amikor zavartan mentegettem magam: „Zavarjon csak nyugodtan, elvtársak vagyunk." (Ezt 1957 tavaszán is – amikor férje védője voltam – megismételte, de addig még nagyon sok víz folyt le a Dunán.)

A Conti utcai épület szemrevételezése után a BNB-hez indultam, amelynek a Központi Városházán volt a harc-

álláspontja. Szándékosan használom ezt a szót a hivatal helyett. Nekem is harcszerűen kellett a Conti utcából megközelítenem a Városházát, ami szerencséjére az invalidusok házaként még Mária Terézia idejében épült, és ölnyi széles falaival elviselte a belövéseket. A falak mellé húzódva másztam át a törmelékeken, és igyekeztem szolgálati célom felé. Át kellett jutnom a Rákóczi téren, a Nagykörúton, a Károly körúton.[52] A terek szegélyén szovjet lövegek foglaltak állást, az utcasarkokon aknavetők. Ezeket magam is többször csak a kilövések füttyéről fedeztem fel, aminek hallatára hasra vágódtam ugyan, de nagyobb emoció nélkül, mert különbséget tudtam tenni a távozó és a közeledő lövedékek vijjogása között. Valahol a Múzeum körút előtt is egy nagy kaliberű szovjet aknavető dolgozott öt főnyi kiszolgáló személyzettel. Amikor láttam, hogy az aknát beleeresztik a csőbe, leguggoltam, mert bakaemlékeim közé tartozott egy csőben robbant akna által okozott súlyos szerencsétlenség. Kilövés után felálltam és továbbindultam, de el kellett haladnom a lőállás mellett. A szovjet katonák célszerű, de nagyon lehordott egyenruhát viseltek, az egyikük egy ósdi, egyujjas síkesztyűt hordott nyakán átvetett összekötőzsinórral. Rajtam ezzel szemben egy vadonatújnak látszó ötujjas bőrkesztyű volt régi katonatiszti ruhatáramból. Kirívó volt ez a viselet az akkori körülmények között. Kétségtelenül ez volt a véleménye a síkesztyűs harcosnak is, mert megállított, és lehúzatta a kesztyűmet. Én ugyan haladéktalanul odaadtam neki, de utána megmutattam a Vas Zoltántól kapott írásbeli igazolást, rajta a kommunista párt hivatalos körpecsétjével. Tökéletes dokument volt – a ha-

[52] Ma: Tanács körút.

tás is tökéletes. Az én szovjet katonám bosszúsan legyintett, az akkor általunk már ismert zamatos kifejezéssel káromkodott egyet, és visszanyújtotta a kesztyűt. Köpött is egyet, aztán a régi kesztyűjét használva újabb aknát eresztett a csőbe. Mind a hatan leguggoltunk. Nem volt szívem a szovjet fiútól visszavenni a kesztyűmet. Rámutattam az ő egyujjasára, és értésére adtam, hogy cserélni akarok. Ennek nagyon megörült, az üzletet haladéktalanul lebonyolítottuk, sőt egy másik harcos még mahorkával is megkínált. Ez volt az egyetlen üzlet, amit szovjet katonával kötöttem, de erre mindig jó érzéssel gondolok vissza. Szerencsésen megérkeztem a Városházára, bár útközben természetesen többször fel kellett mutatnom a dokumentumot.

A BNB tagjait a Városház utcai front egyik első emeleti udvari szobájában találtam, melynek ép ablakai voltak. Ma már nem tudom pontosan, hogy dr. Gulácsy György főtitkáron kívül kik voltak ott akkor, de Kossa Istvánnal és dr. Ries Istvánnal folytattam megbeszélést. A dr. Riesszel való találkozás nagy örömömre szolgált, összeölelkeztünk, és ő megjegyezte, hogy utolsó együttlétünkkor igazán nem számíthattunk a mostanira. Az én vállalkozásomról már informálva volt, és nagyon helyesnek tartotta. Érdeklődött dr. Piri Gábor után, kérte, hogyha mód van rá kerestessem, biztosan hűséges munkatársam lesz. Kossa annak örült, hogy dr. Riesnek ismerőse vagyok, ez megnyugtatta. Nem állíthatom ugyanezt dr. Csorba Jánosról, a főváros első 1945 utáni polgármesteréről, aki egyébként a háború alatt kisgazdapárti országgyűlési képviselő volt. Nem mondhatom, hogy hivatali kapcsolataink szívélyesek lettek volna.

A dr. Riesszel folytatott beszélgetést egy német akna becsapódása zavarta meg. A szomszéd szobába vágódott, hullott a vakolat, a válaszfalakról leestek a képek. Meszesek lettünk, de nem jött folytatás. Én a cserekesztyűs kezemmel poroltam le a kabátomat, s dr. Riesnek feltűnt a szokatlan felszerelés. Elmondtam neki a szovjet katonákkal való találkozásomat és az önkéntes cserét. Elkomolyodott, jól megvizsgálta a kesztyűt. Messziről érkezett darab volt, ki tudja, hány katonát szolgált ki és élt túl.

Nekem a legjobbkor jött a dr. Ries Istvánnal való találkozás, mert tapasztalt jogász, katonai védő volt, akivel megtárgyalhattam a hamarosan megtartandó első bírósági tárgyalás büntetőjogi problémáit. Én javasoltam, hogy tisztázzuk elsősorban, a BNB milyen letéteményese az államhatalomnak. A BNB főtitkára megmutatta egyrészt a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front 1945. január 19-i felhívását, másrészt a BNB 1/1945. sz. teljesülési határozatát tette elénk. A január 21-én kelt dokumentum szerint „a Budapesti Nemzeti Bizottság a székesfőváros felszabadított területén a hatalmat mindaddig gyakorolja, amíg a magyar kormány át nem veszi". Ez a dekrétum a szovjet frontparancsnokság hozzájárulását is élvezte.

Dr. Ries helyeselte a népbíróság működésének beindítását, és az ehhez szükséges határozatot a BNB meg is hozta. Engem a népbíróság elnökévé nevezett ki, egyben felszólította a BNB-ben közreműködő négy politikai párt vezetőségét, hogy delegáljanak egy-egy tagot a felállítandó népbírósági tanácsba, és ezek nevét 1945. január 31-ig közöljék velem. Így alakult meg az első népbírósági tanács.[53]

[53] A BNB a Polgári Demokrata Pártot mint a Bethlen-éra exponenseinek egyik gyűjtőhelyét negatívan ítélte meg, s egyelőre nem vette figyelembe Budapesten a politikai élet reorganizálásakor.

Ezek után a perrendi eljárásjogi lehetőségeket tisztáztam dr. Riesszel. Egyetlen, szükségszerű megoldásként – Budapest frontváros jellege miatt – a Katonai Bűnvádi Perrendtartás alapján mind a katonai, mind a polgári személyek ellen a hadra kelt seregbeli eljárást kellett elfogadtatnom. Budapest ugyanis olyan erődített helynek számított, ahol az ellenségeskedés miatt hadiállapot volt érvényben. A túloldalon, Budán Hindyék hasonló eljárást alkalmaztak a kézre került ellenállókkal szemben.

Álláspontom helyes lett volna, ha a mi oldalunkon harcoló seregtest parancsnoka illetékes parancsnokként működött volna. Itt azonban szovjet seregtest harcolt. De miután a szovjet parancsnok az államhatalom meghatározott keretek közötti gyakorlását politikusan a BNB-re ruházta, ezt úgy lehetett értelmezni, hogy ezen belül azon jogok gyakorlását is, amelyek a hadműveleti területen polgári egyénekkel szemben hadra kelt seregbeli eljárás alkalmazásához szükségesek. Azt javasoltam dr. Riesnek, hogy a két, bíróság elé állítandó gyilkos elleni eljárásban a szovjet parancsnokság ruházza a BNB-re a vádemeléshez, a tárgyalás elrendeléséhez, az ítélet megerősítéséhez és az esetleges kegyelmi kérelem feletti döntéshez való jogot, mely esetben a BNB egy harcoló magyar seregtest illetékes parancsnoki jogkörében fog eljárni. Dr. Ries István elfogadta ezt a rendkívüli jogi megoldást, a nemzeti bizottság tagjai is, dr. Csorba János kivételével. A szovjet parancsnokság is magáévá tette álláspontomat. Vezető ügyészük, Minkin ezt szóban közölte velem. Január 30-i keltezéssel kaptam meg a „Néptörvényszék" elnökévé történt kinevezésemről szóló okiratot. Néptörvényszékként a BNB dokumentuma jelölte meg a népbíróságot, és ennek alapján került ez a megnevezés az első népbírósági ítélet fejlécébe. A Budapesti Rendőrfőkapitányság 1945. január 29-én áttette a népbírósághoz a 124 rendbeli gyilkossággal és más bűncselekményekkel gyanúsított Rotyis Péter és Szívós Sándor, valamint társaik ügyében készült rendőrségi nyomozati anyagot, melyet Kádár János, Budapest főkapitányhelyettese látott el kézjegyével. A BNB 1945. január 31-én dr. Szabó Ferencet nevezte ki a „népbíróság ügyészévé", aki még aznap büntetőindítványt terjesztett a népbírósághoz Haynal Alajos vezérőrnagy, Muray Lipót ny. alezredes, továbbá Rotyis Péter tartalékos főtörzsőrmester és Szívós Sándor tartalékos szakaszvezető ellen társtettesként elkövetett 124 rendbeli gyilkosság bűntette miatt, amit a 401. számú volt különleges munkásszázad tagjainak a sérelmére, hadműveleti területen követtek el. A megrendítő tényállást már felelevenítettem, Kossa István pedig könyvében[54] részleteiben tárta fel a történteket.

Pest lakossága a Szabadság című újságból szerzett tudomást az első „néptörvényszéki" tárgyalás helyéről és idejéről. Az érdeklődők nagy része az utcára szorult, szovjet katonáknak kellett a környéket kiüríteni, nehogy a nácik belőjék a jó célpontot, és tömegszerencsétlenség történjen. A tanács tagjai voltak: Kruzslák Béla kommunista, Némedi Varga Jakab szociáldemokrata, dr. Balla Antal kisgazda és Löbl István parasztpárti bírák. A népvádló – dr. Szabó Ferenc népügyész mellett – Földes Mihály szociáldemokrata volt.

Amikor a tárgyalás előtt kezet fogtunk, Kruzslák Béla megkérdezte, hogy nem emlékszem-e rá? Kiderült, hogy ő

[54] Kossa István: Dunától a Donig. Bp. Athenaeum, é. n .

is a már említett dr. Weil Emil és társai ügy egyik vádlottja volt. Tíz nap alatt a harmadik ismerős horthysta múltamból. Akik régebbről ismertek, befogadtak.

Ennek a tárgyalásnak az eljárásjogi különlegességéről már megemlékeztem. Hadd idézzem fel most a tárgyalás drámai hangulatát, a hozzátartozók tragédiáját, ami olyan felejthetetlenül megmaradt az emlékezetemben, mint a sátoraljaújhelyi börtönlázadás áldozatainak a látványa. Ehhez a két élményhez harmadikként a kivégzett első háborús főbűnös özvegyének a látogatása fog majd csatlakozni. Bár Rajk László és társai tragédiáján át a tanácselnökük öngyilkosságáig még sok emberi és társadalmi tragédiának voltam a tanúja, de közvetlen hivatali közelségből ennek a háromnak.

Mind Kossa, mind a 35 évvel későbbi sajtó fényképfelvételeket közölt a Rotyis–Szívós-per főtárgyalásának közönségéről és a per bíróságáról. Ezek azonban nem jellemzők. Hiányzik közülük a tárgyalás emberi, társadalmi és politikai gyújtópontjává emelkedett drámai képsor, amikor a 401-es volt különleges munkásszázad tagjainak a hozzátartozói végig térdepeltek a bíróság dobogója előtt és összetett kezekkel, zokogva arra kértek választ a két pribéktől, vajon az ő hozzátartozójuk, férjük, vőlegényük, apjuk, testvérük él-e. Minden könyörgő hozzátartozó nő volt: feleség, menyasszony, anya, testvér, szerető, akik abban bíztak, hogy szerettük túlélte a többieket ért borzalmakat, átjutott a szovjetekhez, és egyszer majd élve hazajut.

Mint hónapok múlva kiderült, a 196 főből csak 72 került haza. Rotyis és Szívós igyekezett hallgatni, de más tanúk mellett jelen volt a tárgyaláson Kossa István, aki mint szakszervezeti funkcionárius politikai megbízhatatlansága

miatt került bele a különleges munkásszázadba, amiben a BSZKRt ellenőrtől a Lóden Posztógyár tulajdonosáig sokféle ember volt. Kossa sorra megnevezte azokat a bajtársakat, akiket elpusztítottak. A hozzátartozók ott, a bírói emelvény előtt térdelő helyzetben még jobban összeroppantak. Volt, aki csendben zokogott, mások sikoltoztak és átkozódtak, ismét mások elájultak. De Kossa megerősítette a kis gyilkosoknak azt a védekezését is, hogy a gyilkolásra az utasítást felülről kapták. A kiegészítő parancsnokságon indulás előtt Muray Lipót alezredestől, az ezredüknél Haynal Alajostól. E pribékek mellett az ezredtörzstől mások is jöttek esténként tarkólövést gyakorolni, pl. Tóth tizedes, Reichord és Németh szakaszvezetők. Amikor ezek megjelentek a századnál, az egész napi menetben, munkában, aknaszedésben lehajszolt emberek közönybe fúlva várták, hogy közülük kire kerül aznap sor. A listát esetenként Rotyis szolgálatvezető közreműködésével állították össze, ezért aki tehette, igyekezett megkörnyékezni ezt a magyar királyi kincstári párkát. Amíg tehették, de az anyagi lehetőségük hamar kimerült. A kivégzettek felszerelését a gyilkosok vették magukhoz. Amikor a Lóden Posztógyár tulajdonosát, Silberpfennig Judát megölték, Rotyis megállapította, hogy ezt ugyan kár volt eltenni láb alól, mert felháborító, hogy egy milliomos után milyen koldus motyó maradt. Rotyis és Szívós tehát a megölteket ki is fosztotta. A parancsnokságon pedig azt tartották számon, hogy hány újabb áldozattal kell a pusztuló emberállományt feltölteni.

Engedtem, hogy az indulatkavargás, gyász, kétségbeesés, gyűlölet zavartanul keveredjen a népbíróság előtt – azért voltunk népbíróság. Ma is magamban érzem a képek és hangok szívbe markoló hatását. Nem éppen bíróhoz illő

meglátás élesedett ki bennem, amit Illyés Gyula sokkal később úgy fogalmazott meg, hogy „gyászolni csak egy embert lehet, nagy közösség tragédiájára a bosszúállás illik." Azt már akkor is tudtam, hogy a 401-es különleges munkásszázad 196 üldözöttjének tragédiája az egész nemzet tragédiájává dagad, ezért mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy a felelősségre vonás köre is egyre táguljon a legmagasabbakig, azokig, akik a nemzeti katasztrófáért felelősek.

Idáig jutottam a fontolgatásban, amikor a Zeneakadémia előtti teret gránátbecsapódás érte, majd még egy. Mi, akik a belső teremben tárgyaltunk, csak a zajt hallottuk, de az utcai rész ablakaiból csörömpölve hullottak ki az üvegek. A detonáció visszarántott a tárgyalásvezetésbe, nagyon tapintatosan rendet teremtettem, és folytattuk a tárgyalást. A bizonyítást lefolytattuk, majd ítéletet hirdettem, mely szerint a Budapesti Néptörvényszék mint ítélőbíróság az előzetes letartóztatásban levő Rotyis Péter tartalékos főtörzsőrmester és Szívós Sándor tartalékos szakaszvezető III. és IV. rendű vádlottakat, valamint a szökésben levő Haynal Alajos vezérőrnagy I. rendű vádlottat bűnösnek mondotta ki 124 rendbeli gyilkosság bűntettében. Ezeket úgy követték el, hogy Haynal Alajos vezérőrnagy 1942 őszén (még ezredesként) a keleti hadműveleti területen a különleges munkásszázad keretlegénységének elrendelte, hogy a század munkaszolgálatosai közül egy sem térhet vissza élve Magyarországra, mert ezek az uralmon levő rendszer ellenségei. Az eredeti 196 főből Rotyis Péter és Szívós Sándor a harctéren elesett Tóth János tizedessel és az ismeretlen helyen tartózkodó Reichord István és Németh István szakaszvezetőkkel menet közben vagy esténként a szálláshelyen 124 személyt lőtt agyon. Rotyis és Szívós kb. 50–50 áldozatot lőtt tarkón, a holttesteket kifosztották, s a visszamaradt ingóságokon megosztoztak.

A néptörvényszék első ízben nemzeti történelmünk folyamán „A Magyar Nép nevében" hirdetett ítéletet: társtettesi minőségben elkövetett 124 rendbeli gyilkosság bűntette miatt mindhárom vádlottat kötéllel végrehajtandó halálra mint főbüntetésre, továbbá – kegyelmezés esetére – 10–10 évi hivatalvesztésre és politikai jogaik gyakorlásának ugyanilyen időtartamú felfüggesztésére, végül lefokozásra mint mellékbüntetésre ítélte. A szökésben levő Muray (Metzl) Lipót ny. alezredes II. rendű, továbbá Tiszarovits József tartalékos hadnagy V. rendű, végül Spóner Rudolf tartalékos karpaszományos (hadapród) őrmester VI. rendű vádlott ellen folyamatba tett bűnügy folytatását a Budapesti Néptörvényszék az ítélethozatalra került ügytől elkülönítette. Az ítéletet a BNB megerősítette, a végrehajtást elrendelte.

Elsőnek Szívós Sándor került a lámpavasra, a zsineg azonban elszakadt. Össze kellett csomózni, és Szívóst visszasegíteni a helyére. A második kísérlet sikerült. Ennek az incidensnek az volt az oka, hogy az új intézménynek nem volt kötele. Üzlet vagy raktár nem akadt, amiben ilyet beszerezhettünk volna. A „Hűség Házában",[55] ahová a politikai rendőrség az Eötvös utcából átköltözött, egyes helyiségekben spárgákat találtunk. Különböző minőségűt és hosszúságút. Ezekből fontuk össze az ottani munkatársakkal a hóhér kötelét. Igaz, hóhér sem volt. Sopronkőhidára

[55] Az Andrássy út 60., a Nyilaskeresztes Párt országos székháza. Ezt foglalta le a budapesti politikai rendőrség.

nem ment ugyan, de nem ismertük a tartózkodási helyét. Ezért az elítéltet székre állítottuk, azután az egyik őr kirántotta alóla a széket.

Ezt az epizódot az akkori helyzet jellemzésére kell elmondani. Az elsőnek elítélt fasiszta gyilkosok ellen saját zsinegüket használtuk. Az Oktogonon történő végrehajtáshoz Vas Zoltán ragaszkodott. Vonakodásomra azzal válaszolt, hogy nélkülem is végrehajtatja az ítéletet, teherkocsi platójára állíttatja az elítélteket, a nyakukba tett kötél végét a rakodókkal a villanyoszlopra kötteti, utána kihajttatja a lábuk alól az autót. Úgy véltem, hogy ez a megoldás kompromittálná az első politikai ítéletet, így inkább magamra vállaltam az ítélet végrehajtásának hivatalos irányítását. A szovjet parancsnokság az oktogoni kivégzésbe azért egyezett bele, mert megfelelő politikai demonstrációnak tartotta az önbíráskodás megelőzésére is. Miután azonban a németek sem hagyták tüzérségi beavatkozás nélkül az önként adódó tömegcélpontot, a szovjet parancsnokság utasított, hogy az ostrom befejezéséig várjunk a következő kivégzésekkel. Ez nem esett nehezemre, mert az ilyen népünnepélyeket a későbbiekben is elleneztem.[56] Később a Markó utcai törvényház ablakai azonban az ottani udvari vesztőhelyre nyíltak, oda pedig nem kellettek belépőjegyek, mint a tárgyalásokra. Az ablakok különösen akkor teltek meg, amikor a Rotyisékhoz hasonló keretgyilkosok nyerték el büntetésüket. A nézők egyes rétegeinek magatartása és indulatkitörései viszont az új antiszemitizmus feléledésének a csíráit termelték ki. Erről később.

[56] Hasonló álláspontot képvisel Kállai Gyula, aki a Két világ határán c. könyvében (Bp. Kossuth, 1984.) utal erre az eseményre.

A magyarországi népbíráskodás tehát bemutatkozott. Ennek a jogtörténeti újszülöttnek a szülei a Magyar Kommunista Párt budapesti bizottsága és a BNB voltak, én bábáskodtam, mégpedig a jövevényért a szülők előtti teljes felelősséggel. Sem torzszülött nem lett, sem életképtelen. Kissé koraszülött volt, nélkülözte a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány közreműködését. Mégis a legegészségesebb lett a kormány által később nehezen megszervezett összes népbíróság között.

Az ítélet elvi állásfoglalása jogi bemutatkozásnak értékelhető. Nemcsak a pribékekre, hanem magas rangú parancsnokukra is halált szabott, igaz, hogy ez a tábornok később soha nem került kézre. A távollevő elleni halálos ítélkezés eljárási módját a népbírósági eljárás később szabályozta, amit nem várhattunk be. Ezzel is megelőztük a kormány igazságügyi intézkedéseit. A régi katonai büntetőeljárási jog különleges alkalmazása mellett a távollevők ellen hozott legújabb fasiszta büntetőrendelkezéseket is aggály nélkül alkalmaztuk. Ma is úgy vélem, hogy a jogalap vitathatatlansága mellett ez megfelelő politikai propaganda is volt. A távollétében halálra ítélt Haynal Alajos vezérőrnagy terhére megállapított bűncselekmény minősítése is lényeges volt a jövő szempontjából. „Haynal rendelte el, hogy a munkaszolgálatosok közül élve senki sem térhet vissza Magyarországra. Társtettes lett a munkaszolgálatos századnál elkövetett összes gyilkosságban, mert azokat bizalmas vagy nyílt parancsokkal elrendelte, megengedte vagy egyébként inicálta." Ez a jogi álláspontunk megelőzte a népbírósági rendelet 11. § 5. pontjába foglalt háborús bűntett törvényes tényállását, mely szerint háborús bűnös az, „aki tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének

vagy megkínzásának". Első ítéletünk elvileg foglalt állást a „parancsra tettem" védekezés kérdésében is. Indoklásunkban az ilyen védekezést ekképp utasítottuk el:

„A vádlottak mind a nyomozás során, mind a főtárgyaláson azt állították, hogy elöljáróik szolgálati parancsát hajtották végre, ti. Rotyis Haynal ezredesét és Muray ezredesét, Szívós pedig Rotyisét. A bíróság a vádlottak védekezését nem fogadta el, noha tényként nyert megállapítást, hogy az első 22 ember kivégzését Muray alezredes rendelte el, s amikor kiderült, hogy azt az első századparancsnok, Dudás tartalékos százados nem hajtotta végre, Muray reklamálta Haynal ezredesnél a kivégzések elmaradását. Tény az is, hogy Haynal ezredes a keret tagjai előtt azt a kijelentést tette, hogy addig nem mehet haza senki szabadságra, amíg egy is él a munkaszolgálatosok közül.

Ennek ellenére Rotyis és Szívós vádlottak mégsem hivatkozhatnak a ... beszámítást kizáró okokra, mert ez (azaz a szolgálati parancs végrehajtása) csak akkor fogadható el, ha az alárendelt meg van győződve arról, hogy a parancsot köteles végrehajtani. Erről annál kevésbé lehettek meggyőződve, minthogy Dudás százados példát mutatott arra, hogy törvénybe ütköző parancsot, amely egyenesen bűncselekmény elkövetését célozza, nem kötelesek végrehajtani. Minthogy pedig mindketten rendfokozatot viseltek, kiképzésük folytán ismerniök kellett a Szolgálati Szabályzat I. rész 88. pontját, amely a törvénybe ütköző szolgálati parancs végrehajtását egyenesen megtiltja."

A „parancsra tettem" védekezés témájának a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék ítélete alapján kiterjedt irodalma lett. Robert H. Jacksonnak, az USA fővádlójának írásbeli irányelvei a tengely háborús bűnöseinek üldözése ügyében már eleve tartalmazták az elutasító álláspont alapelveit. Történelmi sorrendben azonban alighanem a mienk volt az első (háborús) ítéleti indoklás, amely a háborús bűnös katonák helyzetükből adódó védekezésének elutasításával elvileg foglalkozott. Rákosi Mátyás Debrecenben „Föld, kenyér, szabadság" címen tartott beszédében hamarosan elismerően nyilatkozott a BNB népbírósági kezdeményezéséről és a bíróság ítélkezéséről, sőt az MKP röplapot is nyomtatott politikai, mozgósító célzattal:

„A Néptörvényszék meghozta első ítéletét

124 szakszervezeti vezető és szervezett munkás halálát megbosszulta a magyar nép, de százával bújkálnak még köztünk a nyilasuralom véreskezű banditái! Rémhíreket terjesztenek, pánikot keltenek, fosztogatnak, akadályozzák a munkát, az élet megindulását!

Hiábavaló minden kísérletük! Magyarország ezer esztendő rabláncait töri le most! Itt nem lesz többé rémuralom!

Polgárok! Munkások! Ezer és ezer lemészárolt ártatlan áldozat vére kiált bosszúért! Ne kíméljétek a nyilas patkányokat!

A Néptörvényszék elé velük!

Irtsuk ki Budapest gyilkosait!

Ne legyetek a bújkáló fasiszta bitangok cinkosai! Ha csak egyről is tudtok, ha csak egyet is felismertek, jelentsétek azonnal a kerületi rendőrségen vagy a főkapitányságon. Népbíróság ítéljen felettük! A szabad Magyarországon irmagja se maradjon a fasizmusnak!

Éljen a demokratikus Népbíróság! Halál Hitler bérenceire!

Éljen a független, szabad, demokratikus Magyarország! Magyar Kommunista Párt"[57]

Először a pártházban, azután a folyamatosan lakhatóvá tett Conti utcai hivatalomban laktam. Első otthoni látogatásomkor tucatnyi névtelen levelet találtam a levélszekrényünkben. A feladók saját kezűleg dobhatták be azokat, hiszen a posta nem működött. Zömmel Rotyisékéhoz hasonló akasztásomat helyezték kilátásba, s akadtak olyanok is, akik a megtorlást kiterjesztették családomra is. Az ilyen névtelen levelek évekig nem maradtak el, a telefon bekapcsolása után pedig mind otthon, mind a hivatalomban kezdődtek a névtelen hívások. Ezek elvétve még ügyvéd koromban is tartottak. Már a legelső napoktól kezdve 12–13 éven át kommunista vérbírónak, zsidóbérencnek, rohadt zsidónak neveztek.

Működésünk megkezdésekor írásbeli jelentést terjesztettem fel az Ideiglenes Nemzeti Kormány igazságügyi és honvédelmi minisztereihez, amelyben nemcsak az új bíróságot mutattam be, hanem személyemet is, előző szolgálatom és kitüntetéseim részletezésével. A népbírósági rendeletet futár kézbesítette hozzánk. A BNB-nek beszámoltam addigi tevékenységemről, és további szervezési javaslatot tettem, elsősorban a már ismertté vált debreceni szempontok figyelembevételével. A Rotyisék elleni gyakorlat és jogalkalmazás egyedülálló maradt. Mind a népbírósági tanácsok kialakításánál, mind az érdemi munkánál irányadóvá azok a szempontok váltak, amelyek egy debreceni petróleumlámpa fénye mellett 1944–1945 fordulóján a népi igazságszolgáltatás érdekében megfogalmazódtak. A civis városban megalkotott 81/1945. M. E. sz. rendelet születését – közel négy évtizeddel később – egyik létrehozója, dr. Tímár István mondotta el nekem. A főkodifikáló, dr. Réczei László mellett a tragikus sorsú (a Rajk-ügy egyik mellékperében kivégzett) dr. Villányi András, valamint egy negyedik, dr. Tímár emlékezetéből kiesett nevű jogász vett részt a munkában.

A BNB 1945 februárjában és márciusában több határozatban foglalkozott a Budapesti Népbíróság továbbfejlesztésével. Először névrokonomat, a később Bécsben élt és azóta elhunyt Major Róbert újságírót kinevezték a népbíróság sajtó- és intellektuális szakreferensévé, aki ennek alapján hozzákezdett a népbírósági sajtóosztály megszervezéséhez, a népellenes és háborús bűnösök dokumentációs anyagának a feltárásához. Öt büntetőtanács felállítását határozta el a BNB: egyrészt engem megerősített az I. sz. tanács élén, másrészt kinevezte dr. Szücs Jánost, első hadbírósági főnökömet, pestvidéki törvényszéki tanácselnököt, dr. Piri Gábort és dr. Pálosi Béla szolnoki törvényszéki bírót, a Budapesti Ítélőtábla tanácsjegyzőjét tanácselnöknek. A Budapesti Népügyészség vezetője – a dr. Villányival együtt ártatlanul kivégzett – dr. Szebenyi Endre budapesti ügyvéd lett, de csak papíron. Ő ugyanis Erdei belügyminiszter hívására Debrecenbe sietett, a helyére pedig később dr. Molnár Sándor került. Ügyészekké a BNB a hadbíró főhadnagy dr. Szabó Ferencet, valamint dr. Krasznai Antal, dr. Ambrus József, dr. Somogyi Ödön és dr. Fenesi Ferenc budapesti ügyvédeket nevezte ki.

[57] A szabadság hajnalán, Bp. Kossuth, 1965. 371. p.

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült öt párt budapesti szevezeteinek vezetőségénél a BNB egyidejűleg szorgalmazta, hogy három nap alatt jelöljék ki a népbírákat. A BNB intézkedésénél még egyszer hangsúlyoznom kell, hogy a debreceni rendelettel szemben kezdetben nem vette figyelembe a Polgári Demokrata Pártot, s ötödik tanácstagként a Szaktanács képviselője vett részt a népbírósági tanács munkájában. Később a PDP képviselőjét is bevonták az érdemi munkába, de kezdetben a BNB olyan erőteljes baloldali álláspontot képviselt, hogy az alig egyhónapos népbírósági rendelet módosítását javasolta az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak.

Végül – de nem utolsósorban – a BNB felszólította a főváros kisgazda polgármesterét, hogy biztosítson tízezer pengő kölcsönt az igazságügyi tárca terhére a népbíróság személyi és dologi kiadásainak fedezésére. A Budapesti Népbíróságon létrejött az önálló gazdasági hivatal, s gazdálkodásunkban nem akadt soha probléma.

Az így megszervezett Budapesti Népbíróság bíráiként tettünk esküt 1945. március 5-én a BNB ötös bizottsága, azaz Gerő Ernő, dr. Ries István, Kossa István, dr. Némethy Jenő és Farkas Ferenc előtt. Velünk tett esküt az időközben kinevezett dr. Gálfalvy István, az V. sz. tanács vezetője, a népügyészség elnöke, valamint dr. Farkas Béla, dr. Sántha György és dr. Zolnay Kálmán igazságügyminisztériumi titkárok.

Az ügyek növekvő száma újabb tanácsok felállítását eredményezte. Két hónap leforgása alatt tanácsvezető lett dr. Molnár László, dr. Jankó Péter és a kiemelkedő jogi felkészültségű dr. Nagy Károly. Később közel harmincra szaporodott a tanácsok száma. Hivatásos bíró alig akadt a

tanácsvezetők között, többségükben ügyvédek voltak. A hivatásos bírák közül említésre méltó dr. Egyed Lajos, dr. Lukácsi Sándor, dr. Sághy Imre és dr. Tucsek Gusztáv. A később ismertté vált dr. Olti Vilmos fogalmazóként kezdte nálunk.

Itt említem meg, hogy az MKP Központi Vezetősége február 24-én újabb – orosz nyelvű – igazolással látott el, Gerő írta alá, és a Vas-féle pecséttel hitelesítették. Érdemben azt tartalmazta, hogy a „... Párt felkér minden párt-, katonai és társadalmi szervet, hogy nyújtson segítséget Major úrnak feladata teljesítésében ...". A szovjet városparancsnoktól, Csernisov tábornoktól egy külön igazolást is kaptam. A népbírák és a népügyészek Péter Gáboréktól kaptak igazolást. Saját igazolványom – érettségi óta az első civil fényképem – annak a pártnak a központjában készült, amelynek nem is voltam tagja. A Magyar Államrendőrség politikai rendészeti osztályának régi fej- és körpecsétjével díszített igazolványt kaptam Péter Gáborékhoz való állandó belépéshez.

Így alakult ki a személyi állomány. Budáról Gábor öcsém is hozzám csatlakozott: bányamérnöki diplomája mellett jogi doktorátusa is volt. Sokkal nehezebb volt a tárgyi feltételek biztosítása, még szovjet aknászok is részt vettek benne. Három hét alatt használhatóvá tettük a Conti utcai bírósági és börtönépületet, majd fegyvertársaimmal és az első letartóztatottakkal birtokba vettük. Minket az igazságszolgáltatás eszméje irányított ide, őket a politikai rendőrség ... Még annyit: az előbbiekben megnevezett munkatársaim, akiket úgy hiszem, méltán nevezhetek fegyvertársaimnak, a Szabadság napilapban közzétett felhívásomra jelentkeztek, a budaiak közvetlen az ostrom után

csónakon jöttek át, mint az öcsém is. Mások pedig a város legtávolabbi pontjairól gyalogoltak be.

Megvolt tehát a szervezet, biztosítottuk az elhelyezést, Péter Gáborék szállítani kezdték az ügyeket és a foglyokat. Problémát jelentett az ellátás. A népbíróság és a népügyészség dolgozói az első hetekben a pártközpontban ettek, de ez nem tarthatott soká. Vas Zoltán megelégedését fejezte ki az egy hónap alatt elért eredményekért, de a továbbiakban az ellátásunkat a BNB által biztosított kölcsönből kell megszervezni. Ebben az épület gondnoka, az egyben börtönparancsnok-helyettesnek is kinevezett volt kiskereskedő, Baranyai Ferenc lett segítő- és kiváló munkatársam. A népbíróság élelmezését megoldottuk, annál nehezebben az Andrássy útról átvett foglyokét. Legalább két hónapig kívülről kellett ellátni őket, reggelenként a hozzátartozók hosszú sorban álltak a börtönkapu előtt a kosarakkal. Ebből pedig baj lett.

Az utcákon már megindult a forgalom, sőt a helyreállítás. Mindenütt éhes emberek takarították el a romokat, munkásasszonyok, akiknek a férje vagy a munkahelyén dolgozott látástól vakulásig, vagy valahol a fronton kallódott. Ezek nem minden kárörvendés nélkül figyelték a börtön előtti sorállást, de szembeötlöttek a kosarak, amikbe aztán belenéztek. Ebből lett a botrány: „az éhes melósok beleszakadnak a munkába, a fasiszta naccságák pedig viszik a sittre a drága, feketén szerzett kaját". Voltak, akik kiborították az élelmiszeres kosarakat, voltak akik egyszerűen elvették az asszonyoktól. Persze az is kiderült, hogy a nagyságos vagy méltóságos asszonyok maguk helyett cselédlányokat állítottak a sorba. Ezen a helyzeten haladéktalanul változtatni kellett. Addig is, amíg a foglyok állami ellátásáról nem tudtunk gondoskodni, csak pontosan meghatározott élelmiszeradagokat lehetett a kapunál szolgálatos őrnek névcédulával leadni. Az őrséget a napi munkaidőt nem ismerő szervező, Péter Gábor biztosította.

A vizet egyelőre utcai kútból hozták az őrkísérettel ellátott foglyok. Hivatalunkban gyertyával világítottunk, és emeletes priccseken aludtunk, amiket a foglyok készítettek. Egyik éjjel leestem az emeletes fekhelyről, és jobb térdem úgy megzúzódott, hogy a Rókusba kellett kezelésre járnom. Az utcáról szereztünk egy gépkocsironcsot, és az egyik letartóztatott szakember más roncsok alkatrészeinek felhasználásával üzemképessé varázsolta. Megfelelő igazolvány nélkül természetesen nem merészkedhettem a forgalomba, mert az üzemképes gépkocsik szovjet hadizsákmánynak számítottak. Jelentkeztem tehát Vas Zoltánnál igazolásért, aki nagyon helyesnek találta, hogy gépkocsim legyen, de az igazolvány fejében kikötötte, hogy hozzak egy üzemképes személygépkocsit a párt garázsának is. Elég nehéz feladat volt, de három nap alatt teljesítettem, és meg is kaptam az igazolványt, a „szprafkát". Így tettem szert első szolgálati gépkocsimra.

Ahogy a front túlhaladt rajtunk, úgy szűnt meg a BNB-nek az igazságszolgáltatásra is kiterjesztett hatásköre. A népbírósági rendelet megjelenése után az abban foglalt anyagi és eljárási rendelkezésekhez kellett tartanunk magunkat. Ez a magától értetődő megkötöttség természetesen spáciumot jelentett a népbíróság működésében. A február a felkészüléssel telt el. Elsősorban egy teljesen új jellegű – indoklás nélküli – jogszabállyal kellett megbarátkoznunk.

A 81/1945. M. E. sz. rendelet 1945. február 5-én jelent meg a Magyar Közlönyben. Ezt első ízben az 1945. május

cpett 1440/1945. M. E. számú rendelet módodkét jogszabályt az 1945:VII. tc. emelte tör-
Később további törvényi módosítás történt. Az
anyagi jogszabályok rendelkezései szerint háborús
k voltak a népbírósági rendelet 11. § 1–6. pontjaiba,
int a 13. § 1–7. pontjaiba ütköző bűncselekményeket,
míg népellenes bűnözők a rendelet 17. §-ának 1–7. pontjaiban meghatározott bűntetteket elkövetők.

Ezek a háborús és népellenes bűncselekmények töltötték ki a népbíráskodás eredeti, klasszikus hatáskörét és ez az, aminek mi – a magyar népbíráskodás dolgozói – minden jövőben kritikát kiálló mértékben maradéktalanul eleget tettünk. Foggal-körömmel akkor is, ha a magasabb szintű tanácsvezetéshez és tárgyalási propagandához számos objektív feltétel hiányzott.

Jelentős elvi rendelkezést tartalmazott a rendelet 20. §-a, amely az 1945 előtti jogszabályok alapján büntetendő, az állami és társadalmi rend elleni bűntettek, a hűtlenség, lázadás, hatóság elleni bűncselekmények elbírálását is népbírósági hatáskörbe utalta, sőt ezeken kívül az ezekkel összefüggésben elkövetett erőszakos (köztörvényi) bűncselekményeket is. Az ilyen összefüggések magyarázata szolgált okul a népbíróság elleni első sajtótámadásoknak. Dr. Szücs János tanácsa már az első két esetben rendes eljárásra utalta az ilyen köztörvényes ügyeket, mert a politikai rendőrség által megállapított kapcsolatot a maga részéről kizárta. A sajtó válaszul arra a „forradalmi" álláspontra helyezkedett, hogy „a népbíróság előtt nincs helye jogászkodásnak".

Mi azonban délelőtti tárgyalásainkon, majd esténként hivatali szálláshelyünkön gyertyafény mellett, egymás között nagyon lelkiismeretesen „jogászkodtunk". A bírák ugyan-

is akkorra már a 15/1945. M. E. számú rendelet 8. §-ának harmadik bekezdésében megfogalmazott nagyon szép szöveg szerint esküt tettek a törvények, a törvényes szokások, az Ideiglenes Nemzetgyűlés határozatainak és az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeleteinek betartására, ezeken belül lelkiismeretük és meggyőződésük szerinti ítélkezésre, a nép érdekeinek a szem előtt tartásával. A nép érdekei! Teljesen új fogalom! Vajon mi lehet a többlet a nép érdekeiben hozott új jogszabályokhoz való szigorú ragaszkodáson felül? Előbb azt kellett egymás között tisztázni, hogy mi, a legelső jogalkalmazók miképp tehetjük a magunkévá a népbírósági jogszabály eljárási és anyagi rendelkezéseit.

A később egyre szaporodó problémáknak évtizedekkel a népbíráskodás befejezte után és természetesen az ítélkezési gyakorlat alapján jelentős irodalma keletkezett. Ám de amíg az ítélkezésünk átvergődött az első akadályokon, kérlelhetetlen politikai harc folyt, s eközben egyesek élete, szabadsága vagy becsülete mellőzhető kis tételnek látszott. Már azok előtt, akik nem voltak hivatásos bírák. Ezzel kapcsolatban hasonlítottam a bevezetőben magam a königgrätzi veteránhoz, aki obsitosként késői könyvekből olvasgatta, hogy mi történt vagy minek kellett volna történnie a csatában. Mi ott hideg szobában és gyertyafény mellett azt fontolgattuk, hogy milyen fegyverünk lesz ez a rendelet a lelkesen vállalt, forradalmi jellegű feladatok elvégzéséhez. A németekkel és a nyilasokkal szembeni közös gyűlöleten kívül abban is megegyeztünk, hogy a mi társadalmi osztályunk elvesztette a vezetésre való „predesztináltságát", azt azonban még nem is sejtettük, hogy a mi avantgardista vállalkozásunkkal politikailag felkészületlenül sod-

ródtunk az osztályharc sűrűjébe, jogászilag is kiszolgáltatva a hét tagú népbírósági tanácsban ülő öt különböző pártállású laikus bíró pártjuk által irányított döntéseinek. (A Szaktanács képviselőjének álláspontja érdemben valamelyik munkáspárthoz kapcsolódott.) A tanácsvezető csak szavazategyenlőség esetén szavazott. A többségi döntésért való felelősséget a nyilvánosság előtt azonban sohasem a tanács, hanem a tanácsvezető bíró viselte akkor is, ha politikai melléfogás történt, akkor is, ha törvénysértés. A hamarosan kiéleződő viták jellemzésére már itt idézem 1945. május 11-i álláspontomat: „... A népbírósági tanácsok a nemzeti frontba tömörült pártok s a Szakszervezeti Tanács kiküldött laikus bíráiból alakulnak meg ... Ezért az a meggyőződésem, hogy a pártok által delegált bírák szavazata a pártokra kötelező, az pedig semmiképpen sem ismétlődhet meg, hogy valamelyik pártnak esetleg nem tetsző ítélet esetén kétségbe vonják, hogy az ítélet a magyar nép nevében hozatott-e. A magyar népet a népbírósági tanács képviseli."[58]

Két hónap alatt kiderült, hogy mennyire tévedtem, további négy hónap alatt az is, hogy a népbírósági tanács hat delegált népbírája két szárnyra tagozódik: baloldalon a két munkáspárt és a Szaktanács bírája, jobboldalt pedig a kisgazdapárti, a nemzeti parasztpárti és a polgári demokratapárti bírák. Eszerint is foglaltak helyet a tanácsvezető bíró két oldalán.

[58] Dr. Ries István: A népbíráskodásról szóló 81/1945. M. E. számú és az azt kiegészítő 1440/1945. M. E. számú rendelet szövege és magyarázata. Az előszót írta: dr. Major Ákos. Bp. Politzer Zs. és fia kiad., 1945.

Ugyancsak négy hónap alatt nyilvánvalóvá vált, hogy egyfelől a laikus első fokú népbíróság ítélkezése, másfelől a szakemberekből szervezett másodfokú Népbíróságok Országos Tanácsa döntései között olyan széles szakadék tátong, amit – a konkrét esetek szerint – mindkét oldalon kifogásoltak. A szakadék annak ellenére keletkezett, hogy a másodfokú szakbírákat ugyancsak a pártok delegálták, mint az első fokú népbírákat, másodfokon a Szaktanács kivételével. Ez a hiány viszont bizonytalanná tette – a koalíción belül – a Baloldali Blokk pártjainak (kommunista, szociáldemokrata, nemzeti parasztpárti) szótöbbségét, ami politikailag és jogilag gyakran súlyos hibákhoz vezetett. Viszont egyelőre kirekesztette a jóvátehetetlen törvénysértéseket. A sajtó reagálása mindkét oldalon pártszempontok szerint történt.

Az esténkénti hivatali megbeszéléseinken eljárási kérdésekkel nem sokat bajlódtunk, távol állt tőlünk a miniszterek felelősségre vonásához az 1848-as alkotmány által megszervezett parlamenti bíróság hatáskörének felvetése. A háborús és népellenes bűnökért való miniszteri felelősségről az anyagi jogszabályok egyértelműen rendelkeztek. Felmerült viszont a nullum crimen sine lege[59] és a nulla poena sine lege[60] klasszikus jogi problémája. Az elmúlt években ezekről is megalapozott, komoly okfejtéseket olvastam, de nem hiszem, hogy szerzők ezeket ott, a gyertyafénynél

[59] Nincsen bűncselekmény törvény nélkül.

[60] Nincsen büntetés törvény nélkül, azaz büntetni csak a tett elkövetésekor érvényben levő törvény alapján lehet. Ez az álláspont a bűnösöket védi, így nem lehet mérvadó az emberiség elleni bűncselekményeknél.

ugyanígy meg tudták volna fogalmazni.[61] A háborús bűncselekmények kategóriájánál – amellett, hogy a közvetlenül átéltek alapján emberileg mindenben egyetértettünk – jogászilag arra a lakonikusan egyszerű álláspontra helyezkedtünk, hogy a háborús bűnösök felelősségre vonásában való közreműködésünk, minden más szempont mellett, elsősorban a fegyverszüneti szerződésben vállalt nemzetközi kötelezettségünkön alapul. De megállapítottuk azt is, hogy azért, vagy talán ennek ellenére magyar bíróság vagyunk, és nem – miként kiváló szakmai határozatban olvastam – a győztes szövetséges hatalmak magyarországi ítélkezési fóruma. A népbíróság által hozott halálos ítéletek végrehajtásához kizárólag azért volt szükség a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék hozzájárulására, nehogy az esetleg idő előtti kivégzés következtében az elíléltek a Nemzetközi Katonai Törvényszék előtt szükségessé vált tanúkénti kihallgatása meghiúsuljon. Akire Nürnbergben tanúként nem volt szükség, annak a halálos ítéletét Magyarországon végre lehetett hajtani. A magyar népbíróságok kompetenciájából a Nemzetközi Katonai Törvényszék egyetlen magyar háborús bűnös ügyét sem vonta a saját hatáskörébe. Igaz, hogy Magyarországon bűnöző egyetlen német állampolgárt sem adott át nekünk az elkövetés helyén való ítélkezés végett.

Álláspontunkat támasztotta alá, hogy az 1919-ig visszaható erő alapján való ítélkezés egyáltalában nem tartozott a fegyverszüneti szerződésben vállalt kötelezettségünk körébe. Tehát kizárólag saját fórumú magyar állami bíróság voltunk, de nem nemzeti, hanem népi. A magyar igazságszolgáltatás történetében „A Magyar Nép nevében" én hirdettem először ítéletet. Amennyiben ennek a folytatásához az 1945 előtti jogszabályok nem elegendőek, úgy új jogi rendezésre van szükség, ami az Ideiglenes Nemzeti Kormány feladata. Ha az új jogi rendezés az adott politikai viszonyok között klasszikus jogelveket sért, annak bírálata nem a csatazajban ítélkező jogalkalmazók feladata, hanem kényelmes késői korok kritikusaié. Ugyanezeken a klasszikus jogelveken a győztes szövetséges hatalmak vezető jogászainak londoni értekezlete is túltette magát. Idézem majd az amerikai főbíró által megfogalmazott álláspontot arról, hogy az elkövetéskor érvényben volt büntetőrendelkezések helyett (ilyenek nem létében) „mi képez jogi szempontból vett bűncselekményt". És tisztázom majd azt is, hogy a háborúba való belesodródásunkért felelős alkotmányos miniszterek büntető felelősségre vonására és a legsúlyosabb ítéletek kiszabására saját ellenforradalmi törvényeik is lehetőséget nyújtottak. Ezek az urak a nullum crimen sine lege klasszikus elvére nem hivatkozhattak volna.

Pontosan emlékszem arra, hogy az elévülés kezdőpontjának a háború kitöréséig, 1939. szeptember 1-jéig visszaható szabályozása valamennyiünk meggyőződésével egyezett, és annál nagyobb gondot okozott később az a rendelkezés, amely szerint az 1919-ben és azóta elkövetett politikai bűncselekmények elévülésének a kezdete is 1944. december 21. lett. Konzervatívnak számító jogászi ellenkezésünk mellett akkor már volt némi tapasztalatunk a laikus pártbírák ügyenkénti állásfoglalásáról. Nem volt kétségünk az iránt, hogy ezeknek a régi ügyeknek a megítélésében

[61] Dr. Major Ákosnak az abból az időből származó saját, kézzel írott intézkedései részben fennmaradtak. – Ezeket Budapest Főváros Levéltárában (a továbbiakban: BFL) őrzik.

polarizálódni fognak a vélemények a népbírósági tanácsban. Ez már egyértelműen az osztályharc területe volt. Így is történt. Egyetlen példát említek, Zadravecz István ferencrendi házfőnöknek, a Nemzeti Hadsereg tábori püspökének az ügyét, aki többször állt a népbíróság előtt. (Igaz, 1926-tól az akkori rezsim iktatta ki a politikai életből.) Végeredményben arra a megállapításra jutottunk, hogy ez a népbírósági jogszabály a mi fegyverünk, ezt kaptuk. Majd a gyakorlatban válik el, hogy mennyit ér az igazságszolgáltatásban és a politikában, s mennyire rúg vissza ez a puska. Később ez a fegyver sokszor nullát lőtt, és ilyenkor mindig nagyot rúgott vissza. Kétségtelen, hogy ez a fegyver sem volt tökéletes, de a legjobb puska sem találhat célba, ha célzás közben jobbról, balról lökdösik a csövét.

Napközben pedig folytattuk a Rotyis–Szívós-ügyben szereplő gyilkosokhoz hasonlók ellen az egyértelmű ítélkezést, ha ügyük valóban népbírósági hatáskörbe tartozott. Az alig több mint 16 éves Frank Kálmán pártszolgálatos a sajtóban előre beharangozott ügyének tárgyalását magamra szignáltam. Azért vállaltam én a felelősséget, mert fiatalkorúakról a népbírósági rendelet nem rendelkezett, de miért is tettünk volna eljárásjogi megkülönböztetést felnőtt, illetve fiatalkorú háborús bűnözők között. Anyagi jogi vonatkozásban az 1908:XXVI. tc. 26. §-a rendelkezése szerint a fiatalkorúra kiszabható legsúlyosabb büntetés 15 évi fiatalkorúak fogháza, amit – később jogi rendelkezés szerint – 18 éves koruk betöltésével a terhükre megállapított bűncselekményre meghatározott szabadságvesztési fokozatra (börtön, fegyház) kell majd átváltoztatni. A háborús bűntettel vádolt Frank Kálmán ügyében népbírósági tanácsom 1945. március 6-án – tehát Rotyis és Szívós után a legelsők

között – hozta meg ítéletét, melyben az 1928. augusztus 17-én született, négy polgári iskolát végzett vádlottat a terhére rótt háborús bűntett és rablás bűntette miatt a halálbüntetés helyett a Btk.-ban biztosított (nem rendkívüli) enyhítőjog alkalmazásával 15 évi fegyházra ítélte.

Frank Kálmán 1944. december 30-án, egy héttel az ostromgyűrű bezárta és az ostrom megindulása után jelentkezett fegyveres szolgálatra Budapesten, az Andrássy út 60-ban, a Hűség Házában. Fegyvert kapott, és a nappali kapuőrszolgálat után éjszakánként részt vett az alsóneműre vetkőztetett üldözötteknek a Duna-partra kísérésében, ahol a férfiakat a vízbe lövöldözték, az öldöklést végignéző, félmeztelen nőket pedig visszakísérték a pártszékház pincéjébe. Frank a sötétben maga is 28 éles töltény lőtt 3–4 lépés távolságból az áldozatokra, egy szökni akaró, Brettschneider nevű zsidót, aki már a földre zuhant, közvetlen közelből maga lőtt agyon. Útközben az áldozatokat puskatussal bántalmazta, az egyik nőtől pedig a kesztyűjét és az ékszereit elvette és megtartotta. Tanácsom enyhítő körülményként értékelte, hogy a fiatalkorú vádlott embertelen cselekményei „mások rábírására és egy gyilkos rendszer felelőtlen eszközeként követte el". Az ügyész súlyosbításért, a vádlott és védője enyhítésért fellebbezett.

Említettem, hogy a fiatalkorúakkal kapcsolatban mi volt a probléma, sőt a fiatalkorúak bírósága elé tartozott volna ügyük. Ítéletem tehát nem volt éppen törvényszerű, de a tényállás ismeretében nem háríthattam el a népbírósági hatáskört. A tizenhetedik évében levő gyilkost ésszerűen nem utalhattuk a pedagógusokból szervezett, nevelő célzatú fiatalkorúak bírósága elé, s a cselekmény súlyával arányban álló halálbüntetés helyett fiatalkorúak fogházára sem ítél-

hettük. Így alakult ki a legmagasabb tartamú, fegyházban letöltendő szabadságvesztés büntetés. Rotyis és Szívós elítélése idején még nem élt a népbírósági jog, második tárgyalásomkor pedig még nem volt életképes.

A sajtó vért kívánt, lesújtó kritikát kaptunk. „Az ifjú gyilkosok több embert öltek meg, mint éveik száma, de az érzelmes tudósítások az olyan jelenetről, hogy »Csöpi testvér sír« a gyermekbíróságok dorgáló módszereit juttatják eszünkbe . . . A reakció elleni harc egyik legfontosabb fegyvere a Népbíróság. A reakció sikere, hogy vidéken még mindig nem működik a népi igazságszolgáltatás és Budapest népének győzelme, hogy itt elkezdődött a leszámolás a fasiszta bitangokkal. Éppen ezért meg fogjuk védeni a Népbíróság intézményét – ha kell a népbírósággal szemben is. Az utolsó tárgyalások és ítéletek szellemében nem a jövő, inkább a múlt kísért. Nem elégíti ki a széles néptömegek jogos igazságvágyát."[62] Az ellen senkinek sem volt szava, hogy a fiatalkorúak fogháza helyett a legsúlyosabb, határozott időre szóló fegyházbüntetést alkalmaztuk.

A Szabadság szerkesztőségében, Horváth Mártonnál személyesen magyaráztam meg az ítéletemet, majd hivatalomban sajtóértekezletet tartottam, ahol feltártam a működésünket akadályozó tárgyi és jogszabályi nehézségeket. Javasoltuk az igazságügyminiszternek a jogszabály módosítását, de elutasította. Ezért más formában a BNB terjesztette elő újólag. A javaslat eredménye az 1140/1945. M. E. számú rendelet lett, aminek a 15. §-a már úgy rendelkezett, hogy a népbíróság fiatalkorúak bűnügyében is eljárhat. Ha a fiatalkorú 15. életévének betöltése után követte el a bűncselekményt, az 1908:XXVI. tc.-ben felsorolt intézkedéseken felül vele szemben a Nbr.[63] 3. §-ában felsorolt büntetések is kiszabhatók, de halálbüntetés kiszabásának csak akkor van helye, ha a fiatalkorú a cselekmény elkövetésekor 16. életévét már betöltötte. Az új jogszabály 1945. május 1-jén jelent meg, s a NOT (a Népbíróságok Országos Tanácsa) 1945. május 11-én tárgyalta Csöpi testvér ügyét. Az új rendelkezésre is hivatkozva halálra ítélték, mert úgy találták, hogy javára az enyhítőjog alkalmazásának nincs helye. A fellebbezési tanács azonban az elítéltet szótöbbséggel kegyelemre ajánlotta. A Nemzeti Főtanács kegyelmi gesztusként azt a tizenöt évi fegyházat állapította meg, amit tanácsom szabott ki első fokon. Ez volt a joggyakorlat, s most következett a politika. Dr. Bojta Béla, a fellebbezési tanács elnöke az iratokat az alábbi, személy szerint hozzám intézett levéllel küldte vissza a népbírósághoz.

„Az igazságügyminisztérium előadója . . . megjelent a Népbíróságok Országos Tanácsának elnökénél és előadta, hogy a Nemzeti Főtanács Frank Kálmánnak kegyelmet adott. Tekintettel azonban a bűnügy különleges körülményeire, az Igazságügyminiszter úr a kegyelemben való részesítés tényére nézve közérdekből közlési tilalmat rendelt el . . . a megkegyelmezésről a sajtónak sem a NOT, sem pedig a népbíróság semmiféle értesítést nem adhat. Budapest, 1945. május 18-án."

Igazságügyminiszterünk a szociáldemokrata dr. Valentiny Ágoston volt, a NOT elnöke pedig dr. Simándi Tamás. Frank Kálmán ügyéről nem is jelent meg a sajtóban többé

[62] Szabadság, 1945. március 13. 1. p. Népbíróság vagy gyermekbíróság.

[63] Nbr. = a 81/1945. M. E. sz. népbírósági rendelet.

egy szó sem. A kegyelmi tényt dr. Pálosi Béla tanácsa közölte – nem nyilvános ülésben – Frank Kálmánnal. Ma sem tudom, hogy a Nemzeti Főtanács, az Igazságügyminisztérium vagy a NOT hátrált meg ennyire a sajtó előtt. Nekünk viszont a teljes nyilvánosság előtt kellett folytatni az egyre bonyolultabbá váló harcot.

Még az első fokú tárgyalás idején magához kéretett Péter Gábor, és örömmel közölte velem, hogy őrizetbe vették az 1932 nyarán statáriális úton kivégeztetett Sallai Imre és Fürst Sándor ügyében ítélkező tanács egyik tagját, dr. Méhes Ignác kúriai bírót.[64] Hamarosan letartóztatták a tanács többi bíráját és a vádat képviselő dr. Széchy István főügyészhelyettest, sőt az akkori igazságügyminisztert, dr. Zsitvay Tibort is. A politikai rendőrségnek az volt az álláspontja, hogy ezek a bírák, az ügyész és a miniszter emberek törvénytelen kivégzése miatt háborús bűnösök, és e szerint kell velük elbánni.

Péter Gábor megmutatta dr. Méhes Ignác előzetes letartóztatott első kihallgatási jegyzőkönyvét, ami a következőket tartalmazta: „A Fürst-ügyben csak tagja voltam a tanácsnak és a jogszabályok szerint jártam el. Élek a tör-

[64] Sallai Imre 35 éves magántisztviselő 1919-ben a Tanácsköztársaság idején Korvin Ottó népbiztos titkára volt, a Tanácsköztársaság megdöntése után Ausztriába, majd a Szovjetunióba távozott. 1931-ben a magyar kommunista párt újjászervezésének a feladatával tért vissza. Fürst Sándor 29 éves magántisztviselő szakszervezeti dolgozó az illegális párt titkársagának a tagja. A Budapesti Büntetőtörvényszék, mint rögtönítélő bíróság 1932. július 29-én meghozott B.XXXV. 8593/1932/3. számú ítéletével az állami és társadalmi rend erőszakos felforgatására és megsemmisítésére irányuló bűntett miatt mindkettőjüket halálra ítélte és kivégeztette.

vényadta jogommal, semmiféle vallomást vagy felvilágosítást nem vagyok hajlandó tenni." Nem tudtam osztozni a politikai rendészeti osztály vezetőinek a lelkesedésében. Az volt az álláspontom, hogy konkrétan ennek a statáriális eljárásnak a bíráit, de általában a bírákat csak akkor lehetséges ítélkezésük miatt büntetőjogi felelősségre vonni – akár háborús bűntett, akár hivatali vagy élet elleni bűncselekmény miatt –, ha hivatali működésük, eljárásuk és ítélethozataluk során megsértették az akkor érvényes jogszabályokat. Az élő jog miatt nem a jogalkalmazók, hanem a törvényhozók a felelősek. Így dr. Méhesék ügyében az a döntő, elkövettek-e az ítélethozatalt befolyásoló jogszabálysértést. Ezt bizonyítsák be.

A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai-rendészeti Osztályán dolgozó vezető beosztású rendőrtiszteknek az volt a véleményük, hogy ez körmönfont okoskodás, s ezt nem várták a népbíróság elnökétől. Megjegyezték, hogy a holló a hollónak nem akarja kivájni a szemét. Ekkor találkoztam először a „forradalmi törvényesség" megfogalmazásával, a népbíróság jogászi elhíná-rosodásával szemben. Mi azonban ennek más tartalmat és jelentőséget tulajdonítottunk, mint a kritikusaink.

Mi a forradalmi törvényességen az 1945 előtti jogállapotokkal szemben valóban forradalmi új jogszabályalkotást, az új jogintézményeket, az új eljárási és anyagi jogi rendelkezéseket értettük, amiknek betartására és betartatására nagyon szép új szövegű esküt tettünk.

A forradalmi törvényesség tehát részünkről a forradalmi jogszabályok alkalmazását jelentette, nem pedig azok „szabados" politikai értelmezését. Ha értelmezni kellett, akkor azokat „szabatosan" értelmeztük, szabadosság helyett.

Nemcsak mi, jogalkalmazók, de a jogszabályalkotók sem tették magukévá az akkor élő szovjet büntetőjogban kodifikált analógiát. Álláspontunkat hamarosan kifejtettem: „ez az új bíróság (népbíróság) nem forradalmi törvényszék, mert hiszen szigorúan megállapított eljárási szabályok szerint és anyagi jogi szabályok alapján ítélkezik . . . de határozottan politikai jellegű".[65]

A politikai jelleget tehát nemcsak a népbíróság szervezetére vonatkozó eljárási szabályok, hanem az alkalmazandó új anyagi jogi rendelkezések is determinálták. Ennek a jogi rendezésnek a szigorú betartása és alkalmazása volt nekünk, szakbíráknak a feladatunk. A népbíráskodás addig teljesítette – soha nem zökkenőmentesen – eskü szerinti feladatát, amíg ehhez a normához ragaszkodott. A törvénysértések akkor kezdődtek, amikor a forradalmi törvényesség szabados értelmezése kerekedett felül, elsősorban mindjárt 1948 nyarán a népbírósági tanácsok szervezetére vonatkozó törvényi rendelkezés szabados értelmezésével. Itt csak annyit, hogy a nála látogatást tevő magyar pártvezetők előtt Rákosi Mátyás még 1962-ben is úgy nyilatkozott, hogy „a forradalmi törvényesség fából vaskarika".[66] Ez az önkritikus jellemzés csak az 1949. május 15-i országgyűlési választások utáni időkre fogadható el. Attól kezdve azonban a népbíróság már csak egy fél évig „karikázott". Ezzel rontotta le addig tévedéseiben is feddhetetlen jó hírét.

Viszonyunk a politikai rendőrséggel ettől a jogászi „rabulisztikától" fogva kezdett elhidegülni. A konkrét kérdést

[65] Dr. Ries István i. m. előszavában rögzítette álláspontját dr. Major Ákos.

[66] Nógrádi Sándor: Új történet kezdődött. Bp. Kossuth, 1966. 177. p.

végül a Mauthausenből éppen Péter Gábor által hazahozott dr. Domokos József, a későbbi legfőbb államügyész tanulmánya oldotta meg, melyben a szerző tudományos alapossággal bebizonyította, hogy Horthy-Magyarország kormányainak a rögtönbíráskodás kihirdetésére hatályos parlamenti felhatalmazásuk nem volt, így az ennek ellenére meghozott statáriális halálos ítéletek és kivégzések emberek törvénytelen kivégzésének minősülnek. Ezen egyértelmű és megalapozott jogi érvelés ellenére dr. Méhes és társai népbírósági ügye évekig vajúdott, majd nevetséges egér született, s maga az ügy egészen más aspektusból a népbíráskodás egyik legsajátosabb fiaskója lett.

Miután dr. Domokos – kéziratában már! – bebizonyította, hogy 1923. február 10-e után már nem volt törvényes joga a kormánynak a rögtönbíráskodás meghirdetésére, dr. Ries – még a tanulmány megjelenése előtt – a népügyészséget vádemelésre utasította, mert Sallai és Fürst halálos ítélete törvénysértő volt. Dr. Gálfalvyra osztottam a vádiratot, aki 1945. december közepére tűzte ki a tárgyalást. (Bírótársam ugyanezen a héten tárgyalta a nyilas kormány igazságügyminiszterének, Budinszky Lászlónak az ügyét is.) Nem tartott érdemi tárgyalást, hanem elrendelte az 1932-es ügy iratainak a beszerzését. A vádlottak szabadlábra helyezés iránti kérelmét elutasította ugyan, de önmaga ellen elfogultsági kifogást jelentett be azon a címen, hogy korábban együtt dolgozott a vádlottakkal a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéken. Ezt követően az ügyet egy fiatal kommunista bíróra szignáltam, aki a XVII-es tanács élén

[67] Dr. Domokos József: Kivételes hatalom és rögtönbíráskodás a Horthy-uralom alatt. Bp. 1946.

állt. Az ügyészt a népbíróság felmentette, a bírák enyhe büntetéseket kaptak. A népügyész fellebbezése után a NOT 1946. december 18-án bizonytalan időre elnapolta a tárgyalást, a vádlottak pedig már az első fokú ítélet kihirdetésekor szabadlábra kerültek. A tanácsban a bírák aránya 4:3 volt a munkáspártok javára, mégsem tudtak érdemi határozatot hozni (majd csak 1948. június 15-én, a népbíróságok átszervezése után. Ekkor dr. Krayzell Miklóst kettő évi, dr. Méhes Ignácot és dr. Paulay Gyulát, valamint dr. Pálffy Eleket három év hat hónapi, míg dr. Zsitvay Tibort nyolc évi fegyházra ítélték).

A bírák megtorpantak volt kasztbeli bírótársaik bűnösségének megállapítása előtt. Annak idején tévesen vetették a szemünkre a „holló a hollónak" bölcsességét. Saját szemünkről volt szó. Elsősorban saját hivatásbeli felelősségünk problémáját kellett tisztázni, a többször említett esti gyertyavilágítás mellett, miközben nemcsak a vita indulatának a levezetésére szaladgáltunk fel s alá a volt Legfelsőbb Honvédtörvényszék elnöki szobájában, hanem azért is, hogy a hidegtől dermedő lábunkban élénkítsük a vérkeringést.

A sajtó kétségtelenné tette, hogy a bírák és a bíróságok évszázadok alatt kialakult társadalmi megbecsülése Magyarországon megszűnt. Ítélőbírát azonban ítélkezése miatt Európában – tudtunkkal – a jakobinus bírák és az ügyész kivételével nem vontak felelősségre, illetve a Magyar Tanácsköztársaság után is csak a forradalmi bíróságok működése miatt felelőssé tett népbiztosokat.

Aziránt egyetértés volt közöttünk, hogy az ítélőbíró szándékos törvénysértéssel hozott ítélet miatt büntetőjogi felelősséggel tartozik. De ha maga a politikai rend és azzal

együtt a jogrend változik, akkor az új rendszer bírája ítélkezhet-e a régi rend bírája felett azon a címen, hogy a régi rend hatályos jogszabályait alkalmazta. Sallai és Fürst bíráival pedig ezt tették.

Ők hatályos jogszabályokat alkalmaztak, de – miként dr. Domokos József legfőbb államügyész tisztázta – ezeknek a hatályos jogszabályoknak hiányzott az akkori alkotmányos közjogi megalapozottságuk. (Az országgyűlés felhatalmazása.) Kötelessége-e tehát bármelyik rendszer bírájának ellenőrizni az érvényes jogszabályok létrejöttének alkotmányjogi alapjait – mint adott esetben az 1932 júliusában kivégzett Sallai és Fürst ügyében alkalmazott, 1931 tavaszán a biatorbágyi robbantás ürügyén kihirdetett rögtönítélő bíráskodás szabályait. És milyen mélységben?

A probléma megítéléséhez közvetlen példaként jelentkezett a Vezérkar Főnöke Különbíróságának a működése. Megállapítottuk, hogy az 1941 nyarán megszervezett VKF Bíróság működésének az új honvédségi törvény rendelkezései szerint helytálló jogi alapja volt, az 1944. október 15-e után megszervezett VKF III. Bíróságának azonban már nem, mert maga a nyilas rendszer bitorolta a hatalmat (a népbíráskodás eszerint tett különbséget a kétféle különbíróság ítélkezése között, amikor a VKF III. Bíróság minden halálos ítéletét és végrehajtását emberek törvénytelen kivégzése címén háborús bűntettnek minősítette – az előbbiét pedig nem). Ezzel a különbíróság tagjainak tisztában kellett lenniök, a hatályos jogszabályok betartására tehát nem hivatkozhattak.

Valaki felvetette azt a kérdést, vajon én milyen alkotmányos alapon ítélkeztem hadra kelt seregbeli jog szerint katonai illetékes parancsnok nélkül? Én ugyan az átruhá-

zott hatalmat gyakorló BNB felhatalmazására hivatkoztam és az igazságérzetre, de ez nem járt osztatlan egyetértéssel. (A kazuisztikát a Magyar Testvéri Közösség összeesküvő vádlottainak 1947 tavaszi jogi álláspontjával zárom, akik arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a jogfolytonosság 1944. március 19-ével megszűnt. Szerintük az Ideiglenes Nemzeti Kormány, valamint az Ideiglenes Nemzetgyűlés minden döntése alkotmányellenes a földosztástól a népbíráskodásig.)

1945. február–márciusban vállaltuk az új politikai rend új jogszabályainak alkalmazásáért való tudatos hivatásbeli felelősséget, az alkalmazott jogszabályokért való felelősséggel együtt. Amikor azonban a régi bírák azonos felelősségéről kellett később dönteni, ötünk egyetértése is megingott.

A jövőre vonatkozólag alapos vita után tisztáztuk a bírói hivatás ismérveit a következőképpen. Első ismérve a megalapozott szakmai felkészültség, aminek azonban a jogszabályok váltakozásával és elméletével kapcsolatban állandóan fejlődnie kell. Nem önmagában, hanem politikai összefüggéseiben. A második ismérv a rendíthetetlen erkölcsi alap, az eskü szövege szerint is a tudáshoz és meggyőződéshez való ragaszkodás. Végül a harmadik: az önálló véleményalkotás joga. Az elvi tisztázás végén dr. Piri Gábor megjegyezte, hogy egy jottányival sem lettünk bölcsebbek, mert amit mi most megfogalmaztunk, azt dr. Méhes Ignác és a statáriális tanács többi tagja is elfogadná sajátjának. Dr. Gálfalvy István pedig még emlékezett az elnöke, dr. Töreky Géza által megszabott hírhedt ítélkezési irányelvre, miszerint „a törvényeket akként kell alkalmazni, hogy a vezetésre predesztinált tömegek védve legyenek a feltörekvő osztályokkal szemben . . .” Ennek éppen az ellentéte volt új eskünk szövegének utolsó mondata: „Tisztemhez híven, serényen, a nép érdekeinek a szem előtt tartásával járok el.” Napokkal azelőtt írtuk ezt alá. Ez tehát a vízválasztó – a dolgozó nép érdekeit szolgáló megingathatatlan törvényesség. Ezzel egészítettük ki hivatásunk második ismérvét, amelyhez aztán egész bírói pályafutásunk alatt tartottuk is magunkat. Ugyanezt vallotta a baráti körünkhöz csatlakozott dr. Nagy Károly és dr. Jankó Péter is.

Váratlanul meglátogatott minket a debreceni kormány igazságügyminisztere, dr. Valentiny Ágoston. Első, magas tisztségű látogatónkat kincstári feketekávéval és krumpilángossal vendégeltem meg – már reprezentálni is tudtunk. Miniszterünk fáradt öregember benyomását keltette, elsősorban az egykori politikai vezetők ellen készülő tárgyalásokról érdeklődött. Referáltam, hogy a népügyészség megkapta már a rendőrségtől az „ősnyilas” Meskó Zoltán, az „ébredő magyar” Budaváry László és a sajtókamarai főtitkár Gáspár Jenő nyomozati iratait. A vádiratokat is hamarosan megkapjuk. Bemutatkozás után munkatársaim egyedül hagytak dr. Valentinyvel. Ültünk a volt Legfelsőbb Honvédtörvényszék elnöki szobájának bőrfoteljeiben, kezünket a forró feketés csajkával melegítettük. Kortyolgatás közben a miniszter figyelmeztetett, hogy nagyon vigyázzunk az első politikai tárgyalásokra, mert akármilyen ítéleteket hozunk is, valamelyik oldal biztosan kifogásolni fogja. Majd váratlanul a következőket kérdezte tőlem: „Mondd, nagy hatalmú fiatalember, miként tudod mindezt elviselni?” Miután éppen ezelőtt tisztáztuk hivatástudatunk elveit, kissé indulatosan azt válaszoltam, hogy könnyen, mert tiszta a lelkiismeretem. Miniszterünk pár pillanatig

magába roskadva hallgatott, aztán ültéből nehézkesen felemelkedett, és így búcsúzott: „Mondd, ki lesz majd kíváncsi a mi tiszta lelkiismeretünkre?"

A kapuig kísértem, és lesújtva tértem vissza szobámba. Íme a kommunista pártsajtó radikalizmusával szemben a szociáldemokrata miniszter kishitűsége. Mi pedig csak ítélkezzünk. Erről a beszélgetésről nem számoltam be munkatársaimnak. Szerencsére ellenkező irányból erősítést kaptam.

Azokban a napokban láttam és hallottam először Rákosi Mátyást. Debrecenből érkezett a budapesti pártközpontba. Előzőleg Tamás mesélt már róla legendákat, halálmegvetéséről, a börtönévei alatti törhetetlen kitartásáról, az illegális munkásoknak nyújtott példaadásáról. Magamban Rákosiról a forradalmár harcos hősi képét alakítottam ki, ez azonban külsőleg semmiképp sem felelt meg a valódinak. Amikor kora délután – Péter Gábor meghívására – dr. Pálosival és dr. Szücs Jánossal a pártházba érkeztünk, a nagyterem már megtelt türelmetlenül várakozókkal, akiknek legtöbbje ugyanúgy nem látta még Rákosit, mint mi. Egyszerre a terem ajtaja felől lelkesen éljenezni kezdtek, mi is, de csak egy orosz divatú prémes kucsma tetejét láttuk az elnöki emelvény felé haladni, amíg a kucsma viselője fel nem lépett az emelvényre Gerő, Vas, dr. Weil és Kossa társaságában. Önfeledten éljeneztünk és tapsoltunk neki, mire ő is visszatapsolt az ünneplőknek. A taps és az éljenzés intésére abbamaradt, hogy szóhoz juthasson. Egy percre köszönésképpen levette a sapkáját, és kiderült, hogy teljesen kopasz. Alacsony, köpcös és kopasz, mint egy derűs polgári családapa, ha hosszú út után családjához visszaérkezik. A polgári jelző kivételével voltaképpen erről volt szó. Beszélni kezdett, először Budapesten 1919 óta, természetesen az utolsó szó jogán tett híres tárgyalási nyilatkozatain kívül. Elvtársi szeretettel köszöntötte rajtunk keresztül Budapest sokat szenvedett dolgozó népét, kérte, hogy munkahelyén mindenki adja tovább, amiket most hallunk tőle. Lényegileg a már Debrecenből ismert beszédét mondotta el, megemlékezett az ország előtt tornyosuló gondokról, amiket meg fogunk oldani, mert a magyar dolgozóknak megvan ehhez az erejük, és segíteni fognak a szovjet barátaink. A kommunisták feladata, hogy ebben az önfeláldozást követelő, hősies munkában példát mutassanak, nemcsak kalapáccsal és kapával, hanem politikai propagandával is.

Rákosi beszédének voltak azonban olyan sajátosságai is, amelyeket csak több mint egy évtizeddel később értettem meg.

Tamás még 1944 decemberében megmutatta nekem az illegális Szabad Nép 1944-es 4. számát, amelyben az ún. Kommunisták Magyarországi Pártja (amely csak nevében emlékeztetett a kommunisták illegális pártjára) a Kommunista Párt érdekében „felemelkedve a proletárkritika szintjére", önmagát (azaz vezetőit és tagjait) frakciósnak minősítve megállapodást kötött a Kommunista Párttal, hogy a munkásosztály ideológiai és szervezeti egységét minél hamarabb létrehozhassák. Noha az újság név szerint nem említette az „MKP" vezetőjeként Demény Pált, a beavatottak tudták, kiről van szó. 1945 legelején, az újonnan alakuló, más célra szervezett politikai rendőrség tevékenységének tragikus nyitányaként többek között őt is őrizetbe

vette,[68] s az 1945. február 22-én pártaktívát tartó Rákosi már Demény kihallgatásáról felvett jegyzőkönyvek ismeretében szólt hozzánk. Ezt azonban én 1945-ben nem tudtam, csak 1957-ben közölte velem letartóztatott védencem, Péter Gábor. Ekkor vált érthetővé számomra Rákosi Mátyás beszédének a budapesti pártélettel kapcsolatos kritikus hangvétele, amit jól jellemez a nyomtatásban megjelent beszéd ezen kitétele: „... egy másik réteg ... jelenléte számomra bizonyos fokig meglepetés volt. Ez a különböző frakciók jelentékeny száma." A deményisták, a weisshausisták, reszneristák elleni fellépés a beszédben még mérsékelt és differenciált volt. Ám Rákosi így folytatta: „Egy részük kétségkívül olyan elem, amelyet semmi körülmények között sem szabad a párt közelébe engedni."[69] Nem is engedte, de azt igen (sőt követelte), hogy a Horthy-Magyarország börtöneiben megkezdett küzdelem folytatásaként, a felszabadulás teljességét még meg sem ért országban már más módszerekkel és elvi éllel olyan gyakorlatot vezessenek be, ami nemcsak a népbíráskodás későbbi hogyanjára, hanem az egész párt- és állami vezetés történetére tragikus hatással lett. De ehhez éveknek kellett eltelniük, s – mint jeleztem – én csak Péter Gábor védőjeként döbbentem rá beszédének mélyebb összefüggéseire.

Ugyanakkor hirdette meg a párt döntő, központi kérdésként a fasiszták elleni küzdelmet, mert „ha nem üldözzük a fasisztákat, nem lesz demokrácia". A fasizmus elleni

[68] Csak 1956. október 17-én szabadult.

[69] Rákosi Mátyás: A magyar demokráciáért. Bp. Szikra, 1948. 4. kiad. 17. p. A pártaktíva feladatai.

harc, a demokrácia létrehozásáért indított döntő küzdelem így egyrészt egy „sajátos" elemmel bővült, másrészt – bár nevén nem említette – az igazolásokkal az államapparátus demokratizálását, a régi tisztviselői kar eltávolítását hirdette meg. Az alig kilenc napja szabad fővárosban azonban a legjelentősebb frakció vezetője elleni gyakorlati fellépésről csak a legbeavatottabbak tudtak.

Rákosi talán fél óráig, de lehet, hogy tovább is beszélt egyre melegebb légkörben. Már nem éreztük a hideget, levettük kalapunkat, és orákulumként hallgattuk a magyar kommunisták első emberének a jóslatát az ország mielőbbi talpra állásáról. Már nem tudom pontosan, akkor mutatott-e be neki Vas Zoltán vagy a következő napokban. 1947 végéig többször hívatott magához. Mi hárman este a Conti utcában beszámoltunk a többieknek. Sok kérdésre kellett válaszolni, igyekeztünk benyomásainkat átadni.

Akkor Alföldin kívül valamennyien pártonkívüliek voltunk. Dr. Gálfalvy röviddel ezután belépett az MKP-ba, dr. Szücs János és dr. Pálosi Béla a szociáldemokratákhoz. Dr. Nagy Károly hozzánk csatlakozása után nyomban kommunista párttag lett, míg dr. Jankó Péter hosszú lelkiismereti tusa után – mert a bírói függetlenségét féltette – a Szociáldemokrata Pártba lépett be, s a két munkáspárt egyesülése után lett az MDP tagja. Dr. Piri mindvégig párton kívül maradt és én is, de nem meggyőződésből. A nyár folyamán a pártközpontban a káderosztály akkori vezetője javasolta, hogy lépjek be az MKP-ba. Alá is írtam a tagfelvételi kérelmet, elsőként ő, míg második ajánlóként dr. Szebenyi. Pár nap múlva azonban Rákosi hívatott, és azt kérdezte tőlem, miért akarok én párttag lenni. Azt válaszoltam, hogy első népbírósági ítéletemmel elkötelez-

tem magam a pártnak, és más politikai utam nem is lehet. Neki az volt az ellenvéleménye, hogy ez egyelőre felesleges, abban, amit csinálok – amíg jól csinálom – a párt mögöttem áll, később a párttagságra visszatérhetünk. Tudomásul vettem. Később saját volt védője, dr. Domokos József levélben javasolta Rákosinak felvételemet, de ő akkor is kitért. A Szociáldemokrata Pártba viszont – ahova dr. Ries hívott – nem léptem be.

Már említettem, hogy a politikai rendőrséggel az első hetek közvetlen bajtársi kapcsolata az ítélkezésünkkel kapcsolatos bírálatok miatt lazulni kezdett, a háborús főbűnösök megérkezte után pedig lassan megszűnt. A gyakorlatban természetes, hogy a rendőrség lelkes és legszakszerűbb munkája is már az ügyészségi revízió során módosul, majd a bírósági ítélkezésben. Hát még olyan politikai ítélkezésben, amiben a laikus bírák azonos politikai érdekűnek nem mondható pártok szempontjai szerint ítélkeztek. Ezt a tényt a később összeállított statisztikai adatok alapján már itt helyénvaló bizonyítani.

A népbíróságok eredeti feladatkörébe tartozó háborús és népellenes bűncselekmények miatt a politikai rendőrségtől a népügyészséghez vádemelési indítvánnyal áttett ügyek alig 50%-ában emeltek vádat,[70] a maradék ügyek felében a népügyészségek vagy nyomban megszüntették az eljárást, vagy az ügyeket visszaadták pótnyomozásra a politikai rendőrségnek. A népbíróságok a vádiratos ügyek újabb

[70] Magyarországon a Népfőügyészség összesített adatai szerint 90 551 személy ügyével foglalkoztak a népügyészségek, 42 066 ellen emeltek vádat.

50%-ában[71] – első és másodfokon együtt – felmentő ítéletet hoztak. A nyomozóhatóságok politikai és szakmai álláspontja tehát az ügyészségek és bíróságok szűrése eredményeként 75%-ban devalválódott.

Mi öten lassan ismertük fel, hogy ítélkezési gyakorlatunk reakciósnak tűnik a politikai rendőrség egyértelműen osztályharcos munkájával szemben. Tevékenységüket az induláskor munkáspárti szempontok határozták meg, ez hamarosan az MKP irányvonalára szűkült – ezért javasolta a szociáldemokrata igazságügyminiszter, dr. Valentiny már 1945 júniusában a minisztérium felügyelete alá rendelt népbírósági ún. igazságügyi rendőrség szervezését (az indítványába bele is bukott). A politikai rendőrség, később Államvédelmi Osztály (ÁVO), majd Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága (BM ÁVH), végül Államvédelmi Hatóság (ÁVH) irányításában a kommunista vezetőknek nagy szerepük volt. Erdei Ferencet az 1945-ös választást követően a kommunista Nagy Imre váltotta fel, s a koalíciós időszakban ettől kezdve az államvédelmi és rendőri tevékenység egyértelműen az MKP irányításával folyt, s az MKP, majd az MDP főtitkára politikai területen végzett tevékenységet közvetlenül felügyelte. A politikai rendőrség vezetője 1945 és 1953 januárja között Péter Gábor volt, aki mellett zömében volt illegális KMP-tagok, baloldali szociáldemokraták (akik magukon tapasztalták ki a fasiszta rendszer elhárító hatóságainak a módszereit), valamint

[71] A NOT összesített adatai szerint 59 429 fő állt népbíróság előtt első fokon. 26 997-et marasztaltak el, 14 727-et felmentettek, míg 12 644 fő ügye egyéb módon zárult. 3307 személy pere elhúzódott (a statisztika lezárultakor). Másodfokon 8760 személyt marasztaltak el, ezen belül az enyhítések száma kétszerese volt a súlyosbításokénak.

maroknyi értelmiségi tevékenykedett. Péter kiváló jogász munkatársakra talált osztályán dr. Tímár István és dr. Décsi Gyula, valamint dr. Pál Ákos személyében, akik a szociáldemokrata dr. Szücs Andrást követve a „fogalmazói" csoport vezetői lettek. Ennyit a politikai rendőrségről. Működését a politikai hajthatatlanság mellett a szakmai fejlődés jellemezte azok között a határok között, amiket az objektív körülmények – akárcsak a népbíróságok munkájában – egyáltalán megengedtek.

A Budapesti Népügyészségről alkotott vélemény egyezik dr. Domokoséval, aki szerint „... nagy számú testület volt, amelynek élére a Pestvidéki Törvényszék egyik jó szándékú, de szerény képességű bíróját nevezték ki, tagjai pedig néhány régi ügyészen kívül ismeretlen nevű, főleg pesti ügyvédekből terelődtek össze, javarészt olyanokból, akiket származásuk megakadályozott abban, hogy a fasizmus alatt kompromittálják magukat és így népügyészi kinevezésüknek akadálya nem volt. Szerény jogi képzettséggel, polgári ügyvédi gyakorlattal rendelkeztek; büntető praxisa alig volt valakinek. Aki közülük egy kicsit kiemelkedett, azt az igazságszolgáltatás más területére osztották be. Ezért az ügyészségen senki sem volt, akinek a felszabadulás előtt a munkásmozgalomhoz a legkisebb köze is lett volna."[72]

Még annyit, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, a SZEB működése idején a népbíráskodás szovjet ellenőrzés alatt állt. Úgy emlékszem, Beljanov altábornagy hívott több ízben magához. Az altábornagy előzőleg a népügyészségtől szerzett be rólam kimerítő felvilágosítást, tisztában volt a keleti arcvonalon folytatott szolgálati működésemmel.

[72] Dr. Domokos József: „... emlékezz proletár!" Bp. Kossuth, 1964. 261. p.

Az 1945. január 20-i fegyverszüneti megállapodás rögzített számos kötelezően végrehajtandó antifasiszta intézkedést. Pl. a fasiszta egyesületek, szervezetek feloszlatását, a fasiszta bűnösök felelősségre vonását stb. Ezek végrehajtását ellenőrizte a SZEB képviseletében a szovjet megbízott, s a békeszerződés aláírását követően a SZEB-bel együtt a népbíráskodás szovjet ellenőrzése is megszűnt.

Jeleztem, hogy problémáink keletkeztek a politikai rendőrséggel. A rendőrség ugyanis a gyorsfényképész, s az ilyen gyorsfénykép gyakran torzít. Ha a bíróság retusál, az nem kozmetika, hanem a torzítások eltávolítása. Mi a hivatástudatunk szerint retusáltunk, ha kellett. Lassan ismertük fel, hogy ítélkezési gyakorlatunk nem talált kedvező visszhangra náluk.

Ilyen előzmények után érthető, hogy minisztériumunk népbírósági (X.) osztálya elrendelte, hogy a népügyészség minden megszüntető határozatát, a népbíróság pedig minden felmentő ítéletét küldje meg a politikai rendőrségnek. 1946 januárjától ezt már 10 naponként kellett megtennünk. A NOT tett ugyan intézkedést a másodfokon jogerősen felmentettek nyombani internálásának megakadályozására, természetesen sikertelenül. A politikai rendőrség törvénytipró eljárása a parlamentben éles ellentéteket robbantott ki, de a NOT intézkedéséhez hasonlóan ez is hatástalan maradt.

Az elsőnek sorra került valóban politikai per, a Meskó-tárgyalás előtt tárgyaltam a Rotyis–Szívós-ügytől elkülönített Muray-ügyet. A főtárgyalás ugyancsak a Zeneakadémián 1945. március 29-től április 1-jéig tartott. Ennek a tárgyalásnak a légkörét már nem az első néptörvényszéki

per sértettjeinek a tragédiája árnyékolta be, hanem inkább a túlélők bosszúérzete. A vádlottakat a Conti utcából naponta gyalog kísérték át a Zeneakadémiára, két ízben karhatalom mentette meg őket a lincseléstől. A vádlottak másnap látható sérülésekkel álltak a bíróság elé. A tárgyalás megnyitása után az utcai tömeghangulat megfékezésére kénytelen voltam a sajtó és a rádió útján nyilatkozatot tenni.

„A Népbíróság elnöke a hosszú asztal közepén ül a Zeneakadémia nagytermének a pódiumán. Jobbra-balra tőle bírótársai, a védők, az ügyész, az újságírók és a vádlottak. Szemben vele a koncertterem széksoraiban, fenn az erkélyen és köröskörül a páholyokban a Muray-per közönsége. Ennyi ember között ebben a nagy csoportban ő a főalak. ... Volt egy mondata a tárgyalás során, ami méltán számot tarthat arra, hogy külön megemlítsük. Arra gondolunk, amikor erélyesen hangsúlyozta a különbséget »az utca« és »a nép« között. Az utca elragadtatja magát – mondotta –, és felelőtlenül cselekszik. A Nép bírái elé állítja a vádlottakat, a Nép bírákat ad, ... és ítélkezik. Ő az igazi népbíró, aki így gondolkodik, így érez, így beszél, ilyen szellemben cselekszik. Major Ákos hangja a Nép hangja, ... Mikor Major Ákos ítéletet hirdet – szavain keresztül a Nép ítél."[73]

A Rotyis–Szívós-ügyből ismert nagykátai kiegészítő parancsnok, vitéz Muray (Metzl) Lipót alezredes mellett háborús bűntettel álltak a népbíróság előtt Spóner Rudolf karpaszományos őrmester, a 401. számú különleges munkásszázad parancsnokhelyettese és dr. Herczeg Tibor, a ki-

[73] Szabadság, 1945. március 30. 4. p. Péntek.

egészítő parancsnokság orvosfőhadnagya. A tárgyaláson Dudás tartalékos százados, a század első parancsnoka szemébe mondta Muraynak, hogy induláskor egy 22 nevet tartalmazó jegyzéket adott át neki azzal az eligazítással, hogy az azon megnevezettek már a határt sem érhetik el élve. Ezt Muray tagadta, és azt a történetet kerekítette „beismerésképpen", hogy a budapesi I. honvéd hadtestparancsnokságról, Olchváry és Hajós alezredesektől olyan tájékoztatást kapott, miszerint a vegyes századba behívott keresztény születésű munkaszolgálatosok a legveszedelmesebb szélsőjobboldali nyilasok, azelőtt kommunisták, akik Szálasi hatalomra juttatása érdekében a kormányzó életére törnek. Ennek tudatában – mondta a tárgyaláson Muray – lehetséges, hogy a tisztekkel erről beszélve szóba került: „ezekért nem lenne kár, ha minél kevesebb jönne haza belőlük, mert ha az oroszok közelébe kerülnek, a legtöbbje úgyis átáll hozzájuk". Bizonyos esetekben alkalmazott testi fenyítést is – vallotta –, mert helyette nem kellett az illetőket gúzsba kötnie vagy kikötnie, ami kissé hosszadalmas lett volna. A rendetlenkedő muszosokat „esetleg a nála levő pálcával megütötte"...

Muray alezredes és orvosa egymást is vádolták. Muray szerint dr. Herczeg „egész sötét valaki; még az elején feltűnt nekem, hogy milyen komisz, durva és méltánytalan a vagyontalannak látszó zsidókkal szemben. Ezzel ellentétben a gazdag és magasabb társadalmi állásúakat feltűnő kivételes bánásmódban részesítette." Való igaz, a 401. számú különleges munkásszázaddal klinikai lelettel igazolt gyomorfekélyes, cukorbeteg, tbc-s betegek is indultak a frontra. Muray ennek a ténynek a bizonyítása után úgy védekezett, hogy „a különleges musz behívottaknál a hadtest uta-

sítására az volt a szempont, hogy mindenképpen alkalmasak legyenek". A halálosztó vezetők egyike, Spóner Rudolf „Rotyissal együtt készítette a halállistát", és így vált a törvénytelen kivégzések aktív részesévé.

Kossa memoárja – az első és másodfokú ítéletek ismétlése helyett – szóról szóra tartalmazza Muray kb. 20 oldalas írásbeli előadását „Nagykátai működésem leírása" címmel. Ebben Muray pontosan részletezi azokat a parancsnokokat és parancsokat, akik és amelyek embertelen működésében irányították. Az eligazításokat kiadó parancsnokok megnevezése a fontos: vitéz Morvay Artúr vezérőrnagy, Hindy Iván vk. alezredes, Hajós Béla alezredes. A felsoroltak az első fokú ítélet rendelkező részében szerepeltek.

Nem emlékszem, hogy Muray részletes rendőrségi és ügyészségi jegyzőkönyvei mellett ezt a leírást a tárgyaláson okirati bizonyítékként ismertettem volna.[74] Ezzel szemben ismertettem az életrajzát, amit saját kezűleg írt alá. Ebben előadta, hogy nagykátai szolgálati működése 1942. június 2-ig tartott, akkor a német elhárítás emberei letartóztatták, a német követségről a Margit körútra került vesztegetés gyanúja miatt, majd öt és fél havi előzetes letartóztatás után szabadlábra került, a Budapesti Honvédtörvényszék pedig 1943. március 3-án felmentette. Megkérdeztem Muraytól, hogy ez az állítása megfelel-e a valóságnak, mire ő igennel válaszolt. Újabb kérdésemre nem tudta megnevezni a felmentő ítéletet hozó hadbíró nevét. A közönség nagy meglepetésére közöltem vele, hogy az ügye bírája én magam lettem volna, de nem 1943 márciusában, mert akkor még a fronton voltam, hanem szeptemberben. Ugyanis hazaérkeztem után a Budapesti Honvédtörvényszéken, a megbetegedett dr. Kazacsay Emil hadbíró őrnagy ügyeivel együtt átvettem az ő aktáit is. Az ellene emelt vád vesztegetés mellett különböző szolgálati bűntettekre szólt, mielőtt azonban tárgyalhattam volna, a kormányzótól pertörlést kapott. Alighanem az Országos Vitézi Szék lépett közbe az érdekében. Muray hosszú tűnődés után azt válaszolta, hogy neki mindegy volt a bíró személye, az volt számára a lényeg, hogy befejeződött az ügye.

Muray akkori ügyének jelentőségét Andorka Rudolf naplójának korabeli bejegyzéséből lehet lemérni. 1943-ban már a Muray-ügy aktáinak az áttanulmányozásakor is tudtam, hogy az eljárás a nyugati rádiók tényközlései alapján, kényszerűségből indult. Andorka, a náciellenessége miatt kegyvesztett madridi követ, azelőtt vezérőrnagyként a VKF 2. osztályának a vezetője, Kállay kormányzása idején a polgári ellenzék potenciális miniszterjelöltje ezeket jegyezte fel a naplójában: „... délben Szombathelyinél. Átéreztem a szavaiból, hogy nem bízik a német győzelemben, s igen fél a bolseviki uralomtól, amely Magyarországra is eljöhet. ... Optimista felfogásomat hangsúlyoztam, hogy ha a honvédségünk zöme megmaradhat az országban, s a kellő pillanatot felismerjük ... nemzeti céljainkat is megvalósíthatjuk. Végül megint csak arról a bizalomról beszéltem, ami benne összpontosul, mivel az újvidéki és a Muray-ügybe belenyúlt ..."[75] Június elején tehát a vezérkar főnöke nyúlt bele a nagykátai ügyekbe részben a honvédség

[74] A „Nagykátai működésem leírása" dokumentum a per iratai között található. Ismertetve nem lett, de több kérdés hangzott el vele kapcsolatban.

[75] Andorka Rudolf i. m. 242. p. 1942. június 20-i bejegyzés.

becsületének megmentése érdekében, részben az ország külpolitikájának alakításától indíttatva.

Muray Lipótot és Spóner Rudolfot háborús bűntett miatt halálra ítéltük, dr. Herczeg Tibort pedig életfogytiglani kényszermunkára. A Népbíróságok Országos Tanácsa az ítéletet helybenhagyta. Murayn 1945. május 1-jén, Spóneren pedig május 8-án hajtották végre a halálos ítéletet.

Az első fokú ítélet tartalmazta a felelősség köre kiterjesztésének indoklását. Most már nem a kispribékek és a középszintű gyilkosok felelősségre vonása volt a lényeges, hanem a továbblépés a hierarchia lépcsőin a csúcsig. Elrendeltük a Budapesti Hadtestparancsnokság előbb megnevezett beosztottain felül Szombathelyi Ferenc, a vezérkar főnöke és Bartha Károly honvédelmi miniszter büntetőjogi felelősségre vonása végett a bűnügyi iratoknak a Budapesti Népügyészséghez való megküldését. A munkaszolgálatosok irtása ugyanis nem szorítkozott a 401. számú különleges munkásszázadra, hanem Voronyezstől Borig mindenütt azonos elvek alapján történt. A parancsok kiadása és gyakorlati végrehajtása miatt pedig a legmagasabb parancsnokok voltak a felelősek. Folytattuk azt a gyakorlatot, amit Haynal Alajos vezérőrnagy elítélésével kezdtünk. Más kérdés az, hogy az előbb említettek közül csak Szombathelyi Ferenc és Hindy Iván nyilas városparancsnok állt bíróság elé. (Szombathelyi Ferenc vezérezredest, a honvéd vezérkar főnökét, aki 1941. szeptember 6-tól a német megszállásig volt ebben a beosztásban előbb a Budapesti Népbíróság 10 évre, majd a NOT életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélte. Az újvidéki és környékbeli vérengzés tetteseivel együtt a jugoszlávok kikérték, és mint a „hideg napokért" az egyik legfelelősebb magyar katonatisztet 1946. no-

vember 4-én Újvidéken kivégezték.) Voltaképpen ezzel az intézkedéssel léptük túl először a kisgyilkosok elleni ítélkezés szűk határait.

Nem érdektelen annak megvilágítása, hogy mialatt nálunk a népi bíráskodásban a fegyverszüneti szerződésben vállalt kötelezettségünk teljesítése közben is a törvényesség betartásához ragaszkodtunk, mi történt addig a túloldalon a VKF Különbíróságának egyre zsugorodó területén. Ezek nem személyes emlékeim, de az itt írtak dokumentumait, mint a Budapesti Népbíróság vezetője láttam, s ellenpontként közlésüket fontosnak tartom.

A nyilas uralom alatt nyögő Sopronban, az 1945. február 23-án tartott koronatanácson Vajna Gábor belügyminiszter tartott kül- és belpolitikai beszámolót. Külpolitikai beszámolójában megemlékezett a szövetségesek krími konferenciájáról, és sajnálattal állapította meg, hogy „Anglia figyelmen kívül hagyta Hitlernek a nemzeti szocializmus győzelme 12. évfordulóján, 1945. január 31-én tartott beszédébe foglalt figyelmeztetést a bolsevizmus győzelmének következményeiről". Az angolok nem tudják értékelni a Führer törhetetlen hitét, a német nép egységét, harci szellemét és velük együtt a nyilaskeresztes magyarok meggyőződését. Sajátos külpolitikai fejtegetés után a következőképpen folytatta: „Bár nem egészen külpolitikai vonatkozású, de mégis idetartozónak kell vennünk az úgynevezett »Debreceni Magyar Nemzeti Kormány« ténykedéseit is. Jellemző, hogy elsősorban a »néptörvényszékek« felállítását rendelte el, amelyeket 1919-ből ismerünk. Ezeknek – dr. Valentiny Ágoston ottani állítólagos igazságügyminiszter szerint is – az a céljuk, hogy a háborús bűnösöket és azokat, akik a magyar nép ellen vétettek, megbüntessék. Ah-

hoz, hogy ez mit jelent, nem kell különösebb kommentár, láthatjuk ezt a román, lengyel, a finn és a többi balti államok sorsából."

A belpolitikai helyzetről Vajna úgy nyilatkozott, hogy „országunkban rend és nyugalom van. ... Tábori biztonsági szerveimmel több razziát tartottam, amely közül a legutóbbi eredményét a bemutatott összesítés tárgyalja. A felkoncolási jog gyakorlása igen jótékonyon érezteti hatását a közbiztonsági szolgálatban. E joggal csendőrségünk példát statuálóan él is. A muraszombati és csáktornyai csendőrnyomozó csoport több mint ezer partizánt tett ártalmatlanná." A razzia „eredménye" a következő volt: 996 katonaszökevény, 2325 irányítás nélkül lézengő katona, 4125 behívásnak eleget nem tett személy, 64 hadiüzemi munkás, 5 partizán, 5 olasz, 9 orosz, 1 német katonaszökevény, 2 lengyel, 10 román hadifogoly, 129 lézengő munkaszolgálatos, 6 idegen állampolgár, 2 zsidó, 2 munkakerülő, ezenfelül sok fegyver és hadianyag. A felkoncolások száma 150.

A nemzet totális mozgósításával és harcbaállításával megbízott magyar királyi miniszter mellé beosztott Törnok Bírósága a Margit körútról való kivonulása után Vajna embereihez hasonló szellemi és erkölcsi szinten ítélkezett. Működése a túlélők különböző visszaemlékezéseiből közismert. Nem került viszont a szélesebb olvasóközönség elé a Dálnoki Veress Lajos, dr. Hardy Kálmán, Utassy Loránd és Kuthy László vádlottak elleni eljárás és ítélet, amelyről csak később – a főtárgyalásuk jegyzőkönyvéből – 1945 nyár végén szereztem először tudomást.

A tárgyalás 1945. január 22-én kezdődött, ítéletet február 12-én hirdettek. A tárgyalást dr. Dominich Vilmos

hadbíró őrnagy vezette, elnök Justhy Emil vezérezredes és ülnök Kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes voltak felváltva. A vádat dr. Jánszky László hadbíró százados képviselte, a büntetőindítványt is ő szerkesztette. Az eljárás a hadra kelt seregbeli szabályok szerint folyt. Jánszky Dálnoki Veress Lajos vezérezredest hűtlenség bűntettével vádolta azért, mert mint a 2. honvéd hadsereg parancsnoka 1944. október 8-án harcálláspontjáról Horthy katonai irodájának főnökéhez küldte Geréb László alezredest azzal a javaslattal, hogy az oroszokkal fegyverszünetet kell kötni. Így mást igyekezett rábírni arra, hogy a magyar állam és szövetségese fegyveres erejének szándékosan hátrányt, az ellenségnek pedig szándékosan előnyt okozzon. A büntetőindítvány szerint a vezérezredes azáltal is elkövette a hűtlenség bűntettét, mert október 15-én visszavonta hadseregét az arcvonalból, melynek következményeként a német hadseregcsoport fenyegetett szárnyát válságos helyzetbe sodorta.

Dr. Hardy Kálmán altábornagy ellen ugyancsak hűtlenség bűntette volt a vád. A parancsnoksága alatt álló dunai hajóegységeket ok nélkül – hasonlóan Dálnoki Veress Lajoshoz – visszavonta a Délvidékről Budapestre, s így a hadviselés érdekeit nagy fokban veszélyeztette. Másrészt azzal is vádolták, hogy október 15-én mások kérésére azt az írásbeli feljegyzést, amely a magyar munkások 1944. október 16-i sztrájkba lépésére vonatkozott, továbbította (Szakasits Árpádhoz) egy küldönccel, végül pedig közreműködött ifj. Horthy Miklósnak vélt titóista megbízottal való találkája megszervezésében.

Utassy Loránd ezredest is hűtlenséggel terhelte a büntetőindítvány készítője, mert Horthy katonai irodája főnö-

kének az utasítására parlamenterként átment a szovjet parancsnoksághoz Deszkre, ahol Malinovszkij marsallal katonai titkot képező adatokat közölt.

Kuthy László ezredes ellen az volt a vád, hogy Aczél Ede zászlósnak gépkocsit bocsátott a rendelkezésére a szovjet csapatokhoz való átszökéséhez, a fegyverletételt előkészítő tárgyalások megszervezése céljából, továbbá ezen célra Faragho Gábor altábornagynak 6000 dollárt és 3000 svájci frankot fizettetett ki, végül pedig a kormányzó katonai irodája főnöke részére a berni katonai attaséval rejtjeles rádiókapcsolatot biztosított.[76]

A büntetőindítványt a vádat képviselő hadbíró – Syposs vezérőrnagy, az illetékes parancsnok 1944. december 21-én aláírt vádparancsa alapján – terjesztette elő. A bíróság 1945. február 12-én Dálnoki Veress Lajost 15 évi fegyházra, dr. Hardy Kálmánt halálra ítélte, Utassyt és Kuthyt felmentették.

Syposs vezérőrnagy egy hónappal később, 1945. március 13-án az ítéletre a következő záradékot írta: „Az ítéletet nem fogadom el és azt feloldás végett a honvéd vezérkar főnöke, illetve a hfp. (hadseregfőparancsnok) mint legfőbb parancsnok elé terjesztem a hadra kelt seregbeli büntető perrendtartás 35. §-a alapján. A felmentések törvényellenesek s így új eljárás lefolytatását tartom szükségesnek más haditörvényszék kiküldése mellett." Erre azonban már nem volt idő.

[76] Vádat emeltek a távollevő Vörös János és Faragho Gábor ellen. Vörös ellen egyrészt ellenséghez szökés bűntettéért, másrészt pedig azért, amiért Utassy deszki útját elősegítette, valamint hozzájárult a katonai titok kiszolgáltatásához. Faragho ellen pedig a vád ellenséghez szökés bűntette mellett a fegyverletételi tárgyalásokon való részvétel volt.

Érdemben még annyit, hogy Hardyval szemben a legsúlyosabb vád, nevezetesen a németek elleni fegyveres ellenállás megszervezésének – Bakayval együtt történt – vállalása hiányzott a büntetőindítványból, annak ellenére, hogy Hardy és Bakay intézkedéseit Szálasi naplója[77] tartalmazta. (A Szálasi-tárgyalás idején dr. Jankó jóvoltából eredetiben olvashattam.) Dálnoki Veress Lajossal szemben fel sem merült a kormányzó akadályoztatása esetére kapott „homo regius"-i feladat vállalása, amit Vattay Antal és Lázár Károly, a Szálasi által rendfokozatuktól megfosztott volt altábornagy tanúk vele együtt elhallgattak.

Távol áll tőlem, hogy a nyilas tábori bíróság működésével hasonlítsam össze a népbíráskodást, ellenkezőleg, áthidalhatatlanul elkülönítem attól. Míg nálunk megkezdődött azoknak a felelősségre vonása, akik országunkat a második világháborúba taszították, s ezt is fokozatosan alulról felfelé intéztük, addig a nyilas totális mozgósítási miniszter tábori bírósága Otto Wöhler német vezérezredes, a magyarországi Armeegruppe Wöhler parancsnoka tanúkénti kihallgatása alapján azért állapította meg a magyar hadseregparancsnok bűnösségét hűtlenség bűntettében, mert az 5/6 arányban leharcolt harcképtelen hadseregét az ő hozzájárulása nélkül vonta vissza könnyebb védelmi vonalra.

A Vajna-féle razzia adatait ismertettem. A másfélszáz felkoncolt mellett élve elfogottakkal mi lett, hány maradhatott életben? Statárium volt... Márciusban annyi egyéb súlyos ítélkezés között a különbíróság még egy kiemelkedő tárgyalást tartott Sopronkőhidán. A VKF III-nak nevezett

[77] Karsai Elek: Szálasi naplója. Bp. Kossuth, 1978. 431–432., 456–457. p.

bíróság 1945. március 23-án Bukovinszky János és társai bűnügyét tárgyalta, természetesen a Kovarcz mellé beosztott tábornok vádparancsa alapján. A vádat a tárgyaláson dr. Jánosi Ferenc hadbíró százados képviselte. A vádlottak között volt Rajk László és Földi Júlia. A bíróság Bukovinszkyt, Harsányi Jenőt halálra, Sinka Pétert és Blaskovics Lászlót súlyos szabadságvesztésre ítélte. Rajkékat felmentették, a halálos ítéleteket pedig nem hajtották végre, holott a „mozgó vesztőhely" tovább folytatta útját nyugatra. Hogy Syposs vezérőrnagyot mi térítette el a halálos ítéletek végrehajtásától, nem tudni. Később, Rajk László népbírósági halálos ítéletének az indoklásában ez a felmentés terhelő bizonyítékként esett latba, különösen azért, mert dr. Jánosi a vád tanújaként azt állította, hogy a bíróság a vádlottat és feleségét a rendőrségnek tett bizalmas szolgálataiért mentette fel. Dr. Jánosi Ferenc – a Rajk-ügy több tanújával együtt, pl. dr. Szebenyivel, Lindenberggel stb. – hónapok alatt osztozott az általa hamisan vádolt külügyminiszter sorsában . . .

Ezek ismertetése után visszatérek Budapestre, ahol az újságok ezt írták rólunk: „. . . a Budapesti Népbíróság kezdeti lendülete megakadt a paragrafusok között. Követeljük, hogy a népbíróság jogi megkötöttség nélkül, az ésszerű önvédelem parancsa szerint ítélkezzen".[78] Ilyen előzmények után tárgyaltam Meskó Zoltán ügyét.

Időközben a Conti utcából átköltöztünk a Markó utca 27. alatti törvényház III. emeletére. A négyszögletes tömb egyik szögletét a bíróság, a másikat az ügyészség foglalta

[78] Szabadság. 1945 áprilisában több cikket is közölt a népbíróság működéséről.

el, középen, az udvaron a börtönépületek helyezkedtek el. A Meskó-tárgyalást a törvényház közismert esküdtszéki tárgyalótermében tartottuk. A kommunista sajtóorgánum már jóval a tárgyalás előtt bejelentette, hogy „halálbüntetés vár Meskó Zoltánra".[79] A szociáldemokraták lapjában pedig az állt, hogy „Meskó, a politikai pojáca a népbíróság előtt".[80] A kisgazdák és a parasztpártiak nem kommentálták sajtójukban a per megkezdését. Ki volt felsőkubini Meskó Zoltán, akit már a tárgyalás előtt bitóra küldtek?

Baján született 1883-ban, katonai főiskolát végzett, majd a bécsi katonai akadémián folytatta tanulmányait. Az első világháborúban a Signum Laudisnál magasabb harctéri kitüntetést nem kapott. Hamarosan képviselővé választották, s 1917–1935, valamint 1939–1945 között ült a tisztelt Ház padsorában. A választók és választott pártjai túlságosan nem izgatták, szívvel-lélekkel talán csak a kisgazda pártszervezés érdekelte. Baja kormánybiztos főispánjaként érte az októberi forradalom, majd a szerbek elől Szegedre menekült, ahol részt vett a Nemzeti Hadsereg létrehozásában. A Friedrich- és a Teleki-kormányban államtitkári pozíciót töltött be. Parlamenti felszólalásait a „jóízű humor" jellemezte, miként az általa alapított Pesti Újságét is.

Azt még humorosnak fogták fel a képviselők, amikor 1932. június 16-án Hitler-bajusszal, náci egyenruhához hasonló öltözetben jelent meg az ülésteremben, az azonban már nem volt tréfa, amikor 1933. április 1-jén – Gömböst megelőzve – Adolf Hitler is fogadta „az első magyar nem-

[79] Szabad Nép, 1945. április 22.

[80] Népszava, 1945. május 16. 3. p. Meskó, a politikai pojáca a népbíróság előtt.

zetiszocialistát". A Pesti Újság hangneme is ennek megfelelően változott.

Meskó aspirációi keresztezték az ugyancsak akkor induló Szálasi elképzeléseit, és a torzsalkodásban a súlytalan Meskó természetesen lemaradt. Az egyre erősödő nyilaskeresztes mozgalom, amely 1939-ben 900 ezer szavazót tudhatott maga mögött, mégsem tudta Meskót annyira háttérbe szorítani, hogy régi kerületében ne választották újra képviselőnek. A Házba visszakerült Meskó ellenfele azonban már nem a kormánypárt, hanem a nyilas mozgalom lett. A konkurencia sajátos viszonyt hozott létre. Amint az országgyűlési naplóból kitűnik, Meskó közbeszólásai a sértődöttségig, a sértegetésig fajultak, amiért azután a nyilas eszmevédők az utcán tettlegesen vettek elégtételt rajta. Újságjában mindvégig a németekkel való szoros baráti kapcsolat, a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás, a háború folytatása mellett tört lándzsát. 1941. június 28-án nem kérte a szovjet elleni hadüzenet napirendre tűzését azután, hogy Bárdossy miniszterelnök a hadiállapot beálltát az országgyűlésben napirenden kívül bejelentette.

A tárgyalást május 14-én kezdtük. Bizonyítékul a vádlottnak a Pesti Újságban, majd más újságokban megjelent cikkei szolgáltak, úgyszintén azoknak az egykori képviselőtársaknak a tanúvallomásai, akik az új nemzetgyűlésnek is tagjai voltak: Varga Bélától Kéthly Annáig, valamint az ugyancsak szociáldemokrata Reisinger Ferencig (aki a nemzetgyűlés 1946. február 12-i ülésén egy komolytalankodó kisgazdapárti fiatal képviselőt akként figyelmeztetett, hogy „ne csináljon magából pojácát, mint Meskó Zoltán"). A 24 tanúvallomást követően tisztázódott, hogy a vádlott „nyomtatványban (bármily módon sokszorosított iratban),

gyülekezet előtt elmondott beszédben vagy rádió útján huzamosabb időn át olyan állandó jellegű és folyamatos tevékenységet fejtett ki, amely alkalmas volt arra, hogy a fasiszta és a demokráciaellenes irányzatok elterjesztése és megerősítése végett, vagy a faji és felekezeti gyűlölet felkeltése, illetőleg ébrentartása céljára a közfelfogást jelentős mértékben befolyásolja és az országra káros irányba terelje". Ez pedig népellenes bűntettnek minősült, amit a vádlott magatartása maradéktalanul kimerített.

Minden volt képviselőnek feltettem a kérdést, hogy jelen volt-e azon az országgyűlési ülésen, amikor a miniszterelnök a szovjettel való hadiállapot beálltát bejelentette.[81] Igenlő válasz után azt kérdeztem, tiltakozott-e a bejelentés ellen vagy indítványozta-e a hadüzenet kérdésének országgyűlési napirendre tűzését. Valamennyien nemmel válaszoltak, az elsők meglepve, majd megdöbbenve, a későbbiek indignálódva. Voltak köztük olyanok is, akik országos pártjukban akkor is tisztséget viseltek.[82] A „miért nem" kérdésre kijelentették, hogy az akkori körülmények között erre nem volt mód.

A Markó utcai tárgyalót zsúfolásig megtöltötte a közönség, zömükben középosztálybeli hivatalnokok. Sokan még az igazolási eljárásuk előtt. Ők már nem a Rotyis-, a Muray-per sértettjei voltak. Olyanok, akikre Babits sorai illettek: „vétkesek közt cinkos, aki néma". Olvasták és hallgatták Meskót, éljeneztek neki, lehet, hogy a vállukat vonták, de soha nem vették a bátorságot, hogy vitába szálljа-

[81] A szociáldemokrata Proppert, Malasitsot, a kisgazda Varga Bélát, Csorbát, a nemzeti szabadelvű Bródit, a kormánypárti Törst, Rátzot, Kecket, Közi Horváthot és Makkayt hallgatta ki a tanácsvezető.

[82] Pl. dr. Csorba János 1945. május 6-ig Budapest polgármestere volt.

nak vele. Amikor az előbbi kérdést már harmadszor ismételtem meg, az volt az érzésem, hogy a hallgatóság gügye gyereknek tart. A harmincas éveim végén jártam, végigéltem az akkori eseményeket. Hogyan ismételgethetek ilyen bárgyú kérdést? Pedig kénytelen voltam, mert háborús bűntett címén az volt a vád, hogy Magyarországnak a háborúba mind fokozottabb mértékben történt belesodródását megakadályozni nem törekedett, holott erre országgyűlési képviselőként módja lett volna.

Az általam vezetett tanács 1945. május 17-én Meskó Zoltánt a terhére megállapított népellenes bűntett miatt 5 évi börtönre és politikai jogai elvesztésére ítélte. A háborús bűntett vádja alól bűncselekmény hiányában felmentettük. A népügyész a felmentés miatt és súlyosbításért, a vádlott és védője enyhítésért fellebbezett.

Ma már a hivatali titok megsértése nélkül elmondhatom, hogy a hat népbíró eredetileg a speciális minimum alatt akarta megállapítani a szabadságvesztés mértékét, amit azonban nem voltam hajlandó kihirdetni. Így tornásztam fel a mértékét a népbírósági rendelet 16. § b. pontjában foglalt minimumra. A Népszava az ítéletet kritika nélkül közölte, a Szabad Szó is. A Kis Újság az ítélet ismertetéséhez hozzáfűzte, hogy az ügyész súlyosbítás végett fellebbezett.

A Lúdas Matyi következő száma azonban az alábbi szövegű sürgönyt tette közzé: „Enyhemajor, ötév puszta. Ha garantálják, hogy ugyanazt a tanácsot kapom, mint Meskó Zoli, akkor nyomban hazaindulok. Milotay."[83] A kommu-

[83] Milotay István jobboldali újságíró volt. Hiába kérte ki az igazságügyi hatóság mint háborús bűnöst, nem szállították Magyarországra.

nisták lapja visszatért az ítéletre.[84] Számomra ebben az alábbiak voltak a lényegesek: „Azt a bizonyos ötéves ítéletet kommentárok nélkül, sőt jóváhagyással közli az egész sajtó. ... Nyilas volt ... Uszított a háború mellett, a szabadság ellen. Előkészítette ... a tömeggyilkosságokat. Hogy ő csak hülye volt, a többiek viszont őrültek... Hogy aljas gyönyörűségeit nem akarta megosztani mindvégig a németekkel – nem mentség. ... Más bőrére játszott egész életében, ehhez nem kellett se bátorság, se ész. ... Hogy akadtak mentőtanúi – még ez sem mentség! Ez a vád az egész magyar politikai élet ellen, ahol a különböző zászlók alatt tehetetlen és ítélőképesség hiányában szűkölködő emberek ugrabugráltak és esetleg pojácái voltak ők maguk is a magyar politikai életnek. ... A pojácák egy-egy mozdulatánál robbant az aknamező és százezrek pusztultak el. ... Pest népe ott lesz, amikor az utolsó szó elhangzik ebben a kérdésben. ... Szörnyűségeket éltünk át, árnyalatok iránt nincs érzékünk."

Csak a leglényegesebb részeket idéztem, a cikk mester tollából származott. Nem volt ellenjegyezve, de az a meggyőződésem, hogy Révai József írta, annál is inkább, mert az ítélet kihirdetése után magához hívatott, és számonkérte tőlem a „népbíróság melléfogását". Ítéletemet akkor helyesnek tartottam, felvetettem az arányosítás követelményeit: a büntetések mértéke között a bűnösség foka szerint kell különbséget tenni. Révai érzéketlen maradt érvelésemmel szemben, ezért kénytelen voltam feltárni a tanácskozás folyamatát, hogy kizárólag rajtam múlott, hogy nem 3

[84] Szabad Nép, 1945. május 19. 3. p. Mégegyszer Meskó.

évet kellett kihirdetnem, mert a három munkáspárti bíró eredetileg ennyire szavazott. Megismételtem azt a dr. Ries könyvének előszavában is írt álláspontomat, hogy a pártbírák állásfoglalása a saját pártjukra kötelező. Révai azzal küldött el, hogy ilyen körülmények között meg kellett volna tagadnom még az 5 évre szóló ítélet kihirdetését is. Nem érdekelte, hogy ilyenre nincs jogom. Öt hónap alatt odáig jutottam tehát, hogy a pártsajtó után most már a párt legfelső vezetésével is ellentétbe kerültem. Ez a jelentkezésem még a Tisza Kálmán téri pártházban történt. Távoztam, a lépcsőn lefelé kezdtem felmérni vállalkozásom súlyát. Nem éreztem jól magam. Másnap kitört rajtam a kiütéses tífusz.

Betegségem alatt dr. Szücs János volt a helyettesem. Attól kezdve, hogy lázam 39 fok alá süllyedt, rendszeresen referált nekem. Tőle tudtam meg, hogy a NOT 1945. június 14-én az első fokú ítéletet akként változtatta meg, hogy Meskó bűnösségét háborús bűntettben is megállapította, és halmazati büntetésül életfogytiglani fegyházra ítélte. A háborús bűntettben való bűnösségét a másodfokú ítélet akként indokolta, hogy „a törvényhozói megbízatás kötelezettséget ró a képviselőre, kötelezettséget, hogy minden cselekményt, ami a magyar népet érdekeiben, érzületében vagy erkölcsében sérti, meggátolni és elhárítani törekszik. Vádlott ezt nem tette ... közömbös, vajon vádlott képes lett volna-e megakadályozni Magyarországnak a háborúba mind fokozottabb mértékben való belesodródását. Az sem menti vádlott magatartását, hogy képviselőtársai sem tettek ez irányban semmit. Nem hivatkozhat sikerrel arra sem, hogy kötelessége teljesítésében a kormányterror nyomasztó légköre akadályozta ..." A másodfokú bíróság tehát úgy érzékelte, hogy „Pest népe" van jelen, „amikor az

utolsó szó elhangzik ebben a kérdésben". Csakhogy messze túllőtt a célon. „Pest népe" nem ilyen indoklást igényelt.

A másodfokú tárgyalás tanácselnöke szociáldemokrata volt,[85] az előadó kisgazdapárti. Ezek nem fogták fel, hogy ezzel az indoklással saját funkcionáriusaikat diszkriminálják, akik annak idején országgyűlési képviselők voltak. Nem írom le, hogy a szociáldemokrata igazságügyminiszternek, dr. Valentinynek mi volt a véleménye erről az indoklásról, de a Szabad Népet nem árt felidéznem: „Voltak akik a Szabad Népet ... a közvélemény és a bíróság »terrorisztikus« befolyásával vádolták. ... Mi azonban a jövőben is abból fogunk kiindulni, hogy ... nem árt a fellebbviteli fórumokkal előre közölni a demokratikus közvélemény nézeteit, nehogy politikailag tarthatatlan ítéleteket esetleg jóváhagyjanak ... A súlyosbítás Meskó Zoltán esetében tehát helyes. De az indoklást nem hagyhatjuk szó nélkül. A Népbíróságok Országos Tanácsa Bojta Béla elnöklésével azért ítélte el Meskó Zoltánt életfogytiglani fegyházra, mert nem volt elég bátor, gerinces és férfias ahhoz, hogy képviselő létére tiltakozzék a Szovjetunió elleni hadüzenet ellen. ... Ennek az indoklásnak az alapján igen soknak járna életfogytiglani fegyház, olyanoknak is, akiknek a megbüntetését sem mi, s valószínűleg Bojta államtitkár sem kívánja. Azért mert valaki nem volt elég férfi, nem lehet életfogytiglanra ítélni. Meskó Zoltánt azért ítélték el, amit nem tett és nem azért, amit tett. Meskó Zoltánt a Népbíróságok Országos Tanácsa elítélte, nem azért,

[85] Dr. Bojta Béla tárgyalta az ügyet másodfokon. Az ő emlékeit – kiadatlan írását felhasználva – közli: Zinner Tibor–Róna Péter: Szálasiék bilincsben. Bp. Lapkiadó V., 1986. I. k. 215–220. p.

mert fasiszta volt, hanem azért, mert nem volt demokrata . . ."[86]

Ez a cikk is tökéletes volt a maga nemében, és helyes a jogi következtetésében is. Ám, ha Meskó nem követte el a másodfokon terhére megállapított háborús bűntettet, akkor az életfogytiglani mérték kiszabása törvénysértő, mert az alkalmazható mérték maximum 10 év. Törvénysértés történt! Ide jutott a forradalmi törvényesség.

Ám az első igazi politikai ügyben elkövetett népbírósági tévedéssorozat ezzel még nem ért véget. A fejleményekre ismét a NOT tette fel a koronát egy másik volt országgyűlési képviselő ellen háborús bűntett miatt indult eljárásban hozott ítélettel. Egyik vidéki első fokú népbíróság a vádlottat a Meskó-ügyben hozott NOT-ítélet indoklásának az ismeretében háborús bűntett miatt súlyos szabadságvesztésre ítélte. A NOT most „bűncselekmény hiányában" felmentette a volt országgyűlési képviselőt, mert az adott „körülmények között is hazafiúi és erkölcsi kötelessége lett volna minden törvényhozónak férfias kiállással és hősi példaadással harcolni a szabadság és az emberiesség gondolata mellett, de az ilyen heroikus magatartás a polgári életben csak erkölcsi kötelesség és nem lehet büntetőjogilag felelősségre vonni azt, aki nem választotta egyéni szabadság helyett a rabságot, az élet helyett a halált." A NOT Meskóra kiszabott életfogytiglani büntetése azonban (az újrafelvétel ellenére) érvényben maradt. Én pedig már akkor késői önkritikát gyakoroltam, s megállapítottam, hogy a tanácsom által kiszabott öt év nem törvénysértő ugyan, de elfogadhatatlanul apolitikus, és jogosan váltott ki bírálatot.

[86] Szabad Nép, 1945. június 16. Még egyszer Meskó Zoltán!

A kritika szövegét azonban az 1945 utáni időszakban ugyancsak elmarasztalt írónál, Szabó Dezsőnél találtam meg. Tőle idézem:

„Mi a hungarizmus? Úgy csinálni a fajvédelmi zajongást, hogy az mégis előkészítése legyen egy idegen faj uralmának az elfogadására; úgy toporzékolni a nacionalizmust, hogy az minden célkitűzésével a hódító idegen nacionalizmusnak csináljon utat; felzavarni a kalandor tömegek legszennyesebb szenvedélyeit, hirdetni az erőszak és a több ököl, a minden morális szempontot elvető baromi eltaposás vállalását. Magyarországon minél egyetemesebb káoszt teremteni, hogy a minden életerejében megtámadott magyarság védtelenül hulljon az idegen hódítók lába elé."[87]

Ha ezt az értékelést a tárgyalás előtt ismerem, nem hirdetem ki a politikailag valóban elfogadhatatlanul enyhe első fokú ítéletet. Ezt azonban csak később ismertem meg. Ha akkor ebből a politikai perspektívából ragaszkodom a 10 éves maximumhoz, és a munkáspárti bírák elfogadják, akkor a szavazatommal többség alakul ki, s nem következik be az első jelentős politikai tárgyalás politikai és jogi csődje. Én voltam tehát a hibás.

Ez azonban csak a probléma egyik oldala. A másik az lett, hogy a tanácsbeli nem munkáspárti bírák felfigyeltek az 1945. június 16-i cikk különös szövegére: „voltak, akik a Szabad Népet a közvélemény és a bíróság terrorista befolyásolásával vádolták. Mi a jövőben is abból fogunk kiindulni . . ." Ezt a fogalmazást a kisgazda, a polgári demokrata és a parasztpárti népbírák jogosan sérelmezték, és ezzel megkezdődött a koalíciós pártbíráknak a tanácsokon

[87] A horthysta politikai rendőrség összefoglalója. Bp. é. n.

belüli elvi polarizálódása. Ezt még fokozta a Szabad Népben „a reakció csalhatatlan ismertetőjeleinek" felsorolása főleg úgy, ahogy „A népi demokrácia támadásban" című cikkben történt.[88]

Elsősorban „reakciós az, aki antikommunista, aki az ország háborús vereségénél . . . sokkal nagyobb szerencsétlenségnek tartja azt, hogy a Kommunista Párt a magyar dolgozó nép hatalmas pártjává, a nemzeti és állami élet fennálló tényezőjévé lett . . . Aki a Kommunista Párt politikai elszigetelésén dolgozik: az reakciós, népellenes, mert a Kommunista Párt a magyar munkásság, a magyar dolgozók nagy pártja, amely a nép milliós tömegeit képviseli."[89]

Ez az okfejtés nemcsak a koalíción, illetve a népbírósági tanácsokon belüli jobboldalra, hanem a baloldalon helyet foglaló szociáldemokrata népbírára is vonatkozott arra az esetre, ha a tanácsban leszavazták a kommunista álláspontot, vagyis elszigetelték a kommunista bírót. Ez a distinkció a tanácsokon belül súlyos nézeteltéréseket – hibákat – okozott, ha nem is a háborús főbűnösök ügyeiben.

A Meskó-polémia hatására a következő két politikai ügyben, az „ébredő magyar" Budaváry László és a fasiszta sajtókamarai főtitkár, Gáspár Jenő tárgyalásain a népbíróság mindkét oldalról elfogadott súlyos ítéleteket hozott. Gáspárt első fokon 10 évi börtönre ítélték, ezt az ítéletet a NOT 10 évi fegyházra változtatta.

Az ÉME-tag Budaváry László személyében az „ébredők" kerültek a vádlottak padjára. Az 1919. január 6-a

[88] Szabad Nép, 1945. július 22.

[89] Révai József: Élni tudtunk a szabadsággal. Bp. Szikra, 1949. 12. p. A demokrácia támadásban.

óta alapszabállyal működő egyesület a Horthy-Magyarország szélsőjobboldali egyesületei közül talán a legantiszemitább, a legbrutálisabb és a legnagyobb tömegbázissal rendelkező egyesület volt. Országos tevékenysége 1919–1923 között a legtöbb vitát, szenvedélyt váltotta ki, és sok vért ontott. Parlamenti, sajtó- és utcai csaták jelezték működését. A fehérterror pogromlovagjainak a gyűjtőhelye volt. Héjjas Iván, Prónay Pál és Márffy József voltak a leghírhedtebb vezetői. Az egyesület vezérkarában a Tanácsköztársaság megdöntése után hivatásos politikusok, politikai kalandorok, érvényesülni kívánó értelmiségiek és – elsősorban – katonatisztek szerepeltek. Így került közéjük 1921-ben a néptanító nemzetgyűlési képviselő, Budaváry László, aki 1924–1927 között volt az egyesület alelnöke, s 1920-ban a rákospalotai kerületben kormánypárti képviselővé is választották. 1921-ben alapította meg a Nemzeti Élet című politikai hetilapot, melynek felelős főszerkesztője lett. Már az 1920. augusztus 7-i nemzetgyűlési javaslatában indítványozta a zsidókérdés intézményes megoldását. Tíz pontjából kilenc a zsidóság gazdasági, szellemi életét akarta megbénítani, a tizedik pedig a politikai életből kívánta kisemmizni őket. A népbíróság első fokú 12 évi fegyházbüntetését később a NOT 10 évi fegyházra enyhítette.

Az Ébredő Magyarok Egyesületével a mi és az előttünk járt generáció emlékezetében a tiszti különítményesek véres garázdálkodásának az emléke kapcsolódik egybe (közülük később több is a népbíróság előtt felelt tetteiért), így az 1919-ig visszaható erő ebben nem okozott nézeteltérést. Gáspár Jenő sajtókamarai főtitkár népellenes bűnössége ellen pedig nem merülhetett fel kétség.

Közben a szaporodó népbírósági tanácsok hetenként hoz-

ták a kisgyilkosok elleni halálos ítéleteket. Már az oktogoni nyilvános kivégzéseknél utaltam rá, hogy a Markó utcai börtön udvarának arra a részére, ahol a bitófák álltak, a belső folyosóablakok három szinten is páholyként szolgáltak. Aki megfelelő ablakfoglalás végett korán érkezett, elővehette a magával hozott tízórait. A kivégzéseket le is lehetett fényképezni onnan, amíg ezt az igazságügyminiszter 1946. április 26-án meg nem tiltotta. A zsidótlanítást végrehajtó Baky és Endre államtitkárok, valamint Ferenczy csendőr alezredes kivégzésénél már csak karhatalommal lehetett az épületben a viszonylagos rendet biztosítani, Szálasiék akasztásánál pedig a karhatalom riasztólövéseket adott le a kiszorult tömeg megfékezésére. Ha ezeknek a ma már hihetetlennek ható megnyilatkozásoknak nem lett volna társadalmi következménye, nem tennék említést róluk. De volt, s ennek a következő hónapok folyamán igyekeztünk elejét venni, sokáig teljesen sikertelenül. A hangulatot a sajtóból idézem. Pl. „Nem segíti a közönség a háborús bűnösök üldözését."[90] Aztán egy részlet saját nyilatkozatomból: „Az elmúlt héten öt tárgyalási napon kellett az ügyeket leállítani a népbírák távolléte miatt. ... Szeptember 10–15-e között 5 napra 102 ügy tárgyalását tűzték ki, ezenkívül 30 igazolási fellebbezési ügyet."[91] A minisztérium népbírósági osztályának új vezetője, dr. Bajor László (volt népügyészünk) azt is közölte a sajtóval, hogy „a lelkiismeretlen népbírák ellen bűnvádi eljárás indul". Ilyenre nem került sor.

A moszkvai rádió kommentátora, Nyikolaj Fjodorov is

[90] Népszava, 1945. június 13.

[91] Szabad Nép, 1945. szeptember 16. 3. p.

kritizálta a népbíráskodást: „A népbíróságok erélyes, öntudatos és hazafias munkáját nagymértékben gátolják a bíráskodásban jelentős szerepet vivő régi jogi szakemberek."[92] Megjegyzem, hogy a moszkvai rádió már június elején – teljesen alaptalanul – azt követelte, hogy állítsák azonnal a bíróság elé Szálasiékat. Mi is szívesen tettük volna, de hát a főbűnösöket még nem adták ki nekünk a szövetségesek. Ezekkel a bírálatokkal egyidőben egyre sűrűsödtek az ellenem és munkatársaim ellen tett – természetszerűleg névtelen – feljelentések. Ma már ismerem a rám vonatkozó népügyészségi anyagokat is, amelyek közül a legfontosabbnak azt tartom, amit a SZEB-hez felszólításra küldött a népügyészség elnöke.

A népbíróság dolgozói körül kialakult légkört, a rágalomhadjáratot nem tűrhettem. Nyilatkozatot tettem közzé, ennek befejező részéből idézem: „felszólítom mindazokat, akik akár magánéletemből, akár szolgálati tevékenységemből kifolyólag kifogást tudnak emelni ellenem, azok jelentsenek fel akár a katonai, akár az igazságügyi felettes hatóságomnál vagy a politikai rendőrségen. Természetesen nem névtelenül, hanem a teljes felelősség vállalása mellett."[93] Ilyen feljelentés nem történt, a névtelen telefonok viszont fokozódtak. „Zsidóbérencek", „véreskezű moszkoviták" lettünk. Ez a hangulat nem csitult le az ellenforradalomig „csendes" közvéleményben.

Mi friss kútból pumpáltuk fel az új korsókba az egészséges vizet, de az új kút alatt még ott állt a régi hordó, alján a megposhadt régi vízzel, ami rontotta az újat is.

[92] Szabad Nép, 1945. augusztus 3. 1. p.

[93] Világ, 1946. január 20. 2. p.

A népbíróság gyakorlatának kényszerű ütemezése folytán az előző félévben a kisgyilkosok kerültek a népbíróság elé és a bitó alá. A 9 millió magyar előtt tehát az a kép alakulhatott ki, hogy a népbíróság működése a több százezer zsidó áldozatért nyújt elégtételt vagy éppen megtorlást. Ez annak ellenére alakult így ki, hogy mi a kisgyilkosok bűnösségének megállapítása mellett igyekeztünk mindig felfele lépni a katonai és politikai felelősök bűnösségének a megállapításában, s ezt Haynal ezredes elítélésével in contumaciam még a főváros teljes felszabadulása előtt magam kezdtem el. Ez iránt az a bizonyos közvélemény nem volt – a korábbi 25 éves szellemi fertő után nem is lehetett – kellőképpen fogékony. Dr. Szücs János kezdeményezésére új miniszterünk elrendelte, hogy a népügyész mellett, kiemelkedő képességű keresztény politikusok mint politikai ügyészek képviseljék a sértett nép nevében a vádat. Az első politikai ügyész dr. Ortutay Gyula 1945 szeptemberében a már említett páter Kun András – tömeggyilkos – volt szerzetes népbírósági tárgyalásán szólalt fel. Dr. Ortutay remek beszédében a krisztusi eszmék árulójává lett papnak, a keresztény egyház tagjának a homlokára sütötte a Kain-bélyeget. Ez a keresztény-nemzeti Magyarországon oly sok mindent átélt tömegeknek nem tetszett.

Az a tény, hogy a népbíráskodásban számszerűen túlsúlyban voltak a zsidó származásúak – még a szakbírák között is, elsősorban a NOT-nál, mert a hivatásos bírák nemcsak az induláskor, hanem később is igyekeztek távol tartani magukat az újfajta ítélkezéstől –, tápot adott a lappangó antiszemitizmus újjáéledésének. Nem alaptalanul. Az 1947 őszén meghozott 1947:XXXIV. tc. 12. § harmadik

bekezdése a bírói „passzív rezisztenciával" szemben már a következőket tartalmazta: „Az első fokú bíróságnál működő azt az ítélőbírót, aki a hivatali székhelyén alakított népbírósághoz a népbírósági tanács elnökévé, vagy helyettes elnökévé való kijelölésének elfogadható indok nélkül nem tesz eleget – közhivatali állásáról lemondottnak kell tekinteni. Az indok elfogadhatósága tekintetében az igazságügyminiszter a jogorvoslat kizárásával dönt."

Előfordult, hogy egy-egy keretlegény ügyének tárgyalásakor a tanács tagjainak zöme és esetleg a tanácsvezető, valamint a népügyész is zsidó származású volt. A népbírósági pártcsoportok vezetői közül az MKP, az SZDP és a PDP élén ugyancsak zsidók álltak. Amikor dr. Domokos adminisztratív államtitkárként a népbírósági osztály szuperrevizora lett a minisztériumban, vele beszéltük meg ezt a problémát., A népbírósági osztály ugyancsak zsidó származású vezetőjével, dr. Bajor Lászlóval együtt – aki emberként, politikusként és jogászként is kiemelkedett közülünk – osztotta az aggályunkat, különösen a NOT összetételét illetőleg. Megállapítottuk, hogy ezt a gondot csak a bírákat delegáló pártok tudják gyökereiben megoldani, ezért dr. Domokos József az MKP-hoz fordult. Hónapok múlva az új belügyminiszter, Rajk László magához hívatott, és adatokat kért, meg is kapta. Ez a referálás már az Akadémia utcai új pártházban történt. Az aggályunkat Rajk is osztotta. Beszélgetés közben benyitott hozzánk Rákosi, akivel Rajknak egy pártközi konferenciára kellett mennie. Neki is be kellett számolnom. A két pártvezető ezt követően megállapodott, hogy tenni kell valamit. De miként? Azt válaszoltam, hogy elsősorban a munkáspártokban. Hár-

man együtt hagytuk el a pártházat. Ők a szociáldemokratákhoz mentek, én dr. Domokoshoz siettem beszámolni. Bizakodva vártunk, de semmi sem történt. Az 1945-ös két választást követően a pártvezetésnek sokkal fontosabb politikai problémái voltak. Azokat megoldották, ez elmaradt. Én is maradtam zsidó- és kommunistabérenc. Elsősorban osztályáruló. Ezt vállaltam.

Az első három politikai ügy tárgyalását a leventemozgalom vezetőjének, Béldy Alajos vezérezredesnek a tárgyalása követte. A munkáspárti sajtó bejelentette, hogy végre a bíróság elé került „az ifjúság hóhéra", aki a magyar ifjúság nyugatra evakuálásáért felelős. Ebből annyi az igazság, hogy Béldy 1941-től valóban a leventék országos parancsnoka volt, de 1944. október 16-án a Gestapo őt is őrizetbe vette. Szálasiék alatt nem teljesíthetett szolgálatot, és így objektíve nem lehetett részese a leventék kényszerű nyugatra vonultatásának. Rendőrségi és ügyészségi kihallgatásai után állt a népbíróság elé 1945. július 7-én.

Tehát 1944. október 15-ig lehetett volna a leventemozgalom vezetője. Szálasi naplójából ismeretes, hogy 1944. augusztus 2-án felkereste Szálasi Ferencet, s arról tárgyaltak, hogy a Hungarista Mozgalom adja a vezető ifjúsági törzset, amely majd az ideológiai nevelést kézbe veszi. Béldy erről referált miniszterének, Csatay vezérezredesnek, aki szintén találkozott Szálasival, és megállapodtak abban, hogy a leventék világnézeti nevelését titokban átveszi a Nyilaskeresztes Párt. Ebből nem lett semmi. Azt a gyanúsítást, hogy Béldy a magyar ifjúságot a Hungarista Mozgalomnak kiszolgáltatni törekedett volna, önmagában az a tény cáfolja, hogy a Gestapo Csatayval együtt letartóztatta.

Tárgyalását betegségem alatt tartották, az ott lezajlott

közönségbotrányról dr. Szücs János számolt be nekem. A sajtó is hírül adta, hogy tüntettek Béldy Alajos ellen.[94] Miért? A népbírósági tanács vezetője a nálunk sokkal öregebb dr. Egyed Lajos törvényszéki tanácselnök volt. A tanács a vádlottat háborús bűntett miatt halálra ítélte. Ez az ítélet – a jogorvoslat kizárása folytán – nyomban jogerőre emelkedett. A kegyelmi kérelmet azonban az első fokú bíróság nem utasította el, hanem a jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően felterjesztette a Népbíróságok Országos Tanácsához. Ott sem hoztak egyhangú határozatot, s a kérelem az Igazságügyminisztérium indokolt javaslatával a Nemzeti Főtanácshoz került, ahol a halálos ítéletet életfogytiglani fegyházra változtatták át. Béldy még ugyanabban az évben a börtönkórházban meghalt. Dr. Egyed Lajos tanácsvezető bíró a tárgyalás után lemondott megbízatásáról, többé nem volt hajlandó népbírósági tanácsot vezetni. Ilyenhez valóban harcosabb és fiatalabb bírókra volt szükség.

Béldy ítéletének rövid kommentárjaként felidézem a parasztpárt lapját: „Kudriczy István volt altábornagy bűnügyében elkészült a vádirat." A leventék volt országos parancsnoka, Kudriczy vádbeli magatartásának megvilágítására a cikk kiemeli, hogy az altábornagy rendelte el a leventék akkori jól ismert köszöntését: „Szebb jövőt!"[95]

Betegségem alatt dr. Valentiny Ágoston után dr. Ries István lett az igazságügyminiszter, személyi titkára pedig

[94] Szabad Nép, 1945. július 8. 2. p. Tüntetés a népbíróságon Béldy Alajos ellen.

[95] Szabad Szó, 1946. október 27. 7. p. Elkészült a vádirat a leventék országos parancsnoka ellen.

dr. Szücs János unokaöccse, dr. Szücs András miniszteri osztálytanácsos. Korábbi kapcsolatunkat felújítottuk.

Felgyógyulásom után a háborús főbűnösök tárgyalásainak az előkészítése vált közvetlen feladatommá. Gerő Ernő, az MKP neves politikusa ugyanis bejelentette, hogy a szövetségesek napokon belül kiadják a háborús főbűnösöket, Szálasit és társait.[96] Dr. Riesnek volt az ötlete, hogy Szálasi Ferenc és „kormányzótanácsának" tagjai ellen távollétükben tűzzük ki a tárgyalást. Talán a Moszkvai Rádió bírálata hatott rá? Nem tudom, de mi, népbírák úgy találtuk, hogy a sajtóosztályunk által addig összegyűjtött adatok nem lesznek elégségesek a kívánt szintű bizonyításhoz, ezenkívül a terhelteket is ki kellene hallgatni. Ezért – a miniszter felhatalmazása alapján – útlevelet kértem a Belügyminisztériumtól három népügyészségi dolgozó és egy tolmács részére Ausztriába való utazás végett. Ugyanakkor, 1945. augusztus 3-án Szálasi és társai ellen távollétükben a tárgyalást 1945. szeptember 3-án 9 órára kitűztem a Markó utcai törvényház esküdtszéki termébe. Ezt a végzést a Központi Városházán 1945. augusztus 14-től szeptember 1-jéig kifüggesztették. Megkeresést intéztem a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz is, amiben tájékoztatást kértem a kiadni kért háborús bűnösök hazaérkeztének időpontjáról.

A SZEB válaszában Kovács György magyar származású amerikai ezredes közölte, hogy Szálasi és társai kiadatásának végleges elintézését maguk is a közeljövőben várják, de az kétséges, hogy ez szeptember 3-ig lehetséges. Remélik azonban, hogy az ügy szeptember első felében sikeresen le-

[96] Szabad Nép, 1945. július 21. 1. p.

bonyolítható. 1945. október 3-án Szálasi, dr. Imrédy, Bárdossy, Endre és társaik repülőgépen megérkeztek Budapestre. A rendőrség politikai osztálya a foglyokat az osztály fogdáiban helyezte el.[97] Szálasi Ferenc tehát visszaérkezett a „Hűség Házába".

A mátyásföldi megérkezéshez Péter Gábor magával vitt, de csak magánemberként. Sok fényképet láttam már erről az érkezésről. Bennem az maradt meg, ahogy a gépből kilépve mindenkit egyenként Péter Gábor elé állítottak, aki az amerikai kísérőktől átvett jegyzékből kipipálta az előtte jelentkező nevét, és az illető megkapta a kézibilincset. Ez három nappal a KABSZ-féle szervezkedés leleplezésének évfordulója előtt történt. A történelmi kibontakozás érdekében előnyösebb lett volna, ha bíróként egy évvel korábban találkozhattam volna Szálasival . . .

Három nap múlva, azon a bizonyos évfordulón mégis találkoztam vele. Péter azt akarta, hogy legyek mellette, amikor először hallgatja ki Szálasit, noha dr. Tímár már október 5-én megkezdte a jegyzőkönyvek felvételét. Megköszöntem a figyelmességét, és siettem hozzá. A „Hűség Háza" régi freskókkal cifrázott dísztermében állt akkor Péter Gábor íróasztala, természetesen vele voltak közvetlen munkatársai, de csak én viseltem egyenruhát. Régi hortysta szabásút, de már ezredesi rendfokozattal. Szálasit megbilincselve vezették elő, majd levették róla a bilincset. S akkor a „nemzetvezető" vigyázzban elém állt, és tisztelettel jelentkezett. A szolgálati szabályzat szerint ezredes úrnak titulált, csak az alázatos szó helyett használta a tisztelettel megfogalmazást. Megdöbbenve néztem a szemébe. Íme fia-

[97] Szabad Nép, 1945. október 4. 1. p.

talságom és férfikorom rendszerének utolsó „hadura", a koncoltató nemzetvezető. Szótlanul intettem, hogy álljon a jobbomon levő Péter Gábor elé, aki a repülőtéren fogadta őt. Péter jellegzetes csendes hangnemében azt kérdezte tőle: „Mondja, Szálasi, látta a repülőgépről Budapest romjait, a felrobbantott hidakat, a várat, a maga művét? Mit válaszol erre?" Szálasi vállat vont, és annyit felelt: „Ne tessék velem politizálni, én esztéta vagyok." Péter Gábor megcsóválta a fejét és megjegyezte:„ Akkor hát belátja, hogy nem politikus. Miért nem ehhez tartotta magát az elmúlt tíz év alatt?" Én nem állhattam meg, hogy ne magam fejezzem be a váratlan témát: felszólítottam Szálasit, hogy majd a tárgyaláson ismételje meg az előbbi kijelentését.

Szeptember 14-én a demokratikus igazságszolgáltatás jelentős eseményének voltam tanúja: a Kúria teljes ülésén beiktatták az új legfőbb államügyészt (régi címen koronaügyészt), dr. Domokos Józsefet. Nekünk, a forradalmi átalakulást vállaló régebbi jogászoknak tanítómesterünk lett, három hónap múlva a minisztérium adminisztratív államtitkára, minden nehézségünkben támogatónk.

Szálasiék hazahozatalát követően állt bírái elé a szélsőjobboldali uszító író, Dövényi Nagy Lajos. Ő volt többek között a „Tarnapolból indult el" szerzője. 1945. október 13-án halálra ítélték, majd másodfokon is, de a Nemzeti Főtanácstól kegyelmet kapott. Életfogytiglani fegyházbüntetésre módosították ítéletét.

1945. okóber 19-én közzétettük a háborús főbűnösök népbírósági tárgyalásának első menetrendjét. Elsőnek Bárdossy László volt miniszterelnök áll majd a népbíróság elé, tárgyalás október 29-én a Zeneakadémia nagytermében, tanácselnök dr. Major Ákos népügyész, dr. Fenesi Ferenc

politikai ügyész, dr. Szalai Sándor újságíró. November 8-án dr. Imrédy Béla tárgyalása következik dr. Nagy Károly tanácsa előtt. Politikai ügyész dr. Sulyok Dezső ügyvéd, képviselő. Szálasi és társai tárgyalásának előreláthatő kezdési időpontja a dr. Jankó vezette tanács előtt november 15. (Ez a dátum megváltozott.)

A mi programunk ez volt. Egy nappal később, október 20-án Nürnbergben viszont már megkezdődött a Nemzetközi Katonai Törvényszék előtt a „nagy per".

Végül még egy személyes momentumról. Az 1944. március 19-én kegyvesztett dr. Babós József még Debrecenben jelentkezett Vörös János honvédelmi miniszternél, aki nyomban a demokratikus honvédség hadbírói tisztikari főnökének nevezte ki a Vezérkar Főnöke Bíróságának 1941 augusztusától 1944. március 30-ig volt vezetőjét. Ebből botrány keletkezett. A miniszterelnökség dr. Riestől, tőlem és dr. Piritől kért írásbeli jelentést dr. Babósról, akit jelentésünk vétele után – ami teljesen felesleges is volt, hiszen köztudomásúak voltak dr. Babós ténykedései – Vörös János felmentett, és engem nevezett ki a helyébe. Én ezt a megbízást személyes jelentkezésem alkalmával visszaadtam, mert népbírósági beosztásommal nem egyeztethettem össze. Dr. Babóst különben letartóztatták, a NOT azonban később szabadlábra helyezte, az internálásból pedig megszökött.

Bárdossy László tárgyalásán a népügyész az újvidéki vérengzés ügyére vonatkozólag – amiben dr. Babós a VKF bíróság vezetőjeként Feketehalmy-Czeydner altábornagy és társai felett 1943 decemberében hozott tapintatos ítéletet – dr. Babós tanúkénti kihallgatását indítványozza, és én a tárgyalásra meg is idéztem. Tanúkénti kihallgatása azon-

ban Szombathelyi Ferenc volt vezérkari főnök kihallgatása után – aki a felelősséget teljesen magára vállalta – feleslegessé vált. A tárgyalásra bevonuláskor az előtérben láttuk meg egymást dr. Babóssal, aki a fal mellett állva beszólításra várt. Keresztülnéztünk egymáson. Sátoraljaújhely után ez volt az utolsó találkozásunk. Dr. Babós százados korábban apánk ismeretségi körébe tartozott, aki 1927-ben az ő tanácsára beszélt rá, hogy az egyetemi századtól vezényeltessem magam a katonai bírósághoz. Jegyzőkönyvvezetője is voltam. A sors útjai kiszámíthatatlanok.

III.

Program szerint kezdődött a – Horthy Miklós mellett – első háborús főbűnös, Bárdossy László volt magyar királyi miniszterelnök tárgyalása a Zeneakadémián. Más megfelelő épület nem állt rendelkezésre, ezért vissza kellett térni bemutatkozásunk színhelyére azzal a különbséggel, hogy most a hangversenyteremben tárgyaltunk. Semmi alapja nem volt annak a sajtóhíresztelésnek, hogy a háborús főbűnösök tárgyalásait a Városi Színházban[98] tartjuk napi 100 000 pengő bérleti díj ellenében. Ez is jellemző egyes sajtóorgánumok szenzációkészségére, ami ellen csak sokkal később emeltek szót, s ami csak a politikai harc eldőlte után szűnt meg.

Marosán György[99] politikai ügyészi működésére emlékezve megjegyzi, hogy a több tucat háborús főbűnös közül csak Bárdossy és dr. Imrédy tarthattak számot az érdeklődésre, „a többi rongyember a vádlottak padján".

Ennek a két személynek a kiemelését helyeslem. Minthogy pedig Bárdossy népbírósági tárgyalásának magam voltam a tanácsvezető bírája, a korabeli sajtótudósítások és a későbbi visszaemlékezések viszont a tárgyalást túlszínezték vagy éppen kozmetikázták, ezért a tárgyalásról, a vádlottról és a kísérő körülményekről azóta sem halványult emlékeim alapján kívánok retusálatlan képet nyújtani.

Dr. Imrédy Béla dr. Nagy Károly tanácsa előtt felelt az

[98] Ma: Erkel Színház.

[99] Marosán György: Az úton végig kell menni. Bp. Magvető, 1972. 177. p.

általa elkövetett súlyos bűnökért. Személye Bárdossyhoz viszonyítva érdemel mélyebb elemzést. Kettejük emberi és politikai profilja mögött röviden bemutatom Szálasi Ferencet, első két esetben a népbíróság által kihallgatott tanút, majd saját ügyében vádlottat. Mi több, Szálasi Ferencnek a népbíróságról alkotott váltakozó véleményét is idézni tudom, mert az Andrássy út 60-ban is naplót vezethetett.

1946 elején mind a Kis Újság, mind a Szabad Szó megemlítette, hogy az igazságügyminiszter javasolja a háborús főbűnösök peranyagának kötelező tantárgyként való tanítását a középiskolákban, mert a fiatalság azzal sincs tisztában, vajon miért és miként sodródott Magyarország a második világháborúba. Ez az intézkedés elmaradt. Azok az idők nem voltak alkalmasak a tárgyalásokon feltárt történelmi összefüggések hiánytalan érzékeltetésére – ősokként az 1920. évi trianoni békeszerződésig. A háborúba sodródásunkért politikailag felelős miuniszterek a trianoni igazságtalanságok orvoslásának vitathatatlanul jogos nemzeti igényével védekeztek, a további országcsonkítással fenyegető újabb béketárgyalások kezdete előtt. Ezt a védekezést a sajtónak és a rádiónak határok közé kellett szorítani – a tárgyaláson, a tanácsvezetés törvényes eszközeivel nem lehetett. Én legalábbis nem tudtam. Nem is akarhattam.

Évtizedekkel később újságírók, történészek és jogászok írtak könyveket a háborús főbűnösök pereiről. Ezeknek a munkáknak ténybeli és politikai adatai kivonatosan a konkrét ügyek nyomozati és tárgyalási anyagából adódnak, azonban szakmai, jogászi vonalon csak a sajátosan jólfésült másodfokú ítéletekből. Az első fokú ítéleteket a szerzők (szándékosan?) félretették vagy átlapozták – holott a másodfokú határozatnak csak annyiban van jelentősége, amenynyiben az első fokú ítéletet megváltoztatja, vagy hatályon kívül helyezi. Utóbbi esetben azonban az első fokú tárgyalást kell tartani, és új ítéletet kell hozni. Az eredeti első fokú ítéletek a késői olvasók részére fésületleneknek bizonyultak.

Bárdossy László perét mégsem a magam szerkesztette első fokú ítélet alapján elevenítem fel, hanem az első fokú tárgyalás drámájából. Így kell tennem négy évtizeddel utána is. Nemcsak a „vezetésre predesztinált réteget" tudatosan reprezentáló vádlott, emberi és politikai habitusának a jellemzésére, hanem azoknak a tárgyalást kísérő körülményeknek a feltárására is, amiken a bíráknak felül kellett emelkedniök, hogy méltók maradhassanak a hivatásukhoz.

Zsolt Béla közismert baloldali polgári újságíró 1945/46-ban két értékelést írt az előző hetekben befejezett Bárdossy-tárgyalásról. Előbb az első fokról, ebből az alábbiakat emelem ki: „A demokratikus igazságszolgáltatás először mérkőzött azzal a századok alatt kitenyésztett lelkialkattal, idegrendszerrel és rutinnal, amely a Bethlentől vezetésre predesztinált rétegeknek nevezett kategóriákhoz tartozó személyiségeknek a múltban bizonyos helyzet és psychologiai előnyt biztosított a polgárságból és a népből kikerült politikusokkal folytatott vitában. Ez a nyegle fölényt, felelőtlenséget árasztó és vitathatatlan helyzetekben is magabiztosságot színlelő erkölcsi és szellemi magatartás, amely Bárdossyban a diplomata európaiságának megtévesztő atmoszférájával is gazdagodott – kétségtelenül az eddiginél bonyolultabb ellenfél volt a demokratikus igazságszolgáltatás számára."[100]

[100] Népbírósági Közlöny, 1945. november 8. 3. p.

Zsolt Béla a jogerősen elítélt országvesztő és nemzetpusztító Bárdossy László kivégzéséről úgy emlékezett meg, hogy utalt hőssé és mártírrá növekedésére. Szembeállítva azzal, hogy egy egész esztendő sem volt elég ahhoz, hogy az újkori magyar történelem egyik legnemesebb hőse és mártírja, Bajcsy-Zsilinszky Endre körül kialakuljon a spontán kultusz. Azok, akik Bárdossyt hősükké és mártírjukká fogadták – írta –, soha nem fogják elfelejteni neki, hogy osztályához hűségesebb volt, mint nemzetéhez. „S bár hazáját cinikusan majdnem megölte, osztályáért férfiasan meghalt."[101] Erről a „nem lekicsinyelhető" társadalmi hangulatról a szociáldemokrata Kéthly Anna beszámolója alapján Károlyi Mihályné arra a szomorú megállapításra jutott, hogy „odahaza Bárdossyból hőst csinál a közvélemény".[102] Valóban ebből a közvéleményből eredt az a budapesti bon mot,[103] hogy „ez a Major egészen jól védekezik Bárdossyval szemben". Ez a bon mot a romjaiban újjáéledő Budapesten indult el, ahol a két partot a Margitszigetnél még csak pontonhíd kötötte össze, a jégzajlásból a hídroncsok meredtek ki, a szétlőtt parlamenttel szemben Budán a királyi vár romjai meredeztek. Ugyanígy romokban hevert az egész ország, mind-mind a három alkotmánysértő hadüzenetért miniszterelnökként közvetlenül felelős Bárdossy László volt miniszterelnök bűnösségének tárgyi bizonyítékai. Annak „a nem lekicsinyelhető résznek" mégsem elegendő.

A tárgyaláson – miként a parlamenti felszólalásokból is

[101] Haladás, 1946. január 12.

[102] Károlyi Mihályné: Együtt a száműzetésben. Bp. Európa, 1978. 3. kiad. 432. p.

[103] Elmés mondás.

kritikaként kiderült – a romeltakarításon és az újjáépítésen dolgozó fizikai munkások és parasztok nem voltak jelen, hanem túlnyomórészt a polgári ráérők, akik a pártszervezetek között szétosztott belépőjegyekből szerezhettek. Állítólag fekete forgalomban is. A rádió minden este gondosan retusált riportot sugárzott a tárgyalásról, a jelen voltak azonban cenzúra nélkül terjeszthették a tárgyalási eseményeket. A bon mot gyors terjedésének az érzelmi motívuma az volt, hogy Bárdossy a tárgyaláson az igazságtalan trianoni békediktátum elleni revíziós politika harcosának és áldozatának fekete díszmagyarjában igyekezett igazolni az ellenforradalmi rendszer háborús politikáját. Mindkét nemzeti tragédiát.

Megkönnyítette a vádlott érvelési lehetőségét, hogy az ügyész (jelen esetben szakmai) politikai bizonyítékai – későbbi ismereteinkhez képest – jelentősen hiányosak voltak. A bizonyítási anyagból hiányzott Barcza londoni, illetve Kristóffy moszkvai magyar követ több fontos sürgönye; nem ismertük az ellenzék tiltakozását a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás ellen; nem ismertük Bajcsy-Zsilinszky Endre drámai hangú parlamenti felszólalását a kelet felé terjeszkedő háborús politika, valamint a német haditechnikának való teljes kiszolgáltatás ellen; Teleki Pál búcsúlevele pedig pontatlan szövegű másolatban állt rendelkezésünkre.

Bárdossy pedig az iratokból pontosan tudta, hogy mit nem tud a bíróság.

A Külügyminisztérium dokumentumainak a hiányosságai annak ellenére jelentkeztek, hogy sajtójelentések[104] szerint

[104] Népszava, 1945. szeptember 8. 1. p.

a M. Kir. Külügyminisztérium nyugatra vitt irattára már 1945 nyarán visszakerült a kormány birtokába, ahol bizottságot szerveztek a diplomáciai anyagnak a béketárgyalásokon, illetve a népbírósági tárgyalásokon való felhasználásának az előkészítésére.

Még a népbírósági jogszabály – akkor már – törvényi indokolása is hiányzott. A törvényhozó nem tárta fel, hogy a háborús főbűnös miniszterek bírósági felelősségre vonásához nemcsak az 1848-as, hanem az 1920-as hatályos jogszabályok is jogalapot nyújtanak, tehát fel sem merülhetett a visszaható erő elleni elvi kifogás.

A nürnbergi, illetve a tokiói perek előkészítésére nagy tudású nyugati politikusoknak és jogászoknak hónapok, sőt évek álltak rendelkezésükre. Nálunk mind kül-, mind belpolitikai szempontok sürgették a magyar háborús főbűnösök tárgyalásának megtartását, elítéltetésüket. A perekhez való társadalmi hozzáállás kérdését elbagatellizálták. Hiba volt. Jeruzsálemben ma is áll az ősi siratófal, ahová nemcsak az ortodox, hanem a nacionalista zsidók is elzarándokolhatnak. Nálunk 1920 után negyedszázadon át a Tőzsde előtti téren[105] négy szobor pótolta ezt a siratófalat, 1945-ben eltávolítottuk ezeket. A várható újabb Trianont siratni sem volt szabad. A le nem kicsinyelhető ellenzék jelentkezésének mély pszichológiai okai voltak, s az eredmény az 1945. októberi választásokon máris jelentkezett (természetesen egyéb okokkal együtt).

Csáky külügyminiszter halála után a jobboldali politikai kelléktárból váratlanul előkerült Bárdossy László személyét a közvélemény csak másfél évi tragikus kormányfői

[105] Ma: Szabadság tér.

működéséből ismerte. Alkotmányos és büntetőjogi felelősségének a megítéléséhez ez éppen elegendő volt, de a „vezetésre predesztinált osztályát" elszántan képviselő vádlott személyéhez nem jutottunk közelebb. Holott ehhez is megfelelő adatok álltak volna rendelkezésre: politikai önarcképe. Az illetékes szervek – az igazságügytől kezdve a belügyi hatóságokon át a tudományos körökig – erről sem tudtak. Pedig Bárdossy – travesztált[106] – könyvet írt a politikájáról,[107] ami kezembe csak a hatvanas évek végén került. Ennek a könyvnek a központi alakja Martinuzzi Utyesenovity Fráter György bíboros, a Mohács után önállóvá lett Erdély kimagasló politikai vezetője. Előttem kétségtelen, hogy Fráter György személyében Bárdossy László saját bukott politikáját próbálta igazolni, elvei mindenesetre megvilágították a nemzeti tragédiába vezető saját útját. Ebből idézem azokat a sorokat, amelyeket a tárgyaláson vádlott elé kellett volna tárnom azzal az igénnyel, hogy adjon ezekre magyarázatot.

„A politika folytonos küzdelem a nyíltan jelentkező és a rejtett erőkkel. Ebben a küzdelemben a helyes utat felismerni, arra idejében rálépni, a kínálkozó móddal élni, a megfelelő eszközöket felhasználni – ez a politika. Tartalmat az ád neki, akiben ezek a célok tudatossá válnak, aki értelmével le tudja mérni mit lehet és mit kell tenni, s aki a maga felelősségére cselekszik. Mert cselekedni csak az egyének tudnak, viszont az ő cselekedetük mit sem ér, ha elhatározásuk erejét nem sokszorozza meg a tömegek

[106] Más viszonyok közé áthelyezett.

[107] Bárdossy László: Magyar politika a mohácsi vész után. Bp. Egyetemi Nyomda kiad., 1943.

együttérzése, s ha a tömeghez tartozók maguk is nem vállalnak részt a cselekvésben."[108] „A nemzetnek vannak létérdekei, amelyekért vállalni kell a legnagyobb áldozatot, még akkor is, ha súlyos kockázattal jár. Ha nem vállalja ezt az áldozatot, ha fenyegetett létérdeke védelmében nem veti be minden erejét, akkor küzdelem nélkül csapódnak össze felette a hullámok."[109] „A cél méltó volt a legnagyobb erőfeszítésre, de az egyénnek, akármilyen óriás volt, ebben a próbában szükségképpen alul kellett maradnia. Éppen mert annyifélét megkísérelt, elvesztette hitelét és alkalmatlanná vált arra, hogy bizalmat keltsen önmagával és azzal a megoldással szemben, amit valóra akart váltani. Az óriás körül ágáló percemberkék nem értették meg, talán nem is látták a célt: de az életformát, amit a politika számukra teremt, az ő méretükhöz kell szabni . . . Amíg el nem jön egy új nemzedék, amely felveszi az elejtett zászlót . . . Non omnis possumus omnes . . ."[110]

Bárdossy szerint tehát a vezetésre predesztináltak közül is a legpredesztináltabbnak ki kellett emelkedni. Vagyis neki a Führer-elv alapján. Ha a tárgyaláson ezt az önarcképet elébe tárhattam volna, akkor lekerül fejéről a töviskorona. A benne tudatossá vált célból vállaltatta a kormányzására bízott országgal a legnagyobb áldozattal is járható súlyos kockázatot. Ha pedig tiltakozott volna az ellen a gyanúsítás ellen, hogy ő, a könyv szerzője Fráter Györggyel azonosítja magát vagy politikáját, akkor elébe tárhattam volna az éppen hatalmon levő Kállay-kormányra is

[108] Bárdossy László i. m. 24. p.

[109] Ugyanott 28. p.

[110] Ugyanott 337. p. Nem vagyunk mindenre képesek.

érthető lesújtó kritikáját: „. . . téves volna azt képzelni, hogy Fráter György azt cselekedte, amit hintapolitikának hívnak. Csak a balgák áltathatják magukat azzal a rövidlátó bölcsességgel, hogy nem kell egyebet tenni, mint mindég az erősebb mellé állni. Mintha előre tudni lehetne, ki lesz az erősebb."[111]

Én tárgyi és személyi adalékoknak a hiányában szálltam vitába Bárdossyval az előbbi negyedszázad revíziós magyar politikájának a helytelenségéről, aminek történelmi szükségéről magam is meg voltam győződve. Eközben mindennap a bírói emelvény felett balra a proszcéniumpáholyban ültek a SZEB képviselői, velem szemben az első vagy második sorban a miniszterem és a legfőbb államügyész, egyetlen esetben pedig Rákosi Mátyás is. Vannak, akik Rákosi egyetlenegyszer történt megjelenésére sem emlékeznek. Bennem azonban feledhetetlen emléket hagyott, annál inkább, mert ugyanaznap este magához hívatott. Ezek a meghívások naponta variálódtak: megjelentem a SZEB angol és szovjet vezetője előtt, voltam Szakasits Árpádnál is, természetesen mindenhol más aspektusból fűztek véleményt a tárgyaláson történtekhez.

Mielőtt ezekre a látogatásokra rátérnék, a főtárgyalás megnyitása előtt említést kell tennem a népbírósági tanácsokról, a vádhatóságról és a védelemről. Dr. Riesszel és dr. Domokossal egyetértésben jelöltem ki a tanácsvezetőket elsősorban az első évben bevált szakbírák közül. A Szakszervezeti Tanács és a koalíciós pártok politikailag képzett, reprezentatív népbírákat delegáltak ezekbe a tanácsokba. Dr. Ries helyesen mérte fel, hogy a hivatásos népügyészek

[111] Ugyanott 334. p.

mellett – a magasan kvalifikált vádlottakkal szemben – a páter Kun András nyilas szerzetes tárgyalásán jól bevált politikai ügyészek is nélkülözhetetlenek. Igaz viszont, hogy az érvényes eljárási rendelkezés szerint egy vádlottnak csak egy védője tarthatott védőbeszédet(még ha részt vett több is a perben), míg a politikai ügyész a népügyész után egy másik vádbeszédet is tartott. Ez ellen azonban soha elvi kifogás nem merült fel. Sőt, az egyes pártokon belül ismert ügyvédek vetekedtek a politikai ügyészi megbízatásokért, persze csak a legnagyobb propagandát jelentő, kiemelkedő ügyekben. Dr. Nagy Vince feltárta, hogy miként igyekezett dr. Sulyok Dezső – akkor mint a Kisgazdapárt jobbszárnyának egyik vezéralakja – elragadni előle a Szálasi-per vádképviseletét.[112] A vádlottak védelmét az első perekben a hozzátartozók által megbízott ügyvédek látták el. Bárdossy választott védője dr. Berend Béla volt. Ezek a védők ritkán érték el a politikai ügyészek nívóját. Ezt tapasztalva úgy döntött a Budapesti Ügyvédi Kamara vezetősége, hogy a főbűnösök védelmében budapesti ügyvéd csak kirendelés útján működhet közre. A Kúria Ügyvédi Tanácsa azonban ezt a döntést hatályon kívül helyezte, mert e döntésnek jogszabályi alapja nem volt.

A Bárdossy László ügyét tárgyaló Nb. I. számú Majortanácsnak tagja volt Apró Antal (MKP), Bíró Mihály (SZDP), Mérő József (Szaktanács), Nagy István (NPP), Miskolczy János (PKgP) és dr. Révész Sándor (PDP) népbíró. A vád képviseletét dr. Fenesi Ferenc (úgy tudom, ma Svájcban élő) népügyész és dr. Szalai Sándor újságíró,

[112] Nagy Vince: Októbertől októberig. Emlékiratok – önéletrajz. New York, 1962. 278. p.

politikai ügyész látták el. A jegyzőkönyvet dr. Tóth Zoltán vezette.

A Budapesti Népügyészség háborús és népellenes bűntettekkel vádolta Bárdossy Lászlót, mert

1. mint a kormány tagja kezdeményezője, illetve részese volt olyan határozat hozatalának, amely a magyar népet az 1939-ben kitört világháborúba sodorta. Elődje öngyilkossága után mint miniszterelnök a kormányzónak bácskai bevonulásra vonatkozó kiáltványát megszövegezte és ellenjegyezte anélkül, hogy ehhez az országgyűlés előzetes hozzájárulását megszerezte volna. 1941. június 27-én az országgyűlésben bejelentette a Szovjetunió és Magyarország közötti hadiállapot beálltát és a magyar honvédségnek az ország határain kívüli alkalmazását, ugyancsak anélkül, hogy ehhez az országgyűlés hozzájárulását megszerezte volna. 1941. december 12-én annak ellenére, hogy az előző napon tartott minisztertanács csupán a tengelyhatalmakkal való szolidaritás megállapítását és az Egyesült Államokkal való diplomáciai viszony megszakítását határozta el, az előbbb hivatkozott közjogi alkotmánybiztosíték ellenére személyes döntéseként most már az Egyesült Államok budapesti követének jelentette be az USA és Magyarország közötti hadiállapot beálltát;
2. mint a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének alapító tagja az abban való aktív közreműködésével 1944 őszén a fegyverszünet megkötését erőszakkal és befolyásának kihasználásával megakadályozni igyekezett, illetve segítséget nyújtott a nyilas mozgalomnak a hatalom megszerzéséhez;
3. 1942 januárjában mint miniszterelnök eltűrte Zsablyán és

Újvidéken a megszálló csapatok és a csendőrség által szervezett vérengzéseket, ezzel részese lett emberek törvénytelen kivégzésének, illetve megkínzásának;

4. 1942. január 15-én Budapesten Ciano olasz külügyminiszter fogadásakor, 1942. január 19-én Kolozsvárott Keitel náci vezértábornagy tiszteletére adott vacsorán, 1944. június 25-én Szombathelyen képviselőként tartott beszédeiben a háború fokozottabb mértékben való folytatására izgatott; végül
5. miniszterelnökként részt vett a zsidó származású magyar állampolgárok jogegyenlőségének korlátozását célzó jogszabályok meghozatalában, illetve a jogszabályok végrehajtásában megnyilvánuló túllépéseket megakadályozni nem igyekezett, bár ez törvényes hatáskörében módjában állt volna.

Bárdossy Lászlóval hivatali szobámban, védő jelenlétében a vádközléskor találkoztam először. Bizonyítási indítványokat terjesztett elő, amelyeket védője a tárgyaláson újabbakkal tetézett. Olyan tanúk kihallgatását kérték, akik ismeretlen helyen tartózkodtak. Mi rádión idéztük ezeket, persze sikertelenül. Mégis, a védelem szabadsága érdekében, erre is hajlandók voltunk, noha tudtuk, hogy ez nem más, mint időhúzás. Sőt a vádlott, védője nélkül, úgy tanulmányozhatta a periratokat hivatali szobámban, hogy az őr az előszobában tartózkodott. Közben pedig a felesége által behozott élelmet is elfogyaszthatta. Az új börtönparancsnok az őr kiküldése miatt feljelentett. Erről engem akkor nem tájékoztattak. Öt év múlva azonban már én tárgyaltam az ő köztörvényes bűnügyét a Legfelsőbb Bíróságon. A tárgyalás megnyitása után elfogultsági kifogást

emelt ellenem az előbbiek miatt. Ekkor tudtam meg, hogy a sok tucat között emiatt is feljelentettek. Az elfogultsági kifogást elutasítottuk. Bárdossyval négyszemközt hivatalos tárgyalnivalóm alig akadt, személyes megnyilatkozás részéről kétszer történt. Előbb azt kérdezte tőlem, hogy nem küldhetném ki – megfelelő fedezettel – valamilyen iratkutatás címén régi otthonába, amit szeretne még egyszer látni. Ez elől kitértem. Másik alkalommal aggályát fejezte ki, vajon az arany mandzsettagombjai megvannak-e, szeretné, ha felesége átvehetné azokat. A börtönparancsnokság megnyugtatott, a gombok megvoltak, a feleség pedig átvehette. A kérdést nem fogtam fel provokációnak. Semleges, hivatali hangnemben tárgyaltunk.

„Ez a Bárdossy egy szürke eminenciás" – mondta nekem dr. Ries, mikor ezekről referáltam neki. Hasonlata eleve rossz volt, mert a volt miniszterelnök a terhére rótt bűncselekmények 90 százalékát kormányfőként követte el és nem a háttérből, másrészt a tárgyaláson a szürkeség helyett hófehér haja úgy világított, mint egy rokokó paróka.

Az Európa Könyvkiadó gondozásában megjelent „A második világháború képei" című könyvben több fénykép található a háborús főbűnösök tárgyalásairól. Az egyik alatt az áll, hogy „A népbíróság Major tanácsa", ez a felvétel Bárdossy pere alatt készült. Ezen a fényképen a bíróság tagjai felöltőt viseltek, mint a legelső „néptörvényszéki" tárgyaláson, de itt, hivatásunk iránti tiszteletből levettük a kalapot. A tárgyalótermet pedig csak a zsúfolt terem emberi melege fűtötte és igen gyakran a légkör túlhevítettsége.

1945. október 29-én reggel, a tárgyalás megnyitása után – de még Bárdossy elővezetése előtt – megismételtem azt a

nyilatkozatot, amit az előző napon a rádió déli adásában már felolvastam. A hallgatóság figyelmeztetésére szolgált az a ma már túlzónak látszó hasonlatom, hogy ezeken a tárgyalásokon a Zeneakadémiát, a művészetek templomát az igazságszolgáltatás templomává alakítjuk át, s eszerint kell viselkedni majd ott. Az viszont időtálló megállapításom volt, hogy „. . . ez és a következő tárgyalások a magyar népi demokrácia nagy jelentőségű vizsgái lesznek. . . . Ezeken a pereken minden szó döntő jelentőségű lehet nemcsak igazságszolgáltatási, hanem diplomáciai szempontból is."[113] A nyilatkozat felolvasása után vezették elő kézbilincsben Bárdossyt, aki elénk állt. A bilincseket levették, s ekkor készült róla a már említett fényképek egyike. A másik nem sokkal később, de ezen már hasonló pózt vett fel, mint 1941 júniusában a Szovjetunió elleni hadiállapot bejelentésekor készült fényképen. Az az ember, akinek soha nem volt saját pártja, de aki minden szélsőjobboldali tömörülés előtt posszibilis volt, kolozsvári beszéde óta először (és szerencsére utoljára) kapott országos, sőt nemzetközi nyilvánosságot ahhoz, hogy emlékeztesse magára a későbbi nemzedéket, „amely felveszi az elejtett zászlót".

Ki volt Bárdossy László? Szombathelyen született 1890. december 10-én. Középiskoláit Eperjesen és Budapesten, egyetemi tanulmányait Berlinben, Budapesten és Párizsban végezte. Jogi diplomát 1912-ben kapott. Egy évvel később a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba nevezték ki, ahol hamarosan titkár lett. Az első világégést követően

[113] Karsai Elek: Ítél a nép. Bp. Kossuth, 1977. 18. p. Sorrendben utolsóként Szálasiék ügyét tárgyalták 1946 február–márciusában a Zeneakadémián.

részt vett a Békeelőkészítő Bizottság munkájában, és 1922-től a Külügyminisztérium alkalmazottja lett. Előbb a sajtóosztály helyettes főnöke, majd 1924-től osztálytanácsosként már ő a vezetője. Egyre feljebb haladt a ranglétrán, s 1934-ben már a londoni követségen teljesít szolgálatot követségi tanácsosként. 1941-ben őt nevezik ki követnek a román fővárosba. Csáky halála után, még 1941-ben kerül a külügyi tárca élére.

A személyi adatok ellenőrzése után azt a kötelező kérdést intéztem hozzá, hogy a tanácsvezető és népbíró társai ellen nincs-e kizárási vagy elfogultsági kifogása. Szó szerint így válaszolt: „Ennek a bíróságnak a tagjait személy szerint nem ismerem, elfogultsági kifogást tehát nem emelhetek. Maga ez az eljárás törvényellenes, mert a terhemre rótt cselekmények nagy részét miniszterelnökként követtem el, ügyemnek elbírálása tehát az érvényes alkotmányjogi biztosítékok szerint egyedül a parlamenti bíróság hatáskörébe tartozik. A vádemelést csak a képviselőház kétharmados többsége rendelheti el és a parlamenti bíróság ítélkezik. Ha Önök tőlem alkotmánysértéseket kérnek számon, úgy tartsák magukat az érvényes alkotmányjogi előírásokhoz." A választ rögtönözni kellett. Röviden elutasítottuk, a sajtóban szó szerint megjelent alábbi indoklással: „Ismertetem, hogy bár az 1848. 3. tc. érvényben van, az 1945. népbírósági törvény 2. szakasza szerint háborús bűnös mindaz, aki mint a kormány tagja, előidézője, illetve kezdeményezője volt azoknak az eseményeknek, amelyek az országot egészen a pusztulás széléig sodorták. Ezeknek az ügyeknek az elbírálása kizárólag a népbíróságra tartozik. Volt kormánytagok számára nem állítanak fel különleges kiváltságos bíróságot. Az esetek elbírálásához nem szüksé-

ges semmiféle politikai vagy parlamenti iskola. A parasztokból, munkásokból és értelmiségiekből megalakult népbíróság igenis illetékes a háborús bűnösök ügyében ítélkezni."[114] A védő a végzés ellen semmisségi okot jelentett be, a tanács összeállítását viszont nem kifogásolta.

A vádirat felolvasása után Bárdossy a következő elvi védekezést terjesztette elő. Csak felelősnek érzi magát, bűnösnek nem. „Bármely cselekmény úgy válik bűnné, csak úgy minősíthető bűnné, ha tényleg meg lehet állapítani, hogy a tettest a cselekmény elkövetésekor egy erkölcsileg kifogásolható külön szándék vezette, nevezetesen: vagy az a szándék, hogy másnak vagy másoknak kárt okozzon, vagy magának, házastársának, véreinek előnyt, vagy hasznot szerezzen, hatalmat szerezzen meg vagy megtartson, szerephez jusson avagy befolyásra tegyen szert. Ilyen külön szándék nélkül nincs bűncselekmény, csak tévedés és mulasztás." Bárdossy szerint magatartásából mindezen ismérvek hiányoztak. Ekkor én tanulmányairól érdeklődtem, arra voltam kíváncsi, vajon Berlinben és Párizsban is jogtudománnyal foglalkozott-e? Nemmel válaszolt. Én megjegyeztem, hogy csupán a magyar jogtudományra szűkült jogi ismeretei alapján is tisztában kell lennie a bűnösség, a szándék és a gondatlanság klasszikus fogalmával. Vajon az alkotmányjogi rendelkezések megsértése – felelős miniszter részéről – bűncselekménynek minősül-e? Ismét kitért az egyenes válasz elől, mire félbeszakítottam, és arra kértem tőle választ, hogy tudta-e, hogy az alkotmány a hadüzenet, a békekötés, a honvédségnek az ország határain kívüli alkalmazása jogát az országgyűlés hatáskörébe utalja, valamint azt, hogy a honvédség országhatárokon kívüli bevetését az államfő is elrendelheti, de csak közvetlenül fenyegető veszély esetén, és utólag haladéktalanul ki kell kérni az országgyűlés hozzájárulását. Bárdossy válaszát többféle megfogalmazásban olvastam, a valós így hangzott: „. . . a bíróság kinevethet, de én ezeket az alkotmányjogi rendelkezéseket nem ismertem. Jogi tanulmányaimat jóval az 1920-as évek előtt fejeztem be, engem az alkotmányjog utólag nem foglalkoztatott. A főpecsétőr pedig nem figyelmeztetett. Ezért természetesen vállalom a felelősséget." A „kinevetés" nyomát sem a sajtóban, sem az MTI kiadásában megjelent „A Bárdossy-per" c. brosúrában nem találtam. Viszont ma is belém nyilall a saját megdöbbenésem. A „főpecsétőr"-re való hivatkozás az MTI kiadványa szerint tőlem származott. Ez lehetetlen, mert magam is csak utólag tisztáztam, vajon a magyar és nyugati államhatalmi rendszerekben volt-e valaha főpecsétőr, és mi volt a feladata. Nálunk az esztergomi érsek mint az ország főkancellárja kezelte hajdan a királyi kettős pecsétet, míg másutt az 1930-as években az olasz és a francia igazságügyminiszterek viselték a címet. Nem kétséges, hogy a főpecsétőri méltóságra eredetileg a vádlott hivatkozott – ugyanolyan zavaró tendenciával, mint igen gyakran használt idegen nyelvű idézeteivel –, s ha én visszakérdeztem, hogy a főpecsétőr (Radocsay igazságügyminiszter) nem figyelmeztette-e az alkotmányra, az csak előző megfogalmazására való reflex lehetett.

Arra már nem emlékszem, miként reflektáltam a nemzeti történelem egyik legtragikusabb szakaszában felelős miniszterelnök elismert jogi tudatlanságának „nevetséges" mivol-

[114] Világosság, 1945. október 30. 2. p.

tára. Valószínűleg a kiontott vérrel, s hogy ezen inkább sírni lehetne.

A lavinát megindító bácskai bevonulásunk ténybeli tisztázása végett ismertettem az 1941. április 10-i kormányzói kiáltványt, amit Bárdossy ellenjegyzett. Ezt a vádlott be is ismerte, sőt azt is, hogy ő fogalmazta a kiáltványt.

Majd újabb szóváltás zajlott le közöttünk, ezt mind a sajtó, mind az MTI-kiadvány csak tartalmában érinti, holott a megfogalmazásnak igen nagy jelentősége volt. Kérdésemre – vajon diplomata életútjának felvázolása, Teleki öngyilkosságának ténye, a követek sürgető figyelmeztetései[115] ellenére miként vállalhatott erkölcsi és politikai felelősséget a négy hónappal előbb Jugoszláviával kötött örökbarátsági szerződés megszegéséért – így válaszolt: „Minden nemzetközi szerződésnek íratlan clausulája[116] van: in rebus sic stantibus![117] Márpedig azt a jugoszláv kormányt, amivel a szerződést kötöttük, a szerbek elkergették; Horvátország függetlenségének kikiáltásával Jugoszlávia részeire bomlott." Tovább feszegettem az íratlan clausula kérdését, s arra kértem választ, hogy ez azt jelenti-e, hogy minden nemzetközi szerződést meg lehet szegni. Némi gondolkodás után Bárdossy nemmel válaszolt, hozzátéve, hogy egy nemzetközi szerződés megszegéséért mindig a későbbi vesztes fél lesz a felelős: in rebus sic stantibus.

A latin idézetet azért kellett kiemelnem, mert Bárdossy tárgyalási magatartását váratlan idegen nyelvű megnyilatkozásai jellemezték. Több nyelven beszélt, latin idézeteire nyomban válaszoltam, de a görögökre már nem tudtam. Amikor azonban Bárdossy azt fejtegette, hogy Barcza György, londoni követünk figyelmeztetéseit már csak azért sem vette komolyan, mert Barcza hosszú diplomáciai szolgálata alatt sem tudta megfelelő színvonalon elsajátítani az angol diplomácia sajátos nyelvét, s ennek bizonyítására angolul kezdte magyarázni a hasonló kifejezések közötti különbségeket, mielőtt félbeszakíthattam volna, a politikai ügyész angolul válaszolt neki, ami olyan meglepetést keltett, mint egy évvel előbb fogalmazóm közbeszólása Fodor huszár százados telefonbeszélgetésébe.

A tárgyalás sok részre tördelt folyamatából a lényeget igyekszem kiemelni. A vádlott politikai védekezésének súlypontja a trianoni békeszerződés becikkelyezése után kezdődő revíziós politika védelme volt. Ma a békediktátum kritikája tudományos, politikai és irodalmi munkák kimeríthetetlen témája lehet. Nehéz ma elhinni, hogy akkor, amikor az 1920-asnál súlyosabb békeszerződés megkötése előtt álltunk, s 1945 októberében Szlovákiából tízezrével telepítették át a határokon a magyarokat, és közismertek voltak a tragikus erdélyi események, részünkről

[115] in: Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig 1940–1941. Bp. Akadémiai K., 1982. 991. p.
Barcza György londoni magyar követtől 1941. április 2-án Teleki Pál miniszterelnök diplomáciai sürgönyt kapott, abban többek között az állt, hogy „Amennyiben a magyar kormány eltűri, sőt elősegíti, hogy a német hadsereg Magyarországra bevonulva, azt katonai bázisnak használja Jugoszlávia ellen, Anglia részéről diplomáciai viszonyunk megszakításával és annak összes következményeivel okvetlen számolni kell. Ha azonban Magyarország e támadáshoz bármilyen indoklással ... csatlakoznék, úgy Nagy-Britannia és szövetségesei hadüzenetével is számolni kell. Ezen esetben, az angolok végső győzelme esetén magatartásunk alapján, mint Anglia és Amerika nyílt ellensége leszünk megítélve."

[116] Záradéka.

[117] A dolgok ilyen állása szerint.

istenkáromlásnak hatott a trianoni igazságtalanságokat említeni. A vádlott viszont a védekezés jogán szabadon tárhatta fel az országot ért sérelmeket. Ez ellen politizálni minden magyar kormánynak történelmi feladata volt. Én megjegyeztem, hogy minden politika helyességét a következményei igazolják. A nácik által részben és taktikai okokból támogatott revíziós politika taszította a második világháborúba és a pusztulásba az országot. Bárdossy hátra tett kezekkel végignézett a népbíróságon, mintha mindegyikünkhöz külön-külön tenné fel a kérdést, aztán így szólt hozzám: „Mit gondol, elnök úr, és mit gondolnak az urak, ha a felvidéki és az erdélyi területek visszacsatolása előtt népszavazást tartunk ebben a szerencsétlen országban, hány ellenszavazó akad, ha ugyan lett volna egy is? Tiso Szlovákiája előttünk június 25-től, Antonescu Romániája pedig a legelső naptól kezdve részt vett a szovjet elleni háborúban amellett, hogy a bécsi szerződések aláírása után nyomban ellenséges politikába kezdett ellenünk."

Mély csend lett, rögtönöznöm kellett. Hirtelen eszembe jutottak a kiábrándult kassai asszonyok, akik nem sokkal a Felvidék visszacsatolását követően megdöbbentek a magyarok viselkedésétől, s ez indított a válaszra: „... a népszavazást nemcsak nálunk, hanem a túloldalt is meg kellett volna tartani. Vajon az ottani magyarok visszakívánják-e azt a magyar rendszert, amely saját szociális problémái megoldása helyett még több magyarra akarja rákényszeríteni az itthoni nyomort. Miért nem a belső szociális problémákat helyezték a súlypontba a revíziós politika helyett, nagyobb lett volna a saját magyarságunk vonzereje?" A vádlott vállat vont, és azt felelte, hogy szerinte a két kérdés nem kapcsolható össze. A belső szociális problémák

rendezésének akkor jött volna el az ideje, ha minden magyar, legalább tízmillió, a jogos etnikai határok közé kerül. A válasz abszurdum volt, de a szociális kérdések vitatása nem tartozott a vádhoz. Arra követeltem egyenes választ, vajon a hitleri politikához kapcsolódó revíziós politika és a háborúba sodródásunk között volt-e oksági összefüggés? Bárdossy diplomataszokásához híven kitért az egyenes válasz elől, s védhetetlen földrajzi helyzetünkre hivatkozott. Rákosi Mátyás felállt a helyéről, és elhagyta a termet. Szünetet rendeltem el.

Ez a vita nemcsak az MTI-kiadványból hiányzik, hanem a napi sajtóban is kozmetikázva, „tapintatosan" jelent meg: „Bárdossy hosszas előadást tart a revízió kérdéséről. Még most is azt bizonyítja, hogy a régi reakciós rezsim politikája volt a célravezető."[118] A tárgyalási dráma bennem azonban örökre megmaradt. A folytatása is.

Itt térek vissza Rákosi tárgyalási jelenlétére, mert este gépkocsi jött értem. Magához rendelt. Röviden tárgyalt velem. Figyelmeztetett – nem utasított –, hogy ne vitatkozzam Bárdossyval, rövid kérdésekre rövid válaszokat követeljek, vagy vonjam meg tőle a szót. És még egyet: „Ön a bírói emelvényen nem társaságbeli vitatkozó, hanem a hatalom képviselője. Ennek megfelelően keményen viselkedjen." Rákosi Mátyásnak ezekkel a javaslatokkal – miként abban az időben annyiszor – teljesen igaza volt. A Trianon utáni negyedszázados, részben eredményes revíziós politika ellentételeként csupán a második világháborúban ért nemzeti katasztrófára hivatkozni egymagában otromba érv volt. Ehelyett Bárdossy elébe kellett volna tárnom a lon-

[118] Szabad Nép, 1945. október 30. 2. p.

doni követünktől érkezett úgynevezett Barcza-sürgönyt, amiben követünk azt közölte, hogy a Lengyelország elleni náci támadás után kinyilvánított „nem hadviselő, semleges" állásfoglalásunk elismeréseként az angol külügyminisztériumban úgy nyilatkoztak, hogy Nagy-Britannia nem tekinti kötelességének a csehszlovák határok visszaállítását (ami a felvidéki magyar területek visszacsatolásának az elismerését jelentette volna). Kristóffy József moszkvai magyar követünk pedig 1941. június 23-án küldött 7026/1941. sz. számjeltáviratában[119] a magyar kormányt arról tájékoztatta, hogy „Molotov szovjet külügyminiszter közlése szerint a Szovjetuniónak nem volt észrevétele, hogy a magyar követelések Románia kárára megvalósuljanak, s e tekintetben a jövőben sem lesz észrevétele". Természetesen csak akkor, ha a német–szovjet háborúban semlegesek maradunk, s a nemzet létérdekeiért a legnagyobb áldozatot, a német retorziót is vállaljuk.

Ezek, a háborús főbűnösök alanyi bűnösségét bizonyító okmányok – mint már említettem – a bizonyítási anyagból kimaradtak. De hát – vae victis.[120]

A következő napokban az eddig sem ritka névtelen telefonálók megsokszorozódtak, főleg otthon. Felháborodott magyarok tiltakoztak és fenyegetőztek a revíziós politika bírálata miatt. A tárgyalás vezetésében a továbbiak során ezért is ragaszkodtam a rövidséghez. Igaz, eközben többször is elvesztettem higgadtságomat.

A rendelkezésre álló okiratok közül elsőként Teleki Pál búcsúlevelét ismertettem, mely később bekerült az ítélet

[119] Karsai Elek i. m. 41–42. p.

[120] Jaj a legyőzötteknek!

indoklásába is. Mi a népügyészségtől az alábbi szöveggel kaptuk meg: „Főméltóságú Uram! Szószegők lettünk, főméltóságod Mohácson tartott 1926. évi beszédében vívta ki barátságunkat déli szomszédunkkal, Jugoszláviával. Mi örök-baráti szerződést kötöttünk velük és mégis most gyávaságból a gazemberekkel szövetkeztünk. A jugoszlávoknak a kisebbség ellen elkövetett atrocitásai nem igazak, a magyar kisebbségre kitalált atrocitások hazugságok. Vádolom magam, bűnösnek érzem magam, hogy nem tudtam visszatartani Főméltóságodat attól, ami történt. Talán halálommal szolgálatot teszek nemzetemnek. Teleki Pál."[121] Azt, hogy kinek állt érdekében az eredeti levélnek ilyen értelmű téves vagy tudatos elferdítése, nem tudom.

Ez volt az első alkalom, hogy a búcsúlevél a nagy nyilvánosság elé került, sőt este a rádióban is felhangzott, mert a per egyes részeit felvételről sugározták. A felolvasás után a termet döbbent csend uralta. Néhány másodperc szünet után Bárdossy szólalt meg: „... az adott helyzetben engem a levél annál kevésbé befolyásolt, mert elődöm közismerten gyenge idegállapotban követte el az öngyilkosságot". Ri-

[121] Az eredeti kézírással ismert szöveg ma már hozzáférhető, így hangzik: „Főméltóságú Úr! Szószegők lettünk – gyávaságból – a mohácsi beszéden alapuló örökbéke-szerződéssel szemben. A nemzet érzi, és mi odadobtuk becsületét. A gazemberek oldalára álltunk, mert a mondvacsinált atrocitásokból egy szó nem igaz! Sem a magyarok ellen, de még a németek ellen sem! Hullarablók leszünk, a legpocsékabb nemzet. Nem tartottalak vissza. Bűnös vagyok. 1941. ápr. 3. Teleki Pál. Főméltóságú Úr! Ha cselekedetem nem is sikerülne teljesen, és még élnék, ezennel lemondok. 1941. ápr. 3. Mély tisztelettel Teleki Pál." in: Tilkovszky Lóránt: Teleki Pál. Legenda és valóság. Bp. Kossuth, 1969. 147. p.

posztoztam: „Ön viszont öngyilkos elődje hulláján keresztül lépett a miniszterelnöki bársonyszékbe, hogy hatalomhoz jusson. Ezért negligálta Teleki politikai önkritikáját és emberi tragédiáját. Ha Teleki a revízió atyja volt – ahogy Ön jellemezte –, akkor Ön a revíziós politika gyilkosa, mert ha 1941. április 4-től követi Teleki semlegességre törekvő politikáját, akkor ma a győztesek oldalán ülhetünk." A volt miniszterelnök válasza nem késett: „Az ország viszont négy évig tartó német megszállás alá kerül és kevesebb marad, mint ahogy történt. A zsidók közül senki. Mert Quislingek mindig akadtak volna. Nem ajánlhattunk senkinek öngyilkosságot annak reményében, hogy majd feltámad." Sajnos nem olvashattam fejére az eredeti levél szövegéből, hogy „hullarablók lettünk, a legpocsékabb nemzet".

Még aznap ismertettem Bajcsy-Zsilinszky Endre levelét is, amelyet 1942. január 19-én intézett Bárdossy Lászlóhoz. Ennek szövege hiteles volt.[122] Az ítéleti indoklás azt teljes terjedelmében tartalmazta. Most azonban csak egyes részleteit elevenítem fel.

„Igen tisztelt Barátom!

Baljóslatú dolgoknak előérzetében írom e sorokat. Lehet, hogy ennek ... nincsen jogos alapja, mint ahogy a külügyi tárca képviselőházi vitájában megnyugtattál: senki és semmi nem fenyegeti függetlenségünket és államfelségünket ... Olvasom kolozsvári beszéded során a következő mondatokat: Gondoljatok arra, hogy nehéz küzdelemben állunk és ebbe bele kell vetnünk minden erőnket, mert egész Európa

[122] Az országgyűlési képviselő már 1941. augusztus 5-én is írt levelet a miniszterelnökhöz, melyben javasolta a háborúból való haladéktalan kiválást.

sorsában most dől el a mi sorsunk is. Szembe kell néznünk ezzel a ténnyel, és az ebből levont konzekvenciákat akarnunk kell, vállalnunk kell és vállalni is fogjuk!

Jagow maradása,[123] Ribbentrop[124] monológja, Ciano[125] ittléte, Keitel[126] jövetele és napokon keresztül itt-tartózkodása a te szép és magyar kolozsvári beszéded eme mondatainak olyan értelmet is adhat, amelytől én megborzadok, s amellyel szemben ... meg kell mondjam őszinte véleményemet gátlástalanul és tekintet nélkül. ... Ezekből ... (a) ... magyar lelkem valami olyan elhatározást vél kiolvasni, hogy a közeljövőben az eddiginél is nagyobb mértékben és nagyobb katonai erővel állunk oda nem az új Európa, hanem a már most megbukott és az emberiség történetében világ végéig Kain-bélyeget hordó mai németügy mellé. Nemcsak erkölcsi gyalázat várna a mi nemzetünkre, ha pribékszerepre vállalkoznánk ... (a) német imperializmus szolgálatában, hanem nemzetünk és államunk végső pusztulása is. Nem köthetjük magunkat, a mi nemzetünk sorsát ehhez a hullához, hogy vele együtt rothadjunk. Iszonyú a történelmi felelősség, amely rád nehezedik ... Szegény Teleki Pál elmondhatatlanul nagy nemzeti szolgálatot tett ennek a nemzetnek, amikor azon a bizonyos koronatanácson ... félperc alatt utasították el azt a német kívánságot, hogy német birodalmi katonaságot engedjünk át Magyarországon szegény testvér lengyel nemzet hátába. ... A te kormányzatod nagyon bölcsen folytatja a lengyel–magyar történel-

[123] Budapesti német követ.
[124] Német birodalmi külügyminiszter.
[125] Olasz külügyminiszter.
[126] Náci vezértábornagy.

mi testvériségből fakadó eme természetes magyar magatartás konzekvenciáit. Annál súlyosabb módon romlik helyzetünk a szerencsétlen délszláv népek felé. A poglavnik Horvátországról nincs sok mondanivalóm. De szörnyű veszedelemnek érzem a zsablyai lázadás ügyét és annak következtetéseit. . . . Fel kell emelnem tiltakozó szavamat . . . az ellen a germán szadista stílus ellen, az embertelenség és a törvénytipró felelőtlen vérengzés akciója ellen, amely a zsablyai fölkelés nyomorúságos méreteinek magyartalan és embertelen megtorlásául állítólag 1800 szerb lelket, köztük ártatlan gyermekeket, csecsemőket, asszonyokat, lányokat, derék és a magyar üggyel rokonszenvező papokat, a magyar hatóságok által is elismert és erkölcsileg fémjelzett személyiségeket követelt áldózatul. . . . Le kell taposni, kiirtani honvédségünkből az idegen szellem hordozóit, akik egy évezred gyönyörű gondolatait és emberi nagyságát így gyalázzák meg. Nincs helye a magyar életben, legkevésbé a magyar hadseregben és a magyar tisztikarban ennek a bitang árja-germán szellemnek. Ennek pusztulnia kell. Vagy mi pusztulunk, mert minden pillanatban odavágjuk a sors mérlegébe a magunk nyomorult életét. Vagy mi, vagy ezek: ez a kérdés és erre kell felelned neked, Magyarország miniszterelnökének, Bárdossy Lászlónak.

Nem adhatunk több katonát . . . sem más feladatra, mint a szentistváni határok védelmére. Egy szellemileg és erkölcsileg a helyzet magaslatán álló magyar férfiú . . . nem zárkózhat el immár azelől az alig is vitatható valóság elől, hogy a német birodalom már most elvesztette . . . ezt a háborút. . . . A magyar nemzet . . . Bárdossy László miniszterelnöksége alatt el kell, hogy döntse, folytatja-e az évezredes históriai politikáját, vagy . . . újból beáll a nagy-

német politika sodrába, s ennek az immár véglegesen halott politikának . . . szolgálatába állítja bele Árpád és Szent István, Mátyás király és Kossuth Lajos nemzetét. . . . Ezért nem adhatunk katonát . . . olyan háborúba, amely lényegesen ellentétes a magyarság történelmi céljával. . . . Mi ez a magyar politika? A történelmi magatartás, az önvédelem . . . Ez az elv, amelytől nem tágíthatunk és amelynek sutbadobását a mi nyomorult testünkön keresztül kell majd megvalósítania annak, aki a magyar történelemben a legnagyobb árulásra vállalkoznék. Aki egyetlen további katonát ád idegen célra, idegen háborúba, azzal én és a velem gondolkodók életre-halálra szembenállnak és ha kell szembe is szállnak. Aki azonban . . . hiszi, vállalja és akarja a . . . német nemzetiszocialista gondolatnak és uralomnak állítólagos sorsközösségét a magyar évezredes, valójában megmásíthatatlan – és ezzel a német keleti dranggal soha ki nem békíthető – össze nem egyeztethető hivatásával, létföltételeivel, létével magával, az ám a maga történelmi felelőssége alatt nyíltan sorozza a germán halállégióba, a Werth Henrikek szellemében a magyarság katonai életerőit . . . Az én hitem . . . az, hogy a Werth Henrikek, a Bajor tábornokok szellemének és ennek az egész mai árja-germán sugallatnak ebben az országban pusztulnia kell előlünk, magyarok elől. Méltóztassál számba-sorba venni: vagy ők vagy mi . . ."

A teljes levél felolvasása alatt mély csend volt a teremben, s az olvasás alatt többször megcsuklott a hangom. A tábortűz mellett Trianonról beszélő Bandi bácsi jutott az eszembe, akinek ez a levele válasz volt vádlott alanyi bűnössége tagadására. A vádlott ülve hallgatta végig a felolvasást. Felszólításomra felállt. Megkérdeztem tőle, hogy

van-e észrevétele a levéllel mint bizonyítékkal kapcsolatban. Sőt, azt is megemlítettem, hogy a levélírót 1944. december 24-én Sopronkőhidán kivégezték, miután az országgyűlés felfüggesztette képviselői mentelmi jogát. Azt kérdeztem Bárdossytól, hogy részt vett-e ezen az ülésen, s ekkor pár pillanatig rám meredt, majd kizökkenve a díszmagyarként viselt diplomatanyugalomból azt felelte, hogy „nem emlékszem", s gyorsan hozzátette: „különben is a képviselő úr szeretett velem bizalmasan levelezni, de kérdem, miért nem állt ki nemzetmentő javaslataival az országgyűlés elé. Miért a parlamentnek felelős miniszterelnököt bombázta vele?" Ekkor követtem el azt a hibát, amit több évtized távlatából is sajnálok. A tárgyalásvezetés politikailag célszerű korlátozása közepette erre a halottgyalázásra elveszítettem a bírói önkontrollomat, és indulatosan replikáztam: „Ön most már másodszor gyalázza magánál mérhetetlenül különb halott politikusok emlékét. Az első hulláján keresztüllépett, a második meggyilkolásában részt vállalt, amikor megszavazta a mentelmi jog felfüggesztését. Hallgasson, mert ha így folytatja, megbilincseltetem és eltávolítom a tárgyalóteremből. A bizonyítást a maga távollétében folytathatjuk tovább. Megértette? Fogja be a száját! Őrszemélyzet! Bilincseljék meg és kísérjék ki a várakozó szobába!" Bárdossy mosolyogva meghajolt és így szólt: „Köszönöm". A hallgatóság felocsudott, pfujolni kezdtek, öklöt ráztak Bárdossy felé, akit kivezettek. A vádlott már újra nyugodt volt, s fölénybe került. Mi pedig megint, ismét nem tudtunk valamit. A népbíróságnak ugyanis nem állt rendelkezésére az a levél, amit vádlott 1941. augusztus 26-án terjesztett Horthyhoz: „A magyar királyi kormány az ország részvételét a szovjet elleni háborúban nem »kénytelen-kelletlen« döntötte el (mint ahogy Werth Bárdossyhoz intézett memorandumában állította), hanem az adott helyzet és az ország vitális érdekeinek igen lelkiismeretes és gondos mérlegelése alapján jutott elhatározásához . . ."

Szünetet rendeltem el, a „művészszobába" mentem, roszszul éreztem magam. A nyári kiütéses tífusz óta 100-on felül soha nem emelkedett a vérnyomásom, egy orvosbarátom mindig injekcióra készen végigülte a tárgyalást. Meg is kaptam. Közben látogatóim jöttek: dr. Domokos és dr. Ries. Az előbbi ügyész egészségi állapotom felől érdeklődött, míg az utóbbi megjegyezte, hogy elgaloppíroztam magam. „Tudom – válaszoltam –, ezért lettem rosszul." Megállapodtunk abban, hogy Bárdossyt nem zárom ki a további bizonyítási eljárásból, sietek a befejezéssel. Az affér azonban csak Bárdossy és köztem zárult le, mert este jelentkeznem kellett a SZEB angol parancsnokságán. Ott egy ezredes vont kérdőre a „fogja be a száját" kifejezés miatt. Kijelentette, hogy ilyen tónusban Nyugat-Európában nem tárgyalnak. Én viszont válaszként megkérdeztem tőle, vajon mit válaszolt volna egy angol bíró, ha egy londoni tárgyaláson netán egy angol hazaáruló egy angol mártír emlékét gyalázta volna? Az ezredes vállat vont és eltávozott.

Harmadszor akkor zökkentem ki a bírót kötelező mértéktartásból, amikor Szálasit hallgattuk ki tanúként. Az egykori nemzetvezető – hazaérkezte óta – ekkor mutatkozott először a nyilvánosság előtt. A hallgatóság fékevesztetten tüntetett ellene, amit én egy ideig eltűrtem, mint annak idején a hozzátartozók jajveszékelését a Rotyis–Szívós-tárgyaláson. Szálasi engem most látott másodszor, vigyázzállásban állt a népbíróság előtt, megbilincselt kezében a ka-

lapjával. Amikor azt tapasztalta, hogy hiába csöngetek, s a szitkozódás nem csillapodik, a hallgatóságot – nekem adresszálva – csőcseléknek titulálta. Válaszomat az angolok szerencsére nem hallhatták, a per közönségét viszont figyelmeztettem, ha a tárgyalás rendjét tovább zavarják, kiürítetem a termet. Különben is várják meg, amíg Szálasi e helyen fog a népbíróság elé állni.

Bárdossy különben faarccal hallgatta végig Szálasi vallomását. Nem fontos, de jellemző, hogy a volt miniszterelnök 1945 januárjában látogatást tett az átmenetileg Szombathelyen rezideáló Szálasinál.

Indulatos megjegyzéseimet a tárgyalási jegyzőkönyvek, a sajtótudósítások, az MTI hivatalos kiadásában megjelent könyvek nem tartalmazták, itt azonban nem hallgathatom el. A drámába ez is beletartozott. A személyes bírói önkritika mellett viszont bírálatban kell részesítenem a nyomozó és ügyészi szerveket is. Valamennyiünknek fel kellett volna figyelnünk az 1942. január 19-i levél első bekezdésében foglaltakra, amiben Bajcsy-Zsilinszky Endre arra hivatkozott, hogy a miniszterelnök a külügyi bizottság vitájában megnyugtatta őt. Erre azonban akkor nem volt kíváncsi a népügyészség, de ami számomra meglepőbb, elkerülte a sajtóosztály figyelmét is, pedig Major Róbert alaposságára nem lehetett panaszom. Én csak nyugdíjaztatásom utáni könyvtári búvárkodásom során találtam meg a beszédet és a miniszterelnök „megnyugtató válaszát". Ha ezeket ismerem, úgy indulatos visszautasítás helyett ezekkel válaszolhattam volna Bárdossy gyalázkodására. Ezért – bár post festa – itt kell részleteket idéznem Bajcsy-Zsilinszkynek a külügyi költségvetés vitájakor elmondott beszédéből és a miniszterelnök válaszából. Mindkettő feleletül szolgál Bárdossy azon védekezésére, hogy nem bűnös, csak felelős. 1941. november 12-én terjesztette elő a külügyi költségvetést Bárdossy. Hosszú beszédében megállapította, hogy Magyarország minden más államot megelőzve elsőnek csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez. Az ország külpolitikai helyzetének alakulásában döntő az a szerep, amelyet a német birodalom oldalán az olasz és más nemzetekkel együtt a Szovjet(unió) ellen folytat. Az alkotóelemeire bomlott jugoszláv állam katonai ereje nem létezik többé. Elmúlt a „szláv lidércnyomás", amivel nem kell többé komolyan számolni. Magyarország érdekeinek helyes felismerése mellett vesz részt ebben az európai védelmi háborúban.

Bajcsy-Zsilinszky az ellenzékben levő kisgazdák szónokaként a költségvetést nem fogadta el. Idézte a Szovjetunióval védelmi harcban álló finn testvérnemzet válaszjegyzékét a washingtoni kormánynak arra a követelésére, hogy szüntesse be a harci cselekményeket. A magyar önvédelem nem válogat kelet és nyugat között – fejtegette –, hanem szigorúan csak aszerint, hogy a fenyegetés és a veszedelem honnan jelentkezik. Élesen bírálta a kormányfőt, hogy külpolitikájában mindent a német győzelemre alapoz, márpedig az nem várható! Kikelt minden olyan gondolat és elképzelés ellen, amely a német melletti csatlósszerepre kényszerítené a magyart bárki ellen.

A felszólalások után Bárdossy nyomban válaszolt. Bajcsy-Zsilinszky felszólalásának teljesen indokolatlan aggodalmát hangsúlyozta. A felszólalást a független kicsi államok léte, szuverenitása melletti kiállásnak minősítette. Ezeket veszély nem fenyegeti. A kisgazda képviselő felszólalására, aggályára úgy reagált, hogy felsorolta azokat a hatal-

makat, amelyek Magyarország és Bulgária mellé kiálltak. Ezek a szavak azonban tettekkel is párosultak: még aznap hozzájárulását adta Jagow azon kéréséhez, amelyben újabb csapatok frontra küldését szorgalmazta.

Sajnos a kormányfő és a képviselő dialógusa is kimaradt a nyomozati és tárgyalási anyagból. Három héttel az 1941. november 12-i ülést követően Bárdossy a tengelyhatalmakkal való szolidaritás jegyében saját személyében kinyilvánította az USA követének az Egyesült Államok és Magyarország közötti hadiállapot beálltát annak ellenére, hogy a minisztertanács csak a diplomáciai viszony megszakításáról határozott.

Ilyen alapvető hiányosságai voltak tehát a sorrendben és politikai súlyosságban első háborús főbűnös anyagának. Így ezek az ítélet indoklásából is kimaradtak. Az is lehetett volna valósabb és jellemzőbb, ami – egyes részkérdésekben – belekerült.

Így van ez Horthynak 1941. június 28-án – a Szovjetunió elleni hadba lépést követő napján – Hitlerhez írt levelével, amit Bárdossy nem ellenjegyzett, de előttem ma már kétségtelenül világos, hogy ő fogalmazta. Felidézem az ítéletből Horthy levelének egyes részleteit.

„Kegyelmes Uram!

Bensőséges köszönettel vettem . . . június 21-i levelét. Az Oroszország elleni háború híre az egész magyar nemzetben a legőszintébb elégtételt és öröm érzetét keltette.

Biztosíthatom . . ., hogy teljes mértékben méltányoljuk az okokat, amelyek erre a lépésre késztették és hogy szilárd a meggyőződésünk, hogy ez a küzdelem az egész európai kultúra és civilizáció megmentésére feltétlenül szükséges.

Tudjuk, hogy ez a háború Németország és szövetségesei részére győzelemmel fog végződni.

A nagy küzdelem . . . a bolsevizmussal szemben, . . . ez ellen az ázsiai veszély ellen . . . nem csupán a magyar nemzetet, hanem Európát, Kegyelmes Urammal szemben örök hálára kötelezi.

A szolidaritás szellemében kormányom közvetlenül a szovjetorosz háború kezdete után megszakította a diplomáciai összeköttetést a szovjetorosz kormánnyal és amikor a szovjetorosz légierő magyar terület felett ismételten orvul bombatámadásokat intézett, elrendeltem a hadiállapot kimondását Oroszországgal.

Boldognak érzem magam, hogy fegyvereink vállvetve a dicsőséges és győzedelmes német sereggel résztvesznek a kommunista veszélyfészek elpusztítására és kultúránk fenntartására irányuló kereszteshadjáratban . . ."

Ezt a levelet Szombathelyi Ferenc vezérezredes vitte Hitlerhez azután, hogy az ún. magyar gyorshadtest már átlépte a magyar–szovjet határt. A hadiállapot kimondásánál több történt. A levél ismertetése után Bárdossy a tárgyaláson elmondta, hogy a szovjet bombatámadások hallatára a kormányzó kijelentette: „Lesülne az arcomról a bőr, ha kimaradnék ebből a háborúból."

Nyugdíjazás utáni levéltári kutatásaim során meglepő újabb bizonyítékot találtam. Ez az új dokumentum egy nyolcadrét papírszelet, amelyen Bárdossy az 1941. június 27-i parlamenti ügyrenden kívüli tragikus következményű bejelentését fogalmazta meg. Ennek eredeti, géppel írt szövege a következő: „A Magyar Távirati Iroda jelenti: Az orosz haderőnek ma délelőtt magyar terület ellen intézett ismételt népjogellenes légi támadásai következtében Ma-

gyarország a Szovjetunióval magát hadiállapotban levőnek tekinti." Ezt az eredeti gépírásos szöveget Bárdossy saját kézírásával[127] a következőképpen módosította: „A szovjet légi haderőnek csütörtök délelőtt magyar terület ellen ismételt népjogellenes támadásai következtében Magyarország a hadiállapotot a Szovjetunióval beállottnak tekinti." Parlamenti bejelentésének az országgyűlési naplóból kiírt, illetve az MTI által szó szerint kiadott szövege pedig az alábbi:

„Rövid bejelentést szeretnék tenni. A Ház elnöke méltó szavakkal bélyegezte meg a szovjet népjogellenes és minősíthetetlen támadását. A magyar királyi kormány megállapítja, hogy a támadások következtében Magyarország és a Szovjetunió között a hadiállapot beállt. A magyar haderő a megfelelő megtorló intézkedéseket meg fogja tenni."

Bárdossy László tehát háromféleképpen igyekezett diplomáciai formába önteni a szovjet elleni hadüzenetet; az eredeti formában „Magyarország a Szovjetunióval magát hadiállapotban levőnek tekinti"; ceruzával történt saját kezű javítása szerint „Magyarország a hadiállapotot a Szovjetunióval beállottnak tekinti", végül napirend előtti felszólalásában konstatálta, hogy „Magyarország és a Szovjetunió között a hadiállapot beállt".

Előző nap, június 26-án a belügyminiszter ellenvéleményével szemben a minisztertanács szótöbbséggel – ítéleti

[127] Fischof Hanna grafológus, törvényszéki szakértő annak idején minden háborús főbűnös kézírásáról véleményt adott. Bárdossyról a következőt: „Magas intelligenciájú, nagy műveltségű, éles eszű, igen kvalitásos ember. Nem mindennapi írás. Rengeteg szépérzékről, formaérzékről tanúskodik. Szellemes, élénk ember, de magán viseli az őszinteség hiányának és zárkózottságának az ismérveit."

ténymegállapításunk szerint – „elhatározta, hogy a retorzió mellett egyidejűleg a hadiállapot beálltát is deklarálni kell". Június 27-én a magyar légierők már intéztek is megtorló támadást szovjet katonai célpontok ellen. Bárdossy a minisztertanács döntését nyomban telefonon jelentette Horthynak, aki ezt követően másnap írta meg idézett levelét. Ennek a feljegyzésnek az ismeretében tisztázni kellett volna, vajon vádlott milyen jelentőséget tulajdonított a hadüzenet stílusbeli finomításának, de legfőképpen azt, hogy az eredeti fogalmazásából miért hiányzott a megtorló intézkedések bejelentése, s legvégül, hogy a minisztertanács által jónak látott „visszavágás" (Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter megfogalmazása) helyett miként határozta el magát a megtorló intézkedések megtételének bejelentésére, sőt megtételére.

Az újonnan előkerült dokumentum ismeretében merült fel bennem a gyanú, hogy a Hitlerhez írt kormányzói levél szerzője is Bárdossy volt.

Az 1941. november 12-i országgyűlési beszédének, valamint az általa ellenjegyzett 1941. április 10-i kormányzói kiáltványnak tartalmi azonossága nyilvánvaló – azonos szerzőtől származnak. A Bárdossy által ellenjegyzett kormányzói kiáltvány, illetve a Hitlerhez kormányfői ellenjegyzés nélkül küldött levél nem csak stílusában egyezik, hanem legjellemzőbb állításaiban is azonosak egymással. A megfogalmazások alkotmánysértők, diktátori kijelentések, s ezekhez logikusan kapcsolódik Bárdossy napirenden kívüli átfogalmazott bejelentése a hadiállapot beálltáról a parlamentben.

Horthy saját személyében való felelősségvállalása saját hivatali környezetéből nem származhatott, sem Keresztes-

Fischer Lajostól, sem Abrózytól.[128] Az alkotmánysértő felelősségvállalásra[129] Horthy környezete hamarosan rájött. Következménye az lett, hogy Bárdossy 1941. október 23-án a Ház ülésén bejelentette, hogy utólagos hozzájárulást kér „... a Magyarországra kényszerített háborúnak az ország határain túl szükségszerűen bekövetkezett alkalmazása iránt". Hozzájárultak ... Bárdossy a „Blitzkrieg" elhúzódása közepette megtanulta a közjogot, talán Horthy is ...

Ami Bárdossy háborús felelősségét illeti, arra még egy – a tárgyaláskor nem ismert – szituáció jellemző. A Külügyminisztérium Igazoló Bizottsága, amelynek elnöke a Bárdossy-per politikai ügyésze, dr. Szalai Sándor volt, 1945. november 7-én tárgyalta dr. Jungerth Arnóthy Mihály rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter igazolási ügyét. Az ügyben kihallgatott Sebestyén Pál, minisztériumi osztályfőnök elmondta, hogy 1944. október 7-én Hennyey külügyminiszter magához hívatta, s Csopey Dénes (a Külügyminisztérium Politikai Osztályának vezetője) jelenlétében közölte vele: „... a magyar kormány elhatározta, hogy fegyverszünetet kér ...", s azt kérdezte Sebestyéntől, hogy ezt milyen módon teheti meg. A válasz így hangzott: „... Két út lehetséges: vagy parlamentert küldenek vagy valamely semleges kormányt kérnek fel a közvetítésre." Sebestyén két tervezetet készített Hennyey megbízásából, de Csopey (akit a magyar kormány 1947. június 19-én megfosztott magyar állampolgárságától) elment Bárdossyhoz, és ezt közölte vele. A volt miniszterelnök nyomban kihallgatást kért Horthytól, de a látogatást a bekövetkező történelmi események túlhaladták. Utassy eredménytelen deszki útja után Horthy a proklamációt választotta.

Amikor sakkjátékosként ezeket az elmaradt – és nem kihagyott – lépéseket újra elemzem, ismételten meg kell állapítanom, hogy Bárdossy már a kezdéskor több figurával játszott a sakktáblán mint a népbíróság. Nálunk a szabályok szerint leghatékonyabb bábuk hiányoztak, s ezek nélkül nem is lehetett volna a játszmát – a főtárgyalást – elkezdeni, csupán az az előnyünk volt meg, hogy bármikor felboríthattuk a táblát. Nem tettük, végigjátszottuk a játszmát, amit csak negatív példaként lehet emlegetni az igazságszolgáltatás történetében, de elhallgatni nem.[130]

Bárdossy a tárgyaláson a jelenlétében kihallgatott terhelő tanúk személyét és vallomását igyekezett éppen úgy semmibe venni, mint a legsúlyosabb okirati bizonyítékokat. Személyeskedéseket is megengedett magának.

A minisztertanácsok állandó jegyzője – hivatali állásánál

[128] Keresztes-Fischer Lajos vezérezredes a Kormányzó Katonai Irodájának, míg Ambrózy Gyula a kabinetirodának a főnöke volt.

[129] A tudományos kutatások ma már nem osztják a dr. Major-tanács azon alapállását, amely Bárdossyt abban is alkotmány- és törvényellenesen elmarasztalta, miszerint az 1920:I. tc. előírásával ellentétben a parlament megkérdezése nélkül hirdetett hadiállapotot a Szovjetunió ellen, és a hadsereget az ország határain kívülre vezényeltette. Ebben a felelős elsősorban Horthy volt, s csak utána Bárdossy. 1941-ben érvényben volt az 1920:XVII. tc. is, amely oldotta az I. tc. tiltó rendelkezését, és közvetlen veszélyeztetettség esetén lehetővé tette, hogy a kormányzó a nemzet(ország)gyűlés megkérdezése nélkül a hadsereget a határokon kívülre is vezényelheti, s a parlament véleményét ilyen esetben utólag kellett kikérni! E megállapításaink Bárdossy ítéletének jogosságát, megalapozottságát nem csökkentik.

[130] Dr. Major önkritikájához hozzá kell tennünk, hogy a probléma főleg abból fakadt, hogy mind a népbíróság, mind a hatalom – elmerülve a részletekben – nem a lényeges kérdésekre összpontosított.

fogva – Bárcziházi Bárczy István, 15 éven át miniszterelnökségi államtitkár volt, aki a Szovjetunió elleni hadiállapot kimondása, illetve az USA-val fennállott diplomáciai viszony megszakítása, a szolidaritás minisztertanácsi értelmezése kapcsán került ellentétbe Bárdossyval. A volt miniszterelnök azzal intette le a neki ellentmondó Bárczyt, hogy a minisztertanácsi üléseken Bárczy jegyzőkönyvvezetés helyett ákombákomokat rajzolt, s neki, Bárdossynak kellett helyette elkészíteni a jegyzőkönyveket. A jegyző viszont azt bizonyította rá a vádlottra, hogy a helyes tartalmú jegyzőkönyveket utólag a miniszterelnök a saját szájíze szerint módosította.

Szombathelyi Ferenc, a vezérkar volt főnöke megerősítette azt az állítását, hogy Bárdossy az újvidéki és a zsablyai eseményekről csak utólag szerzett tudomást, s a történtek, illetve a felelősség kivizsgálására utasította őt. Neki azonban Feketehalmy-Czeydner altábornagy hamis jelentést tett.[131] Bárdossynak Szombathelyi vallomása – egyedül az egész bizonyítási eljárásban – teljes megelégedésére szolgált. Én viszont kénytelen voltam megállapítani, hogy a Szombathelyi főnöksége alatt működött katonai különbíróság – kétezer kilométerrel a front mögött hadra kelt seregbeli eljárásban – hozott halálos ítéleteket, többek között Schönherz Zoltán és Borkanyuk ellen. Ennek a bíróságnak a felállítása pedig a Bárdossy által aláírt miniszterelnöki

[131] Feketehalmy-Czeydner Ferenc, volt vezérezredest a Budapesti Népbíróság 1946. május 22-én halálra ítélte. A NOT 1948. szeptember 6-án hatályon kívül helyezte az ítéletet, s az eljárást megszüntette, mert 1946. november 6-án a jugoszláv hatóságok a kikért volt vezérezredesen végrehajtották a kötél általi halálos ítéletet.

rendelettel történt. Bárdossy azt állította, hogy a különbíróság létrehozását a vezérkar főnöke, Werth szorgalmazta, s ez elől ő nem tudott kitérni. Szombathelyi mindössze annyit jegyzett meg, hogy ő már készen kapta ezt a katonai bíróságot, s az 1944. március után, az ő eltávolítása után is tovább működött.

A bizonyítási eljárást a perbeszédek követték. A népügyész rövid felszólalást tartott, s fenntartotta az újvidéki vérengzés miatt Bárdossy ellen emelt vádját emberek törvénytelen kivégzése címén. A politikai ügyész megalapozott, magas nívójú beszédében történelmi visszapillantással élt az ellenforradalmi kurzus kezdetétől a felvidéki területek visszacsatolásán át a második világháborúba való belesodródásunkig és az 1944. március 19-i eseményekig. Politikai érvelése szociáldemokrata beállítású volt, s egy kivétellel megfelelt véleményemnek. Ez pedig az a megállapítása volt, hogy Teleki csak öngyilkosságának köszönhette azt, hogy nem került népbíróság elé. Érveinek felsorakoztatásában azonban nem szakíthattam meg.

A védelem politikai kényszerhelyzetre, jóhiszeműségre hivatkozott. Nívóját nem bírálhatom, mert megoldhatatlan feladatra vállalkozott. A „nullum crimen sine lege" kifogással nem érvelt.

Végül Bárdossy László következett, az utolsó szó jogán. Igyekezett feltenni a koronát eddigi tárgyalási magatartására, és nekem a rádió által is közvetített sziporkázásait ellensúlyoznom kellett. Bárdossy László felismerte, hogy csak döntő drámai ellenponttal, a revízió kérdésével tud politikai propagandaeredményt elérni, a tárgyalótermen kívüli közvéleményt maga mellé állítani. Az eredményes revíziós politika helyesléséhez ragaszkodott, én viszont újból

és újból a háborús pusztulás és pusztítás eredményeit állítottam vele szembe. „Arról beszéljen – szakítottam félbe –, eszébe jutott-e egy évvel előbb Kolozsvárott tartott beszéde, amikor jelentést kapott a doni katasztrófáról? Gondolt-e Bajcsy-Zsilinszky levelére 1944. március 19-én, amikor Szombathelyen biztonságban élve hallotta a németek bevonulásának hírét? Ön otthon meghúzta magát, míg Bajcsy-Zsilinszky egyedül fogott fegyvert a német pribékekre . . .” Ez a szópárbaj tán félórát tartott, mikor Bárdossy megunta a vetélkedést, legyintett és „. . . hát akkor hulljon ez is a semmi kosarába . . .” végső szavakkal leült, és megtörölte homlokát. Ez a „semmi kosara” is tipikus, Bárdossyra jellemző parádriposzt volt. Emlékezetemben kitörölhetetlenül megmaradt. Megjegyzésének közvetlen előzménye az volt, hogy Bárdossy „parádés” fogalmazásban azt fejtegette, hogy az orosz csapatok másodízben tesznek látogatást Magyarországon. Először 1849-ben taposták el a nemzeti szabadságharcot, másodszor pedig most. Félbeszakítottam, s felszólítottam, magyarázza meg a kettő közötti különbséget. Ő nem kívánt magyarázatot adni, helyette én bocsátkoztam fejtegetésbe: „. . . 1849-ben a cár a németek elleni szabadságharcunkat tiporta el, most viszont az orosz nép az ő szabadságuk ellen a németekkel együtt intézett agressziónkat verte szét, és adta vissza látogatásunkat. Mi adtuk le odakinn a névjegyünket, és ehhez Ön adta ki a marsrutát.” Ezzel azonban nem fejeződött be Bárdossy utolsó nyilvános politikai szereplése, illetve lelépése.

A perbeszédek után másnap hirdetett ítéletet a népbíróság. Előtte tanácsjegyzőnk bejelentette, hogy a védelem bizalmas közlése szerint Bárdossy nem fog a halálos ítélet ellen sem jogorvoslattal, sem kegyelmi kérelemmel élni.

Nekem ez nem okozott meglepetést, de problémát sem.[132] Ha a vádlott nem él ezzel a jogával, a védelemnek nem tilthatja meg a kegyelem kérelmezését. Nem kétlem, hogy ezt Bárdossy jól tudta, mindenesetre bekérettem a népügyészt, és megállapodtunk abban, hogy ő a délvidéki gyilkosságokban való részvétel alóli felmentés miatt fellebbez. Nem kívántunk ugyanis az első háborús főbűnös ügyében első fokon jogerős ítéletet hozni. Az újvidéki ügyön kívül viszont minden más vádpontban bűnösnek találtuk a vádlottat. Az ítéleti indoklást röviden összefoglalva adtam elő. Befejezése után kioktattam a vádlottat perorvoslati jogaira, majd felkértem az ügyészeket, nyilatkozzanak, kívánnak-e az ítélet ellen jogorvoslattal élni? Mindketten fellebbeztek a vádlott részbeni felmentése miatt. Majd Bárdossyt kérdeztem meg, hogy nem kíván-e védőjével tárgyalni saját nyilatkozatának megtétele előtt? „Nem kívánok – felelte és így folytatta –, az ítéletet tudomásul veszem, az ellen fellebbezéssel nem élek, kegyelmi kérelmet nem terjesztek elő, szíveskedjenek az ítéletet haladéktalanul végrehajtani.” A hallgatóság felmorajlott, én viszont biztosítottam Bárdossyt, hogy az ítélet nem jogerős, mert hallhatta a vád képviselőinek fellebbezését. Ő azonban a nagyobb hatás kedvéért nem hagyta magát megzavarni, s így folytatta: „De akárhogyan legyen is, nem védekezem, mert az a meggyőződésem, hogy ez után a szörnyű vihar után, amely annyi fiatal életet tört össze, annyi családot szórt szét, annyi értéket pusztított el, valóban nincs jelentősége annak: hogyan alakul a sorsuk, és mi lesz azokkal,

[132] A későbbiekben egyedül Jány Gusztáv nem kért kegyelmet a halálra ítélt háborús főbűnösök közül.

akiket most itt felelősségre akarnak vonni. Ma nincs fontos más, csak a béke . . ." Félbeszakítottam, mert drámai hatást ért el, de ezt nem tűrhettem. Megkérdeztem tőle: „Vállalja-e a felelősséget és az áldozatot a nyilasok által elkövetett tömeggyilkosságokért is?" A vádlott legyintett, még egy pár megkapó gondolatot mondott, s azzal fejezte be, hogy . . . kérem teljesítsék Önök a kötelességüket!" A védelem viszont kötelességszerűen kegyelmi kérvényt terjesztett elő, és fenntartotta a semmisségi okot is. Én kihirdettem, hogy az ítélet nem jogerős, az iratokat a fellebbezés indokolására nyitva álló határidő lejárta után felterjesztjük a NOT-hoz, a tanács pedig kegyelmi tanácskozásra vonul vissza.

Ez volt Bárdossy utolsó nyilvános szereplése az ítélet végrehajtásáig. A másodfokú tárgyalás a parlament egyik ép állapotban maradt kongresszusi termében, a közönség kizárásával, csak a sajtó nyilvánossága előtt zajlott le. Az újságok a tárgyalás menetéről nem írtak, csak annak napját és az ítéletet közölték, pedig lett volna miről tudósítaniuk. Dr. Berend Béla az első fokon korrektnek tűnt védő ugyanis nem kis meglepetést okozott a bíráknak. Abszolút hatályon kívül helyezési okként azt kifogásolta semmisségi panaszában, hogy védence ügyében ítélkező népbírósági tanács nem volt törvényesen megalakítva, mert a tanácselnöknek (nekem) nem volt egységes bírói és ügyvédi, hanem csak hivatásos hadbírói képesítése. Ezt az első fokú tárgyalás megnyitásakor nem kifogásolta. Most viszont, amennyiben panaszának a NOT helyt adott volna, akkor a Bárdossy-per megismétlésén túl az egész eddigi működésem is bűncselekménynek minősül, sőt a Rotyis–Szívós-ítélet pedig emberek törvénytelen kivégzése címén háborús

bűntettnek (mert 1945 februárjában még folyt a második világháború). Tehát nemcsak a volt miniszterelnök elleni per diszkreditálása merült fel, annál jóval több. Ez a sötét politikai mesterkedés azonban nem vezetett eredményre. A Szakszervezeti Tanács Büntetőjogi Bizottsága ebben a kérdésben is állást foglalt. Az 1945:VII. tc. 42. §-ának a fogalmazására hivatkozott, mely szerint „. . . az igazságügyminiszter minden tanács mellé szakképzett tanácsvezető bírót és helyettes bírót jelöl ki". Ez a szakképesítés pedig nem szűkíthető le az egységes bírói és ügyvédi vizsgára, a hivatásos hadbírói vizsga megfelelő képesítést jelent. A Népbíróságok Országos Tanácsa is így döntött, helybenhagyva a kötél általi halálbüntetést. A védő által ismételten előterjesztett kegyelmi kérelem a Nemzeti Főtanács elé került, amely elutasította.[133] Az iratok 1946. január 9-én érkeztek vissza a Budapesti Népbíróságra. A tanácsomat összehívtam, és az elénk állított Bárdossy előtt kihirdettem a kegyelmi kérelmet elutasító határozatot, s azt is közöltem vele, hogy az ítéletet másnap reggel fogják végrehajtani. A volt miniszterelnök tudomásul vette közlésemet, és a következő kijelentéssel távozott: „Hála Istennek, vége lesz ennek a komédiának." Bárdossy megint elérte célját, a hatás nem maradt el.[134]

A kivégzésnél személyesen nem kívántam jelen lenni, s helyettesként dr. Molnár László tanácselnököt küldtem, aki Murayék kivégzésénél is képviselt. Nem sokkal a ki-

[133] A Nemzeti Főtanács tagjai Nagy Ferenc, Rajk László, Szabó Pál, Szeder Ferenc és Varga Béla voltak.

[134] A Világ című politikai napilap, valamint a kisgazdák szócsöve, a Kis Újság is, a kivégzés napján megindító hangú beszámolót közölt Bárdossy utolsó, siralomházi napjáról, 1946. január 10-én.

végzés előtt, reggel kaptam kézhez – már a hivatalban – a hivatalos értesítést, hogy a Nemzeti Főtanács a végrehajtás módját kegyelmi jogkörében golyóra változtatta. Ezt dr. Molnár csak a vesztőhelyen közölhette Bárdossyval. A kivégzésre belépőjegyeket adott ki a Budapesti Népügyészség, a börtönudvar megtelt. Dr. Nagy Károly, a helyettesem és a népfőügyész, dr. Szücs János társaságában dolgozószobámban azt találgattuk, mi történhetett éjjel. Nem ismertük a Nemzeti Főtanács ügyrendjét, azt, hogy hány tagjának kell részt venni a döntésben, milyen szótöbbség kell a határozathozatalhoz, és miként lehetséges a már meghozott határozat módosítása. Vitatkozásunkat az udvarról felcsattanó sortűz zavarta meg, amit hosszú hangzavar követett. Azt is ki tudtuk venni, hogy a sortüzet még egy lövés követte. Tizenöt perc múlva dr. Molnár átadta nekem az ítéletvégrehajtási jegyzőkönyvet. Jelentette, hogy a halálra ítélt nem engedte a szemét bekötni, s amikor a puskacsövek közelről rámeredtek, azt kiáltotta:: „. . . Isten mentse meg az országot ezektől . . .". Nem fejezhette be. A földön vonaglő testbe a börtönparancsnok közvetlen közelről pisztolyából még belelőtt. Dr. Molnár még be sem fejezte referálását, amikor titkárnőm jelentette, hogy özvegy Bárdossy Lászlóné kíván velem beszélni. Másodpercekig hallgattunk a felindult hangú bejelentés után. Eszembe jutott, hogy tárgyalási tudósításában a Magyar Nemzet azt írta, hogy „vannak pillanatok, amikor a párbeszéd a népbíróság elnöke és az elsőszámú háborús bűnös között eléri a szophoklészi drámák végzetszerűségét és olthatatlan izgalmát". Úgy éreztem, hogy ez a látogatás egy ilyen görög drámai befejezés tartozéka csakhogy a nyilvánosság teljes kizárásával. Dr. Nagy Károly és a népfőügyész ellenezték a négyszemközti találkozást, de én úgy találtam, hogy ez a helyénvaló. Eltávoztak, s belépett az özvegy. Szemben állt velem, biccentett, én meghajoltam és hellyel kínáltam, hiába.

– Férjem kívánsága volt – közölte –, hogyha már mindennek vége, még egyszer köszönjem meg magának azt az emberi magatartást, amivel maga velünk – férjemmel és velem – a tárgyaláson kívül viselkedett. Ennek most eleget tettem. Két dolgot kell még kérdeznem magától. Az első: honnan jött ez a nem várt kegyelmi gesztus, kötél helyett golyó?

– A kegyelmezési jogot a Nemzeti Főtanács gyakorolja – válaszoltam.

– Kikből áll ez? – kérdezte az özvegy.

– A koalíciós pártok megválasztott kiküldötteiből, nevüket a sajtó is közölte.

– Az képtelenség – jelentette ki Bárdossyné –, hogy ezek az urak egyhangúlag változtatták meg előző napi döntésüket. Ez pedig azt jelenti, hogy már férjem kivégzésének a módja is alkalmas volt arra, hogy megzavarja a koalíciós pártok közös véleményének kialakítását. Mi lesz, ha nehezebb problémákról kell majd dönteni? Végül mondja meg, kérem, maga miért nem volt odalenn az udvaron, férjem kivégzésénél?

Ez a kérdés a kivégzett miniszterelnök tárgyalási stílusában hangzott el, a válaszom is ilyen volt.

– Honnan tudja? – kérdeztem előbb.

– Mert én végignéztem férjem halálát az egyik ablakból. Maga viszont, akiről kinn, Németországban tudtuk, hogy az ostrom alatt a lámpavasra aggatta elítéltjeit, ezt az elítéltjét miért nem tisztelte meg jelenlétével?

– Azért – feleltem –, mert nem óhajtottam részt venni az utolsó percig tartó komédiázásában. Tegnapi megnyilatkozása a „komédiáról" elégséges ok volt a távolmaradásomhoz. Tudtam, hogy az utolsó pillanatra is tartogat valami meglepetést. Ehhez én nem statisztáltam.

Bárdossyné könnyekkel küzdött, emberileg végtelenül sajnáltam, sőt csodáltam, de közölnöm kellett vele a népbíróság álláspontját, ami történelmi távlatból helyesnek bizonyult.

– Maga szerint – kérdezte – a férjem komédiázott maguknak?

– Igen. A közvélemény előtt a revízió mártírját akarta a háborús bűnösség elismerése helyett alakítani, még a halálával is. Holott ő a jogos magyar revíziós követeléseknek nem a mártírja, hanem a gyilkosa volt. Teleki politikájának folytatásával, négy évi náci megszállás után a győztesek oldalára kerülhettünk volna.

Az özvegy végleg elvesztette nyugalmát.

– Ki hiszi ezt az elmúlt évek tapasztalatai után? Hiába lettünk volna a német agresszió áldozatai, a kellő időben történt kiugrás ellenében Románia megtartotta volna egész Erdélyt, Csehszlovákia pedig visszakapta volna a Felvidéket. A diplomáciában nincsenek hosszú lejáratú ígéretek, csak in rebus sic stantibus van. Ahogy a férjem mondta a tárgyaláson.

Igyekeztem véget vetni a rám erőszakolt beszélgetésnek. Megkérdeztem:

– Tehetek-e érdekében valamit?

Bárdossyné megtörölte szemét zsebkendőjével, pillanatok alatt visszaerőszakolta magára külső nyugalmát, és így szólt:

– Igen. A minisztériumban megígérték, hogy kiadják férjem holttestét, és én temethetem el. Kérem intézkedjen, hogy ez minél előbb megtörténjen.

Megígértem, ő pedig eltávozott. A tetemet még aznap megkapta. Szombathelyen temettette el, aztán öngyilkosságot követett el. Mellékes, de nincs okom elhallgatni, hogy ismeretlen kődobálók beverték az ablakaimat.

Így folyt le az első háborús főbűnös tárgyalása. Tárgyalásvezetésemről önbírálatot mondtam, a hiányosságokért felelős tényezőket is megbíráltam. Felelevenítettem a SZEB angol urainak lesújtó véleményét és riposztomat, melyre tisztelgés nélkül otthagyták a pástot. Ez nem volt sportszerű. Van azonban egy kritika, amely – ha az irat el nem porlik – örökre megmarad a levéltárban. Ez Szálasi Ferencé. A nyilaskeresztes mozgalom vezére naplót vezetett már a szegedi Csillag börtönben is. Naplóírói készségének gyakorlását Péter Gáborék sem korlátozták – itt az Andrássy út 60-ban írt naplójának 1945. október 30-án[135] bejegyzéséből idézek pár gondolatot.

„Ma volt az első tárgyalás a háborús bűnösök kérdésében. Vádlott Bárdossy László v. miniszterelnök. Tárgyalás a Zeneakadémián. Fél ház, mérsékelt érdeklődés. Mint tanút hallgattak ki. De úgy viselkedtek velem szemben, mint vádlottal. Rajtam próbálták ki szellemességüket. Újra kereszteltek; a hallgatóságból elneveztek: Gyilkos! Áruló! Akasztófáravaló! Gazember, piszok és így tovább, de csak gyéren, a közönség között már előre szétszórt egyesek, legalábbis ez az érzésem. A közönség nagy része nem érezte

[135] A teljes 1945. október 30-i naplóbejegyzést közli Zinner Tibor–Róna Péter i. m. II. k. 269–270. p.

a tárgyalás komolyságát. Rendes tanúvallomásról szó sem lehetett. Mindég közbevágott a népbíróság elnöke, valamilyen megjegyzéssel. Benyomásom: véleményem lesújtó. A tárgyalás menete mélyen sérti a magyar nemzet tekintélyét és méltóságát. Ez tényleg népbíróság, de a lynchbíróság értelmében és nem abban, ahogy a népbíróságot tényleg elképzelték. Ha így fog ez tovább folytatódni, úgy a bírósági tárgyalásból komolytalan előadás lesz, amelyen a vádlottól kezdve mindenki mulatni fog, csak Nemzetünk fog sírni. Még azt sem mondták meg, Bárdossy tulajdonképpen mivel van vádolva. A ma történtek alapján boldogabban megyek a bitófa alá, ha kell . .[136] Vajon nem gondolt a népbíróság arra, hogy mit fog ugyan a külföld a mai tárgyaláshoz szólni, amely külföld egészen biztosan elküldte megfigyelőit a mai napon is. Úgy gondolja talán a népbíróság elnöke, hogy az ilyen perrendtartással elő fogja segíteni Magyarország elismerését a felé a külföld felé, amelynek a magyar kormány elismerésére tett lépése életérdeke a magyar nemzetnek? Gondolja az illető, hogy a mai nap elősegítette, hogy a külföld rokonszenvét Magyarország felé fordítsa? Vagy a magyar kormány egyáltalában nem is akarja, hogy Oroszország kivételével bárki és (bármely) kormány elismerje? Nagyon furcsa dolgok mindezek . . ."

Szálasi feljegyzéséhez még annyit, hogy a bejegyzést nem sokkal követte a nemzetgyűlési választás. Az Imrédy-tárgyalásról később írt feljegyzését – amelyet szintén ismertet-

[136] Jellemző Szálasira, hogy dr. Jankó első fokon jogerőre emelkedett ítélete ellen több mint 30 oldalon terjesztette elő kegyelmi kérvényét. Azért annyira boldogan nem ment.

ni fogok – már a kisgazdapárti abszolút többség ismeretében írta.

A Bárdossy-per jogkérdéseinek ismertetése előtt helyénvaló két „tanúvallomással" foglalkozni, amelyekről többen a kassai bombázás tisztázatlan körülményeinek a bizonyítékaként tesznek említést. Krudy Ádám repülő századosnak Bárdossyhoz intézett állítólagos jelentésével és levelével, aki a kassai reptér parancsnokaként megállapította, hogy a bombázást német gyártmányú Heinkel 111-es kétmotoros gépek hajtották végre, amelyek szárnyaikon a tengelyhatalmak sárga jelzését viselték. Ezt a tényt Krudy „géptávírón nyomban jelentette Bárdossynak", majd a jelentést levélben is megismételte, de a miniszterelnök figyelmeztette, hogy hallgasson, ellenkező esetben ugyanis „ez számodra súlyos következményekkel járhat".[137] Sem a jelentés, sem a levél nem került a per anyagába. Mi több, Krudy sem tett tanúvallomást, holott az 1945–1947-es években Magyarországon kellett tartózkodnia, mert megkapta a Szabadságrend bronz fokozatát.[138] Ha Krudy nyugatról érkezett haza, akkor a szűrőtáborok valamelyikében el kellett beszélgetnie a HM Katonapolitikai Osztályának szakértőivel, akik pontosan tudták, hogy a kritikus időben Kassán teljesített szolgálatot. Ez sem történt meg.

A Bárdossynak géptávírón történt jelentéstétel pedig objektíve kizárt, mert a repülőtereknek csak a Légierők

[137] Krudy a hadtestparancsnokságnak jelentett, s utána írt Bárdossynak. Karsai Elek i. m. 45. p.

[138] Az 1950-es évek elején megjelent egyik Magyar Közlönyben viszont már azt olvashatta dr. Major Ákos, hogy az Elnöki Tanács ezt a kitüntetést megvonta tőle.

Parancsnoksága központjához volt Hughes-géptávíró kapcsolata. Ezen át pedig csak a szolgálati út betartásával, a légierők parancsnokának jelenthetett, az pedig a vezérkar főnökének, s onnan csak a honvédelmi miniszternek a közvetítésével juthatott a szolgálati út bonyolultsága miatt az országgyűlésen történt napirend előtti nyilatkozat megtételéig Bárdossyhoz. Így egyértelmű, hogy Bárdossy nem a Krudy-jelentés ismeretében tette a háborúba történő sodródásunkat eredményező bejelentést. Miután Bárdossy diplomataegyéniségét módomban volt kellően megismerni, kizártnak tartom, hogy Krudyt utólag írásban figyelmeztette volna a hallgatásra.[139]

Másutt az áll, hogy Krudy a támadás után a kassai VIII. hadtest parancsnokának jelentette, hogy a várost „támadó gépek német hadigépek voltak". Dr. Tarnay István külügyminisztériumi titkár 1945. október 13-án készült népügyészségi tanúvallomása azt tartalmazza, hogy a német gépek szovjet felségjelet viseltek.[140] Mindháromféle beállítás külön-külön megcáfolja egymást.

Érdekesebbnek tűnik egy másik repülőtiszt, vitéz Csekme Béla esetleges szerepe, akinek 1939-es haditettéről már beszámoltam. Az előbb említett dr. Tarnay, aki az 1944 októberében Moszkvában tárgyaló fegyverszüneti bizottság titkára volt, az odakint kezébe került diplomáciai iratból azt olvasta, hogy a kassai bombázást egy „Csekmek" nevű magyar pilóta hajtotta végre szovjet jelzéssel átfestett német repülőgépen. Nem szolgál a Budapesti Népügyészség

[139] A levélből – forrás megjelölése nélkül – részleteket közöl Karsai Elek i. m. 45. p.

[140] Közli Zinner Tibor–Róna Péter i. m. I. k. 195. p.

dicsőségére, hogy ez a vallomás sem került a népbírák elé, sőt a tárgyaláson kívül sem hallottam róla. Pedig ennek a vonalnak döntő jelentősége lehetett. Amikor ugyanis dr. Tarnay idézett vallomásában „Csekmek" nevét negyedszázad múltán olvastam, nem volt kétségem, hogy Csekmével azonos. Az is nyomban eszembe jutott, hogy később, 1940-től már nem találkoztunk, és nem is hallottam róla. Ezért érdekelt volna, hogy 1940-től milyen beosztásban szolgált Csekme, különösen a második világháború alatt. A repülődandár kötelékében semmiképp. Ez az elmulasztott kézenfekvő bizonyítási lehetőség annál súlyosabban érint, mert akkori hivatalom mellett ugyanazon az emeleten, az épület másik oldalán dolgozó népügyész íróasztalában lapult a megoldás kulcsa: ki kellett volna kérni Csekme Bélát a szövetségesektől. Nyugatról hozták vissza a légierők nyilas parancsnokát, Keksz Edgár ezredest és a nyilas államtitkár Mosonyi Géza nyugalmazott repülő őrnagyot is. Ezek azonban jelentéktelen figurák voltak Csekme Béla mellett. Mindez azért maradt el, mert a népügyész nem referált erről a népügyészség vezetőjének, aki ismerte a légierőknél teljesített szolgálatomat (hiszen tőle kértek rólam jelentést a SZEB-től). Ez a hiány tetőzte be az első háborús főbűnös tárgyalásának bizonyítási negatívumait.

A tárgyalás egyik szünetében dr. Domokos azt mondta dr. Riesnek, hogy nem a lövészárok katonája tehet arról, ha harc közben kifogy a lőszere, hanem a vezérkariak. Nekünk az első fokon ilyen volt a lőszerellátásunk.

Az általam szerkesztett 104 oldalas ítéleti indoklásról sem írhatok nagyobb elismeréssel. Miért volt szükség több mint százoldalas indoklásra? Azért, mert a háborús főbűnösök első tárgyalásai idején dr. Ries még azt forszírozta,

hogy ezek tárgyalási anyaga kötelező iskolai tananyaggá váljon. Emiatt bontottam ki az ítélet történeti szálait 1919-ben, amit a Népbírósági Közlöny „valóságos történelmi tanulmány"-nak minősített.[141]

Mai perspektívából nem lényeges, hogy írásban miként reagáltam a vádlott politikai propagandavédekezésére: indoklásom nem is lehetett volna több, mint a vitathatatlan történeti tényállásoknak az alkalmazandó törvényi tényállásokkal való azonosítása. A háborús és népellenes bűncselekmények ítéleti értékelése előtt hivatkoztam arra is, hogy Bárdossy magyar miniszterelnök létére megszegte az alkotmánybiztosítékokat, az érvényes törvényi rendelkezéseket, az egyéni szabadságot és a tulajdon szentségét. Magatartása így már a miniszterek felelősségéről szóló 1848:III. tc. 32. §-ában incriminált alkotmánysértést is megvalósította. Ám az okfejtésben itt megtorpantam, holott már a tárgyaláson azt kellett volna kifejteni és kiemelni, hogy ezek az alkotmánysértések az ellenforradalmi nemzetgyűlés által törvénybe iktatott és még a népbíráskodás idejében is élő jogot képeztek, mégpedig az 1920:X. tc. 15. §-a szerint hatályos büntetőjogban megszabott legsúlyosabb büntetéssel fenyegetett bűncselekményt valósították meg. Emellett súlyos alkotmánysértés esetében a hazaárulókkal szemben egyébként alkalmazandó teljes vagyonelkobzás is kimondható és az államkincstár teljes kártalanítása. Ezt a rendelkezést az országgyűlés felsőházáról alkotott 1926:XXII. tc. 49. §-a hatályában fenntartotta, a bíróság megalakítására vonatkozó 9. §, valamint a 11–14. §-ok rendelkezéseivel együtt. Eszerint az eredeti parlamenti bíróság helyett „alkotmány-

[141] Népbírósági Közlöny, 1945. december 8. 9. p. A magyar katasztrófa.

védelmi bizottság"-ot kellett alakítani. A tárgyalásra és ítélkezésre három tagú tanács alakult, aminek kuriai, közigazgatási és kívülről való jogászok voltak a tagjai, ez utóbbiak viszont nem lehettek az országgyűlés tagjai. Az eljárás lefolytatása egyébként az 1848-as törvény rendelkezései szerint történt volna. „A bírósági ítélet végérvényes" – az eljárás tehát egyfokú, az államfő kegyelmet nem adhat, az elítélt csak közkegyelemben részesülhet.

Bárdossy a terhére megállapított cselekmények szerint a háborús és népellenes bűntettek mellett halmazatban az 1848:III. tc. 32. § a), b) és c) pontjaiba ütköző, halálbüntetéssel fenyegetett alkotmánysértés bűntetteit is megvalósította, mert az USA-val és a Szovjetunióval az országgyűlés előzetes hozzájárulása nélkül hadiállapotba juttatta az országot, részese volt a hadiállapotnak Jugoszláviával azonos módon történt beálltának is, hozzájárult a magyar honvédségnek közvetlen fenyegető szükség nélkül az ország határain kívüli alkalmazásához, végül pedig miniszterelnökként részt vett a zsidó származású magyar állampolgárok jogegyenlőtlenségét célzó jogszabályok meghozatalában.

Ismétlem, ez a késői okfejtés mit sem változtat azon, hogy Bárdossy László a terhére rótt háborús és népellenes bűntetteket is elkövette. Az azonban novum, hogy az előbb ismertetett jogállapot szerint a Horthy-korszak alkotmányos miniszterei javára – akik utólag háborús és népellenes bűntettnek minősített alkotmánysértést követtek el – a nullum crimen sine lege kifogására nem is volt jogalap, a parlamenti bíráskodás igénylése pedig azért volt részükről alaptalan, mert a saját ellenforradalmi törvényeik módosították az eredeti parlamenti bíráskodást. A háborús főbűnös miniszterek felelősségre vonása idején ismét a nemzet-

gyűlés volt a törvényhozó testület, amely nem helyezte hatályon kívül az alkotmánysértő miniszterek elleni eredeti anyagi jogi büntetőrendelkezéseket, eljárási módosításokra pedig éppúgy joga volt, mint az 1920-as ellenforradalmi nemzetgyűlésnek.

A bevezetőben idéztem Bárdossynak a terhére rótt bűncselekmények szándékosságát tagadó – meglepően nívótlan – fejtegetését. Jeleztem azt is, hogy nem ismerte a magyar alkotmány rendelkezéseit – ezekre a főpecsétőr nem figyelmeztette –, és ezért vállalta a felelősséget. De az után az obligát kérdés után, vajon a törvény nem tudása mentesít-e, ismertetnem kellett volna az 1920:XV. tc. 15. §-án alapuló hatályos büntetőjogi rendelkezéseket, s újból feltenni a kérdést, bűnösnek érzi-e magát az elkövetés idején halállal fenyegetett alkotmánysértés bűntettében? Bárdossy csak igennel vagy nemmel válaszolhatott volna, ellenkező esetben kizökken a revízió hőse pózából, ugyanis saját ellenforradalmi törvényhozásuk megfogalmazása szerint hazaárulónak minősült. Sajnos ez is kimaradt!

Különben Bárdossy csak formainak tartotta bűnösségét. Szerinte, ha az alkotmányos kötelessége szerint a hadüzenetekhez, valamint a hadseregnek az országhatárokon kívüli alkalmazásához az országgyűlés hozzájárulását kikérte volna, az országgyűlés jelentős többséggel azokat megszavazza (erre a lehetőségre a védelem érdemi felszólalása folyamán hivatkozott is), mint ahogy az országgyűlés minden zsidótörvényt megszavazott. Így az alkotmánysértések és a háborúba mind fokozottabb mértékben történt belesodródás között nincs okozati összefüggés. Ez valószínű, de jogi vagy politikai mentségül nem szolgálhat. Az alkotmánysértésnek speciális törvényi tényállása nincs, az eredmény tehát nem

tényelem. A hadiállapotok beálltának és a hadsereg határokon kívüli alkalmazásának a parlament elé terjesztése esetén azonban az ellenzék olyan vitát provokálhatott, amely az eseményeket késleltette, a „nagy szövetségesek" bizalmát megrendítette, s arra a békeszerződéskor hivatkozhattunk volna. Bárdossy tehát a büntetőjogi szankciókkal védett alkotmányjogi garanciákat ugyanúgy tekintette, mint a nemzetközi szerződéseket: in rebus sic stantibus. Csak a parlamenti bíróság hatásköre volt számára mindenkor hatályos!

Mindezek hiánya jogi negatívum, amiért én vagyok a hibás. Annak idején a tárgyalás sokkal biztosabb vezetése mellett az ítéletet írásban is már úgy indokolhattam volna, ami az elkövetéskor élő jog alkalmazásával – a visszaható erejű háborús és népellenes bűntettek eszmei halmazata mellett – kizárja a nullum crimen sine lege kifogást, és ítéletünket megalapozottabbá teszi a Nemzetközi Katonai Törvényszék későbbi ítéletének indoklásánál, ami a bűnösség jogalapjaként csak az elkövetéskor érvényben volt nemzetközi szerződések megsértésére tudott hivatkozni. Robert H. Jackson, az USA nürnbergi fővádlója is felvetette a nullum crimen, a parancsra tettem stb. védekezési lehetőségeket, politikai állásfoglalásának lényege azonban a következő: „El lehet kerülni mindezeket a kelepcéket, ha annak próbakövévé, hogy jogi szempontból vett bűncselekményt mi képez, azokat a körülményeket tesszük, amelyek az amerikai nép lelkiismeretét alapjaiban rendítették meg, és amelyek arra a meggyőződésre vezettek, hogy szabadság- és életfelfogása a náci hatalommal egy világban nem maradhat." Ennek a sajátos álláspontnak valóban semmi köze sincs a klasszikus jogelvekhez.

A másodfokú ítéletből csak egy gondolatot akarok kiragadni. Hangsúlyozásul már mások is kiemelték, hogy „a társadalmi jelenségek okait elsősorban társadalmi tényekben kell keresni. A magyar nép sorsát a második világháború és azt megelőző évek alatt nem egyedül, nem döntően földrajzi helyzete határozta meg, hanem a társadalmi berendezése . . ."

Az első fokú ítéletet a tárgyalási jegyzőkönyvvel együtt a minisztérium nyomdája zöld vászonkötésben, aranybetűs felírással prezentálta nekem. Dr. Rieshez vittem, akinél ott találtam dr. Domokost. Hármasban voltunk, amikor átadtam dr. Riesnek az „opus"-t. Belelapozott, helyenként beleolvasott, köszönettel elfogadta. Amikor összecsapta, megjegyezte: „úgy látom, az ítéleted jobban sikerült a tárgyalásvezetésnél". Erre én azt kérdeztem: „mondd, az adott körülmények között ki tárgyalhatta volna jobban nálam?" Helyette a legfőbb államügyész válaszolt: „Természetesen a miniszter elvtárs." Dr. Ries ezt helyesnek találta, én azonban tovább faggattam: „És utánad?" Ismét dr. Domokos válaszolt, nehogy dr. Ries őt nevezze meg: „Szerintem dr. Töreky vagy dr. Szemák, természetesen azután, hogy az ügynek minden vonatkozását előre tisztázhatták volna. Akkor nem kellett volna rögtönözni a tárgyaláson." Dr. Ries ezzel is egyetértett, azután így folytatta: „Te viszont vérbeli hadbíró voltál." Majd telefonon utasította a törvényelőkészítő osztály vezetőjét, hogy másnapra hozzák le azt a rendelettervezetet, amelyben az igazságügyminiszter elengedi a polgári jogi gyakorlatot azoknak a tényleges hadbíróknak, akik legalább öt évi szolgálatot teljesítettek, így a legrövidebb időn belül megszerezhetem az egységes bírói és ügyvédi képesítést. Ennyit profitáltam a Bárdossy-tárgyalásból.

Talán ebből a beszélgetésből is kitetszik az igazságügyi tárca két munkáspárti vezetőjének a szőrmentén való kapcsolata. Dr. Valentiny távozása után dr. Ries a választásokig felszámolta a jobbratolódást, noha a főosztályok élén, kevés kivétellel egyelőre még a régi – igazolt – vezetők maradtak. A választások után azonban politikai államtitkárként dr. Pfeiffer Zoltán került a minisztériumba, s attól kezdve egy éven át kiéleződött a pártpolitikai harc. Dr. Pfeiffer volt a legfiatalabb, a legrámenősebb, vele szemben dr. Domokos a meg nem alkuvó marxista, míg dr. Ries a kiegyensúlyozó. Ennek az állapotnak a következményei már fél év múlva jelentkeztek.

Dr. Nagy Károly népbírósági tanácsa 1945. november 14–21. között tárgyalta – sorrendben a második háborús főbűnösként – dr. Imrédy Béla volt miniszterelnök bűnügyét, és az utolsó napon hirdetett ítéletet. A tárgyalás a Zeneakadémia nagy hangversenytermében, úgy fogalmazhatnám, hogy nem táblás ház előtt folyt.

Dr. Ries és dr. Domokos társaságában én a második napon jelentem meg hallgatóként a tárgyaláson. Ugyanakkor azonban a tanácsvezető naponta tájékoztatott a perről, és az ott történtekről mindent megtudhattam; az állásfoglalásokat pedig közösen értékeltük ki a tárgyalási napot követően. Dr. Ries annak idején Bárdossyról az egyik szünetben megjegyezte, hogy ez a szürkének vélt eminenciás hófehér frizurájával francia márkinak játssza ki magát. Most viszont megegyeztek dr. Domokossal abban, hogy a népbíróság előtt dr. Imrédy úgy viselkedik, mint egy érettségiző diák a maturán, az anyagból jól felkészült, igyekszik minden kérdésre készségesen válaszolni, de tudja, hogy erre a vizsgára a lehető legrosszabb osztálybizonyítványokat hoz-

ta magával. Védekezésének alapja egy korábbi újságnyilatkozatában fogalmazódott meg: „Kérem, akit elkap a Niagara árja, az csak arra ügyelhet, hogy a víz felett tartsa a fejét." Azt azonban már csak magyarázni igyekezett, hogy miképp került az árba: ha viszont tudta, hogy a zuhatag felé sodródik, akkor miért nem törekedett mielőbb partot érni? Dr. Imrédy emberi jellemzéseként emlékeztetek arra is, hogy ajánlatot tett a gazdasági-politikai vezetésnek: ha életben hagyják, a börtönben kiveszi részét az infláció leküzdéséből, az új stabil fizetőeszköz megalapozásából.

A kétféle emberi, illetve vádlotti magatartás különbsége határozta meg a dr. Imrédy és Bárdossy tárgyalása közötti különbséget is, amiről – az ismét tanúként kihallgatott – Szálasi börtönnaplójába többek között a következőket jegyezte: „Ma tanúkihallgatáson voltam délelőtt 11^h 45'-ig az Imrédy-perben. Ugyancsak nagy a különbség a Bárdossy-tárgyalást vezető bíró és e között a bíró között. Igen szépen vezeti, szaktudása és alaki tudása kétségtelen, nyugodt a tárgyalás menete. Egyszóval, óriási haladás az előzőhöz képest. Ha ez így megy tovább, a bírói tárgyalások elé bizonyos higgadtsággal lehet nézni. A bíróság összeállítása is mintha más lett volna. Politikai perekhez politikai szakbíróság kell és nem esküdtbíróság, melynek tagjai azt sem tudják megítélni, mi a politika és mi ennek útja, módja és eszköze. A mai tárgyalásból is következtetni lehet a belpolitikai helyzetre és alakulására. Igen érdekes . . ."[142]

A politikai rendészeti szervek bölcsen tették, hogy engedték a naplóírást Szálasi Ferencnek. Amikor ezeket a fel-

[142] Teljes terjedelmében közli Zinner Tibor–Róna Péter i. m. II. k. 271. p.

jegyzéseket a politikai rendőrség vezetője – nem éppen önérzetem legyezgetése végett – megmutatta nekem (az eredeti Szálasi-naplóval együtt, amelyben a KABSZ elleni intézkedésem kapcsán Majoros századosnak nevezett), megkérdezte, mit szólok hozzá? Én visszakérdeztem: „Nem veszed észre, hogy az Imrédy-tárgyaláson már nem hozza fel az újrakeresztelést, tehát a hallgatóság magatartása is megváltozott, de ami a legfontosabb: a belpolitikai helyzet változására Szálasi a kisgazdapárti választási győzelemből következtetett. Még azt sem kifogásolja, hogy politikai ügyészként az a dr. Sulyok Dezső intézett hozzá kérdéseket, aki a parlamentben okmányokkal bizonyította, hogy a Hungarista Mozgalom ideológiai szülőatyja örmény származású, akinek az apja Szalosjánról magyarosította a nevét Szálasira."

A 72 oldalas első fokú ítéletben a népbíróság a vád szerinti háborús és népellenes bűntettben állapította meg dr. Imrédy bűnösségét, és ezért kötéllel végrehajtandó halálbüntetésre ítélte. Dr. Nagy Károly közöttünk a legkiválóbbnak elismert ítéletszerkesztő volt. Ebből az indoklásból mégis hiányzik valami: a vádlott védekezése, ennélfogva védekezésének cáfolata is. Dr. Imrédy ugyanis politikai vitatkozásra alkalmas védekezést nem adott elő. Az ítéleti indoklásból idézem a vádlott politikai megítélésének a rezüméjét:

„Az ország megelégedéssel és fellélegzéssel fogadta Darányi Kálmán lemondását, és vádlottnak 1938. évi május 14-én miniszterelnökké történt kinevezését. Jogosult volt a közvélemény bizalma, mert vádlottnak – ahogy a tárgyaláson is vallotta – az volt a politikai álláspontja, miszerint a szélsőjobboldali mozgalmakat vissza kell szorítani. 1938-

ban tehát a vádlott tehetségéhez, kultúrájához és európai ítélőképességéhez menekült az ország a felforgatás veszedelme elől... 1938 tavaszán országa megmentője, nemzete felszabadítója lehetett volna. Vádlott nem ezt választotta. Az utolsó szó jogán tartott felszólalásában maga is beismerte, meglátta a magyar élet végzetes hibáit, az ország elmaradottságát, népe nyomorát, s ahelyett, hogy elindult volna az előtte megvilágosodott úton, odaszegődött arra az oldalra, ami a további rombolásba, pusztulásba vezetett...".

Az ítélet tényállásba foglalta, hogy dr. Imrédy akadályozta meg, hogy a felvidéki területek visszacsatolásáról nem a müncheni négy hatalom, hanem a náci Német- és a fasiszta Olaszország vezetői döntöttek;[143] továbbá, hogy beszédeiben és nyilatkozataiban hirdette, miszerint a revíziós igényeink részbeni teljesítését a tengelyhatalmaknak köszönhetjük, és a továbbiakat is tőlük remélhetjük; hogy az antikomintern paktumhoz való csatlakozás – aminek következtében nemzeti függetlenségünket elveszítettük, és az USA elleni háborúba sodródtunk – dr. Imrédy miniszterelnöksége idején, 1939. január 13-án annak ellenére történt, hogy annak következményeire a szovjet külügyminisztérium előre figyelmeztette a magyar kormányt, sőt meg is szüntette a két ország közötti diplomáciai kapcsolatot; hogy dr. Imrédy Béla mint a Magyar Megújulás Pártjának vezetője az 1941 áprilisában tartott pártközi értekezleten Bárdossy javaslatára a Jugoszlávia elleni akció megindítása

[143] Az ítélethozók tévedtek abban, hogy dr. Imrédynek módjában állt volna megakadályozni a négy nagyhatalmat abban, hogy azok döntsenek a Felvidék sorsáról.

mellett foglalt állást; hogy 1944 májusától a Sztójay-kormány gazdasági csúcsminiszteréneként a németek teljes gazdasági kiszolgálása érdekében működött közre; hogy 1941 szeptemberében az általa vezetett Magyar Megújulás Pártja parlamenti szövetségre lépett a Pálffy Fidél gróf által vezetett szélsőjobboldali Nemzeti Szocialista Párttal; hogy 1944 tavaszán dr. Ney Károllyal együtt megalapította a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetséget, s annak augusztus végéig az elnöke volt; hogy a fegyverszünet megakadályozása végett részt vett a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének a megalapításában; s végül tényként állapította meg az ítélet, hogy az ún. II. zsidótörvény javaslatát miniszterelnökként a vádlott nyújtotta be az országgyűlésben.

Ebből az ítéletből is kimaradt a miniszterelnöki, illetve miniszteri minőségben elkövetett alkotmánysértő bűntettek halmazati értékelése. Dr. Imrédy védőjével együtt fellebbezett, és kegyelmet kért. A NOT 1946. február 4-én hozta meg ítéletét. Megváltoztattak egyes minősítési részeket, kiegészítették az indoklást is, de ez teljesen lényegtelen. A döntő az, hogy a kötél általi halálra szóló büntetést golyóra módosították a fellebbviteli bírák. A következő hetekben Rajniss Ferenc nyilas propagandaminiszter, majd a Sztójay-kormány tagjai is ebben a „tisztes halálban" részesültek.

Dr. Beér János, Budapest akkori tiszti főügyésze, majd a Belügyminisztérium osztályfőnöke is kifejtette nézetét a háborús főbűnösök pereiről.[144] A kellő politikai propaganda nélkül a perek történelmi feladata csonka marad, de

[144] Dr. Beér János: Széljegyzetek a háborús főbűnösök peréhez. Társadalmi Szemle, I. évf. 6. sz. 1946. június, 431–439. p.

még a politikai gonosztevők egyéni cselekményeit sem lehet tévedésmentesen megítélni. Ezekből az eddig meghozott ítéletek politikai vonalvezetése igen keveset oldott meg. A „demokráciába átmentett reakció" arra törekszik – írta –, hogy a Sztójay–Szálasi-korszakot leválassza az előző huszonöt éves reakciós rendszerről. Ennek a célnak az érdekében hajlandók kénytelenségből feláldozni a régebbi korszak azon vezető politikusait, akiknek a nyilasokhoz való kapcsolata semmiképpen nem tagadható: „Bárdossyt, Imrédyt, Antalt". A népbíróság még ezen a vonalon is tisztelettel adózott a vádlottak eredeti közjogi méltósága iránt. Helytelenül. Megkülönböztetésül Bárdossy és dr. Imrédy golyó általi, a Sztójay-kormány igazságügyminisztere, Antal István pedig golyó helyett is életfogytiglani ítéletet kapott . . .

Ez a kritika teljesen megalapozott. Bárdossyné azonban még nála is pontosabban mérte fel a politikai helyzet koalíciós jellegét, amikor kérdőre vont, hogy kinek köszönhette férje a váratlan kegyelmi gesztust. A két volt miniszterelnök közjogi méltóságát azonban nem az első fokú népbíróság tisztelte meg a „tisztes halállal", hanem első ízben a Nemzeti Főtanács, második esetben pedig a NOT. Nem sokkal később, Rajniss esetében szintén a Nemzeti Főtanács, majd Sztójayéktól kezdve már mindkét népbírósági fok.

A kisgazda választási sikerek után egy új bon mot terjedt el a fővárosban. Mit jelent a NOT? – kérdezték. Nem is olyan tragikus – hangzott a válasz. Feltehették volna a kérdést az Nb. rövidítésre is. Erre azt válaszolhatták: Non bene (habeo): nem mennek a dolgok!

Dr. Imérdy perét a deportáltató triumvirátus ügye követte: Jaross belügyminiszter és a két államtitkár, a „Lacik" (Endre és Baky) ügyét dr. Jankó Péter tárgyalta. Szálasi harmadszor jelent meg tanúként a Zeneakadémia közönsége előtt. A tanácsvezető feltette a sablonos kérdést: „Mi a foglalkozása?" A meghökkentő válasz így hangzott: „Nemzetvezető".[145] Szálasi Ferenc a lynchbíróság nyomasztó emléke alól felszabadulva három hét múlva – a szerinte jelentősen megváltozott politikai körülmények közepette – ugyanezen a helyen (ahol különben sem én, sem dr. Nagy Károly nem kérdeztük meg, hogy mi a foglalkozása) olyan magabiztossá vált, hogy államfői címet vindikált magának. Tempora mutantur![146] A politikai életben, a népbírósági tanácsokon belül és a cellákban. De a tanácsvezető bírák személyi felelőssége változatlan maradt.

1946 február közepétől a március 1-jei ítélethirdetésig tartott a Zeneakadémián Szálasi és társainak bűnpere. Dr. Jankó volt a tanácselnök, dr. Nagy Vince pedig a politikai ügyész. Mindkét – akkor még – kisgazda ügyvéd presztízsokokból ragaszkodott a politikai vád képviseletéhez, de ezt sem Bárdossy, sem dr. Imrédy esetében nem forszírozták, mert ők – miután alkotmányos miniszterelnökök voltak – maguk sem fogadták el a népbíróság hatáskörét. Dr. Ries viszont végül elvállaltatta dr. Sulyokkal az Imrédy-per vádképviseletét, dr. Nagy Vince pedig vihette Szálasiékat. Bárdossy kvalitásait mindketten nagyon jól ismerték, ezért nem is ragaszkodtak ahhoz, hogy vele kelljen polemizál-

[145] Ezért váltott ki ugyanezen kérdésre adott Szálasi-válasz – dr. Jankó Péterből Szálasiék perének első napján – felháborodást akkor, amikor dr. Jankó úgy replikázott Szálasi „nemzetvezető" foglalkozására, hogy „Tehát Önnek ez a mániája még mindig tart! . . ."

[146] Változnak az idők!

niuk; idős ügyvéd létükre ők sem tudták, hogy milyen lehetőségeket biztosíthatott volna az 1920:XV. tc.

A nemzetvezető és társai perét nem ismertetem. Én a naplóíró politikai fogoly sajátos lelkiállapotát igyekeztem már eddig is megvilágítani, aki saját ítéletére várva bírált, jósolt és remélt. A választások után, 1945 karácsonya előtt a következőket jegyezte naplójába:[147]

„A népbíróság előtti felelősségrevonás már egészen új alapot kell kapjon, mert az egész nemzetet igazán nem lehet népbíróság elé állítani . . . De bebizonyosodott, hogy a népbíróság előtti felelősségre vonás nem a nemzet akarata, hanem egy kis csoport erőszakoskodása . . . Dálnoki Miklós Béla és társai cselekedetei felett a nemzet félreérthetetlenül ítélt. Elítélte, – mennie kell! És örülhet annak, ha csak ennél az ítéletnél marad az ügye." 1946. január 5-én így írt: „. . . a magyarországi népbíróságok visszaélnek a nép nevével, a bíróság nevével, jogtudásával és tekintélytiszteletével. Az egésznek szervezésszaki megépítése hihetetlenül rossz, célszerűtlen és nélkülöz minden elfogadható józan és természetes jogi alapot . . ." 1946. március 1-jén, halálos ítéletének kihirdetése napján pedig azt jegyezte fel a naplóba, hogy „. . . az Úristen előtt állok. De összehasonlíthatatlanul nyugodtabban mint dr. Jankó tanácselnök . . . Ez a népbíróság nem ítélt, hanem gyilkolt . . ."

Azért maradt még benne némi optimizmus a végrehajtás idejéig. Ezeket jegyezte: „Az ellenünk kezdeményezett perbe a jelenlegi kormány és rendszere feltétlenül bele fog bukni, ha az utolsó pillanatban nem ad más fordulatot az

[147] E naplóbeli feljegyzésnél nincs dátum; külön szerepel, s nem a napok egymást követő sorrendjében.

egész ügynek, amelynek csak egy alapja van: a hangulat. Éspedig nagyon is személyes és kétélű valami feltevésből indulnak ki a perben és ezt a feltevésüket akarják alátámasztani. Tehát nem a tényeket veszik alapul, hanem fordítva kantározzák fel az ügyet. Ne csodálkozzanak, ha így a legteljesebb fiaskót fogják vallani, ami csak örvendetes tény a számomra . . . A háborús bűnösség és népellenes cselekmény alapján való felelősségre vonás egyedül és kizáróan a meg nem felelő politikusok félreállítását célozza."

Az utolsó pillanat nem adott más fordulatot az ügynek. A Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék haladéktalanul közölte: nem tart igényt a halálra ítélt Szálasi és társai ottani tanúkénti kihallgatására. Az ítéletet végrehajtották. A horthysta időszak politikusainak nívója Bárdossy és Szálasi között mozgott. Súlyponttal az utóbbi irányába. Még annyit: az 1848-as és az 1920-as alkotmányjogi rendelkezéseken alapuló büntetőszabályozások a Szálasi-adminisztráció tagjaira nem vonatkozhattak, mert ezeket az ítélkezési gyakorlat alkotmányos kormányként nem fogadta el. Cselekményük saját régi jogrendszerük alapján ugyanolyan hűtlenség bűntettének minősült, mint amiért Bajcsy-Zsilinszky Endrét és társait ők ítélték halálra. Saját jogszabályaik velük szemben is alkalmazhatók lettek volna. Megfelelőbb propaganda is lehetett volna . . .

Dr. Beér János megalapozott bírálata valamennyi háborús főbűnös tárgyalására vonatkozik. Az adott körülmények között azonban teljesíthetetlen magasságra emelte a mércét. Az általa kívánt minőségű „kellő politikai propaganda" elmaradása nem elsősorban az igazságügyi hatóságokon múlt, hanem a koalíciós kormányzáson, amelyen belül tendencia is volt a huszonötéves reakciós rendszer háborús fe-

lelősségének a Sztójay–Szálasi-időszakra való redukálása. A népbíróságok ítélkezését 1948. január 1-jéig a koalíciós kormányzás hullámzása, dagály- és apályváltozásai befolyásolták.

A „kellő politikai propaganda" tárgyi anyagának a feltárása viszont a kizárólagosan kommunista vezetés alatt állott rendőrhatóságok minőségi munkájától függött. Ennek sajnálatos negatívumait már az általam vezetett Bárdossy-tárgyalásnál kimutattam.

Kiegészítem dr. Domokos József egykorú bírálatát: „nem a lövészárok katonája tehet arról, ha harc közben kifogy a lőszere". Már csatát sem kezdhettünk volna ilyen szűk lőszerkészlettel. Ugyanúgy, ahogy sakkjátszmát sem lehet az ellenfélnél kevesebb bábuval kezdeni. Különösen akkor nem, ha az ellenfél jobban is sakkozik.

IV.

1946. január 31-én a Parlamentben lelkes tanúja voltam az új államformáról rendelkező törvényjavaslat elfogadásának. Az ősi királyi intézményhez egyedül ragaszkodó Keresztény Női Tábor képviselője: Schlachta Margit szociális missziós nővér elutasításával szemben a legdemokratikusabban, vitathatatlan tisztasággal megválasztott nemzetgyűlés képviselői felállva szavaztak a javaslat mellett, és a Ház elnöke „kihirdetettnek nyilvánította" az 1946:I. törvénycikket. Megszületett a Magyar Köztársaság. Elénekeltük a himnuszt, s önfeledten ünnepeltük a magyar res publicát, amelyért a magyar jakobinusok óta annyian áldozták életüket. A történelmi ülésre dr. Szücs Jánossal együtt kaptunk jegyet, s hozzánk csatlakozott Péter Gábor is, aki megjegyezte, hogy az 1918-as köztársaságot a Tanácsköztársaság követte, ami annál magasabb fokú demokrácia volt, mert népi. Dr. Szücs erre azt felelte, hogy éppen ebbe bukott bele, mert a nemzetközi reakció nem tűrhette a Duna menti kommunista államot. Péter ekkor jellegzetesen csúfondáros, csendes modorában megkérdezte tőlünk: „Vajon a Károlyi-féle polgári demokráciát a magyar reakció meddig tűrte volna? Nem kell a nemzetközi viszonyokra hárítani a magyarországi ellenforradalomért a felelősséget. Te 1917-es avatású ludovikás tiszt voltál – fordult dr. Szücshöz –, az összeomlás után a frontról jöttél haza, Signum Laudisod is volt. Nem kérdem, hogy idehaza merre veze-

tett az utad, de nem gondolom, hogy lelkesedtél a Károlyi-féle demokráciáért. Ami pedig az új államrend védelmét illeti, nekünk is lesz olyan törvényünk, mint az 1921:III. tc. volt, amit mi, illegális kommunisták a bőrünkön ismertünk meg. Előre megmondom nektek, hogy ez a bíráskodás is a ti megtisztelő feladatotok lesz és remélem, hogy majd kisebb hibaszázalékkal csináljátok, mint a háborús bűnösök felelősségre vonását."

A politikai rendőrség vezetője ezt az alkalmat sem hagyta ki, hogy elégedetlenségét ne nyilvánítsa a liberálisnak bizonyult népbíráskodással szemben. Sok mindennek meg kellett változnia, amíg 11 év múltán a börtönben elismeréssel emlékezett vissza régi közös munkánkra a magyar népbíráskodásban. Akkor azonban, 1957-ben már új népbíróság működött. Én pedig a védője voltam – a katonai bíróság előtt. Mégis alighanem neki köszönhettem, hogy hivatalból jelen lehettem az előbb említett ünnepélyes alkalomra hazánkba érkezett K. J. Vorosilov fogadásán a már üzemképes Keleti pályaudvaron, ahol a marsall velem is kezet fogott. Egykori magas rangú katonai elöljáróim lyukas markú parolái után – akik „hol az ollót" játszottak velem, nehogy személyes felelősséget kelljen vállalniuk 1944 október elejének vészterhes napjaiban – másfél év múlva a Vörös Hadsereg egyik kimagasló parancsnoka nyújtott nekem kezet. Nem hiszem, hogy ügyet vetett volna a személyemre, de számomra az volt a lényeg, hogy egy évi munkám után méltónak találtak erre a megtiszteltetésre. Ez a kézfogás arról is biztosított, hogy helyes úton járok, noha már tisztában voltam azzal is, hogy az újabb buktatók egyre mélyebbek lesznek.

A nemzetgyűlés köztársasági elnökké választotta Tildy

Zoltánt. Az esti ünnepi fogadáson már nem láttam sem Dálnoki Miklós Bélát, sem Vörös Jánost. Személyükkel vezetem be a további előadnivalómat. Vörös Jánossal akkor találkoztam utoljára, amikor 1945 augusztusában lemondtam a hadbírói tisztikar főnöki megbízásomról. Előszobájában András Sándorral futottam össze, aki akkor ezredesi rendfokozatot viselt, de repülőtiszti jelzések nélkül. Egykori hadműveleti dandárparancsnokom közölte, hogy megmaradt egységével együtt átállt a szovjet csapatokhoz Gödöllő környékén. Mindketten gratuláltunk egymásnak előléptetéseinkhez, de ő nem minden malícia nélkül jegyezte meg, hogy én bizony egy-két fokkal többet léptem nála. A találkozásnak őszintén örültem, hogy ő mit gondolt, nem tudom. Két év múlva „magyar közösségi" összeesküvőként került a Budapesti Népbíróság ötös tanácsa elé.

Miklós Bélánál a debreceni kormány Budapestre költözése után hivatalosan jelentkeztem, látogatásomat két alkalommal viszonozta a Markó utcai hivatalomban. Első ízben váratlanul, még kormányfőként. Valamelyik háborús főbűnös katona ügyében hallgatta ki a Budapesti Népügyészség, s utána átjött hozzám. Közjogi méltóságának kijáró tisztelettel fogadtam megtisztelő látogatását, s a Nemzeti Kaszinóból származó bőrgarnitúránkon foglaltunk helyet. Kincstári kávét csajkában már nem szervíroztattam, mert megszűnt az önellátásunk, de a reprezentáció nívója is emelkedett. Virginia cigarettával kínáltam meg. Először Béldy állapota felől érdeklődött, akinek a Nemzeti Főtanács kegyelmet adott. Ha valaki, úgy ő pontosan tudta, hogy nem Béldy szállíttatta a leventéket nyugatra – mint ahogy azt a terhére rótták –, de az megnyugtatta, hogy legalább nem végezték ki. Különben Béldyről nem volt jó

véleménnyel, mert valamilyen régi emlék hatására megjegyezte: „Nem is hinnéd, hogy ennek a Bruckner Lojzinak kapitány korában milyen koszosak voltak az istállói." Témát váltottunk. Egy táviratot vett elő, az új esztergomi érsek küldte, s – legjobb emlékezetem szerint – így szólt: „A Magyar Kormány Elnökének. Az ország első zászlósura mindig a tiszta szándékú kormány rendelkezésére áll. Mindszenty."[148] Évtizedeket kopott memóriám és az eredeti megfogalmazás között szóbeli eltérés lehet, de biztosra veszem, hogy „az ország első zászlósura" kifejezés benne volt.[149] Feledhetetlen azért is, mert a címzett megkérdezte tőlem, mit szólok hozzá. Én – akkor még egyébként a katolikus egyház hű fia – azt válaszoltam, hogy „valószínűleg nem normális". A miniszterelnök helyeslően bólintott, s valami olyan megjegyzést tett, hogy „a bolondok nagy bajt tudnak okozni".

Második alkalommal már mint nyugdíjas látogatott meg. Gratuláltam neki, hogy az új nemzetgyűlés „jegyzőkönyvbe

[148] A szerző téved. A távirat szövege így hangzott: „Meleg gratulációját hálásan köszönöm, az ország első közjogi méltósága hazája rendelkezésére áll." (L. pl. A Mindszenty bűnügy okmányai, Bp. Athenaeum, 1949. 15. p.

[149] Beiktatási beszédében viszont másként fogalmazott; feltehetően ennek szövege, illetve a táviratot ért bírálat mosódott össze. A prímás beiktatásakor többek között kijelentette, hogy „... közjogi örvényben élünk, hiányzik nem egy alkotmányos tényezőnk, de az elődök helyén van már az ország prímása. Ha a balszerencse elmúltával a nemzet józansága hidat ver az örvény felett, mint Pontifex, mint hídverő, és több mint 900 év jogán az ország első zászlósura, a Ti érseketek, az ország prímása is ott lesz közjogi életünk helyreállításában és továbbvitelében." Ez a szándéka a koalíciós küzdelmeket követően eltávolítását eredményezte.

iktatta az Ideiglenes Nemzeti Kormány elévülhetetlen érdemeit". Borúsan legyintett, nem szívesen maradt ki a hatalomból. Én már túl voltam a Bárdossy-peren, s ő joggal kifogásolta, hogy modortalan voltam Bárdossyval szemben, megfeledkeztem tiszti nevelésemről. Válaszként azt kérdeztem tőle; „Tudja-e, hogyan hallgatták ki Kiss Jánost és elfogott társait, s hogyan folyt le a tárgyalásuk?" Bólogatott, aztán nagyon őszintén a következőkre figyelmeztetett: „Amit ti csináltok, az az általunk vállalt fegyverszüneti szerződésen alapszik. De vigyázz, ne vigyétek túlzásba. Hónapokon belül itt lesznek az amerikaiak, akkor te is kerülhetsz még politikai bíróság elé." Dr. Valentiny után a volt miniszterelnöktől is figyelmeztetést kaptam, de Dálnoki Miklós Béla legalább már nyugdíjban volt, és nem hivatalosan nyilatkozott. Fontolgatás nélkül azt feleltem, hogy az amerikaiak nem fognak idejönni, mert a Szovjetunió nem engedi, egy újabb háború pedig egyelőre abszurdum. Ő a vezérezredesi fölényével, mintha még a századossal volna dolga, leintett: „Mit értesz te ehhez, nem vagy te politikus." Az elmúlt év tapasztalataitól edzetten én viszont azt mertem kérdezni tőle: „Miért, Nagyméltóságod talán az?" Sértődötten távozott. Többé nem találkoztunk, illetve én még hivatalból találkoztam később Pfeiffer-párti mandátumával, amit megsemmisítettünk.

Két régi katonai elöljáróm személyéhez fűződő emlékeimet kellett elrendezni ahhoz, hogy ellenpontozásként volt hadtestparancsnokom, Bakay Szilárd altábornagy sorsával foglalkozhassam.

Élete tragikus végét az igazolási ügyében javára hozott másodfokú határozat befolyásolta. A megértéshez az igazolások jellemzőit kell röviden ismertetnem. Az igazolási el-

járások bevezetésére a debreceni kormány a népbírósági rendelet keletkezése idején keretjogszabályt alkotott, aminek alapján a társadalom számos területére kiterjesztett igazolásokat több rendelet szabályozta.

Az igazolási eljárás nélkülözhetetlen politikai szükségszerűség volt a negyedszázados ellenforradalmi rendszernek az összeomlása után. Az volt a cél, hogy a végrehajtó hatalomból, a közigazgatási és egyéb vezető pozíciókból eltávolítsák mindazokat, akik korábban a politika kiszolgálóiként a rendszer működését elősegítették. Tisztázni kellett az igazolás alá vont felszabadulás előtti magatartását, hogy az sértette-e a magyar nép érdekeit, valamint azt, hogy az illető alkalmas-e a demokratikus Magyarországon közszolgálat teljesítésére.

Az első fokú igazoló bizottságnak az igazolás alá vont egész magatartása gondos megvizsgálását követően, szabad meggyőződése alapján kellett döntenie. Ebben az eljárásban is a főváros vezetése, a BNB járt az élen. Először 1945. február 2-án, tehát még az ostrom alatt foglalkozott a problémával, majd határozatot hozott arról, hogy „minden politikai magatartást vizsgáló ügy a BNB hatáskörébe tartozik".

Az igazoló bizottságok a felszabadulást követő másfél hónap során alakultak meg, és kezdtek működni. Csak Nagy-Budapesten több mint 600 bizottság működött, és több százezer személy ügyében hozott első fokú határozatot. Ebben a fázisban összetételük hasonlóan alakult, mint az első fokú népbírósági tanácsoké. Azzal a különbséggel, hogy első fokon a bizottságba még egy-egy tagot delegált az illetékes nemzeti bizottság, az üzem, a hivatal stb. Ám a bizottság már akkor is határozatképes volt, ha a határozathozatalban a politikai pártok és a szaktanács delegált tagjai közül legalább három részt vett. A bizottságok munkájával szemben egyre szaporodó kifogások orvoslására vezette be a kormány az igazolási fellebbezési eljárást, mind az eljárás alá vont javára, mind terhére. Az 1945. július 1-jei 4080/1945. M. E. sz. rendelet szerint ezeket a fellebbezéseket az ítélőtáblák székhelyén működő népbíróságok bírálták el.

Így vált a népbíróság az igazolási eljárások másodfokú hatóságává olyan időszakban, amikor még színét sem látták a háborús főbűnösök első aktáinak – holott eredeti rendeltetésük ezek mielőbbi felelősségre vonása volt –, illetve akkor, amikor a munkáspárti sajtó még az első fokú büntető népbíráskodást is „a nemzeti bizottságok és a demokratikus közvélemény ellenőrzése alá" kívánta helyezni.

Az igazságügyminiszter hamarosan felhívta a népügyészségek vezetőinek figyelmét arra, hogy az igazolási fellebbezési ügyekben a népbíróságok sorra megváltoztatják az igazoló bizottságok marasztaló határozatait, enyhítik azokat, ami nem is az igazolások, hanem a népbíróságok újabb csődjét jelenti.

Dr. Ries figyelmeztette a feilebbezési tárgyalásokon részt vevő népügyészeket, hogy az igazolás alá vont személyeknek társadalmi rendünk hasznos tagjává kell válniok! Erre a célra a népbírósági igazolási fellebbezési tanácsok a legkevésbé sem bizonyultak alkalmasnak.

Ezt átlátta a BNB Igazoló Bizottságának Titkársága, a fővárosi csúcsszerv. Körlevélben utasította a fővárosi igazoló bizottságok elnökeit, hogy a nem igazoltakról a határozat indoklásának rövid kivonatával együtt értesítést kell küldeni a politikai rendőrségnek.

1945 végére a kommunisták felmérése szerint a megvizsgált köztisztviselők 3,1%-át eltávolították. Ennél az országos adatnál Budapesten radikálisabb határozatok (és eredmények) születtek. A különböző marasztalások miatt sokan elvesztették állásukat, nyugdíjaztattak, megvonták az iparengedélyeket. Közel kétezer fővárosi alkalmazottat mozdítottak el eredeti állásából.

1945-ben a Budapesti Népbíróság mint igazolási fellebbezési hatóság 5625 ügyben hozott határozatot. Ezek között érdemben szelektálni nem tudok. Arról nem hallottam, hogy a fellebbezési tanács az eljárás alá vont terhére is megváltoztatta volna az első fokú határozatot. Dr. Beér János, a főváros tiszti főügyésze az igazolásokat bírálattal illette: „... az igazolási eljárás teljesen zátonyra futott ... a régi bürokrácia beékelődött a nép és a demokratikus vezetés közé ... várakozásra nincs idő."[150]

Hamarosan életbe lépett az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében hozott 5000/1946. M. E. sz. rendelet, amely újfajta bizottságokat állított fel a már igazolt személyek magatartásának felülbírálására annak tisztázása végett, vajon az újabb szűrés alá vont személy hivatali működése az ország demokratikus szellemű újjáalakítását tevőlegesen szolgálja-e vagy ellenkezőleg, a hivatalával járó feladatait a nélkülözhetetlen rátermettség, illetve szorgalom hiánya miatt nem tudja megfelelő mértékben ellátni. Ennek a szűrőbizottságnak[151] csak három tagja volt: egy a Szaktanácstól, egy a miniszterelnökségtől és egy a

[150] Beér János: A magyar bürokrácia és reakció. Társadalmi Szemle, 1946. február I. évf. 2. sz. 87–93. p.

[151] Ezeket nevezték B-lista-bizottságoknak.

szakminisztériumtól. A döntés a bizottsági tagok pártöszszetételétől függött. Ez a vizsgálat több mint 62 ezer ember eltávolításával járt együtt.

Az igazolási eredmények a delegáltak pártpolitikai állásfoglalásán múltak. A munkáspártok igyekeztek megszabadulni a Horthy-rendszert kiszolgáló államapparátus tagjaitól, a polgári pártok viszont hatalmi bázisként igyekeztek ebből a rétegből minél nagyobb részt megmenteni. A B-listázások után, 1948 őszén az igazolt közalkalmazottak nyugdíját megvonták, majd az új káderek gyors kiképzése után a BM, a HM és az IM vonalán igazolt, majd a B-listázás során is visszatartott dolgozókat alkalmatlanság címén elbocsátották. Ugyanakkor az 1949. május 6-án megjelent rendelet megszüntette az igazolási eljárás során megállapított hátrányos megkülönböztetéseket.

Engem 1945. május 10-én igazoltak. Az Igazságügyi Igazoló Bizottság elnöke dr. Ries István, tagjai kiemelkedő szerepet játszó kommunista jogászok: dr. Feri Sándor, dr. Kádár Miklós, dr. Zolnay Kálmán voltak.

Az igazolási eljárás ellentmondásosságát jellemzik az alábbi konkrét példák. A már több ízben említett Sallai és Fürst elleni statáriális ügy bírái közül, az akkor már előzetes letartóztatásban volt dr. Krayzell Miklós ítélőtáblai tanácselnököt fogházőr állította az igazoló bizottság elé. Az egyik bírósági igazoló bizottság a háborús bűntettel gyanúsított bírót kényszernyugdíjazással mégis igazolta. A statáriális vádat képviselő dr. Széchy István fővárosi főügyészhelyettes további működéséhez szabad utat kapott, később a B-lista-bizottság távolította el. Az egykori VKF III. Bíróság tagjai közül nyugatról öten tértek vissza. Négyük ügyét a népügyészséghez tették át, később közepes tarta-

mú szabadságvesztésük letöltése után disszidáltak. Az ötödiket, dr. Jánosi Ferenc hadbíró századost, aki annak idején Sopronkőhidán Rajk László és társai ügyében képviselte a vádat, igazolták és vidéken cukrászsegéd lett.

Az első fokú eljárásban elmarasztalt művészek közül többet a Budapesti Népbíróság Igazolási Fellebbezési Tanácsa igazolt, köztük dr. Németh Antalt, a Nemzeti Színház volt igazgatóját.

Ezek után térek vissza Bakay ügyére és annak tragikus következményére. Parancsnokomat annak idején a Gestapo emberei Mauthausenbe vitték, ahol segédtisztjével együtt közönséges fogolyként őrizték. Ezért kerülte el a dr. Dominich-féle bíróságot. Az amerikaiak szabadították fel, majd átadták a szovjet hatóságoknak. Baden bei Wienben az illetékes szovjet szervek több mint egy hónapon át vizsgálták az 1942. augusztus 1-jétől 1943. június 26-ig Kijevben folytatott parancsnoki működését. Rákosinak egy 1944 tavaszán a Szovjetunióban megjelent cikke szerint ugyanis a magyar megszálló csapatok – ezeknek volt parancsnoka Bakay – Darnicában „hatvannyolcezer békés ukrajnai polgárt gyilkoltak meg" s Bakay főhadiszállása „rabolt és lopott holmik valóságos börzéjévé alakult". A tényállás tévesnek bizonyult, s a kivizsgálás után Bakayt a szovjet hatóságok saját gépkocsijukon küldték vissza Magyarországra.[152] Igazolásával a HM-nek az az igazoló bizottsága foglalkozott, amelynek Bartha Albert vezérezredes,[153] Almásy

[152] A Kis Újság 1945. június 21-én emlékezett meg hazaérkezéséről.

[153] Bartha Albert Károlyi Mihály első kormányának, majd a Nagy Ferenc vezette kabinetnek hadügy-, illetve honvédelmi minisztere volt.

Pál altábornagy[154] és Révész Géza akkor vezérőrnagy, későbbi honvédelmi miniszter voltak tagjai, valamint polgári személyek. Almásy a Kossuth Klub egyik 1980. januári vitaestjén elmondta, hogy azért nem igazolhatták Bakayt, mert a bizottság egyik tagja egy levelet mutatott be, amelynek tartalma befolyásolta őket határozathozatalukban. Az egyetlen magyar tábornokot, aki megjárta a nácik haláltáborát, a HM Igazoló Bizottsága állásvesztésre ítélte.

A Budapesti Népbíróság Igazolási Fellebbezési Tanácsa 1945. november 8-án kelt határozatával azonban igazolta őt. A tárgyaláson kihallgatott tanúk, többek között Nagybaczoni Nagy Vilmos ny. honvédelmi miniszter, Zsolt Béla baloldali újságíró, volt munkaszolgálatos vallomásai és az a tény, hogy Bakayt a szovjet szervek szállították Magyarországra, elégséges indokul szolgált a népbírósági tanács döntéséhez. A Budapesti Népbíróság Bakay azon védekezését is elfogadta, hogy mint a budapesti I. honvéd hadtest parancsnoka felügyeleti jogkörében azért vétette el a Margit körúti zárkában levő elítéltek jó állapotban levő bakancsait és szalmazsákjait, mert a németekkel szembeni ellenálláshoz felállítandó katonai alakulatnak nemcsak fegyvere, de lábbelije és szalmazsákja sem volt. Ez az intézkedése – a másodfokú határozat indoklása szerint – „eltörpül eljárás alá vontnak ama tevékenysége mellett, amit nevezett

[154] Almásyt Kiss Jánossal együtt Sopronkőhidán halálra ítélték, de kegyelmet kapott. Majd a disszidált dr. Pfeiffer elleni ügybe akarták – sikertelenül – belekeverni. Végül a volt kisgazda fővárosi polgármesterrel, Kővágó Józseffel és társaival együtt letartóztatták. 1950. május 30-tól 1956. augusztus 3-ig raboskodott. Életfogytiglani – jogerőssé nem vált (!) – fegyházbüntetése hatálya alól bűncselekmény hiányában 1957. november 15-én felmentette a Fővárosi Bíróság.

az ellenállási munka érdekében kifejtett, melynek során életét kockáztatta és deportáltatott". Nagybaczoni Nagy Vilmos úgy emlékezett vissza Bakayra, hogy maga küldte Kijevbe rendcsinálás végett, s idézte alárendeltje jelentéseit arról, hogy a rendteremtésnek milyen objektív akadályai voltak.[155]

Magam a doni front összeomlása után az egész tavaszt a kijevi „Horthy István repülő laktanyában" töltöttem. Tudom, hogy Darnicán, a kijevi „Római-parton" magyar alakulatok nem tartózkodtak, és Bakay – és Jány is – tábori bírósággal fenyegette és büntette az ott üzérkedőket. Én egy tábori lelkészt azért állítottam a hadsereg tábori bírósága elé, mert több kiló ékszert és női selyem alsóruhát találtak nála: utóbbiak állítólag „csereértékek" voltak . . .

A fellebbezési igazolási tárgyalást követően Bakay elbúcsúzott tőlem, és hazament Szombathelyre. Felesége két hét múlva kétségbeesve kérte segítségemet férje felkutatásához, akit előző éjjel két ismeretlen polgári ruhás férfi[156] elvitt a lakásukról. Kérdésemre sem Pálffy György, sem Péter Gábor nem tudtak felelni. Karácsony és újév között Bakayné már gyászruhában keresett fel lakásomon és elsírta, hogy volt parancsnokomat a szovjet hatóságok háborús bűnösként kivégezték. Erről a hivatalos felvilágosítást a Conti utcai volt népbírósági épületben kapta, amit a szovjet hatóságok vettek át. Az özvegy hazautazott Szombathelyre, és öngyilkos lett.

Nem tudom elhessegetni magamtól azt a gondolatot,

[155] Nagybaczoni Nagy Vilmos: Végzetes esztendők 1938–1945. Bp. Körmendy kiad., é. n. 100–102. p.

[156] Háborús bűnösöket kereső szovjet elhárító tisztek.

hogy Bakay Szilárd halálát közvetve a Budapesti Népbíróság okozta. A korábban kimondott állásvesztéssel Bakay elvesztette volna aktív és passzív választójogát. Később dr. Pongrácz Aladár, kisgazdapárti igazságügyi (később miniszterelnökségi) államtitkártól hallottam, hogy az 1945. novemberi nemzetgyűlési választások után szóba jött Sulyok-kormányban Bakay lett volna a honvédelmi miniszter. Ha nem igazoljuk, neve fel sem merülhetett volna!

A Bakay család kálváriája azonban a kivégzéssel és az öngyilkossággal éppúgy nem zárult le, mint ahogy az igazolási eljárások csődje sem merült ki. Bakay öccse, Zsigmond a bácskai bevonulásokor határőr ezredparancsnok volt. A határon túl ezredét menet közben támadás érte, amit véresen visszavertek. Őt – szemben bátyjával – simán igazolták 1945-ben, s nyugdíjba vonult. 1947-ben azonban a jugoszlávok háborús bűnösként kikérték, és Szabadkán kivégezték. Erről később özvegye számolt be nekem, mikor megmutatta férje búcsúlevelét. Ennyit az igazolásokról . . .

Nem kellett sokat várni, hogy Péter Gábornak igaza legyen: a nemzetgyűlés 1946 márciusában elfogadta a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946:VII. tc.-ket. Az ebbe foglalt politikai bűncselekményeknek az elbírálását a törvényhozók az ítélőtáblák székhelyén működő népbíróságok keretében alakított ún. öttagú különtanácsok hatáskörébe utalták. Ezeknek a tanácsoknak négy koalíciós párti és egy hivatásos bíró tagja volt, így már hiányoztak közülük a polgári demokraták és a Szaktanács képviselői. A Budapesti Népbíróság különtanácsainak első vezetőivé dr. Nagy Károlyt és dr. Jankó Pétert jelöltem ki. Megjegyzem, hogy dr. Nagy Károly kúriai tanácselnöki, dr. Jankó, dr. Pálosi és dr.

Gálfalvy kúriai bíró, az 1945 őszétől népfőügyész dr. Szücs János ugyancsak kúriai tanácselnöki, dr. Piri Gábor pedig 1945 nyarán őrnagyi kinevezést kapott. Gábor később velem egyidőben lépett elő, én egyelőre hadbíró ezredes maradtam.

Nem sokkal a demokratikus államrend védelmét szolgáló törvény elfogadását követően a nemzetgyűlés megalkotta az 1946:X. tc-ket is az emberi alapjogok hatályosabb védelméről. A törvényjavaslat előadója kisgazdapárti, a hozzászólók kisgazdák és szociáldemokraták voltak. „Fontos védeni az egyént, de még fontosabb a demokrácia rendjének védelme" – ez volt a hozzászólások mottója. A „rend" az erőszakszervek törvényszerű működését jelentette ebben a megfogalmazásban. Nincs tudomásom arról, hogy e törvény alapján a későbbiekben egyetlen ítéletet is hoztak volna, noha öt évig terjedő börtönt vagy jelentékeny károkozás esetén azonos tartamú fegyházbüntetést is kiszabhattak volna az első paragrafusa alapján.

Minthogy dr. Sulyok Dezső az 1946:VII. tc.-ket „hóhértörvénynek" nevezte, az 1946:X. tc. – talán a kisgazdáknak szóló gyógyírként – ennek ellensúlyozására születhetett, de a büntetőjogi szabályok 1951-ben kiadott egységes szerkezetébe már bele sem került...

A különtanácsok felállításával immár a harmadik hatáskör hárult a népbírákra, annak ellenére, hogy – miként már jeleztem – állandó sajtótámadások kereszttüzében álltunk. Mi előre felmértük az elkövetkezendő politikai nehézségeket.

Nem érdektelen, hogy még két hatáskör ránk terhelése is fenyegette a népbíráskodást. A kormány 1945. október 18-án kelt 9600/1945. M. E. sz. rendeletével – elsősorban

az erőszakos bűncselekmények miatt – az ország egész területére kihirdette a rögtönbíráskodást. Ez részben szükségállapotot jelentett. Nem véletlen, hogy a kormány sokat habozott ennek elrendelésén, még októberben is. Inkább arról tárgyaltak, hogy a kiemelt bűncselekmények elbírálását a népbíróság hatáskörébe kellene utalni azzal, hogy az 1945: VII. tc.-nek a fellebbvitelt korlátozó 53. §-ában előírt rendelkezések ezekre az ügyekre is vonatkoznak, tehát ne legyen fellebbezés. Ez ellen az Igazságügyminisztérium Népbírósági Osztálya tiltakozott, s végül az az álláspont győzött, hogy a népbíráskodás ítélkezési bizonytalanságával nem lehet labilissá tenni a nyombani elrettentést célzó statáriális ítélkezést. Márpedig az elrettentésre a belbiztonság helyreállítása végett nélkülözhetetlen szükség volt.

A budapesti rögtönítélő tanácsok ezt követően a köztörvényi erőszakos ügyekben – a klasszikus öttagú szaktanácsokban – egyre-másra hozták a halálos ítéleteket.[157]

A másik hatásköri fenyegetés az új fizetőeszközzel, a forinttal volt kapcsolatos. Ennek védelmére kellett bevezetni az árdrágítások stb. miatt eljáró különbíráskodás rendszerét. A kommunisták szerint ebben a népbíróságoknak kellett volna illetékeseknek lenniük, szerencsére a Kisgazdapárt nem egyezett bele. Az uzsoratanácsok felállítását az 1947:XXIII. tc. rendelte el, ez volt az országgyűlés által meghozott első törvény... S ellenpontként: a törvény meghozatalának a hetében ítélte el a Budapesti Népbíró-

[157] Ezek jellemző adatait, összefüggéseit dr. Huszti Rezső legfelsőbb bírósági bíró kézirata tartalmazza. „Rendelkezésemre bocsátását ezúton is köszönöm" – írta a szerző. (Dr. Huszti Rezső: A fővárosi közbiztonság alakulása 1945–1975 között. Bp. 1980.)

ság népellenes bűntett címén dr. Dorosi Miklós törvényszéki tanácselnököt, aki 1945 előtt vezette a Budapesti Büntetőtörvényszék uzsoratanácsát.

1946 végéig az 1947-ben önként hazatért Jány Gusztáv vezérezredes ügyének kivételével a háborús főbűnösöket felelősségre vonták. Maradt a legnehezebb feladat, a különtanácsi ítélkezés.

Elöljáróban azonban egy sajátos ügyre kell emlékeztetnem, ami a köztársaság és a demokrácia védelmének előjátéka volt, de egyben a „forradalmi törvényesség" tragikus végjátéka is.

1945 augusztusában dr. Kádár Mihály és Bilkey Papp Zoltán vezetése alatt több orvostanhallgató és néhány, korábban a feloszlatott Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületéhez (a MONÉ-hez) tartozó orvos szervezkedést kezdeményezett, amely már az ország újonnan kialakuló társadalmi rendje ellen irányult. Több demokráciaellenes hangú, antiszemita, élesen a zsidó származású állami és pártvezetők ellen uszító röpiratot terjesztettek már az 1945-ös őszi választások előtt. További céljuk volt, hogy merényleteket követnek el a Vörös Hadsereg emlékművei, a politikai rendőrség és a népügyészség vezetői ellen. E célokra lőszert, robbanóanyagot és fegyvereket halmoztak fel.

Sikeres politikai nyomozómunka következményeként azonban október 5-én és 17-én valamennyiüket előzetes letartóztatásba helyezték. A szervezkedés kétirányú volt: dr. Kádárék tömörítették az anyagi és szellemi vezetés képviselőit, Bilkey Pappék pedig az akciócsoportot irányították.

A népügyészség a vádiratot 1945. december 10-én tette át a Budapesti Népbírósághoz. Vádlottak mind a rendőrségi, mind a népügyészségi kihallgatásuk alatt arra hivatkoztak, hogy az egyetemisták szellemi és anyagi problémáival foglalkozó csoportjukat a csehszlovákiai magyar üldözések késztették céljaik módosítására. Magyar Frontnak nevezték el magukat. Röpcéduláik és a házak falára festett „jelmondataik", amelyek az általuk „halálra ítéltek"-ről tudósítottak, ezt a védekezésüket megcáfolták.

A vádemelés az ellenforradalmi 1921:III. tc. megfelelő paragrafusain alapult, sőt Bilkey Papp Zoltán esetében (aki 1944 telén a Prónay-különítménynek is tagja volt[158]) nemcsak az állami és társadalmi rend felforgatása volt a vád, hanem háborús bűntett is. Ennek ellenére – Rákosi Mátyás személyes iniciatívájára – dr. Ries a vádirat visszavonására utasította a népügyészséget azzal, hogy azt egészítse ki több szervezkedő esetében az 1945:VII. tc. 13. § 7. pontjába ütköző háborús bűntettre is, mert terheltek alaposan gyanúsíthatók azzal, hogy demokrata politikusok, a SZEB szovjet képviselői meggyilkolására, valamint orosz hősi emlékművek felrobbantására szervezkedtek, tehát olyan tevékenységet fejtettek ki, amely alkalmas a népek háború utáni együttműködésének megnehezítésére.[159]

Az új vádirat 1946. január 28-án került vissza a Budapesti Népbírósághoz, amely 1946. május 18-án – kiterjedt bizonyítás után – hirdetett ítéletet. A minősítés a módosí-

[158] 1944 telén Prónay Pál egykori, 1919–1920-as „harcosai"-val igyekezett egy nyilasbarát, szovjetellenes különítményt létrehozni. A csoport hol az ő, hol „ébredő" társa, Vannay nevével volt fémjelezve. Prónay a harcok során nyomtalanul eltűnt, hiába írták róla 1945 májusában, hogy hamarosan népbíróság elé kerül.

[159] Péter Gábor szerint ez volt az a per, amelynek kiváltó momentumai az ország akkor már egyik legismertebb vezetőjét, Rákosit a bizalmatlanság, a gyanakvás, a félelem, a mindenkiben ellenségkeresés – és -találás – útjára vitte.

tott vádirat alapján történt. A demokratikus államrend védelméről szóló új törvényt a népbíróság nem alkalmazhatta, mert ez a törvény a terheltek terhére megállapított tevékenység elkövetésekor még nem volt hatályban, és nem volt enyhébb az eredetinél (1921:III. tc.-nél). A NOT Bilkey Papp Zoltán és Homolay Zoltán első fokú halálos ítéletét helybenhagyta, a többiek súlyos szabadságvesztés büntetéseket kaptak. A köztársasági elnök azonban váratlanul helyt adott Bilkey és társa kegyelmi kérelmének, noha ez a döntés nem felelt meg az eljárt bíróságok álláspontjának. Az elítéltek megkezdték szabadságvesztésre változtatott büntetésük letöltését.

Az 1950-es évek elején, amikor Tildy utóda sem volt már államfő, az Igazságügyminisztérium előterjesztésére az Elnöki Tanács felülvizsgálta a korábbi kegyelmi döntést, és azon a címen, hogy az eredeti döntés meghozatala „illetéktelen befolyás" hatására történt, elutasította a kegyelmi kérelmet, és Bilkeyt kivégezték. A Bilkey Papp Zoltánra eredetileg kiszabott halálos ítélet jogszerű volt, a tényállás ismeretében megérdemelte. A kegyelmi döntés megváltoztatása azonban az igazságszolgáltatás – általam ismert – történetében példa nélküli. Ehhez a népbíráskodásnak már semmi köze sem volt.

A demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés és ezen belül szovjet katonák ellen elkövetett újabb merényletek miatt a politikai rendőrség márciustól kezdve egymás után göngyölítette fel az összeesküvéseket Gyöngyösön, Esztergomban, Magyaróvárott stb. Ezeket a szervezkedéseket majdnem mindenütt paptanárok vezették, és az atrocitásokat (sokszor gyilkosságokat) 15–16 éves diákok követték el. A vezetők közül ismertté vált például

páter Kis Szaléz és páter Lukács Pelbárt. Gyöngyösön fegyverraktárt is felfedezett a politikai rendőrség. A munkáspárti sajtó szerint „az összeesküvésbe" belekeveredett két kisgazdapárti nemzetgyűlési képviselő is, Fillér László és Gyulai László, akiknek mentelmi jogát – a sajtó szerint – a népfőügyész a nemzetgyűléstől felfüggeszteni kérte. A valóság azonban az volt, hogy Gyulai maga jelentette be a Házban, 1946. május 7-én mentelmi jogának a politikai rendőrség által történt megsértését, ami miatt az illetékesek tőle bocsánatot kértek. Ez volt az első eset, hogy összeesküvés (jelen esetben a „mátraaljai") gyanújába keveredett nemzetgyűlési képviselő mentelmi jogát a parlamentben szóvá tették.

A leleplezések pedig folytatódtak. 1946 június elején Unden Miklós joghallgatót tartóztatták le, aki „Íme kiáltom, íme üvöltöm, halld meg magyar nép!" kezdetű röpcédulákat terjesztett. 1946. június 17-én délben Pénzes István felsőipariskolai tanuló az akkori Oktogon térre nyíló egyik padlásablakból puskával agyonlőtt egy szovjet őrnagyot, majd (önmagát felgyújtva?) öngyilkosságot követett el. Ezek mind ötöstanácsi hatáskörbe tartozó bűncselekmények voltak, illetve lettek volna. Részletezésük érdektelen.

A közbiztonság ilyen leromlása közepette is mély megdöbbenést keltett az 1946. május 21-én Kunmadarason kirobbant pogrom. Egy előző napra kitűzött népbírósági tárgyalással, majd a középkori vérvád meséjével felizgatott tömeg helybeli zsidókat bántalmazott. Ebbe ketten belehaltak, tizenhárman könnyű, ketten pedig súlyos testi sérülést szenvedtek. A zsidógyilkos keretlegények, a deportálást lebonyolító triumvirátus, a karhatalom parancsnoka,

Ferenczy csendőr alezredes ellen hozott és végrehajtott ítéletek tehát nem szolgáltak kellő figyelmeztetésül. A földosztás, a vasúti és kereskedelmi forgalom beindítása, az ipari termelés újjáélesztése, a politikai és emberi szabadságjogok kiterjesztése még nem ellensúlyozta az elmúlt 25 év politikai fertőzését. A revíziós propagandától politikai látóképességüket vesztett rétegek nem fogták fel, hogy Siófok, Orgovány szellemének visszatérte mennyit árt hazánknak az akkor folyó párizsi béketárgyalásokon. Ezek a problémák vibráltak közöttünk, amikor másnap fegyvertársaim összegyülekeztek a szokásos reggeli megbeszélésre az irodámban. Ott volt a népfőügyész is. Ismét fontolgathattuk, hogy mi a teendő. Úgy véltük, hogy köztörvényi, emberi élet elleni bűncselekményeket követtek el, amikre rögtönbíráskodás van hatályban. Az illetékes Szolnoki Törvényszék statáriális tanácsának kell tehát haladéktalanul ítélkeznie. A nyombani megtorlást a társadalom egyes rétegei és a külföld megnyugtatására tartottuk nélkülözhetetlennek. A Minisztertanács álláspontja is azonos volt. Felesleges Nagy Ferenc vagy Rákosi felszólalását idéznem, mert a Minisztertanács döntésére jogilag semmi szükség sem volt. Dr. Riesnek kellett intézkednie, ami meg is történt: Szolnokra küldte az ottani megyei főügyészhez, dr. Szintayhoz a budapesti főügyészt, dr. Auer György egyetemi magántanárt, akinek kinevezése dr. Domokos legfőbb államügyészi kinevezésével együtt történt.

Mi történt Kunmadarason, mi volt a tényállás? A Szolnoki Népbíróság 1946. május 20-ára tűzte ki Karcagra Nagy János kunmadarasi tanító, volt leventeoktató megismételt népbírósági tárgyalását. Erre az ismétlésre azért volt szükség, mert az előző első fokú tárgyaláson az egyik

meg nem jelent polgári párti népbíró helyett a tanácsvezető munkáspárti népbírót ültetett a tanácsba, ami abszolút semmisségi ok. Ezért helyezte hatályon kívül az ítéletet a NOT. A megismételt népbírósági tárgyalást azonban a kisgazdapárti szervező titkár, Takács Gergely által irányított kunmadarasi lakosok megakadályozták, a karcagi határból visszaterelték Kunmadarasra a vádlottat és a megidézett tanúkat. Így a karcagi népbírósági tárgyalás elmaradt. Este a kunmadarasiak a tanítójuk érdekében összegyűltek a községházán, ismét Takács vitte a szót, sőt aláírásokat is gyűjtöttek a vádlott védelmében. A vita során felmerült a zsidókérdés is. A hangulat nem oldódott reggelig, az indulatok kirobbanásához pedig nem kellett több, csak annyi, hogy a szellemileg súlyosan terhelt Kabai Tóth Eszter a község piacán felvesse a vérvád tiszaeszlári százéves meséjét, azzal kapcsolatban, hogy egy kisgyerek a községből napokkal előbb eltűnt. Így vette kezdetét a piacon a zsidók elleni támadás, amely végül az egész községre kiterjedt. A tetteseket – egy főt kivéve – letartóztatták.

Az általunk nagyra becsült dr. Auer Gyuri bácsi megalapozott intenciói szerint a megyei főügyész intézkedett a rögtönítélő tanács összehívása és a tetteseknek a bíróság elé állítása iránt. Május 28-án a köztársasági elnök a kunmadarasi ügyben üzenetet intézett a nemzethez. Úgy tűnt, hogy minden a politikai követelményeknek megfelelő észszerű és törvényes úton halad. S ekkor egy teljesen szokatlan, kifejezetten pártpolitikai közbelépés történt.

Az igazságügyi államtitkár, dr. Pfeiffer Zoltán, a Kisgazdapárt vezetőségi tagja, akinek büntetőügyekben felügyeleti jogköre nem volt, ellenlépett a szociáldemokrata igazságügyminiszter intézkedésének. Érthetően, hiszen az

egyik gyanúsított a pártja helybeli szervező titkára volt. Május 30-án sajtóértekezletet tartott és kijelentette, hogy Kunmadarason a hatóságok részéről súlyos mulasztások történtek. Szerinte „a kunmadarasi zavargásokat nem nevezhetjük hirtelen kirobbanó népítéletnek, mert azt az érthetetlen hangulatot még egy tavaly kihirdetett népbírósági ítélet indította el. Az ítélet a kunmadarasi lakosság szerint igazságtalan volt, és az elégedetlenség azóta forrt bennük. Meg kell állapítani – szögezte le dr. Pfeiffer –, hogy a népbíróság, az ügyészség, valamint a rendőrség részéről egyaránt súlyos mulasztások történtek, úgy hogy mindazok ellen, akik nem voltak tisztában teendőikkel, fegyelmi eljárást kell indítani. A kunmadarasi gyilkosságok jog szerint statáriális eljárás alá tartoznak és a személyesen lefolytatott vizsgálatom eredményeként megállapítottam, hogy mód lett volna annak megakadályozására."

Dr. Pfeiffer hatáskörébe a fegyelmi eljárás megindítása nem tartozott, a népbíróság elleni intézkedés lehetőségének felvetése pedig jogi és politikai képtelenség volt. Viszont mindenképp alkalmas arra, hogy a közvéleményt tovább demoralizálja. Nyilatkozatát sem dr. Riesszel, sem dr. Domokossal nem egyeztette, sőt ellenük (azaz a munkáspártok ellen) tette.

A munkáspártok nem nézhették tétlenül dr. Pfeiffer akcióját. Dr. Domokos a Szabad Népben arról írt, hogy a felbújtók felelősségre vonása is a statáriális bíróság hatáskörébe tartozik. A Szolnokon 1946. június 4-én kezdődött tárgyaláson gyilkosság címén hét tettes és a felbújtó állt a rögtönítélő bíróság elé. A tanács a gyanúsítottak kihallgatása és a bizonyítás felvétele után azonban az ügyet rendes eljárásra utalta, mert álláspontja szerint a felbújtók személyének a felderítésére a rögtönítélő eljárásra megszabott hetvenkét óra nem elegendő, hanem további vizsgálat szükséges. Maga a megyei főügyész, dr. Szintay[160] is ezt javasolta. A statáriális tanács döntése törvénysértő volt, súlyos belpolitikai következményekkel járt, és még nagyobb nemzeti érdekeket kockáztatott. Már hivatkoztam a rögtönbíráskodásra, az új kormány pedig a bűncselekmények körét folyamatosan kiterjesztette. Az ilyen eljárás lefolytatására még a 8020/1939. M. E. sz. rendelet volt hatályban, melynek 13. §-a úgy rendelkezett, hogy a „tettestársak és bűnrészesek kipuhatolását is szem előtt kell ugyan tartani, de emiatt a vádlottak ellen az ítélet meghozását elhalasztani nem szabad". A bíróság az ügyész indítványához kötve nem volt (illetve abban az időben vádelejtés esetében lett volna köteles megszüntető határozatot hozni). Már a statáriális bíróság által lefolytatott bizonyítás tisztázta, hogy az eljárásból kihagyott Tóth Zsigmondon kívül más felbújtó nem jöhet szóba, a közvetlen felbújtó, a debilis Kabai Tóth Eszter ellen pedig – a beszámítást kizáró elmezavar miatt – a további eljárást meg kell szüntetni.

Érdekes módon a statáriális tanács törvénysértő döntését még a munkáspárti sajtó sem kifogásolta, viszont a Nemzeti Parasztpárt főtitkára, Kovács Imre így foglalt állást: „Szolnokon a tárgyalás menete meggyőzte a statáriális bíróságot arról, hogy ebben az ügyben nem illetékes. Nemcsak azért, mert a pogromra, a faji–felekezeti izgatásra csak

[160] A főügyész 1948 őszén az ottani fogház vezetőjével 50 ezer Ft-ot sikkasztott, és nyugatra szökött. Ott sem volt azonban szükség rá, Salzburgban elfogták, és kiadták Magyarországnak. További sorsa érdektelen.

Kunmadaras után terjesztették ki a statáriumot, és így a szolnoki statáriális tárgyalás jogi abszurdum volt, hanem azért sem, mert utána kell menni lélekben, a gondolkozásban a kunmadarasi problémának."[161]

Kovács Imre jogi érveléséből egy szó sem igaz: a statáriumot a faji gyűlöletre, izgatásra soha nem rendelték el, emellett az érvelés komolytalan volt, mert a gyanúsítottak gyilkosság és súlyos testi sértés miatt kerültek a rögtönítélő bíróság elé, s nem izgatásért. A neves politikus hozzáállása tehát még a kisgazda dr. Pfeifferen is túltett, aki legalább elismerte, hogy rögtönítélő eljárásnak van helye. Ám de Kovács Imre pártja a Baloldali Blokk tagja volt, s ez a megnyilatkozás fényt derített a koalíciós partnerek viszonyára. Dr. Domokos haladéktalanul intézkedett: a Szolnoki Főügyészség a további nyomozás és vádemelés végett átadta az iratokat a Budapesti Népügyészségnek.

Mi történt valójában eddig? A szociáldemokrata miniszter intézkedett, hogy a tetteseket az illetékes főügyész állítsa a rögtönítélő bíróság elé. A kisgazdapárti államtitkár hivatali ügykör nélkül beavatkozott az eljárásba, s bár nem vonta kétségbe a statáriális bíróság hatáskörét, a felelősségnek a rendőrségtől kezdve az ügyészségen át a népbíróságig való kiterjesztésével igyekezett az eljárásban zavart kelteni. A Nemzeti Parasztpárt főtitkára a párt hivatalos lapjában a rögtönítélő eljárás jogszerűségét kétségbe vonta. A kommunista legfőbb államügyész a megingott jogi helyzetet azzal szilárdította meg, hogy az ügyet lényegében a Budapesti Népbírósághoz terelte.

[161] Szabad Szó, 1946. június 9. 5. p.

A szolnoki szakbírák örömmel moshatták kezeiket. Miután elfogadták a főügyész indítványát, nem kellett politikai ügyben állást foglalniuk. Eddig tartott a felszabadulás utáni első pogromisták elleni büntetőeljárás első fordulója. Következett a második, a Budapesti Népbíróság különtanácsa előtt.

A Kis Újság és a Szabad Szó bejelentette, hogy a kunmadarasi gyilkosok és társaik ügyének tárgyalását július 3-án kezdi a Budapesti Népbíróság dr. Major tanácsa. Így is lett volna, mert miután a polgári bírói képesítést megszereztem, magamra szignáltam a vádiratot, és utasítást adtam a tárgyalás kitűzésére. Természetesnek tartottam, hogy folytassam az úttörő elnöki feladatot. Az első népbírósági, az első politikai ügy, valamint az első háborús főbűnös tárgyalása után magam kívántam tárgyalni az első különtanácsi ügyet is. Ezt az előzmények után személyes felelősségvállalásnak fogtam fel, s valamennyi dokumentumot alaposan áttanulmányoztam.

Dr. Pfeiffer azonban nem így gondolta. Jól tudta, hogy dr. Domokos szakmai és politikai kollégiumának vagyok a tagja, ezért legalább engem lőtt ki a tanácsvezetésből, ha már a népbírósági tárgyalást nem tudta megakadályozni. Magához hívatott és felkért, hogy ne tárgyaljam a kunmadarasi ügyet. Arra a kérdésemre, hogy miért ne, hisz már polgári képesítésem is van, azt válaszolta, hogy még hadbíró vagyok. Az a véleménye, hogy ezt a kiélezett ügyet – amire már Párizsban is felfigyeltek[162] – idősebb polgári bíró tárgyalja. Azt válaszoltam, hogy megfontolom kérését,

[162] Utalás a béketárgyalásokra.

de nem tartom magamra nézve kötelezőnek. Nyomban tájékoztattam dr. Domokost, akit érthetően bosszantott dr. Pfeiffer újabb okoskodása, azonban ő is egyetértett azzal, hogy hadbírói mivoltom valóban hátrányos már a polgári beosztásomban. Átmentünk dr. Rieshez is, aki nagyon unta a dr. Domokos és dr. Pfeiffer közötti vitát, és csak annyit mondott, hogy jó, akkor tárgyalja dr. Nagy Károly. Ezen jót derültünk, mert dr. Nagy Károly az MKP tagja volt, szemben velem, aki pártonkívüli voltam. Dr. Domokos nyomban felhasználta az alkalmat, hogy figyelmeztesse dr. Riest, itt az ideje, hogy legalább az ezredesi rangomnak megfelelő polgári bírói kinevezést kapjak. Dr. Ries ezzel egyetértett, mi pedig eltávoztunk. Így maradtam ki az első ötöstanácsi tárgyalás vezetéséből.

A tárgyalás három hétig tartott, az ítéletet július 25-én hirdette ki dr. Nagy Károly. Az első három vádlottat – köztük a felbújtó kisgazdapárti szervező titkárt – halálra, további két vádlottat életfogytiglani fegyházra, ötvenkét társukat pedig öt évtől tizenöt évig súlyosbodó szabadságvesztésre ítélte a különtanács. Két főt felmentettek.

Az első fokú ítélet jogtörténeti dokumentum, érdemi állásfoglalása ötünk közös véleménye volt, amit dr. Nagy Károly klasszikus indoklással fejtett ki. Ebből idézek: „A Budapesti Ítélőtábla területén ez az első ötöstanácsi ítélet. Benne a demokrácia ökle sújt le azokra, akik tébolyult eszméktől űzve, gaz lélekkel támadtak a fizikai és szellemi dolgozók boldogulását célzó és biztosító népi köztársasági rend ellen. Így kell eljárni mindaddig, amíg ebben az országban a fasiszta szellemű, országrontó, hitvány emberek ki nem pusztulnak. Ez így lesz, mert a demokrácia és annak népi bírósága elég erős ahhoz, hogy a nép érdekeit szolgáló akaratukat érvényre juttassák." Azt hittük, hogy ezzel a mondattal pontot teszünk a nemzet érdekeit veszélyeztető politikai és jogi vita végére. Tévedtünk. Ez még csak a második forduló volt, a harmadikban ismét minden az ellenkezőjére változott.

Az első fokú ítélet megállapította, hogy a vádlottak a rendőrséget és a népbíróságot hivatásuk gyakorlásában szándékosan akadályozták. A népbíróság ítélkezését tömegmozgalommal hiúsították meg: „aki pedig a népi állam ilyen jelentős szerve működésének lehetetlenné tételét tűzi célul maga elé, az kétségkívül tudatosan a demokratikus államrend megdöntésére tör" – szólt az ítélet. Antiszemita hangulatot szítottak, védtelen zsidókat öltek meg.

Ilyen vitathatatlan jogi és politikai értékelés ellenére a másodfokú tárgyalásig az igazságszolgáltatást újból kompromittálta a pártpolitikai vetélkedés. A párizsi békekonferenciára utazott dr. Ries távollétében hozzá intézett interpelláció hangzott el a nemzetgyűlésben. Az egyik kisgazdapárti honatya úgy fogalmazott, hogy a nyolc vádlott az egyik demokratikus párt tagja. Ez akkor derült ki szerinte, amikor az első tárgyalási napon állandóan „elvtársnak" címezték egymást, s elrendelte, hogy a Belügyminisztérium egyik kommunista vezető tisztviselője, dr. Szebenyi Endre másnap a bíróság székhelyére utazott, és lépéseket tett a statáriális eljárás leállítása iránt. Dr. Reicher végül leszögezte, hogy a Belügyminisztérium beavatkozik egy folyamatban levő bírósági ügybe, s a megtorlás gyorsasága nem indokolhatja a jogtalanságot. A kisgazdák helytelenítik a statáriális eljárás leállítását, mert a végrehajtó hatalom

nem avatkozhat a bírói jogkörbe. Azzal zárta fejtegetését, hogy az ügy el fog menni a NOT-hoz, és a kisgazdáknak az ügyben még szavuk lesz.[163]

Dr. Reicher gyanúsított és hamisított. A tárgyalási tudósítások megegyeztek abban, hogy „megdöbbentő a vádlottak primitívsége". A pogrom utáni napon a Parlamentben Rákosi kijelentette, hogy a „büntetéssel példát kell mutatni". Abban az időben a dolgozók között már elterjedt az elvtárs megszólítás, és ez annak megtisztelő jellegét alázta. Abból a tényből, hogy a primitív vádlottak egymást elvtársnak szólították, pártállásukra következtetni képtelenség. Rákosi megnyilatkozása is ellentmond a reicheri gyanúsításnak. Dr. Szebenyi mint a rendőri főhatóság képviselője a nyomozás keretében felügyeletet gyakorolhatott, de aligha kockáztatta volna meg, hogy ellenlépjen Rákosi Mátyásnak. Abban viszont igaza lett dr. Reichernek, hogy a NOT előtt ebben az ügyben még szavuk lesz. A Népbíróságok Országos Tanácsa előtt zajlott le a harmadik forduló.

Közben azonban újabb tragédia is történt. 1946 július végén, augusztus elején Miskolcon[164] megismétlődtek a kunmadarasi események. Ipari munkások megtámadták az utcán a feketézés gyanúja miatt internált Rejtő Sándort és Jungreisz Ernőt, akik közül Jungreiszt meglincselték, míg Rejtőt csak szovjet segítséggel sikerült kórházba szállítani.

[163] Az 1945. november 29-re összehívott Nemzetgyűlés naplója (a továbbiakban: NN). Bp. Athenaeum, 1948. II. k. 689–694. p. 1946. július 31. Dr. Reicher Endre interpellációja.

[164] Varga János: A miskolci népítélet, 1946. Medvetánc, 1986. 2–3. 293–314. p.

Pár órával később agyonverték Fogarasi Artúr[165] rendőr századost, a politikai rendőrség helyi vezetőjének helyettesét is, a dolgozótársaik őrizetbevétele – és bántalmazása – miatt.

Az új magyar valuta előző nap indult útjára. A forint védelmére eleve szigorú intézkedések történtek, és különösen éles propaganda folyt az addig fékezhetetlen feketézés megszüntetéséért. A miskolci lincselést nem a vérvád meséje motiválta, hanem a feketézők elleni gyanakvás, amit az elmúlt negyedszázadból megmaradt rögeszme nyomban a zsidósághoz kapcsolt. Most már az ellenkező oldalról lobbant lángra az antiszemitizmus parazsa a hamu alól. Ebből pedig mind bel-, mind külföldön igyekeztek tőkét kovácsolni. A sajtó álláspontját a pártosság jellemezte.

A szociáldemokrata napilap kénytelen volt válaszolni a Magyar Nemzet általánosító cikkére, mely szerint „a miskolci események után örökre ki kell kapcsolni a politikai tárgyalásokból a kisgazdapártra és a munkáspártokra esett szavazatok minőségének megbeszélését."[166] A radikálisok hetilapjában az állt, hogy „Szétfoszlott egy politikai illúzió, melynek sugallatától sokan azt hitték, hogy a negyedszázados ellenforradalomban megrontott magyar társadalom proletár- és paraszttömegei másfél év alatt teljes egészükben demokratikus néppé változtak át . . . attól, hogy a fasizált tömeg két év előtti pártigazolványát mai pártigazolványra cserélte fel."[167] A kisnyilas problémát feszegető

[165] Ugyanott 299. Tévesen Fogarassiként, két „ss"-sel írja a szerző.

[166] Népszava, 1946. augusztus 7. 3. p.

[167] Haladás, 1946. augusztus 8. 1. p. Zsolt Béla: Miskolc vagy a vesztett illúziók.

sajtópolémia nívóját messze meghaladta Révai írása, amely „Páris és Miskolc" címmel jelent meg, s bizonyos felelősséget is vállalt a történtekért.[168] Dr. Ries 1946. augusztus 7-én válaszolt dr. Reicher interpellációjára, amelynek egyetlen célja az volt, hogy támadja a szociáldemokrata igazságügyminisztert. A kunmadarasi ítéletről az volt a véleménye, hogy elsősorban nem jogi probléma, hanem a nemzet súlyos politikai kérdése. Felidézte a trianoni békeszerződés aláírása előtti szituációt. Akkor Apponyi Albert arról beszélt, hogy nem lehet Erdélyt kiszolgáltatni a „kulturálatlanságnak". Ám Clemenceau közbevágott, és azt kérdezte tőle, hogy hallott-e Kecskemétről, Orgoványról és Siófokról. A magyar delegációtól viszont most azt kérdezték Párizsban, mi történt Kunmadarason és Miskolcon.

A sajtó a következő napokban beszámolt arról, hogy Miskolcon hány személyt vettek őrizetbe. Az ipari munkások elégedetlensége azonban átcsapott Diósgyőrről Ózdra is. Budapestről a munkássággal való szótértés végett a helyszínre siettek a munkáspártok vezetői is. Nekik sikerült a rendet a karhatalom alkalmazása nélkül helyreállítani.

Mi, bírák a történteket a legfőbb államügyész szokásos heti konferenciáján értékeltük ki. Dr. Domokos József idézte azt a talleyrand-i mondást, hogy „ez több mint bűn, ez hiba volt". Sőt, később azt is hozzáfűzte, hogy „súlyos politikai hiba. A miskolci »népítéleteket« ehhez képest politikusan és nem bírói úton kell megoldani." Úgy is történt, nem éppen a jogászi közvélemény megnyugtatására.[169]

A kunmadarasi ügy gyökerei Tiszaeszlárig nyúltak vissza, a miskolcié az 1945-ben többször előfordult „népítéletek"-kel való fenyegetőzésig. A miskolci események után „népítéletet" hangoztató röpcédulák és falragaszok jelentek meg az utcán, s ezeket az ellenzéki képviselők a nemzetgyűlésben ismertették. A munkáspártok képviselőinek azonnali válasza az volt, hogy a népítélet nem azonosítható a pogrommal. Ez igaz, de ezt Kádár, Rajk és Marosán elvtársak utólag kénytelenek voltak megmagyarázni a borsodi iparvidék munkásainak: a népítéleteknek éppúgy keresztény áldozatai is lehettek volna. Nem ok nélkül idézte annak idején a Szabadság a Meskó-perben tett kijelentésemet az „utca" és a „nép" ítélete közötti különbségtételről.

Mielőtt az igazságszolgáltatás és a napi pártpolitika küzdelmének, a kunmadarasi ügy tárgyalásainak harmadik fordulójára visszatérnék, Révai Józsefre hivatkozom.[170] Az MKP neves politikusa kifejtette, hogy a szilárd munkásegység biztosítéka a Baloldali Blokk szilárdságának is. A Nemzeti Parasztpártot többen megpróbálták eltéríteni a népi demokrácia, a munkássággal való szövetség útjáról,

[168] Szabad Nép, 1946. augusztus 4. 1. p. Révai József: Páris és Miskolc.

[169] „A miskolci ügy ily módon való lezárása már azt jelentette, hogy az MKP – már 1946 végén – olyan politikai nyomást tudott gyakorolni a magyar igazságszolgáltatás intézményeire, hogy az általa egyébként is kézben tartott vizsgálatot előbb jogszolgáltatási holtvágányra tudta terelni – a koalíciós partnerek hallgatólagos támogatásával –, majd később a felelősségre vonás aktusát egyszerűen megszüntethette." Varga János i. m. 310. p. Varga tanulmányát, a miskolci ügy feldolgozásáról dr. Major Ákos már nem olvashatta.

[170] Szabad Nép, 1946. szeptember 22. Révai József: Fordulópont.

de a munkáspártok harcba indulásakor – fejtegette Révai – a Nemzeti Parasztpárt biztosan úrrá lesz a belső nehézségein. A harcban pedig a munkáspártok oldalán vesz majd részt. Nem volt véletlen Révai József felszólítása a parasztpártiakhoz: a népbírósági tanácsokban már ismertük ellentmondásos állásfoglalásaikat.

A NOT a kunmadarasi ügyben 1946. november 30-án hirdetett ítéletet. A per jelentősége miatt nem dr. Szabó Zoltán, hanem dr. Sarlós Márton vezette az ítélkező tanácsot. Dr. Sarlós nálam 15 évvel idősebb kommunista jogász, korábban budapesti ügyvéd volt. A másodfokú bíróság az első fokú ítéletet a bűnösség, a minősítés és a büntetés kiszabása kérdésében alapjaiban megváltoztatta. A három halálra ítélt közül a közvetlen tettes elsőrendű vádlott büntetését életfogytiglani fegyházra, a kisgazdapárti szervező titkár büntetését – összeesküvés helyett izgatás bűntette címén – kettő év és hat hónapi börtönre, a társtettesi minőségben változatlanul bűnösnek talált V.–X. rendű vádlottak büntetését 5–8 évi börtönre enyhítette. A halálra ítélt tanítót pedig bűncselekmény hiányában felmentette. Egyedülálló eset történt a magyar igazságszolgáltatás történetében: az első fokú bíróság teljes dezavuálása. A láb- és kézbilincsben tárgyalásra előállított halálra ítéltet a másodfokú bíróság azonnal szabadlábra helyeztette. Révai cikke inkább ártott, mint használt. Az ítélet ugyanis úgy jött létre, hogy a parasztpárti szakbíró (nem népbíró) a kisgazda és a polgári demokrata párti bírákkal szavazott, a munkáspárti bírák így kisebbségben maradtak.

Fegyvertársaimmal annak idején a Conti utcai, gyertyafény melletti tépelődés közben próbáltuk megfogalmazni a bírói hivatás feltételeit. Harmadikként az önálló véleményhez való ragaszkodás kötelességét határoztuk meg. Ebben a körben nem ismertünk pártfegyelmet, pláne pártutasítást. A nemzeti parasztpárti bíró tehát – a Révai cikkében megfogalmazott politikai helymeghatározás ellenére – a legjobb meggyőződése szerint szavazhatott, másnap pedig köteles lett volna lemondani NOT bírói tisztéről. Ez azonban nem történt meg. Engem viszont igen súlyosan érintett, mert az ítélet kihirdetésekor már én voltam a NOT elnöke, s ezzel a kínos ítélethirdetéssel kezdődött az ottani hivatali működésem.

A kinevezés teljesen váratlanul ért, 1946. november 13-án. A NOT első elnöke dr. Simándi Tamás régi táblabíró, közismerten baloldali beállítású, székely származású volt. Politikai pártállását „paraszt kommunistának" jelölte meg, de pártonkívüli volt, ezért maga tanácsot nem vezetett.[171] A NOT-nál tanácselnök volt dr. Bojta Béla miniszterelnökségi államtitkár, dr. Várady Sándor kúriai bíró, dr. Sarlós Márton és dr. Szabó Zoltán ítélőtáblai tanácselnök, dr. Boglutz László, majd dr. Szabó Mihály törvényszéki tanácselnökök. Dr. Bojta tanácsa a háborús főbűnösök ügyeit tárgyalta, de például a Sallai és Fürst ellen ítélkezett statáriális bíróság tagjainak ügyét is. A több ezer egyéb ügy tárgyalása, melyek közül több tucat már az első fokú ítélet után is a sajtótámadások kereszttüzében állt, a többi tanácsra maradt. A NOT-ot minden oldalról bírálták. A tanácsokon belül az ítélkezésben kialakult koalíciós ellentétekről és az ezekből következő hibákról dr. Simándi Ta-

[171] A szerző téved. A Budapesti Népügyészség 5709/45. sz. dr. Jankovich Sándor és társai elleni perből kitűnik, hogy dr. Simándi az MKP tagja volt!

más semmit sem tehetett. Miután azonban ő volt az elnök, legegyszerűbb megoldásnak a több mint 60 éves bíró menesztése látszott.

November első hetében dr. Ries magához kéretett, s a népfőügyész jelenlétében közölte, hogy mivel kíván megbízni.[172] A polgári képesítést fél éve szereztem meg, 13 évi büntetőbírói gyakorlat és másfél éves politikai tapasztalat volt már mögöttem, de 38 évemmel a legfiatalabb voltam a fellebbezési bíróság tagjai között. Tudtam, ha elvállalom, újra a tűzvonalba kerülök: munkaszolgálatosnak. Elölről és hátulról fognak rám lőni, s a töltőtollamon kívül nem lesz egyéb fegyverem. Az energiám és a harci kedvem azonban változatlan volt, s tudtam, hogy dr. Domokos mögöttem fog állni. Dr. Ries kérdésére, hogy „vállalom-e", szokásomhoz híven kérdés formájában azt válaszoltam, hogy „dr. Domokos elvtárs tud-e erről?" Dr. Ries – mint kiderült – eddig e tervéről a legfőbb államügyészt sem tájékoztatta. Úgy határoztam, ha dr. Domokos egyetért igazságügyminiszterem elképzelésével, akkor vállalom a feladatot. Dr. Riesnek ez nem esett jól, a száját is elhúzta, egy kicsit saját neveltjének is tartott. Dr. Szücs ugyanakkor arról biztosított, hogy ő sem hagy magamra, együtt fogunk rendet teremteni odafent. Én viszont nem hallgathattam el, hogy könnyű neki lőtávolságon kívül, mert még

172 Az igazságügyminiszter 74721/1946. IM X. rendeletével 1946. november 23-án mentette fel a Budapesti Népbíróság elnöki tiszte alól dr. Majort. Dr. Bajor László a népbírósági osztály vezetője a búcsúzáskor azt hangoztatta, hogy a „Budapesti Népbíróság közel kétéves fennállása alatt a hozzáfűzött reményeket beváltotta... Nemzetközileg is példaadó..." BFL A Budapesti Népbíróság iratai. Elnöki iratok 1946. VIII. B/7/3.

soha nem olvastam, hogy valamelyik újságban a népfőügyészt támadták volna. Dr. Domokoshoz mentem, akinek az volt a véleménye, hogy valami suskus van a kinevezési terv mögött, miért ez a nagy sietség stb. Ettől függetlenül ő is javasolta, hogy feltétlenül fogadjam el a megbízást. (A suskusra fél év múlva fény derült.) Így lettem a NOT elnöke, s e megbízással együtt Tildy a Budapesti Ítélőtáblán tanácselnökké is kinevezett, későbbi kúriai tanácselnöki besorolással. Szolgálaton kívüli vezérőrnagy lettem, hamarosan megkaptam a Szabadságrend ezüst fokozatát és a Köztársasági Érdemrend tiszti keresztjét. Az MTI fényképfelvételeket készített az eskütételemről. Továbbra is pártonkívüli maradtam, így a NOT szervezésére vonatkozó jogszabályi rendelkezés szerint nem kaphattam tanácsvezetői megbízást. Ezt csak az újabb novella után, 1947 végén lehetett pótolni. A NOT másodelnöke mellettem dr. Sarlós Márton, míg az új kinevezésemmel egyidőben dr. Piri Gábor is budapesti ítélőtáblai bíró és szolgálaton kívüli ezredes lett.

A NOT kunmadarasi ítélete után nyilatkoznom kellett, és én ezt minden kartársi tapintat nélkül tettem: „A peranyagot első fokon ismertem, és nem tudok róla, hogy a tényállás a NOT-nál változott volna. Ez röviden a következő: a demokratikus Magyarország kellős közepén másfél napig nyilas terror uralkodott, és ennek halálos áldozatai voltak. Ezt a sajnálatos ügyet ellenünk a béketárgyalások során felhasználták. Most a magyar demokráciát egyik saját bírósága úgy állította a világ közvéleménye elé, hogy nem tud a saját háza táján rendet tartani, sőt talán nincs is szándékában gyökeresen kiirtani az ilyen fasiszta cselekményeket. Ismét leszögezem: az első és másodfokú ítéletek

között hallatlan aránytalanság mutatkozik. Amíg az első fokon három polgári párti bíróval szemben három munkáspárti bíró ül a tanácsokban, addig itt, a NOT-nál három polgári pártival szemben csak két munkáspárti. Ez a törvénykezés hibája, amelyen segíteni kell."[173]

Nyilatkozatom a Népszavában is megjelent, a Kis Újság és a Szabad Szó mélyen hallgatott. Az MKP lapja dr. Bojtától is nyilatkozatot kért. Ő a Kunmadarason elkövetett bűncselekményeket háborús bűntettnek minősítette, mert „veszélyeztetik a népek háború utáni békéjét". Az ítéletet nem kritizálta, különb kartársnak mutatta magát nálam. Az érdeklődés homlokterébe került ítéletről a pártharcokon kívül álló Zsolt Béla is tett közzé kritikát: „A NOT az ítélet megokolásával tulajdonképpen azt manifesztálja, hogy a fasizmus egyik legjellemzőbb politikai bűncselekménye, a pogrom – a demokráciában is elnézésre méltóbb bűncselekmény, mint a közönséges gyilkosság és rablás. ... ha ugyanezeket az embereket azzal a váddal állították volna ugyane bíróság elé, hogy az éjszakai faluban egyszerű haszonlesésből előbb levetkőztették, majd meggyilkolták ... egy autó utasait – a NOT bírói bizonyára nem teketóriáztak volna sokat, ... hanem ugyanezeket az analfabétákat és megtévesztetteket rövid úton felköttették volna."[174] Végül felidézem az igazságszolgáltatás „depolitizálása" érdekében lándzsát törő V. P.[175] velem is kapcsolatos bírálatát: „A Népbíróság ötös tanácsa példás

[173] Szabad Nép, 1946. december 3. 3. p.
[174] Haladás, 1946. december 5. 1. p. Zsolt Béla: Kunmadaras.
[175] Feltehetően dr. Villányi Pál ügyvéd.

szigorral ítélt a felbújtók és szellemi irányítók felett, a tettesekkel szemben azonban nem alkalmazta a törvény teljes szigorát. Az ítéletet a nemzetgyűlésben pártpolitikai nézőszögből bírálat tárgyává is tették és felelős kormányzati tényező a nemzetgyűlésen tett nyilatkozatában sejtetni engedte azt a meggyőződését, hogy a NOT az ügyben másként fog ítélni. A NOT megdöbbentő ítélete megfelelt a várakozásnak: a fellebbviteli bíróság a felbújtó és tettes bűnösségét egyaránt elnéző és megenyhült légkörben bírálta el.

Ami a NOT ítéletének meghozatala után történt, az az előzményekhez mindenben méltó volt. A tanácskozási titok nagyobb dicsőségére hasábokat olvashattunk arról, hogy az egyes tanácstagok pártállásukhoz képest az ügyben miként foglaltak állást és hogy az első fok eltérő politikai aritmetikája mennyiben nyomta reá a bélyegét a népbírósági ítéletre. Megtudtuk azt is, hogy az első fokú ítélet kialakításában adminisztratív tényezőknek is volt valamelyes része, ... hogy van politikai párt, amely a nagy politikában a baloldalhoz, népbírósági síkon pedig a jobboldalhoz számít ... Számunkra a Kunmadarasból leszűrhető tanulság az, hogy az igazságszolgáltatás depolitizálása immár halaszthatatlanná vált."[176]

A szerző megfeledkezett arról, hogy a szolnoki statáriális (depolitizált!) tanács miként „tette taccsra" az ügyet a nyombani ítélkezés helyett. Magam csak két rövid részt kívánok kiemelni a másodfokú ítéletből. Az első: „Az a kö-

[176] Jogtudományi Közlöny, 1948. december 25. 341. p. V. P. Kunmadaras.

rülmény, hogy egyes vádlottak rendzavaró, illetőleg súlyosabb megítélés alá eső tevékenysége folytán Kunmadarason a rend időlegesen felbomlott, elsősorban annak tulajdonítható, hogy a helyi közigazgatási szervezet megbénult, a rendőrség nem állt feladata magaslatán, illetve semmit sem tett annak megakadályozására, hogy a község zsidó származású lakosai ellen felizgatott tömeg támadásait leszerelje és bántalmazásukat megakadályozza . . ." Ebből az idézetből egyértelműen az derül ki, hogy nem azok a közvetlen felelősök, akik a rendet időlegesen felbomlasztották, a közigazgatási szervezetet megbénították, a helybeli zsidókat „bántalmazták", hanem a hatóságok, amelyek nem álltak feladatuk magaslatán. Akár dr. Pfeiffer első sajtónyilatkozatát is idézhette volna az indoklás, mert a tartalom azonos volt . . . A felbújtókkal kapcsolatban a NOT ítélete azt a jogi álláspontot fejtette ki, hogy az I. és II. r. vádlottak büntetését azért kellett enyhíteni, mert „azok a híresztelések, amelyek a közhangulatot izgalmi állapotba hozták, nem kizárólag tőlük eredtek . . ." Ennek az álláspontnak jogalapja nem volt.

A NOT bírákra vonatkozó jogszabályok szerint őket nem lehetett hivatalosan minősíteni. Így az ítéletszerkesztőt nem nyilváníthattam további bírói munkára alkalmatlannak, pártja pedig így is – vagy éppen ezért – elégedett volt vele. A másodfok bíráinak és ítéletének kritikáját a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék Rögtönítélő Tanácsának B. 8821/1920. sz. ítéletéből vett okfejtéssel teszem teljessé: az ébredő magyar pogromista vádlottak (akik két zsidót gyilkoltak meg) bűnösek az ügyész által indítványozott lázadás bűntettében is, mert „a csoport, mint dezorganizált tömeg felekezeti elvakultságában magát akarta az

állami és társadalmi tényezők fölé emelni".[177] Ilyen elvi állásfoglalás alapján az ellenforradalmi statáriális bíróság 1920-ban, a legvadabb fehérterror idején is megállapította a pogromisták bűnösségét, és súlyos szabadságvesztésre ítélte őket.

1946 őszén a demokratikus politikai felsőbíróság polgári bírái jobboldalibbnak bizonyultak ellenforradalmi elődeiknél. Kár, hogy ezt az 1920-as ítéletet nem mutathattam be sem az ítélethozóknak, sem a sajtónak, mert csak nyugdíjazásom után az ébredő magyarokról szóló kéziratban olvastam.[178]

Ezek után következett a miskolci események igazságügyi rendezése. Előbb azonban már a kunmadarasi ügy parlamenti vitájából ismert kisgazdapárti képviselő, dr. Reicher Endre nemzetgyűlési megállapítását idézem: „ha a kunmadarasi ügyben szabad folyást engedtek volna az igazságszolgáltatásnak, akkor nem következett volna be a miskolci eset. A kunmadarasi ügybe pártpolitikát vittek . . ." Nagy Ferenc miniszterelnök – a belügyminiszter helyett – a felszólalásokra így válaszolt: „A miskolci tetteseket kinyomozták, további letartóztatások folyamatban vannak. Nemcsak a lincselés tettesei vannak letartóztatva, hanem az értelmi szerzőség gyanúsítottjai is. Azt azonban meg kell állapítani, hogy a rendőrségen valóban kegyetlenkedtek azokkal az emberekkel, akiket az előző napon le-

[177] BFL Bp. Királyi Büntetőtörvényszék iratai. Büntetőperes iratok Illy László és társai ügye 8821/1920.

[178] Zinner Tibor: Az ébredők fénykora. Bp. Akadémiai K., 1989. (megjelenés alatt)

bad Magyarország, 1945. november 27.); A perekre fel kell készülni (Új Zala, 1945. november 29.); Szomorú mese a népbíróságról (Tiszántúli Népszava, 1945. december 12.); Börtönbe a szabotáló népügyészekkel (Fehérvári Hírek, 1946. január 16.); Felfüggesztették a nyilaskeresztes-kisgazda népbírót (Felvidéki Népszava, 1946. február 10.) és így tovább. Igaz, hogy ezek a barátságtalan megnyilvánulások a vidéki népbíróságok munkáját illették, de nekünk is jutott bőven: a fővárosi pártsajtó és a Jogtudományi Közlöny foglalkozott velünk.

A vidéki sajtókórus provinciális vesszőparipán lovagolt. Ezzel mi azt az összesítést állítottuk szembe, amit népfőügyész barátommal készítettünk 1946 végén a háborús főbűnösök elleni ítéleteinkről. A Budapesti Népbíróság halálos ítélete alapján kivégezték az alábbiakat: Bárdossy, dr. Imrédy, Rajniss, Pálffy, Endre, Baky, Basch, Szálasi, Gera, Beregfy, Kemény, Csia, Szőllősi, Ruszkay, Sztójay, Reményi-Schneller, Rácz, Kolozsváry Borcsa, Kassai Schallmayer, Hubay, Ferenczy, Orendy, Radó, Balassa, Hain, Kovarcz, László, Hindy és Hajnácskőy; Grassy, Zöldi, Feketehalmy-Czeydner és Szombathelyi Jugoszláviában nyerte el méltó büntetését. Kegyelem folytán nem végezték ki Antalt, Serényit és Tasnády-Nagyot. A főbűnösök közül 1946. december 29-ig huszonkilenc főt végeztek ki Magyarországon. A sajtótámadásokra ez a válaszom.

A NOT 1946. évi működését az alábbi adatok jellemzik: 14 952 folyamatban levő ügyet vettem át. Két év múlva felváltásomkor elintézetlenül 4649 ügy maradt. Országosan az ún. foglyos ügyek intézése áttekinthetetlen volt. A 21 400/1945. IM sz. rendelet 2. §-a 3. bekezdésében foglalt rendelkezés szerint a NOT elnökének felügyeleti jogköre kiterjedt az ország valamennyi népbíróságára. Haladéktalanul intézkedtem, megköveteltem az ország valamennyi népbíróságától a foglyos ügyek külön nyilvántartását, ami a három hónapja elintézetlen foglyos ügyek adatait tartalmazta. A népbíróságok vezetőinek minden hó elején igazoló jelentést kellett hozzám felterjeszteniük. Hasonló rendelkezést tett – saját hatáskörében – a népfőügyész is. Ilyen előírásokat sem a bírósági, sem az ügyészségi ügyrendek nem ismertek. Rendelkezésünk – személyeskedésig fajuló – országos ellenkezést keltett, a minisztérium népbírósági osztálya vezetőjének kellett azt megerősíteni, hogy fegyelmi jogköröm gyakorlása nélkül szerezzek érvényt rendelkezésemnek. Végül három hónap alatt sikerült a vidéki népbíróságok Augias istállóját kisöpörni.

Az év végén dr. Pfeiffer távozott a minisztériumból. Helyére előbb dr. Hompola, majd dr. Pongrácz Aladár budapesti ügyvéd került, akivel már főhadnagy koromtól társasági kapcsolatot tartottam fenn. A Dinnyés-kormány idején miniszterelnökségi államtitkár lett, kiegyensúlyozott reálpolitikus volt. Dr. Domokos – saját kezdeményezésére – dr. Hajdu Gyula, régebbi kommunista ügyvédnek adta át a helyét, aki addig a Földművelésügyi Minisztériumban volt adminisztratív államtitkár. A két személycserével az Igazságügyminisztériumban megszűntek a pártközi ellentétek.

Amikor dr. Szücs Jánossal áttekintettük 1946 végén a népbíráskodás múltját és jövőjét, eredményeit és buktatóit, a számszerű és személyekre bontott adatok között kettőn akadt meg a szemünk. A már említett mátraaljai (egyes helyeken gyöngyösi) összeesküvéssel kapcsolatban a népfőügyész nem kérte a – sajtóban megnevezett – két kisgazda

képviselő mentelmi jogának a felfüggesztését, sőt – mint írtam – Gyulai mentelmi jogát meg is sértették. Esetleg melléfogás történt.

Megrökönyödtünk viszont a „munkásáruló" Demény Pál ellen hozott népbírósági ítélet miatt. A „népellenes bűnös" elleni ítélethez a kisgazdapárti és a polgári demokrata bíró maliciózus szavazatát adta. Így jött létre a szótöbbség! Nem tetszett nekünk. Az igazság megismeréséhez – mint már írtam – nekem népbíróból ügyvéddé kellett válnom . . .

Így telt el a felszabadulás utáni második hivatali évünk. A háborús főbűnösök kiadása az év közepén befejeződött, a kikértek közül azonban igen sokan távol voltak. A volt kormányzó kiadatását a magyar kormány nem kérte, a jugoszlávoknak pedig nem adták ki, s háborús bűnösként a Szövetségesek sem vonták felelősségre. A nürnbergi nagy per után Truman ugyan felajánlotta Sztálinnak Horthy kiadását, de a generalisszimusz nem kért belőle. Bölcsen tette, Rákosi pedig a legjobb tanítványként tisztelve mesterét nem tehetett mást.

1946 karácsonyán újpesti lakásomon összejött az egész Major család. Anyánk, a három testvér és feleségeink, illetve nekem már ott volt a két kislányom is. 1940 óta nem voltunk együtt és akkor, 1946-ban utoljára. Anyánk összeölelt hármunkat, és hálát adott a teremtőnek, hogy túléltük a megpróbáltatásokat. Valóban örülhettünk, Tamás a Nemzeti Színház igazgatója, országos hírű művész volt már, Gábor az Anyag- és Árhivatal osztályvezetője, én: hadbíróból népbíró.

Nekem nem volt zavartalan az örömöm. Az utolsó hetekben egyre sűrűsödtek a névtelen telefonálások, a levelekről nem is szólva. A három Major fiú hatszemközt be-

szélgetett erről, s én megkockáztattam a gyanúmat, hogy valami készül. Miért szállnak rám újra, ráadásul egyszerre a telefonálók? Az örök optimista Tamás azt mondta, hogy ne törődjek vele, majd elfelejtenek. Neki már nem telefonál senki. „Te azonban renegát vagy, téged a volt bajtársaid hosszú ideig nem fognak elfelejteni."

Igen, igaz, renegát vagyok. Erről jutott eszembe, hogy a kitüntetéseket fél évvel a beosztottaim „feldíszítése" után kaptam meg, mert a miniszterelnökségi államtitkár kifogásolta, hogy német kitüntetésem volt. Később dr. Domokos erélyes fellépésére deferálnia kellett. „Úgy látszik – mondtam Tamásnak –, nemcsak a régi osztályombeliek kezelnek renegátnak, hanem ti is." Herczeg Ferenc „Ocskay brigadéros"-ából idéztem a jelenetet, amikor a labancokhoz állt Ocskay kezét nyújtotta az egyik német tábornoknak, az hátat fordított neki és megjegyezte, hogy „. . . a selmát megfizetjük, de kezet nem fogunk vele". Ocskay kardot rántott, de lefogták. Tombolva ordította, hogy „. . . szügyön rúgom ezt a selyemgatyás agarat". Tamás, aki valamikor ebben a darabban Jávorka Ádámot játszotta, azt a figurát, aki az áruló Ocskayt elfogta, és Érsekújvárra vitte, nevetve koccintott, és annyit mondott, hogy „ma viszont nincsenek selyemgatyás agarak". A dialógust azzal fejeztem be, hogy az áruló Ocskay fejéhez háromszor vágott az érsekújvári piacon emelt vérpadon a cigányhóhér.

Nem csalt az előérzetem. 1947. január 5-én a sajtó bejelentette a „magyar közösségi" összeesküvés leleplezését, az 1944. március 19-ig visszaható jogfolytonosság helyreállítására alakult „Földalatti Fővezérség" lebukását. A földalatti fővezér – az 1946 karácsonya óta körözött – Dálnoki Veress Lajos ny. vezérezredes, a vezérkari főnök

András Sándor ny. vezérőrnagy, segédtisztjük Szentmiklóssy István ny. vezérkari őrnagy volt. Megdöbbentem.

Világossá vált előttem, hogy a telefonálások szaporodása és a bejelentett esemény között oksági összefüggés van. Újra kezdődött a lélektani hadviselés. Eszembe jutott Dálnoki Miklós Béla éppen egy esztendővel előbbi profécija: hónapokon belül itt lesznek az amerikaiak. Ő éppen olyan rossz jósnak bizonyult, mint amilyen hadseregparancsnok volt, amikor 1944. október 15-én cselekednie kellett volna. Vajon a másik vezérezredesnek, Dálnoki Veress Lajosnak milyen külpolitikai koncepciója volt? Az ország területén szovjet csapatok állomásoztak, a lakosság hozzászokott jelenlétükhöz, sőt már barátkozott is velük. Mit akart ezzel a helyzettel szemben, milyen kibontakozási lehetőséget keresett a VKF III. Bírósága előtt is titokban maradt „homo regius"?

V.

A „homo regiust"[182] elővették a történelem lomtárából. Az ötlet szerintem kétségtelenül Szentmiklóssy István, volt vezérkari őrnagytól származott, aki 1945 nyarán tért haza nyugatról. A Budapesti Kerületi Parancsnokságon működő igazoló bizottság igazolta, az 5 000/1946. M. E. sz. rendelet végrehajtásakor azonban rendelkezési állományba helyezték. Pálffyval, Sólyommal, Illy Gusztávval egy korosztályba tartozott és együtt végezték a hadiiskolát. Előbbiek a megbízhatónak tartott régi katonatársakat felhasználták a demokratikus hadsereg szervezésénél, Szentmiklóssy mégsem került a Honvédelmi Minisztériumba. Ismerték.

Hazaérkezte után vezérkari tisztként tehát nem volt számára hely. Pedig a Gestapo által 1944. október 16-án történt letartóztatásától a sopronkőhidai foglyokkal együtt bekövetkezett kiszabadulásáig a VKF III. Bíróság foglya volt. Tárgyalást azonban soha nem tartottak ügyében, Utassy ezredesék ügyében tanúként sem hallgatták ki, holott Utassy balul sikerült küldetése után őt küldték volna Malinovszkij marsall főhadiszállására tárgyalni: fogva tartása valójában minden jogalapot nélkülözött. Fogolytársai

[182] A régi magyar jogban – főleg a bíráskodás területén – így nevezték a király kiküldöttjét. 1944 őszén Horthy Dálnoki Veress Lajos vezérezredest arra az esetre, ha ő – mármint a kormányzó – akadályoztatva lenne tevékenységében, bizalmasan „homo regiussá" nevezte ki; feladata a kormányzói funkciókban Horthy helyettesítése lett volna.

visszaemlékezéseikben „Isti"-ként emlegetik, aki mindenkivel jó viszonyt tartott fenn. „Dálnoki Veress Laji" vezérezredessel is fogolytársi kapcsolatba került. Közös letartóztatásunk harmadik napján – mint azt megírtam – már arról tájékoztatott engem, hogy Horthy akadályoztatása esetére a folyosón előttünk sétáló vezérezredes úr őnagyméltósága a „homo regius". Mint már megemlékeztem róla, ezeken a sétákon árulta el nekem, hogy miként működött a Várban a titkos rádió Tost Gyula irányításával, s miként lett öngyilkos az alezredes. Azt is „Isti" fejtette ki előttem, hogy a jó politikai vezetés mindig legalább két vasat tart a tűzben. Nekünk csak egy vasunk volt: el is olvadt egészen.

A volt vezérkari őrnagy, a Legfelső Honvédelmi Tanács egykori beosztottja annak a Magyar Testvéri Közösségnek tagja volt, melybe én 1942 végén nem kívántam belépni. Ez a titkos társaság az 1930-as évek elején alakult, élén a „Vezértanács"-csal. Konkrét politikai céljaik kezdetben még nem voltak. Szabó Dezső, az általam már idézett germánellenes író is közéjük tartozott. Előírásuk szerint a Közösségnek csak vérbeli, érzésében is magyar tagja lehetett. Fogadalmát „vérbeli és mélyérzésű magyar" létemre 1942-ben sem írtam volna alá.

1945-ben Szentiványi Domokos követ számított a legtekintélyesebb tagnak, de már András Sándor is közéjük tartozott, akit előbb vezérőrnagynak léptettek elő, majd később rendelkezési állományba helyeztek. Közösségi tag volt már akkor Arany Bálint és Saláta Kálmán is, akik a kisgazdák pártjában vezető funkcionáriusoknak számítottak, sőt nemzetgyűlési képviselők is voltak. A Közösség az évek alatt behálózta az egész országot, s 1945 nyarától a

tagok baráti kapcsolatok útján igyekeztek felújítani a Közösség félbeszakadt működését, de még mindig konkrét politikai program nélkül.

A feltárt adatok szerint 1946 nyarán lett a Közösség tagja Dálnoki Veress Lajos és dr. Donáth György, volt imrédysta országgyűlési képviselő. Dr. Donáthot, a MÉP volt alelnökét, a vezetők közé kooptálták, ő pedig egy elaborátumot készített, amely a Közösség politikai platformjává vált. Ebben a Magyar Testvéri Közösség politikájának alapjaként a „jogfolytonosság" álláspontját hirdette meg, kijelentve, hogy az 1944. március 19-i események folytán külső beavatkozással megszüntetett alkotmányos rendszert kell helyreállítani. Ami azóta történt, az további erőszak eredménye, tehát jog- és alkotmányellenes. Az új országgyűlést az 1938:XIX. tc. alapján kell megválasztani, s majd az fog dönteni az államfő személyéről és a kormány összetételéről. Akkor következik be az eredeti állapot helyreállítása, amikor a békeszerződés megkötése után az idegen haderőket kivonják az ország területéről. Az átmeneti időre a jogfolytonosságot majd megfelelő személyiség fogja biztosítani.[183]

A dr. Donáth-féle tervezet elfogadását követően Szentiványi javaslatára beválasztották maguk közé Szentmiklóssyt mint katonai szakértőt. „Isti" megjelenéséig katonai szervezésről nem volt szó. Szerinte viszont egy átmeneti

[183] Az ellenforradalmi rendszer visszaállítását csak átmeneti megoldásnak tekintette dr. Donáth. Céljuk a politikai vezetőgarnitúra leváltása volt, „és ha ezt sikerült, akkor áthidalni a jogfolytonosság megszűnése következtében keletkezett űrt, amennyiben lehet" – vallotta a főtárgyaláson, 1947. február 27-én.

kormánynak is megfelelő fegyveres erővel kell rendelkeznie. E célból hívta meg 1946 októberében Kecskeméti utcai lakásába Dálnoki Veresst és Andrást, s dr. Donáth is jelen volt. Dálnoki Veress Lajos nemcsak a katonai vezetőt testesítette meg, hanem egyúttal a jogfolytonosságot is mint a „homo regius"! Vitát folytattak a katonai szervezésről, s végül a minisztérium vagy fővezérség – mint katonai keret – közül Szentmiklóssy álláspontját elfogadva a „Földalatti Fővezérség" mellett döntöttek. Így realizálódott volna 1946 végén Horthy Miklós 1944. szeptemberben adott felhatalmazása. Az urak még két ízben jöttek össze. Megállapodtak abban, hogy a fővezér Dálnoki Veress, a vezérkari főnök András, míg a fővezér szárnysegéde Szentmiklóssy legyen. A volt vezérkariakból igen rövid idő alatt összeállt a „Földalatti Fővezérség" törzse is. Az I/a. hadműveleti osztály élére Várkonyi László vezérkari őrnagy, az I/b. hírszerző osztály élére Berkó István vezérkari alezredes, az I/c. anyagi osztály élére Soóvári Tihamér vezérkari ezredes kapott megbízást. A megalakulásról Szentmiklóssy nyomban parancsot szerkesztett, s azt a fővezér alá is írta.[184] A jelen voltak a hadparancsot elolvasták, és tu-

[184] Az I. sz. hadparancs szövege: A magyar földalatti fegyveres erők fővezérsége megalakult. A földalatti fegyveres erők parancsnokságát a mai napon átvettem. A földalatti fegyveres erők részei: a jelenlegi honvédség és rendőrség, a volt honvédség és rendőrség, a csendőrség tagjai, a honvédség még nyugaton levő részei. Az idegen megszálló erők által megszakított jogfolytonosságot helyreállítom. A rangsorolásra és a szolgálati szabályzatra az 1944. évi március 19-iki helyzet az irányadó. Az 1944. március 19-ike óta történt kinevezéseket felül fogom bírálni. A fővezérség intézkedése titkos. 1946. október 31. Dálnoki Veress Lajos vezds. in: Fehér Könyv. Bp. Szikra, 1947. 3. kiad. 23. p.

domásul vették. A hírszerző osztály vezetőjének követelésére azonban a kompromittáló dokumentumot megsemmisítették, sőt úgy döntöttek, hogy a titkosság érdekében mellőzik a további írásbeliséget. Az egymás közötti telefonálások megszüntetésében és abban is megállapodtak, hogy háromnál többen egyidőben soha nem lesznek együtt. Az I. sz. hadparancshoz hasonló elvi álláspontot fejtett ki korábban Szentiványi Domokos is a „Kivezető út" című brosúrájában (a jogfolytonosság megszakadásáról). A hadparancs különben nem tartalmazta a „Földalatti Fővezérség" politikai célkitűzéseit. A közösség katonai vonala a Magyar Testvéri Közösség politikai vezetése alá volt rendelve, önállóan nem cselekedhetett. Dr. Donáth jelenlétében még azt tisztázták, hogy a fővezérség operatív célja a politikai vezetés által tervezett hatalomátvétel katonai alátámasztása, ha kell, katonai puccs árán is.

November elején Szentmiklóssy találkozott uzoni Pünkösti László, volt vezérkari századossal, aki – hírszerző feladattal – nemrég érkezett vissza Magyarországra. E tényt Szentmiklóssy tudomására is hozta, miután azonban a Magyar Testvéri Közösség vezetői a nyugaton maradt horthystákkal is fel kívánták venni az érintkezést, Szentmiklóssy kapcsolatot tartott a hazatért hírszerzővel. A fővezér mégis utasította Szentmiklóssyt, hogy szüntesse be a Pünkösttivel folytatott tárgyalásokat. Később. A kémet a magyar katonai elhárító szervek már régebbről háborús bűnösként tartották nyilván, és az azonosítást követően az 1944/1945 fordulóján Nyugat-Magyarországon gyilkosságokat elkövető Pünköstit december első hetében letartóztatták.

A közösség politikai vonalon is aktivizálódott. Arany és Saláta közösségi politikai céljaik támogatására igyekez-

tek megnyerni a jobboldali kisgazda képviselők közül Jackót, Gyulait, Hámot, Horváthot, Vatait, Vöröst és Kiss Sándort.[185] Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy Saláta Kálmán erős érzelmi szálakkal kötődött Nagy Júliához, a kormányfő lányához, így igen jó informatív kapcsolatokra tettek szert. A Magyar Testvéri Közösség nem tudott közelebbi viszonyt kialakítani dr. Sulyokkal és dr. Pfeifferrel. Az ok nyilvánvaló: mindketten republikánusok voltak, s velük nehéz lett volna elfogadtatni dr. Donáth platformját. Viszont eljutott a közösségi gondolat dr. Pfeiffer személyi titkárához (aki korábban az én titkárságomon dolgozott). Nem lett közösségi tag, ugyanakkor az összeesküvésbe belekeveredett dr. Jackó Pál, mert nem volt „vérbeli" magyar. Dr. Donáthnak ideológiailag semmi köze nem volt a kisgazdákhoz. Imrédysta képviselőként a MÉP célkitűzéseit tartotta meg. A párt alakuló közgyűlésén elhangzott dr. Imrédy-beszéd programpontjait annak idején sokszorosítva terjesztették. Ezeket a Magyar Testvéri Közösség esküszövegével egybevetve kitűnik, hogy különbség alig van közöttük, s tartalmuk lényegileg azonos. Dr. Donáth, úgy látszik, orruknál fogva vezette a vezérségét elfogadó polgári politikusokat és a szakmájukba már a háború folyamán belebukott vezérkariakat. Dr. Imrédy kivégzése után is volt vezére politikáját igyekezett megvalósítani.

A HM Katonapolitikai Osztálya december 16-án Szentmiklóssyt őrizetbe vette. Amikor Salátáék a letartóztatásokról hírt szereztek, Kovács Bélához, a kisgazdák főtitkárához fordultak, s arra kérték, hogy a miniszterelnök segítségével állíttassák le azonnal a nyomozást. Erre azonban Nagy Ferencnek nem volt lehetősége, a katonai nyomozó szerv egyre-másra tartóztatta le az összeesküvő katonatiszteket, a politikai rendőrség pedig a kisgazdapárti képviselőket.

1946. december 31-én a napisajtó még csak annyit közölt, hogy az illetékes hatóság körözi Dálnoki Veress Lajos nyugalmazott vezérezredest. Tapasztalataim alapján ez a közlés semmi emóciót nem váltott ki belőlem. Rá került a sor.

Számomra ugyanakkor sokkal komolyabbnak tűnő probléma árnyéka vetítődött előre: a kunmadarasi ügy botránya, amely elnöki bemutatkozásommal esett egybe, most más irányú folytatást ígért. Újabb közismert ügy ítélkezési csődje kísértett: Sallai és Fürst háborús bűntettel vádolt, szabadlábon védekező bíráinak, dr. Méhesnek és társainak fellebbezési tárgyalása után – mint említettem – az I. sz. tanács ítélethirdetés végett bizonytalan időre elnapolta a tárgyalást. Dr. Bojta tanácselnök azt közölte velem, hogy a tanácsban felmerült nehézségeket egyelőre nem tudja áthidalni. Dr. Ries szerint a tanács elnöke nagyon politikusan járt el, mert hasonló szituáció keletkezhetett volna, mint dr. Sarlóssal a kunmadarasi ítéletnél. Dr. Ries is a közmondást idézte: „holló a hollónak". Én így válaszoltam: „... az I. sz. tanácsnak akad egy-egy hivatásos bíró tagja, különben valamennyien pártjuk által delegált ügyvédek vagyis nem eredeti hollók". A NOT bíráinak kétharmada valóban nem volt hivatásos bíró, a tanácselnökök közül is dr. Bojta Béla és dr. Sarlós Márton 1945 előtt ügy-

[185] Gyulai László a Kisgazdapárt propagandaosztályának a vezetője, Hám Tibor a párt Központi Bizottságának titkára, Vatai László az Igazság c. lap szerkesztője, Horváth János és Vörös Vince a Parasztszövetség osztályvezetői, míg Kiss Sándor az igazgatója volt.

védek voltak. A következő hetek fejleményei közepette a Méhes-ügy ítélethirdetésének elhalasztása, majd tapintatos lezárása mellékessé devalválódott.[186] Szerencsémre.

A Magyar Testvéri Közösség összeesküvésének leleplezésével haladéktalanul olyan fontos politikai koncepció alakult ki, aminek az igazságszolgáltatás hasznos eszközévé vált. A radikálisabb munkáspárt arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem elégszik meg az összeesküvők, mindenekelőtt vezetőik büntetőjogi felelősségre vonásával, hanem a kialakult helyzetben a politikai lehetőségeket, amennyire csak lehet, igyekszik kihasználni.

A nyomban felismerhető politikai irányvonalat Révai József cikkei határozták meg.[187] Tényként szögezte le, hogy a kisgazdák jobbszárnya szövetkezett a földalatti horthysta ellenforradalommal.[189] Majd a Kisgazdapárt vezetőségét állította választás elé. Döntse el a pártvezetés, hogy kikkel megy tovább, az összeesküvőkkel vagy a demokráciával! Az MKP Politikai Bizottsága pedig az utcára vitte a Kovács-ügyet. Idézem: „... A Kisgazdapárt Politikai Bizottsága ahelyett, hogy nyíltan leszögezné a párt főtitkárának, Kovács Bélának döntő felelősségét azért, hogy a Kisgazdapárt a magyar parasztság esküdt ellenségeinek menedékévé vált, és ezzel indokolná a párt főtitkári tisztségétől való eltávolítását, eltitkolja az igazságot a Kisgazdapárt tömegei előtt."[189]

[186] Dr. Méhes Ignác és volt miniszterük, dr. Zsitvay Tibor megszökött és távollétükben ítélték el őket.

[187] Szabad Nép, 1947. január 12. és 15.

[188] Szabad Nép, 1947. január 5.

[189] Szabad Nép, 1947. január 31.

A nyomozás (és a politikai harc) egy hónap leforgása alatt a háborús bűntettel gyanúsított volt vezérkari százados Pünköstitől eljutott Kovács Béláig, aki akkor a Kisgazdapárt főtitkára volt. A katonai elhárítók már 1946. július végén nyomára bukkantak az akkor még embrionális állapotban levő összeesküvésnek, de még közel fél évig engedték alakulni a fejleményeket.

Kovács Béla mentelmi jogát a nemzetgyűlés nem függesztette fel, hanem ő önként ment a politikai rendőrségre vallomást tenni. A sajtó 1947. február 26-án bejelentette, hogy a szovjet hatóságok a prominens kisgazda politikust letartóztatták; a Párizsban aláírt békeszerződés 6. c. pontja szerint joguk is volt ehhez abban az esetben, ha a bűncselekményt Kovács Béla a béke ellen követte el.[190]

A rendkívüli kiélezett belpolitikai helyzetet igen jól jellemezte Károlyi Mihály, az időközben Magyarországra visszatért egykori jeles politikus, kecskeméti beszédében. Szerinte az összeesküvők olyan szerencsétlenségbe akarták dönteni a nemzetet, amelyből még egyszer nem lett volna felemelkedés. Ezekkel az összeesküvőkkel szemben a magyar dolgozóknak a legkérlelhetetlenebb szigorral kell eljárniuk. Sőt, nemcsak az összeesküvők, hanem a támogatóik ellen is, s a horthyzmus minden maradványát egyszer s

[190] 1956 elején tért haza a Szovjetunióból (ahol nem állították bíróság elé). Két évvel később országgyűlési képviselővé választották. 1959-es halálakor a sajtó megemlékezett róla. Szerepét – ártatlanságát – Vida István egyértelműen tisztázta. L. Vida István: A Független Kisgazdapárt politikája 1944–1947. Bp. Akadémiai K., 1976. 249. p.

mindenkorra fel kell számolni.[191] A volt köztársasági elnök hasonló álláspontot fejtett ki napokkal később, a szociáldemokraták XXV. kongresszusán tartott felszólalásában is.

Ebben a kényszerhelyzetben a kisgazda vezetés öttagú bizottságot alakított nemzetgyűlési képviselői magatartásának a felülvizsgálatára. Kizárták a pártból azokat, akiknek mentelmi jogát előzőleg a nemzetgyűlés felfüggesztette. Ugyanakkor az összeesküvési ügy kavarta politikai vihar lecsendesítése érdekében ez idő tájt, 1947 tavaszán szűnt meg kisgazdapárti tagsága Futó Dezsőnek, dr. Pfeiffer Zoltánnak, dr. Reicher Endrének és több társuknak.

Ez a belső pártbeli tisztogatás, a népi demokrácia elleni összeesküvés ügyének elsimításához kevésnek bizonyult. Szakasits Árpád a munkáspártok 1947. február 17-én tartott közös nagygyűlésén kijelentette: „... nincs még megegyezés a pártok között ... előtérben az igazságügyi hatóságok szerepe ...". Ez egyenes beszéd volt, s kitörülhetetlenül rá is nyomta bélyegét az ötös tanácsok működésére. 1947-ben a népbíráskodás a magyar testvéri közösségi összeesküvők elleni ügyekben jutott el a csúcsra. Az összeesküvés főbb vezetőinek ügyét 1947. február 27. és április 16. között dr. Jankó Péter tanácsa tárgyalta. Ez volt a dr. Donáth György és társai elleni ügy, s még több csoportban, közel 260-an álltak vádlottként népbírósági különtanácsok elé Budapesten. Ezeket a tárgyalásokat már más tanácselnökök fémjelezték.

Az előbbiekben feltárt történeti összefüggéseket – a vádlottakra lebontva persze sokkal részletesebben – az első

[191] Szabad Nép, 1947. január 21.

fokú ítélet tartalmazta. „A Magyar Köztársaság és demokrácia elleni összeesküvés" okmányait „Fehér könyvben" többször is kiadták. Még folyt a per, amikor annak közvetlen hatása alatt így írt a londoni Times: „Nehezen lehetett elképzelni, hogy Magyarországon összeesküvést szőnek abból a célból, hogy megragadják a hatalmat, de most határozottan megállapítható, hogy történt ilyen összeesküvés".

Valóban történt-e? Dr. Jankó ítélete szerint a politikai feladatokat vádlottak egybehangzóan úgy határozták meg, hogy az orosz csapatok kivonulása után jobboldali blokkot kell hatalomra juttatni. Ennek a célnak érdekében folyt a Kisgazdapártnak Arany Bálint részéről, Kovács Bélán, Saláta Kálmánnak pedig a körülötte kialakult képviselőcsoporton át a befolyásolása. Az 1945-ös választások után rájöttek arra, hogy képtelenek a helyzetbe beilleszkedni. Ezért keresni kezdték a kapcsolatot mindazokkal, akik ugyancsak nem tudtak beilleszkedni. Dr. Donáth már 1946 közepétől szorgalmazta, hogy közösségi vonalon kell elképzelni valamit. A szervezkedés maximális célja a hatalom megszerzése volt, minimumnak azonban a befolyásolható tiszta kisgazdapárti kormány elérését tekintették.

Dr. Jankó Péter ítéleti ténymegállapításait részben a vádlottak, részben a kihallgatott tanúk (zömükben kisgazdapárti nemzetgyűlési képviselők) egybehangzó vallomásaira alapította. Hetekkel később viszont ugyanaz a tanács a Mistéth Endre és társai elleni perben már kénytelen volt megállapítani, hogy nincsenek olyan megnyugtató bizonyítékok, melyek szerint Gyulai, Hám, Horváth, Jackó, Kiss és Vatai vádlottak magáról az összeesküvésről valóban tudtak volna.

Az összeesküvés valójában nem jelentett reális veszélyt

az új magyar államiságra: megvalósítása lehetetlen volt.[192] 1947 tavaszán azonban mind az itthoni közvélemény, mind a külföldi sajtótudósítók előtt bekövetkezett a Kisgazdapárt diszkreditálása. Dr. Jankó Péter kimagasló tárgyalásvezetése, valamint Szentmiklóssy István készséges közreműködése eredményeképp egy nagyszabású, „fasiszta összeesküvés" képe bontakozott ki a per hallgatósága és az újságolvasók széles tábora, a meghökkent és megdöbbent magyar nép előtt. Szentmiklóssy tárgyalási viselkedését azért emelem ki, mert a törvényszéki tudósítás szerint „tekintetével állandóan a tanácselnök szemét kereste, nehogy a kontaktusuk egy pillanatra is megszakadjon".

Ha dr. Jankó Péternek ez főpapi miséje volt, akkor Szentmiklóssy nem is ministránsa, hanem a szerpapja volt. A különtanács dr. Donáthot, Dálnoki Veress Lajost és Andrást halálra, Szentmiklóssyt és Aranyt életfogytig tartó kényszermunkára, a többi vádlottat súlyos szabadságvesztésre ítélte.

Az első fokú ítélet után megtisztelt látogatásával özv. Bajcsy-Zsilinszky Endréné. Korábban is többször járt nálam, akkor igen feldúlt volt. Kijelentette, hogy az összeesküvési ügy annyira a Baloldali Blokk érdekeit szolgálja, hogyha nem volna abszurdum, azt mondaná, hogy agent provocatio. Én halkan megkérdeztem: „S ki lenne a provokátor, dr. Donáth vagy Dálnoki Veress?" Ezt a lehetőséget az özvegy kizárta, Szentmiklóssy tárgyalási szerepét viszont felháborítónak minősítette. Ebben igazat adtam neki, s hozzátettem, hogy szerintem ezért nem ítélték halálra. Joggal merült fel a kérdés, hogyan fog dönteni a Népbíróságok Országos Tanácsa – új Kunmadaras lesz? Én azt válaszoltam, hogy a NOT állásfoglalása a kisgazdák szempontjából már mindegy: a büntetéseket lehet enyhíteni, de ez a politikai konstellációt nem változtatja meg. A Baloldali Blokk úgyis új választásokat követel, azon pedig sok minden történhet. Ettől tartott az özvegy is, lemondóan legyintett, majd megjegyezte: ezen a poraira hulló párton már csak Bandi segíthetne, ha élne. Én tisztelettel ellenvetést tettem: szerintem a politikában mindig szerbbarát, radikális Bajcsy-Zsilinszky már nem lenne kisgazdapárti. Rá különben a nemzetnek polgári mártírként volt szüksége.

Az özvegy búcsúzásul nem kis meglepetéssel szolgált. Megkérdezte, tudom-e, hogyan lettem a NOT elnöke? Én azt válaszoltam, hogy dr. Riesnek szüksége volt rám és kinevezett. „De miért magát – kérdezte az özvegy, majd válaszomat meg sem várva, így folytatta –, azért, mert dr. Simándi helyébe azt a szélsőbalos kommunistát akarta tenni, aki jó lett volna villámhárítónak és ráadásul elment volna a minisztériumból is, ahol már mindenkivel meggyűlt a baja." Én tisztában voltam vele, hogy kire céloz, de a cserét nem értettem. „Azért lett maga – világosított fel –, mert ez a mi tudomásunkra jutott, s ez ügyben már az interpellációt is bejegyeztettük. Mielőtt azonban a kérdés a nemzetgyűlésben elhangzott volna, dr. Ries úgy fogta ki a szelet a vitorlából, hogy magát nevezte ki. Ezt a magas helyet nem a munkáspártoknak, hanem nekünk köszönheti. Isten magával." És otthagyott . . . Többé nem találkoztunk.

[192] Ezt szögezte le már az első állásfoglalásában, 1947. január 5-én Révai József. Aztán a politikai koncepció eljutott Rákosi Mátyás 1947. február 22-i rádióbeszédében oda, hogy az összeesküvés nagyságrendjét messze eltúlozta, s azt komoly veszélynek minősítette.

A felvilágosítást ellenőriztem, szó szerint igaza volt. Dr. Nagy Vince 1946. október 2-án bejegyzett interpellációja dr. Ries számára semmi jót nem ígért.[193] Hát így lettem a NOT elnöke. Hasonlóképp távoztam.

Most pedig mint közvetlen érdekelt, visszatérek a dr. Donáth György és társai ügy egyes sajátos részleteire. Dr. Jankó Péter dr. Nagy Károllyal történt megállapodásunk szerint kapta az első két közösségi bűnügyet, dr. Donáthék és Mistéthék perét. A minisztérium népbírósági osztályának vezetőjével, dr. Bajor Lászlóval pedig abban állapodtam meg, hogy a NOT-nál dr. Donáthék ügyét nem a különtanácsi ügyek másodfokú tanácselnöke, dr. Várady Sándor, hanem dr. Szabó Mihály fogja tárgyalni. Erre a cserére azért volt szükség, mert a sajtó már korábban éles támadásokat intézett dr. Várady tanácsa ellen. Dr. Bajor – akivel másfél évtized múlva bekövetkezett haláláig jó kartársi viszonyban voltam – nem minden malicia nélkül jegyezte meg: „Pártonkívüli vagy, ez a szerencséd. Most saját volt parancsnokod ügyét tárgyalhatnád." Ha nemcsak elnök, hanem (pártmegbízatás folytán) tanácsvezető

[193] Dr. Nagy Vince írásbeli interpellációjában többek között bejegyeztette, hogy igaz-e az, mely szerint a NOT élére egy olyan fiatalembert akart dr. Ries kinevezni, akit többrendbeli szabálytalan cselekedetei és botrányokozó magatartása miatt éles dorgálásban részesített. Szóban 1946. október 23-án viszont már azt közölhette, hogy a kérdés tárgytalanná vált. A NOT új elnökét kinevezték, de amikor 1946. október 2-án bejegyezte az interpellációt, akkor még a kérdés is nagyon aktuális volt. „Egy kifogástalan bíró" embert kineveztek, az előbb tervezett kinevezést elejtették, de dr. Nagy Vince mégis megkérdezte dr. Riestől, hogy miért próbálta megkísérelni a NOT élére az előbbit tenni? NN, Bp. k. n. 1952. IV. k. 76–80. p. 1946. október 23. Dr. Nagy Vince interpellációja.

is lettem volna, aligha térhettem volna ki a tárgyalás elől. Nem is tértem volna ki, noha elfogult voltam: csak épp nem a javukra, hanem a terhükre.

A dr. Donáthék elleni per magánemberként is érintett. Először azért, mert a környezetemből – a már említett titkársági beosztottamon kívül – még két közvetlen munkatársamat távolították el. Egyikük parasztpárti bíró volt, közvetlenül nem is ismertem, a vádlottak harmadik csoportjában két évi fegyházat kapott (miközben azt is diszkréten tisztázták, hogy én nem vagyok-e a Magyar Testvéri Közösség tagja). Másodszor azért, mert a per katonatiszt-vádlottainak tárgyalási viselkedése lesújtó erkölcsi fényt vetett volt kasztomra. Különösen Szentmiklóssy és a fővezér tárgyalási összetűzése döbbentett meg, s a körülményeket nem ismerő kívülállóban valóban felmerülhetett a kétség, vajon a volt vezérkari őrnagy nem agent provocateur-e?

Származásom alapján kétségtelenül magam is tagja lehettem volna a Magyar Testvéri Közösségnek. 1939-től 1945 januárjáig kettős családi nevet és nemesi előnevet viseltem. 1945 tavaszán kértem a honvédelmi minisztert, hogy a második családnevemet és a nemesi előnevemet elhagyhassam. Azt tudtam, hogy mind anyai, mind apai ágon hétszilvafás magyar nemesek voltunk, de az ősi múlt nem érdekelt minket. Az 1930-as évek fajmagyarkodásának lett a következménye, hogy apánk 1938 karácsonyán a régi nemesi nevet igazoló és komplikált nevünket engedélyező belügyminisztériumi igazolással lepett meg minket. Anyánk ugyanakkor egy-egy kőbe vésett címeres arany pecsétgyűrűt adott mindhármunknak: Tamás soha, én 1945-ig, Gábor haláláig viselte.

Ennek a régi magyar nemességnek a politikai problémájával csak 1957 nyarán – mint védő – találkoztam, de ennek emlékét itt kell felidéznem már csak a téma lezárásaként is. 1957-ben az egyik ellenforradalmi bűnügy mellékágában védtem. Akkor állandó kapcsolatban voltam a politikai rendőrséggel a legmagasabb szintű ügyektől lefelé olyan joghallgató védelméig, aki ma felsőbbszintű bíró. Amikor az előbbi ügyben először jelentkeztem a nyomozótisztnél – akivel a legjobb személyi kapcsolatot tartottam – a védencem elővezetése előtt közölte velem, hogy „... nem is hinné Major elvtárs, ez az alak régi magyar nemes, az ilyen csirkefogók útja egyenesen az ellenforradalomhoz vezet...". Azt válaszoltam, hogy „... örülnék, ha a védencem ellen ez lenne az egyetlen terhelő adat, hogy régi magyar nemes. Ebben az esetben ugyanis nyomban tartóztasson le engem, valamint az MSZMP Központi Bizottságának tagját, Tamás öcsémet is, mi is régi magyar nemesek vagyunk. Ne siesse el az elfogult következtetéseket, alezredes elvtárs. Nem születhet mindenki angyalföldi melósnak vagy volt munkaszolgálatosnak sem. Mi is itt voltunk ezer évig, a vérünket áldozó kisnemesek, akiknek végül csak az előnevük és a pecsétgyűrűjük maradt. Vagyunk még pár ezren, akik segítünk az ország építésében."

Ügyvédi pályám alatt szerettem meglepetéseket okozni, de ez volt a legteljesebb. Nyilván hivatalos feljegyzés lett belőle, de a kapcsolatunk zavartalan maradt. Ma is örülnék, ha akkori megnyilatkozásom – amit fenntartok – valahol írásban megmaradt volna. Mivel pedig annak idején mindezt Pálffyék és Péter Gáborék is jól tudták, nevem mégsem szerepelt a hamarosan előkerült közösségi taglistán, megnyugodhattak abban, hogy én nem ellenforradalmárként furakodtam be a BNB aktivistái közé. Az igencsak meglepett, hogy a Magyar Testvéri Közösség valóban behálózta az országot, sőt szociáldemokrata, valamint frakciós kommunista tagjai is voltak. Abban viszont kételkedtem, hogy a szervezkedésbe be nem avatott tagok mind aláírták a nyomtatott fogadalom zavaros szövegét.

Én, a hétszilvafás régi magyar nemes, akit nacionalistának és a revízió meggyőződéses hívének neveltek, szívemből szántam a megtévesztett közösségi tagokat. Rájuk illett: „rozsda marja nem ragyog, én magyar nemes (legalább közösségi tag) vagyok". Vádlottak közül a polgári foglalkozású dr. Donáth György emberi tartásával a főtárgyaláson messze kiemelkedett a katonavádlott-társak közül. Vállalta, hogy szervezkedésük elvi alapja az a jogfolytonosság volt, ami 1944. március 19-én, országunk német megszállásával megszakadt. A két nemzetgyűlés és a kormányok, a nagybirtok-rendszer megszüntetése, maga a népbíráskodás is törvénytelen. A népbírósági tanács, amely őket felelősségre vonja, alkotmányos felhatalmazás nélkül jár el.

Dr. Donáthnak ezt a tárgyalási beismerését az úgynevezett I. számú hadparancs tárgyi bizonyítékként támasztotta alá. Csakhogy a tárgyaláson eredetiben rendelkezésre nem állt. A szöveget Szentmiklóssy István emlékezetből produkálta a nyomozóhatóságnak, aztán a népbíróságnak. Annak pontosságát a vádlott-társak tagadták. Vitatták fegyveres fellépésük politikai célját, a rendfenntartás szükségességére hivatkoztak.

A hadparancs pontos szövegét a tárgyaláson dr. Jankó tanácselnök ismertette Szentmiklóssyval. Amikor a szöveg pontosságát Dálnoki Veress Lajos volt vezérezredes vitatta,

dr. Jankó szembesítette Szentmiklóssyt volt parancsnokával, a földalatti fővezérrel. Az őrnagy úrnak a vezérezredes szemébe kellett mondani, hogy nem mond igazat. A fővezér ingerülten replikázott: „az őrnagy úr ötlete volt az egész katonai szervezet, a hadparancs is az ön agyában született és ön szerkesztette". Szentmiklóssy készségesen megjegyezte, hogy a hadparancsot valóban ő szerkesztette, azért emlékszik annak pontos tartalmára. Mindketten vigyázzban álltak egymással szemben, azután dr. Jankó vezényszavára a bíróság felé fordultak, az egyik jobbra, a másik balra. A tartalékos karpaszományos őrmester, dr. Donáth György szótlanul, lehorgasztott fejjel ült a helyén.

Kemény Zsigmondtól olvastam, hogy aki életében néhány percet úgy vészelt át, hogy nem becsülhette önmagát, az később soha nem képes úgy örvendezni valaminek, mint annak előtte . . . Ez a néhány perc tett elfogulttá volt kasztom valamikor reprezentatív képviselői, a magas rangú vezérkari urakkal szemben. Szentmiklóssy „Isti" ma New Yorkban él, interjúkat ad magyaroknak és másoknak is. De csak a Malinovszkij marsallal tervezett elmaradt találkozásáról, mint az 1944 októberében meghiúsult kiugrás egyik jelentéktelen figurája. A magyar testvéri közösségi összeesküvésben kifejtett szerepéről, a tárgyaláson tanúsított magatartásáról hallgat. Miért nem hajlandó nyilatkozni?[194]

Ám de azóta nemcsak életéveim száma kétszereződött meg, hanem politikai, jogi és történelmi tapasztalataim is hatványozódtak. 1954 után majdnem negyedévszázadon át ügyvédi gyakorlatot folytattam, az ellenforradalom után

[194] Bokor Péter: Meghiúsult küldetés. Élet és Irodalom, 1981. szeptember 19. 5–6. p.

felelevenített új népbíráskodás során is. Tapasztalataim alapján alakult ki bennem az a meggyőződés, hogy nem a készséges Szentmiklóssynak, hanem vádlott-társainak, a többi vezérkari úrnak lehetett igaza, amikor kétségbe vonták a hadparancs pontos újraszövegezését. Viszont a védekezésük nívója sem haladta meg szervezkedésük színvonalát.

Az általam jól ismert András Sándor képességeiből indulok ki. Ő is székely volt, és az akkori hírhedt náci katonai attaséval, Fütterer alezredessel, később még Budapesten lett tábornokkal való összekülönbözése miatt kellett megválnia a légierőktől. Náciellenes volt. Ő is katonaszökevény, akárcsak én. Ez is kizárja, hogy vissza akart volna térni az 1944. március 19-i fordulópontig. Az a tény hogy B-listára helyezésével sértetté vált, nem ködösíthette el a tisztánlátását. Ő, mint a földalatti fővezérség vezérkari főnöke az országot megszálló idegen katonai erőknek a közeli kivonulását nem tervezhette be egy fegyveres puccs időpontjaként. Igaz, hogy a Magyarországgal kötendő békeszerződés szövegét csak két héttel a letartóztatásuk után tették közzé Washingtonban. Annyit azonban már a letartóztatása előtt is tudott András Sándor, meg a többi magasan képzett vezérkari, hogy a nagyhatalmak az Ausztriával kötendő szerződésben nem tudtak még megállapodni. A szövetségesek a hitleri birodalomba olvadt Ausztriát nem ellenségnek, hanem a náci agresszió első áldozatának tekintették (amelynek nemzetközi státusáról még kilenc évig tárgyaltak). A gyanúsítottak letartóztatásakor (és ez alatt) szövetséges megszálló csapatok tartózkodtak Ausztriában, köztük a szovjet csapatok is. Ezekhez a szovjet csapatokhoz pedig a megszálló övezetekből közvetlenül csak Magyar-

országon keresztül lehetett az összeköttetést biztosítani. Ennek vállalása az 1947. január hóban közzétett békeszerződésbe már bele is került.

András Sándornak tehát nem lehetett kétsége aziránt, hogy a megszálló idegen csapatok országunk területéről való végső kivonása a közeli időben – amire hadászati tervet lehet készíteni – katonai és politikai abszurdum. Még érthetetlenebbnek tűnt számomra a hatalom megragadásához betervezett fegyveres erők számbavétele. Miután az erőszakszervek mind belügyi, mind honvédelmi vonalon már részben kommunista ellenőrzés alatt állottak, újabb szakmai és politikai lehetetlenséget jelentett az a káderezés, amellyel „a jelenlegi honvédséget és rendőrséget, a volt honvédség és rendőrség, illetve csendőrség, valamint a honvédség még nyugaton levő részeit" építették be a fegyveres puccs terveibe.[195]

Az új honvédséget a régi honvédségből származásuk miatt eltávolított, az ellenállási mozgalomban részt vevő illegális párttagok, Pálffy és társaik, valamint a szovjet hadifogolytáborokban politikailag átképzett új parancsnokok irányították. 1946 folyamán 17 ezer – visszatértük után igazolt – tisztet és tiszthelyettest elbocsátottak a honvédségtől. A Rajk vezette Belügyminisztériumban pedig – szerintem – csak elvétve lehetett még találni régi rendőrtisztet. A földalatti hadműveleti tervezés az újonnan alakult fegyveres testületekkel tehát csak ellenségként számolhatott, akiket meg kellett volna semmisítenie.

[195] Ékes cáfolata Szentmiklóssy memóriájának dr. Donáth 1947. február 27-i tárgyalási vallomása. Dr. Donáth kifejtette, hogy földalatti szervezkedésük nem alakulatok, legénység szervezésére irányult, hanem arra, hogy a meglevő „fegyveres alakulatok kulcspozícióit adott esetben magunk embereivel tudjuk betölteni".

A nyugati hadifogolytáborokból már hazatért az egykori magyar katonák és tisztek zöme. A német fasizmus fegyverletételének idején csak egyetlen együtt-tartott fegyveres magyar seregtest akadt Nyugaton, a Szent László SS páncélgránátos hadosztály, melynek élén Szügyi Zoltán vezérőrnagy állt. Ő egy angol hadosztályparancsnok előtt tette le a fegyvert Klagenfurtnál. Fegyelmezett magatartásuk olyan elismerést váltott ki, hogy közel másfél hónapig le sem fegyverezték őket. (Igaz, aligha tudta az angol parancsnok, hogy hadosztály-szervezetük mind az SS-hez, mind 1944. október 15-höz kapcsolódott.) A magyar népbírósági jog szerint az SS kötelékébe való belépés háborús bűntettnek minősült. Szügyit a szövetségesek kiadták Magyarországnak, s 1947. április végén súlyos ítéletet kapott. A fegyveres felhasználásra tehát egyedül szóba jöhető magyar egység mint „a honvédség még nyugaton levő része" a hadparancs keltezésekor már egy esztendeje nem létezett.

Elképzelhetetlen, hogy ezekkel a tényekkel a szervezkedő vezérkari tisztek ne lettek volna tisztában. Csupán a rendelkezési állományba helyezett – már említett – közel húszezer fővel számolhattak, de ezekre is gyakorlatilag csak a hatalom megszerzése után, az új keretek felállításához.

A rekapitulált I. számú hadparancs, mint döntő tárgyi bizonyíték hitelességét a tárgyaláson ismertetett tartalma cáfolja. Igaz, csak a késői olvasó előtt. A nyomozás megfelelő katonai tájékozottság hiánya folytán nem fogta fel a Szentmiklóssy által kiötlött hadparancs otromba részhibáit. A nyomozóhatóság már fél esztendeje figyelte a volt vezérkari tisztek összejöveteleit, Szentmiklóssy Kecskeméti utcai

lakása titkos ellenőrzés alatt állott, érdemleges nyomozati eredmény nélkül. Lebukásukhoz – a politikai koncepción kívül – az nyújtott közvetlen okot, hogy a nyugatról illegálisan hazatért Pünkösti százados felvette Szentmiklóssyval a kapcsolatot. Szentmiklóssy azután a letartóztatása első hetében a hadparancs újrafogalmazásával „tárgyi bizonyítékot" biztosított a nyomozóhatóságoknak. Ennyi elég is a volt vezérkari tisztek összeesküvésének a tisztázásához.

A politikai propaganda további kiélesítéséhez a magyar testvéri közösségi kisgazda képviselők tárgyalási magatartása nyújtott alapot, akiket részben vádlottként, részben tanúként hallgattak ki. Dr. Jankó azt kérte tőlük számon, vajon annak a pártnak a képviselői, amelyre 1945-ben több mint egymillió paraszt szavazott, miként vehetett irányt az 1945-ös földreform felszámolására, mert ezt jelentette a történelem óramutatójának 1944. március 19-ig való visszaforgatása. A megkérdezettek igyekeztek kitérni a válaszadás elől – ez is válaszként volt értékelhető. Dr. Donáth viszont vállalta, hogy 1946-tól a Magyar Testvéri Közösség működése már elválaszthatatlanul az ő személyéhez kapcsolódott. Egyéni bátorság dolgában Bárdossyhoz hasonlított, de politikája nélkülözött minden vonzerőt. Emberi magatartása magasan a katonáké fölé emelkedett. Ez az életébe került.

Akkor is eszembe jutott, most is, amikor évtizedek múltán kopogtatom a gépet, miként káromkodott volna ehhez az egészhez a nincstelen székely góbé, Hadnagy Bandi. Köpött is volna hozzá. Valahol jeltelen sírban fekszik.

A vezérkari tisztekről a tárgyaláson kialakult siralmas képet ki kell egészíteni a „homo regius" valós képével, ami mind a sopronkőhidai, mind a budapesti tárgyaláson figyelmen kívül maradt. Visszatérek Dálnoki Veress Lajosnak Sopronkőhidán 1945 februárjában a VKF III. Bírósága előtt Ottó Wöhler náci vezérezredessel lefolyt szembesítésére. Akkor a vita arról folyt, hogy a Wöhler hadseregcsoportjához tartozó magyar sereg maradványainak a náci vezérezredes hozzájárulása nélkül a nagyváradi arcvonalból Szatmár környékére történt visszavonása válságos helyzetbe sodorta-e az egész német hadseregcsoportot. Dálnoki Veress Lajos részletes elemzéssel bizonyította be, hogyha nem vonul vissza, vagy ott pusztul mindenki, vagy legjobb esetben szovjet hadifogságba esnek. Ezért nem kért a náciktól engedélyt a visszavonulásra, de a Wöhler-törzs vezérkarának azt jelentette. Az ítélkezéshez egy magyar vezérkari alezredes, hadműveleti szakértő véleményét vette alapul a bíróság. A szakértő szerint a német seregtest éppúgy leharcolt volt, mint a magyar, a támadó hadosztályokkal szemben csak zászlóaljakat tudott szembeállítani, s akkor már a debreceni tankcsata is tombolt. A szovjet déli hadseregcsoport gyors előretörése tehát a Wöhler-harccsoport felszámolásával az akkor tomboló debreceni csata gyorsabb eldöntését eredményezte volna. Ez viszont a náci hadvezetés érdekeit veszélyeztette. Jellemző, hogy a magyar hadműveleti szakértő még 1945 elején is a német katonai érdekek visszhangjául szolgált.

Ebből a tárgyalási szituációból az 1946-ban „homo regiusként" poraiból feléledt Dálnoki Veress Lajosnak az 1944-es „homo regiusi" hamvába fulladását kell szembeállítani. Amiről Sopronkőhidán hallgattak, Budapesten két év múlva a kormányzói kabinetiroda főnöke, dr. Ambrózy Gyula, tanúként vallott, nevezetesen: a kormányzó 1944 szeptemberében államfői okiratban valóban megbízta Dál-

noki Veresst, hogy ha őt (Horthyt) államfői ténykedésében akadályoznák, akkor Dálnoki Veress Lajos miniszterelnökként törekedjen a kormányzás folyamatosságát és folytonosságát biztosítani. Ennek ismeretében nevezte 1944 októberében már „homo regius"-nak Szentmiklóssy Dálnoki Veress Lajost. A megbízatás tehát történelmi tény.

A másik magyar hadseregparancsnok, Dálnoki Miklós Béla ilyen államfői felhatalmazás nélkül, másodmagával ment át a szovjetekhez, s bár a későbbi politikai kibontakozásban közreműködött, tevékenysége a béketárgyaláson való figyelembevételre nem szolgált. Dálnoki Veress Lajosnak sokkal előnyösebb hadászati és politikai szituációban – a náci Wöhler-hadseregcsoport maradványainak a visszavonulását kellett saját vonaltartásával biztosítania – objektív lehetősége nyílt arra, hogy megmaradt csapataival ellenállás nélkül a helyén maradjon, ezzel szabad utat engedve a szovjet–román csapatoknak a nácik nyomába. Így feltehetően maga is hadifogságba kerül, de különleges megbízatásának a szovjet parancsnokság előtti igazolásával kötelessége lett volna a Horthy által már elfogadott fegyverszünet katonai feltételeit teljesíteni: homo regiusi parancsára a hadifogolytáborokból feltöltött csapataival szembefordulni a németekkel. A debreceni kormány megalakulása előtt objektív és alkotmányos lehetősége volt fegyveresen részt venni az ország felszabadításában.

Ezek tények és lehetőségek. Ráruházott alkotmányos kötelessége teljesítésére azonban alkalmatlannak bizonyult. Személye a magyar királyi honvédség fizikai és erkölcsi tehetetlenségének a jelképe. Ez az utolsó fénykép volt magas elöljáróimról.

A tárgyalásról a Baloldali Blokk sajtója hűen számolt

be, a Kis Újság viszont előbb a Kisgazdapárt presztízsét rontó politikai általánosítások miatt összehívott vidéki parasztgyűlések tiltakozását ismertette, majd elővette a miskolci pogromisták szabadlábra helyezésének sajátos problémáját, és éles hangon követelte a felelősök megbüntetését. Három hét múlva kezdődött az összeesküvők második csoportjának tárgyalása. A két tárgyalás között vonták felelősségre a fehérterror hóhérait, az orgoványi terroristákat. Távollétében halálra ítélték Héjjas Iványt és Francia Kiss Mihályt.[196]

A magyar testvéri közösségi ügyeket egyre-másra tárgyalták a különtanácsok, egészen 1947. július 29-ig. Halálos ítélet azonban csak a kémkedéssel és háborús bűntettel is vádolt uzoni Pünkösti László, volt vezérkari százados ügyében hangzott el, s azt végre is hajtották. Szentmiklóssy ebben az ügyben tanúként Pünköstinek a szemébe mondta, hogy az angol Intelligence Service ügynöke (legalábbis a lebukása előtti négyszemközti találkozójukon erről világosította őt fel).

A későbbi összeesküvési ügyek vesztettek az érdekességükből. A népbíráskodás teljesítette a feladatát, az események politikai téren folytatódhattak. A politikai földcsuszamlás megállíthatatlanná vált, miután Nagy Ferenc kisgazdapárti miniszterelnök Svájcból – ahol hivatalosan tartózkodott – a berni követségünkről bejelentette lemondá-

[196] Héjjas Iványról annyit tudtak meg a magyar igazságügyi szervek, hogy állítólag Németország franciák által megszállt zónájában tartózkodik, de a kikérés eredménytelen volt. Héjjas a spanyolországi Vigoban 1950 decemberében hunyt el. Francia Kiss Mihály 1956 után került kézre. Az akkori perjogi rendelkezések értelmében új ítéletet hoztak és kivégezték, 37 évvel a bűncselekményei elkövetése után.

sát. Rákosi Mátyás ugyan még telefonon felszólította, hogy jöjjön haza, és a bíróság előtt tisztázza magát a vele szemben felmerült gyanú alól. Nagy Ferenc erre nem volt hajlandó.[197] Június 4-én a napisajtóból tudtuk meg, hogy a Kisgazdapárt maradék vezetőségéből Varga Béla is disszidált. Nem volt politikai jelentősége, de az állapotokra jellemző, hogy Nagy Ferenc miniszterelnök után a köztársasági elnök irodafőnöke, dr. Jékely (Joszefovics) László is nyugatra távozott. Dr. Jékely a NOT I. sz. tanácsának volt a tagja, annak idején ő szerkesztette a másodfokú Meskó-ítéletet, de kinevezésekor lemondott bírói tisztéről. A Népbíróságok Országos Tanácsa tagjai között akadt, aki disszidált, és akit szervezkedés miatt elítéltek. A többiek egyelőre változatlanul zavaros tendenciával ítélkeztek tovább.

Nagy Ferenc külföldön maradásával a politikai krízis még nem is jutott el a csúcsra. Ez akkor következett be, amikor a nyugati sajtó nyilvánosságra hozta a volt miniszterelnöknek a londoni külügyminisztériumba, lord Vansittarthoz írt levelét, aki azt a Lordok Házában ismertette. Ebből a levélből a nyugati sajtó azt emelte ki, hogy a „köztársasági elnököt is csak azzal lehetett rábírni arra, hogy helyén maradjon, hogy megfenyegették, Oroszországba fogják deportálni". Tildy ezt a magyar sajtó képviselői előtt azzal az érvvel utasította vissza, hogy aki őt ismeri, az nem tételezhet fel róla ilyesmit.

A politikai következményekkel a pártok nem várták be a másodfokú ítéletet. Ezt a munkáspárti vezetők helyesen tették, mert másodfokon az első fokú ítélet hatályon kívül helyezésének a lehetősége fenyegetett. Haladéktalanul lép-

[197] Nagy Ferenc az USA-ban, 1979. június 12-én hunyt el.

ni kellett. Július 1-jén a Szabad Nép nyilvánosságra hozta a Baloldali Blokk pártjai közötti választási szövetség megalakulásának a hírét. A választási szövetség pedig a nemzetgyűlés feloszlatását és új választások kiírását követelte.

A NOT 1947. június 29-én kezdte meg dr. Donáth György és társai fellebbezési ügyének tárgyalását, majd július 2-án hirdetett ítéletet. A dr. Jankó-féle első fokú ítélet ténymegállapításait a másodfokú tanács többsége eredetileg megalapozatlannak találta. A tanács elnöke dr. Szabó Mihály volt, köztünk az egyik legidősebb bíró, parasztpárti megbízatással. Ma már leírhatom, hogy székely volta mellett ebben az ügyben neje is befolyásolni igyekezett. Valamelyik vádlott női hozzátartozója talált a feleségéhez utat, amiről a titkárságom tudomást szerzett. Én a sokkal idősebb iránti tisztelettel kértem, hogy se magát, se a bíróságot ne kompromittálja, mert az ebben az ügyben való megingás az adott körülmények között olyan zűrzavart okozna, mintha a Bárdossy-ügyet újra tárgyalták volna. Nehezen lehetett meggyőzni, de a büntetések enyhítéséhez ragaszkodott. Ehhez nekem a legkevesebb hozzászólásom sem lehetett. Szentmiklóssy büntetését ügyészi fellebbezés hiányában nem lehetett súlyosbítani, a „homo regius"-ét – noha nem mai aspektusból ismertem – túlzottnak tartottam. András Sándor személye pedig problémát okozott nekem. A büntetés enyhítése a tanács tagjainak lelkiismereti kérdése, még akkor is, ha kompromisszum eredménye. Egyedül dr. Donáth halálbüntetését nem enyhítették. Szentmiklóssy és Arany életfogytig szóló büntetése változatlan maradt, Dálnoki Veressé 15 évi, Andrásé 10 évi fegyházra módosult, a többiekét is enyhítették. A kommunista párt lapja ismertette az ítéletet, s megelégedett annyi bírálattal,

hogy „ez nem nevezhető politikai igazságszolgáltatásnak".[198] A Kis Újság és a Szabad Szó száraz beszámolót közölt, a Népszava hallgatott.

Dr. Ries július 16-án benyújtotta az új választójogi törvény javaslatát, amit a koalíciós többség július 24-én elfogadott. Ez lett az országgyűlési választásokról alkotott 1947:XXII. tc. Ugyanezen a héten leplezték le Romániában a Maniu-féle összeesküvést, Lengyelországban is a hasonló konspirációkat. Ezek a környező országokban felderített ellenforradalmi csoportosulások azt is mutatják, hogy nem hazai specialitás volt az összeesküvések szervezése.[199] A nemzetgyűlést a köztársasági elnök 1947. július 26-án feloszlatta, az újonnan választandó országgyűlést pedig 1947. szeptember 16-ra hívta össze. A nemzetgyűlések átmeneti időszaka megszűnt, s megkezdődött a pártok közötti választási küzdelem, amely egyre élesedett, különösen a munkáspártok között. Szakasits a szociáldemokrata nagygyűlésen kijelentette: „Széles az út, ketten is elférünk rajta."[200]

Az 1947. augusztus 31-re kitűzött választáson tíz párt indult. Dr. Sulyok Dezső Magyar Szabadság Pártja már nem, mert a párt politikai tanácsa 1947. július 21-én bejelentette önfeloszlását, így kívánva szabaddá tenni az utat más tömörüléseknek. Az új választójogi törvénnyel alapítója elvesztette passzív választójogát, s családostul disszidált. A nyugatra távozás körülményeit ma is homály fedi, egye-

[198] Szabad Nép, 1947. július 3. 1. p. Feltűnő ítéletenyhítés az összeesküvők Donáth-csoportja ügyében.

[199] A leleplezésük is menetrend szerint történt...

[200] Schifferné Szakasits Klára: Fent és lent 1945–1950. Bp. Magvető, 1985. 206. p.

sek arról tudnak, hogy a munkáspárti vezetők is támogatták ezt,[201] mások – pl. a politikai rendőrség akkori vezetője – ezt tagadják, s naiv mesének tartják. Dr. Sulyokot a Minisztertanács 1947. október 3-án megfosztotta állampolgárságától.

A munkáspártok meghirdették a „tiszta választások" jelszavát. Rajk cikket írt,[202] dr. Ries pedig – mint a szociáldemokraták vezető jogásza – választási nagygyűlésen jelentette be, hogy „irgalmatlanul megbüntetjük a választási bűncselekmények elkövetőit". Ugyanakkor a Daily Telegraph Budapestről arról tudósított, hogy az ellenzék teljes szabadságot kap, s a magyarországi választások a népakarat pontos tükrét fogják megadni. Ezt a Daily Herald budapesti tudósítója azzal egészítette ki, hogy az általános választások előtt az egész országban nyugalom uralkodik. A katolikus püspöki kar kinyilvánította, hogy „bármiféle pártnak kifejezett támogatásától tartózkodni kényszerül". Az evangélikus egyház úgy foglalt állást, hogy „senkinek nincs joga ahhoz, hogy az egyház nevében befolyásolja a szavazókat".

Felmerülhet a kérdés, vajon én, a büntetőbíró miért bocsátkozom az – akkor és azóta számtalan kritikát és vitát kiváltott – 1947. augusztus 31-i országgyűlési választás ismertetésébe? Szavaztam, mert nem töröltek a választói névjegyzékből, és ezzel kész. Erre a kérdésre hasonló a válaszom, mint amit Horthy István kormányzóhelyettes repülőbalesetével kapcsolatban adhattam. A Választási Bíróság

[201] Dr. Sulyok távozására lásd Hajdu Tibor: Károlyi Mihály. Politikai életrajz. Bp. Kossuth, 1978. 524. p.

[202] Szabad Nép, 1947. augusztus 24. 5. p.

elnökeként ugyanúgy közvetlenül működtem közre a tényállás tisztázásában, mint az előbbi balesetnél. Ennél fogva ugyanolyan közvetlen tanúja vagyok, mint annak a harctéri balesetnek is, és ez a választás sem volt balesetmentes. Átvitt értelemben az addig többségi Kisgazdapárt halálos politikai balesetet szenvedett, s a Szociáldemokrata Párt öntudatát is olyan súlyos sérülés érte, ami lényegesen befolyásolta az MKP-val fél év múlva bekövetkezett egyesülést. Végül a kommunista párt első pillantásra felesleges kivitelezési hibát követett el a hírhedtté vált kékcédulák illegális használatával, mert célszerűtlenül kompromittálta a választás tisztaságát, de szerintem csak látszólag.[203] Ez egyéni véleményem, de megindokolom. A brit sajtóra hivatkozhatok: „Kétségtelen, hogy a kommunistáknak vannak (Magyarországon) a legtehetségesebb vezetőik. Még a külföldi diplomaták is elismerik, hogy Rákosi, a kommunista helyettes miniszterelnök kimagasló személyiség."[204] Szerénytelennek tűnik, de ezt az értékelést magam akként egészítem ki, hogy a koalíciós pártok valamennyi vezetőjével való hivatalos érintkezésem során mindig Rákosi Mátyást értékeltem a legmagasabbra, noha ő volt velem a legkevésbé barátságos. Nekem tehát az a véleményem, hogy Vas Zoltán „szemtanú" szerint százezer darab illegális kékcédula bevetésével Rákosi nem (100 000 : 14 000 = 7) hét

[203] Azok a választásra jogosultak, akik a választás napján nem tartózkodtak lakóhelyükön, az illetékes választói körzetben egy nevükre szóló ún. névjegyzék-kivonatot kaptak, s ezzel az országban bárhol szavazhattak. A névjegyzék-kivonat színe kék volt, innen az elnevezés.

[204] Manchester Guardian, 1947. március 14.

képviselővel akarta pártja parlamenti erejét erősíteni, hanem már eredetileg felmérte, hogy a visszaélések miatt várható botrány milyen következményekkel fog járni a másik munkáspártban, amelynek kevesebb kékcédula jutott. Vajon ebből a százezerből-e? És mennyi?[205] Erről Marosán is írt említett emlékiratában.[206] Vas szerint Rákosi Mátyás a kékcédulás botrányt tapasztalva megjegyezte, hogy „minden csoda három napig tart". Kivéve a Szociáldemokrata Pártban, és a politikustársai közül magasan kiemelkedő Rákosi Mátyás ezt ne látta volna előre? A kékcédulás csoda botránya a Szociáldemokrata Pártban a miniszterek sztrájkjával kezdődött, és a jobboldali vezetőség szelektálása után a két munkáspárt egyesülésével végződött. Ez a folyamat alapozta meg azt a meggyőződésemet, hogy a számszerű eredményeiben jelentéktelen kékcédulás botrány következményeit Rákosi előre felmérte. A hatalomért folytatott politikai harc minden húzásában neki lett igaza. Ebben is. A két munkáspárt egyesülése a hatalomért folytatott harc feltétele volt.

[205] Vas Zoltán: Az MKP és az 1947-es választások. História, 1980. 3. sz. 17–20. p. Vas Zoltán számos megállapítása dr. Major Ákos számára elfogadhatatlan, a fantázia világából való volt. Az állítólagos (!) választási visszaélések miatt Farkas Mihály személyi felelőssége kihangsúlyozásával nem értett egyet. Erről – amikor Farkas a védence volt – sokat beszélgettek. Farkas Mihály megalapozott álláspontja az volt – írta dr. Major kéziratában –, hogy ő ebbeni megbízatása körében a pártvezetőségnek tartozott felelősséggel, de saját személyében nem hozhatott döntéseket. Farkas „kalandorságának" megfogalmazását enyhén szólva túlzásnak minősítette dr. Major Ákos.

[206] Marosán György i. m. 253–255. p.

A választási nagy stratégiát különben Rajk László belügyminiszter irányította, anélkül természetesen, hogy a pártvezetés előzetes hozzájárulása nélkül önálló döntéseket hozhatott volna.[207] De tökéletesen végrehajtotta. A belügyminiszter adta ki az új választási törvény végrehajtási utasításait, határozta meg az eljárási határidőket. Ezeknek a határidőknek a gyakorlati jelentőségét nemcsak az ellenzéki pártok, de a kisgazdák is késve ismerték fel. Mint ahogy azt is, hogy az új törvény 8. §-a az 1945-ös törvényben felsorolt 25 politikai szervezet mellett újabb 26 politikai vagy hasonló jellegű szervezetet (köztük a Magyar Testvéri Közösséget) jelölt meg, amelyeknek tisztségviselői vagy választmányi tagjai elvesztették aktív és passzív választójogukat. Ezért is kellett új választói névjegyzékeket összeállítani – no meg az időközben tízezrével hazatért hadifoglyok miatt. A névjegyzékből kihagyottaknak már az 1945. évi választási törvény is „felszólamlást" biztosított, amit a további jogorvoslati lehetőség kizárásával a központi összeíróbizottság bírált el. Az 1947. évi választási törvény azonban 13 olyan kizárási okot is megjelölt, melynek megállapítása már eleve kizárta a jogorvoslat lehetőségét.

A kisgazdapárti többségű nemzetgyűlés ezt az új választójogi törvényt elfogadta. Amikor azonban a párt az ideiglenes névjegyzékek kifüggesztése után felmérte a potenciális választói megritkításával fenyegető veszélyeket, a Közigazgatási Bíróság kisgazdapárti elnöke a Kis Újságban úgy nyilatkozott, hogy a „panaszok elintézésének egyetlen fóruma a Közigazgatási Bíróság". Ennek hatására a kihagyottak felszólamlásaikat tömegével a Közigazgatási Bírósághoz terjesztették elő, de az – hatáskör hiányában – 1947. október 2-án kénytelen volt ezeket sommásan elutasítani.

[207] A választási kampányt az MKP KV részéről Farkas Mihály vezette.

Az 1947-es választási törvény 1947. július 24-én lépett hatályba, a végrehajtási utasítás két nappal később. A belügyminiszteri rendelet szerint az ideiglenes választói névjegyzék kifüggesztésének határideje augusztus 5., a felszólamlásoké augusztus 18-a, ezek elbírálásának végső határideje augusztus 26-a volt, ezt követően haladéktalanul ki kellett függeszteni a végleges választói névjegyzéket, legkésőbb három nappal a választás vagyis augusztus 31. előtt.

A kisgazdák szócsöve – belügyminisztériumi forrásokra hivatkozva – azt közölte 1947. augusztus 19-én, hogy a választásra jogosultak száma 5 296 987, a kizártaké pedig 466 852. Az egy héttel később kifüggesztett végleges választói névjegyzékek azonban már csak 5 031 025 fő nevét tartalmazták, a kizártak száma pedig további 265 962-vel 732 814-re nőtt.

Azt azonban, hogy a törlések milyen ténybeli vagy jogi alapon történtek, a választás utáni jogviták eldöntésére alakított Választási Bíróság sem vizsgálhatta. A jogviták megoldása végül ismét Szakasits jóslata alapján történt: miután nem volt megegyezés a pártok között, újból előtérbe került az igazságügyi hatóságok szerepe.

Ebben a szerepkörben is dr. Szücs Jánossal együtt működtünk közre. NOT-elnöki tisztemből adódóan lettem a Választási Bíróság elnöke. Erről már az 1945. évi választójogi törvény rendelkezett, s az akkori választás után a bíróság meg is alakult, de petíciók hiányában nem működött. A NOT-tag mellett még hivatásos bíró tagjai voltak a Vá-

lasztási Bíróságnak, 1947-ben a Kúriától dr. Somogyi Ödön kúriai tanácselnök, míg a Közigazgatási Bíróságtól dr. Burgchardt István közigazgatás taanácselnök. Rajtuk kívül tagokat delegáltak a bírósághoz mindazok a politikai pártok, amelyek a választásokon legalább a szavazatok 5%-át elnyerték.

A magyarországi választási bíráskodás korábbi történetéről annyit, hogy 1848 után eredetileg a képviselőház szervezési hatáskörébe tartozott a megválasztott képviselők jogosultságának hivatalból történő vizsgálata. Ez a jogkör 1901-ig tartott. Az 1899:XV. tc. a részletesen felsorolt érvénytelenségi okok esetében az eljárást a Kúria hatáskörébe utalta (pl. Áchim L. András mandátumát is a Kúria semmisítette meg), az ellenforradalmi nemzetgyűlési választások vitáiban a nemzetgyűlés maga döntött, végül az 1925:XXVI. tc. a választási bíráskodást a Közigazgatási Bíróság hatáskörébe utalta.

Az 1945-ös választási törvény kihirdetése után – az előzményekre hivatkozva – dr. Csorba János, a Közigazgatási Bíróság elnöke eredménytelenül kérte bírósága korábbi hatáskörének visszaállítását. A Választási Bíróság 1947-ben működött, 1949-ben – petíció hiányában – már nem, noha formailag létezett. A későbbi választójogi törvény a Választási Bíróságot megszüntette, az esetleges panaszokat egy országos választási bizottság elé utalta.

Az 1947. évi őszi működés tehát egyedülálló a magyar jogtörténetben, s ezért sem érdektelen felidézni. Elnöki ténykedésem egyszerű választópolgári érdeklődéssel vette kezdetét: a szavazatok és a képviselői helyek számát vizsgáltam meg.

Pártok neve	Szavazatok száma	Képviselői hely
Magyar Kommunista Párt	1 113 050	100
Független Kisgazdapárt	769 763	68
Szociáldemokrata Párt	744 641	67
Nemzeti Parasztpárt	415 465	36
Keresztény Női Tábor	69 536	4
Demokrata Néppárt	820 453	60
Magyar Függetlenségi Párt	670 547	49
Magyar Radikális Párt	84 169	6
Független Magyar Demokrata Párt	260 420	18
Polgári Demokrata Párt	50 294	3

A koalíciós pártokra leadott szavazatok száma 3 042 919, míg ezen belül a Baloldali Blokk pártjaié 2 273 156; az ellenzéki szavazatoké pedig 1 955 419. Itt kell visszatérni a választói névjegyzékből – nem klasszikus jogvesztő okokból: elmebetegség, gondnokság, bírói ítélet folytán – kihagyottak számához (mert ezek eredetileg sem kerülhettek a névjegyzékbe): 732 814 főhöz. Ezek vitathatatlanul potenciális ellenzéki szavazók voltak, akik az ellenzéki szavazatok számát 1 995 419 + 732 814 = 2 688 233-ra növelhették volna. Ez pedig a koalíciós pártokra leadott összes szavazatoknál már csak 354 686-tal lett volna kevesebb, vagyis a koalíciós parlamenti többség 27 főre zsugorodott volna. Ez az eredmény magát a koalíciót veszélyeztethette. Ezek tényszámok.

Nem hiszem, kétségbe vonhatná valaki, hogy az 1947. augusztus 31-i választásra jogosultak számának a ritkítása nem a Baloldali Blokk választási eredményének megalapozására történt. Ezt önmagában az alábbi tény bizonyítja.

A választásra jogosultak száma az 1949. május 15-i rendkívüli országgyűlési választásig 1 022 947 fővel gyarapodott anélkül, hogy a kizárási okokat módosították, vagy a választójogi törvény szerinti kiegészítő időszakos összeírást folytatták volna.[208] A választójogi korhatár leszállítása csak 1953-ban következett be. Ám a rendkívüli országgyűlési választáson már csak egy listára lehetett szavazni. A számszerű növekedés azért elgondolkoztató, mert ha az 1947. augusztusi valamennyi mellőzött jogorvoslatnak helyt is adtak volna – akkor is marad még negyedmilliónyi szaporodás. Új összeírás nélkül. Ennyit a választások adminisztratív előzményeiről.

Az 1945., illetve 1947. évi választások eredményeinek egybevetéséből a Kisgazdapárt számszerű szavazatvesztesége: kereken kétmillió. A kommunisták régi szavazataik számát több mint 300 000-rel növelték, a szociáldemokraták viszont közel 80 000-rel kevesebb szavazatot kaptak. A választási eredményekre legérzékenyebben a „vesztes" munkáspárt reagált. Miniszterünk három szociáldemokrata minisztertársával együtt kimaradt hivatalából, sőt dr. Ries le is mondott. Dr. Domokos ehhez annak idején azt fűzte hozzá, hogy a sztrájkjog a szociáldemokrata minisztereket is megilleti. A kommunista választási eredmények korrektsége iránt tehát nyomban a másik munkáspárt támasztott kétséget, s politikailag vitathatatlanul ez volt a legnyomatékosabb. Ez a tény szétfeszíti a háromnapos csoda köznapi

[208] A növekmény okai döntően másutt keresendők. 350 ezerrel gyarapodott az ország lakossága a környező országokból – Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia és Szovjetunió – területéről átkerültekkel, a felnőttek közülük most szavaztak először. A hadifoglyok szintén hazaérkeztek. Két évjárat pedig most érte el a választói jogosultságot, s ezek veszteségei kisebbek voltak.

jelentőségét. Az eredmények közzététele utáni napokban a Tájékoztatási Minisztérium államtitkára nyilatkozott a sajtónak, hogy egyes tudósítók és rádióállomások több százezer, sőt egymillió hamis szavazatról tesznek említést azon a címen, hogy egyesek kékcédulával (névjegyzék-kivonattal) többször szavaztak volna.[209] Dr. Ries és társai tüntetése tápot adott az ellenzék támadásaihoz. Elég, ha csak Pfeiffer-párti dr. Moór Gyula 1947. október 8-i országgyűlési felszólalására utalok, aki kijelentette, hogy nem hallgathat a választási visszaélésekről. Tényként szögezte le, hogy a négy szociáldemokrata miniszter sztrájkjával egyidőben mind a szociáldemokrata testvérpárt, mind a Kisgazdapárt vezetősége élesen tiltakozott. Párthatározataikban az elkövetett visszaélések megtorlását követelték.

A koalíciós és az ellenzéki pártok egymás gyalázása közepette pedig 1947. szeptember 15-én hatályba lépett a Szövetségi Hatalmakkal és az utódállamokkal – másodszor kötött – újabb trianoni békeszerződés. A köztársasági elnök, Tildy Zoltán szeptember 15-én rádiószózatot intézett a magyar néphez. A beszédet utcai hangszórók közvetítették. Behallatszott a Kossuth téri hivatali szobámba. Megrendülten hallgattam. A választás utáni pártpolitikai csata azonban tombolt tovább . . .

Az első hetek sajtóháborúja, a koalíciós pártok ellentétei a felszín alatt egy hónap alatt elsimultak. Engem – ismétlem – a választás és körülményei az egyszerű választópolgár aspektusából érdekeltek. A tényszámokból azt igye-

[209] Névjegyzék-kivonattal 63 ezren szavaztak. Balogh Sándor: Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945–1947. Bp. Kossuth, 1975. 602. p. (216. sz. jegyzet folytatása)

keztem ellenőrizni, történhettek-e a választás során olyan visszaélések, amelyek a választási eredményt jelentősen befolyásolhatták volna. Vitathatatlan volt mind a végleges választói névjegyzékre felkerültek száma, mind az érvényes szavazatoké. Míg 1945-ben 7%, most csak a választásra jogosultak 0,64%-a, 32 687 személy nem élt választói jogával. Az 1947. évi választójogi törvény paragrafusai szerint egy képviselői hely elnyeréséhez 14 ezer szavazat kellett. Miután a „ki kit győz le" kérdése forgott kockán, sokkal intenzívebb volt a pártpolitikai propaganda, mint két évvel korábban, mindössze 3 képviselői hely maradhatott volna üresen, ha nincs lehetőség kékcédulával szavazni.

A munkáspártok eredményeinek egybevetésénél – mint már említettem – szembetűnő, hogy míg az MKP 310 000-rel (pontosan: 310 928-cal) növelte szavazatai számát, addig az SZDP szavazatainak száma majdnem nyolcvanezerrel (pontosan: 78 673-mal) csökkent. A hűtlenek zöme nyilvánvalóan a kommunistákra szavazhatott.

A Kisgazdapárt szavazatai az előző választás eredményéhez képest 1 927 745 fővel csökkentek. Ezzel szemben a

Nemzeti Parasztpárt	növekedése	90 181 voks, a
Magyar Radikális Párt	növekedése	78 407 voks.
Az újonnan indult pártok közül a		
Keresztény Női Táborra	esett	69 536 voks, a
Demokrata Néppártra	esett	820 453 voks, a
Magyar Függetlenségi Pártra	esett	670 547 voks, a
Független Magyar Demokrata Pártra	esett	260 420 voks.
Összesen:		1 989 549

A Kisgazdapárthoz hasonlóan az ellenzéki Polgári Demokrata Párt is veszített 1945-höz képest szavazatokat, ezzel a 26 130 fővel kétségtelenül az előbbi pártok gyarapodtak. A kisgazdáktól és a polgári demokratáktól elfordult szavazók száma (1 927 745 + 26 130) 1 953 875 főre emelkedett. Ez együttesen 35 674 fővel kevesebb, mint a fentebb kimutatott össznövekedés, ami azt jelenti, hogy ezek a szavazatok a radikálisabb munkáspártot erősítették. Az érvényes leadott szavazatok száma 1945-ben 4 730 409, míg 1947-ben 4 998 338 volt, a különbözet 267 929. Ezek voltak a választás tényszámai alapján végzett számtani alapműveletek eredményei.

A tényszámokkal végzett vizsgálat mellett részletesen áttanulmányoztam az 510 006/1947. BM. sz. végrehajtási utasítást, s abból a kékcédulával történt visszaélések miatt támasztott politikai zenebona késői lecsendesítése végett a következőket kívánom kiemelni.

A választáson részt vevő politikai pártokat a rendelet 16. §-ának (3) bekezdése arra figyelmeztette, hogy „ha a névjegyzék-kivonat használata miatt kifogás merülne fel, panaszukat" távirat vagy távbeszélő útján a Belügyminisztériumhoz terjesszék elő. A 32. § (1) bekezdése pedig akként rendelkezett, hogy az országgyűlési választáson részt vevő minden pártnak jogában áll minden szavazóhelyiségbe három-három bizalmi egyént küldeni, akik a szavazatszedő bizottság intézkedései ellen nyomban tiltakozhatnak. A több ezer szavazókörzetben a panaszló pártok elvileg 30 000 bizalmi egyénének volt lehetősége ahhoz, hogy a kékcédulás visszaéléseket esetenként konkrétan kifogásolják, s azok miatt ne csak a Belügyminisztériumhoz forduljanak panasszal, hanem saját pártjukat is tájékoztassák.

A Választási Bíróság eljárását szabályozó rendelet akként rendelkezett, hogy ugyanabban a panaszban csak egyetlen választókerületben lefolyt választás eredményét lehet támadni. A panasznak tartalmaznia kell, hogy a választás érvényességét milyen okból támadják, továbbá fel kell sorolni az érvénytelenség megállapításához szükséges tényeket, bizonyítékokat, valamint a petíciót, a képviselőválasztás elleni fellebbezést. A bizonyítékokat legkésőbb a panasz szóbeli indoklásakor kellett előterjeszteni. Ez utóbbival kapcsolatosan itt kell idéznem dr. Pfeifferék lapját, az Ellenzéket. Az újság arról írt, hogy a pártjuk választási panaszgyűjteményének egy részét ellopták. Ez akkor történt, amikor dr. Pfeiffer nagytakarítás miatt családjával egy kényelmetlen átmeneti lakásban lakott. Dr. Pfeiffer Zoltán szobalánya állítólag a Pfeiffer (azaz a Magyar Függetlenségi) Párt hivatalos, nagy méretű levélpapírjára írt alábbi meghatalmazás alapján adta ki az iratokat egy bizonyos Szentirmay Zoltánnak, aki bejelentőlappal igazolta magát. A szöveg a következő: „Kérem jelen sorok átadójának, Szentirmay Zoltánnak, a szobámban levő irataimat a dossziékkal együtt átadni." Rajta volt a párt hivtalos pecsétje, s dr. Pfeiffer aláírása. Az Ellenzék facsimilében közölte a levelet, megjegyezve, hogy „... a megbízólevél bélyegzője, aláírása, levélpapírja mind hamis, de a legjobb hamisítványok közül való ..."[210] A bizalmas iratok azért voltak dr. Pfeiffer lakásán, mert dr. Pfeifferéknek nem volt központi hivataluk.

[210] Ellenzék, 1947. szeptember 27. 3. p. Politikai gengszterek elopták a Magyar Függetlenségi Párt választási panaszgyűjteményének egy részét.

A panaszok folyamatosan érkeztek a Választási Bírósághoz. A koalíciós pártok közösen támadták a Pfeifferpárt egész választási eredményét az induláshoz szükséges ajánlásai meghamisítása miatt.

Tárgyalásaink ismertetése előtt személyes élményekkel kell foglalkoznom, amelyek hivatásommal összefüggő elvekre vonatkoznak, s ez egyben válasz az „utasításra ítélkeztem" gyanúsításra. Bírói pályafutásom alatt – Bárdossy Lászlónét kivéve – a vádlottak hozzátartozóival nem tárgyaltam, a rokonokat titkárságom kiszűrte. Ugyanez volt magatartásom az ügyvédekkel abban az esetben, ha a folyamatban levő ügyben kívántak tárgyalni velem. A Választási Bíróság azonban nem büntetőbíróság volt, az egyes politikusok fogadása elől nem térhettem ki.

Első látogatóm dr. Pfeiffer Zoltán volt, aki hivatkozott dr. Moór Gyula parlamenti felszólalására és arra, hogy én a régi bírói gárdához tartozom, bármennyire is a kommunisták „kreatúrája" vagyok. Arra figyelmeztetett, amire annak idején Dálnoki Miklós Béla (akit most választottak meg Pfeiffer-párti honatyának), hogy „eljön az idő, amikor számot kell adnom". Mégpedig arról is, hogy új tisztemben miként tartottam magam újonnan tett eskümhöz. Szó nélkül végighallgattam fenyegető fejtegetéseit, megvártam, amíg cigarettáját elszívta – miközben csodálkozva vette tudomásul, hogy íróasztalomon a rézből készült, eredeti kúriai íróasztalfelszerelés tartozékaként ott áll a feszület, amit a gondnokság nem vitt el, én pedig nem vitettem el az asztalomról –, utána felálltam, és közöltem vele, hogy a tárgyalótermen kívül folyamatban levő ügyben nincs megbeszélnivalóm senkivel. A tárgyaláson majd találkozunk. Meghajoltam, és mikor elment, nem fogtunk kezet.

Következő látogatóm Schlachta Margit, a Szociális Nővérek főnöknője, a Keresztény Női Tábor képviselője volt. Ő kifejezetten arra alapította meggyőzésemre irányuló szónoklatát, hogy a feszületet az asztalomon látja, mire én meglehetősen maliciózusan arra utaltam, hogy a feszület közismerten a történelem legnagyobb justizmordjának a jelképe; annak nevében nem várhat több igazságot, mint amilyet ő kapott. Arról mindenesetre biztosítottam, hogy a jogszabályok betartására esküdtem, s ehhez ragaszkodom is. Dícsértessékkel búcsúztam, ő in aeternum-mal válaszolt.

Balogh páterrel sokkal nagyobb barátságban folyt le a beszélgetés. Ő a koalíciós idők egyik legtehetségesebb polgári politikusa volt. Amikor az első „feldíszítés" utáni elnöki fogadáson papi civilben a Köztársasági Érdemrend csillagját viselte, nevetve kérdezte tőlem, hogy „Mit gondolsz, nem fog-e a Lúdas Matyi az első oldalán ezzel a csillaggal kifigurázni?" Azt válaszoltam: „Neked nem a csillag ragyog a hasadon, hanem a közismert szellemességed." Tőle származott az a mondás, mely szerint „ha a demokráciánknak nem volna meg a maga kommunista pártja, akkor lombikban kellene létrehozni, olyan nagy szükség van rá – ellenzéknek". A választási bíráskodás során is rendkívüli húzással élt. Ő, illetve pártja (azaz a Független Magyar Demokrata Párt) nem terjesztett elő petíciót az MKP választási eredményei ellen a kékcédulákkal történt visszaélések miatt, hanem „ellenérdekű félként" csatlakozott a Demokrata Néppárt (azaz a Barankovics-párt) panaszához azzal, hogy az abban foglaltak kivizsgálását „a közéleti tisztaság és a választások tisztasága érdekében feltétlenül szükségesnek tartja." Biztosítottam, hogy megvédjük a választások tisztaságát.

A Szociáldemokrata Párttól nem kaptam látogatót, hiszen a párt egyik vezető jogásza, a Kúria másodelnöke a Választási Bíróság tagja volt.

A nemzeti parasztpártiak közül sem kerestek. Ők Erdei Ferenc Conti utcai látogatása óta nem tartottak velem kapcsolatot.

Annál többször „tették tiszteletüket" barátaim, akik az MKP-t képviselték a Választási Bíróság tárgyalásain, elsősorban dr. Feri Sándor – hamarosan legfelsőbb bírósági tanácselnök –, akivel mindig jó kollegiális kapcsolatban álltam. Vele éles vitába keveredtem, s azt csak akkor fejeztük be, amikor indulatosan közöltem: „Vegyétek tudomásul, én a párttól független bíró vagyok, s ha ezt kétségbe vonjátok, itt lövöm magam főbe a hivatali asztalomnál, számoljatok el a közvéleménynek, miért lett öngyilkos a Választási Bíróság elnöke."[211] Ezt a megnyilatkozásomat soha nem bocsátották meg, s amikor öt év múlva dr. Feri Sándorral – alkalmatlanság címén – együtt távolítottak el bennünket a Legfelsőbb Bíróságtól, Sanyi bácsi a búcsúzáskor megjegyezte: „Te legalább öngyilkossággal fenyegetőztél, de mit vétettem én, a dr. Domokos mellett legidősebb kommunista jogász?" (Akkorra már dr. Domokostól is „megszabadult" az apparátus.)[212]

[211] A konfliktusra dr. Feri Sándor is utalt 1977. február–március folyamán adott interjújában, amelynek gépelt, javított változatát dr. Majornak is megmutatta. Emlékei szerint Rajk utasítására dr. Szebenyi társaságában kereste fel dr. Major Ákost. Kézirat 24–26. p.

[212] Ugyanott 41. p. Dr. Feri Sándort – a koncepciós perek miatti tiltakozásért – átmenetileg az MDP-ből is kizárták, majd a Legfelsőbb Bíróságra is visszahelyezték.

A választásokkal kapcsolatos számításaimról és a pártok képviselőivel folytatott beszélgetéseimről tájékoztattam dr. Domokost. A számításokat átnézte, javítgatott, majd azzal adta vissza, hogy „ha azt gondolod, hogy a hatalomért folytatott politikai harcot, egy parlamenti választás korrektségét számtani alapműveletekkel lehet tisztázni, akkor tévedsz. Esetleg a jogi indokláshoz felhasználhatod. A politikai harcok megértéséhez nem az egyszeregyhez, hanem a differenciál- és integrálszámításhoz kell érteni." Fenyegetőzésemről pedig az volt a véleménye, hogy „tiszti előéletedből maradt üres frázis, habár, ahogy ismerlek, meg is tennéd. Priuszodban ez is a német kitüntetésed mellé kerül." Dr. Pfeifferrel, Schlachtával és Balogh páterrel szemben tanúsított magatartásomat viszont helyeselte. Ezek azonban csak a bevezetők voltak.

Egy-két nappal később, éjfél felé telefonáltak: hamarosan megérkezik értem Rákosi elvtárs kocsija, készüljek, iratokat nem kell vinnem. Az autóban a Rákosival folytatott korábbi beszélgetéseim jutottak eszembe, örültem, hogy újból tárgyalni kíván velem. Lakása egy régebbi polgári családi házban volt, a mai Politikai Főiskola környékén. Az épület egyszerűsége nem lepett meg, ahhoz pártközpontbeli jelentkezéseimkor már hozzászoktam. A lakóház semmivel sem volt különb annál, amit saját polgári köreimben megszoktam. Az épület körül őrség láthatóan nem volt, de az előszobában két-három polgári ruhás személy tartózkodott, a testőrei. Ezeket a tényeket már itt szükségesnek tartom megemlíteni, mert nem egy könyv tendenciózus beállításával vitatkoznom kell. A hálószobában fogadott, ágyban feküdt, beteg volt. Karosszékbe ültetett, nyomban a

tárgyra tért. Nem megbeszélés vette kezdetét, hanem – enyhén szólva – kívánságainak előterjesztése. Ez előbb meglepett, aztán megmerevített. Ott is bírónak képzeltem magam. Közölte velem, hogy a párt különleges feladatot bíz rám, s a Választási Bíróság működésétől függ, hogy lesz vagy sem polgárháború Magyarországon. Ezt megdöbbentő túlzásnak tartottam, olyannak, mint a szociáldemokratáknak a kékcédulák elleni ördögűzését. Kifejtettem, hogy a választás körüli vita számomra elsősorban nem politikai, hanem számtani probléma. Papíron is érzékeltettem, hogy milyen egyszerűnek találom az ügyet. Biztosítottam, hogy a bíróság a legkorrektebbül fogja megoldani a feladatát. Vita támadt közöttünk arról, hogy a Választási Bíróságon rendelkezésemre álló választási okmányok alkalmas bizonyítékok-e a valóság felderítésére, és ezeket miképp lehet felhasználni. Álláspontom az volt, hogy az eredeti okiratok a legtökéletesebb bizonyítékok, mert az ajánlási ívek aláírásainak a megvizsgálásán múlik az is, vajon dr. Pfeifferék részéről történt-e hamisítás vagy sem. Az ajánlási aláírások hamisítása már akkor épp úgy elterjedt a köztudatban, mint a kékcédulás bonyodalom. Ugyancsak eredeti okmányokkal kell tisztázni, mennyi volt a választásra jogosultak száma, hány fő élt jogosultságával, hányan szavaztak lakóhelyükön kívül névjegyzék-kivonattal, s végül, hogy kifogástalanok-e a lakóhelyükön kívüli szavazásra jogosító névjegyzék-kivonatok. Ezt a bizonyítást nagyon egyszerűnek tartom, s az eredménye is kétségtelen lesz: a kommunistákat ért gyanúsítást meg fogja cáfolni. Ha sor kerül arra, hogy a dr. Pfeiffer-féle ajánlásokat a bíróságnak meg kell vizsgálni, akkor nem zárkózhatunk el a kékcédulás szavazatok vizs-

gálata elől sem. Erre nincs törvényes lehetőségem, de nem is látom semmilyen kockázatát a bizonyítás felvételének. Egyikünk sem tudta meggyőzni a másikat, s akkor én nem fogtam fel, hogy milyen veszélyes területre tévedtem. Vitatkozni mertem Rákosi Mátyással, s komolyan vettem a Választási Bíróság elnökeként tett fogadalmamat. Rákosi ingerülten figyelmeztetett: „Major pajtás, nem szeretném magával összeakasztani a bajuszt." Úttörő lettem az elvtársból, de akkor én a bajuszakasztásra figyeltem fel, derűsnek tartottam, így is válaszoltam: „Attól az Isten mentsen meg!" (Hogy mi mentett meg, azt 1957-ben tudtam meg Farkas Mihályéktól . . .)

Mielőbbi gyógyulást kívántam, s biztosítottam újólag arról, hogy bírói esküm szerint a párt megelégedésére fogom feladatomat megoldani. Úgy, ahogy erre a jogszabályok köteleznek és jogosítanak. Éjjel kettő körül kerültem haza, önbizalmam már nem volt azonos azzal, amellyel elindultam. Kora reggel Mesterünknek beszámoltam a látogatáson történtekről. Bíróként ugyan nekem adott igazat, de hozzáfűzte, hogy öngyilkossággal való fenyegetőzésem után apolitikusnak tartja vitatkozásomat. Nehézségeimben azonban nem hagy magamra. Megkezdődhettek a tárgyalások, melyeknek légkörét az országgyűlés politikai hangulata határozta meg. A pártok delegált tagjai ott folytatták a vitát, ahol a parlamentben abbahagyták.

A miniszterelnök programbeszédében leszögezte, hogy történtek hibák a választás során. A visszaélések elkövetőivel szemben a kormány el fog járni, és reparálni fogja a névjegyzék hibáit is. Ugyanakkor minisztertársaival egyetértve tiltakozott az ellen, hogy a visszaélésekre hivatkozva bárki beavatkozzon a belügyeinkbe. Még aznap Barankovics István reagált Dinnyés Lajos megállapítására. Helyeselte a választójogi visszaélések reparálását. A kormány egyik legsürgősebb politikai és erkölcsi kötelességének nevezte a visszaélések világszerte tárgyalt kérdéseinek tisztázását. Utalt arra, hogy a választási és szavazási visszaéléseket maguk a kormánypártok is beismerték, amikor a nyilvánosság előtt egymás ellen emeltek vádakat, s akkor is, amikor a rádió egyik közleménye megállapította, hogy a választási visszaélésekben minden párt részt vett. Október 8-án Révai – mint az MKP vezérszónoka – reflektált az ellenzék megnyilatkozásaira, kifejtve, hogy ezeknek a kifogásoknak az az értelme, hogy a választási aktusnál elkövetett visszaélések döntő módon befolyásolják a választási eredmény realitását és hitelességét. A választások eredményének hitelességét és realitását illetően a Választási Bíróság felelősségét hangsúlyozta. Összehasonlítva az 1945-ös választásokkal leszögezte, hogy azok technikailag és formálisan teljesen tiszták voltak, de a demokrácia permanens válságait és az összeesküvők szabad garázdálkodását eredményezték.[213]

A vita ilyen hangnemben folyt, s közben egymást követve érkeztek hozzánk a panaszok. A Belügyminisztériumból bekért – valamennyi választókerületben keletkezett – ira-

[213] Révai – 1947. október 8-i beszédében – először utalt a Kominform létrejöttére. Dr. Major Ákos memoárja érthetően ezt a kérdést nem tárgyalja. Ám szükséges e helyen rögzíteni, hogy a Kommunista- és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának az a döntése, amely a résztvevő országok kommunista pártjainak a társadalmi átalakítás meggyorsítását javasolta, az MKP további politikáját döntően meghatározta. Ezt először dr. Pfeifferék érzékelhették . . .

tok teljesen elborították 200 m^2 alapterületű hivatali szobám padlatát. Az asztalomhoz csak egy keskeny út vezetett.

Lényegében két ellenérdekű panasz ügyében kellett döntenünk. A Demokrata Néppárt vezetői minden támadási lehetőséget kimerítettek az MKP ellen. Panaszukban utolsónak említették a névjegyzék-kivonatokkal kapcsolatos visszaéléseket. Ehhez a panaszhoz csatlakozott Balogh páter pártja, s természetesen hasonló panaszt terjesztettek elő dr. Pfeifferék. Ők azonban nemcsak mint panaszosok kerültek a Választási Bíróság elé, hanem mint bepanaszoltak is, s ez lett a meghatározó. A Baloldali Blokk pártjai, a kisgazdák és a radikálisok külön-külön terjesztettek elő panaszt a Magyar Függetlenségi Párt listáján megválasztott valamennyi képviselő mandátumának, illetve pártképviselői jelölésének a megsemmisítésére azon a címen, hogy a párt ajánlási aláírásainak zöme hamis volt. Dr. Pfeiffer előbb a sajtóban tiltakozott, de az eljárás során már elismerte, hogy a pártaktívák hibájából kb. 3–4000 ajánlási hamisítás történhetett, de ez nem befolyásolhatja a pártjára leadott közel hétszázezer szavazat érvényességét.[214]

Az ellenzéki pártok panaszaira, a Baloldali Blokk pártjai közös védőiratot terjesztettek elő. Az abban foglaltakat a tárgyaláson a Kisgazdapárt jogi képviselője adta elő, s ez a tény jellemezte a koalíciós pártok közötti késedelmes kiegyezést. Az MKP vezetői ismét megerősítették a Manchester Guardian általam már idézett véleményét, hogy a „kommunistáknak vannak a legtehetségesebb vezetőik".

[214] Szabad Nép, 1947. október 21. „... a demokrácia súlyos megsértése lenne, mert az nem megengedhető, hogy egy hétszáz ezer főnyi tömeg a parlamentben képviselet nélkül maradjon" – fejtegette dr. Pfeiffer Zoltán.

A Választási Bíróság üléseit a parlament delegációs termében tartottuk. A koalíciós pártok dr. Pfeifferék elleni panaszát egyesítettük, ezt követően pedig már a pártok képviselői szólaltak fel. Dr. Pfeiffer Zoltán négy órát beszélt, melynek lényege az volt, hogy még nem fordult elő olyan választás, amely után a kormánypárt azt kívánta volna, hogy az ellenzéket egyszerűen iktassák ki a parlamenti életből. A koalíciónak azok a pártjai egyesültek ezen az alapon, amelyek pár héttel ezelőtt még a legsúlyosabb visszaélésekkel gyanúsítgatták egymást.

Dr. Pfeiffer beszédét az ellenérdekű felek közbeszólásokkal és megjegyzésekkel zavarták, sértegetésig fajuló szópárbaj keletkezett. Ennek több ízben próbáltam elejét venni, végül az asztalra ütve a vitázókat a következőképp figyelmeztettem: „Felhívom a képviselőket, hogy a bírósági tárgyalótermet ne tévesszék össze a képviselőház üléstermével. Erről a helyről kénytelen vagyok visszautasítani minden olyan megnyilatkozást, amely a hely méltóságával és az eljárás komolyságával nem egyeztethető össze."[215]

Barátaim a tárgyalás után súlyos szemrehányást tettek, de ez nem hatott rám, mert a perben és a peren kívül bírói eskümhöz ragaszkodtam, s nem törődtem azzal, hogy parazsat gyűjtök a fejemre. Ám a legközelebbi vasárnapi nagymisén – amit évtizedek óta nem mulasztottam el – az újpesti plébániatemplomban is kiprédikáltak. Feltűnés

[215] Ellenzék, 1947. október 25. 1. p. A Magyar Függetlenségi Párt és a koalíció elkeseredett harca a tárgyalóteremben.

nélkül távoztam, s azzal nyugtattam magam, hogy nem az a legény, aki üt, hanem aki állja.

Október 30-án elrendeltük a bizonyítást annak tisztázására, hogy hamisítottak-e a Pfeiffer-párt ajánlásai. Aznap utasítottuk el a Keresztény Női Tábor országos vezetőségének a választási eredmények helyesbítésére irányuló kérelmét is, mert sem megfelelő tényállást, sem bizonyítási indítványt nem tartalmazott. Balogh páterék petícióját pedig azért kellett elutasítani, mert azt nem az országos vezetőség terjesztette elő, hanem csak a főtitkár ellenjegyzésével volt ellátva. Határozatainkat (később pedig ítéleteinket) az indoklással együtt tette közzé a Magyar Közlöny.

A Pfeiffer-párt kiemelt ajánlási íveinek aláíróit a Választási Bíróság november 13-ra és 14-re idézte be. Meglehetősen bonyolult bizonyítás előtt álltunk. Az 1947-es választójogi törvény úgy rendelkezett, hogy azok a pártok, amelyek 1945-ben nem vettek részt a választáson, csak akkor vehetnek részt az 1947-es országgyűlési választásokon, ha ehhez az Országos Nemzeti Bizottság hozzájárul. Minden választókerületre ötvenszer annyi választó írásbeli ajánlására volt szükség, mint amennyi a kerületben jelölhető személyek száma. Az ajánlásokat a jelöltek jegyzékére írták, s az aláírásokat a polgármesterrel vagy közjegyzővel kellett hitelesíttetni. Így nemcsak hamis aláírásokról, hanem hamis hitelesítésekről is szó lehetett.

A Választási Bíróság tanácsán belüli szavazatok aránya a Baloldali Blokk javára 6:4 arányban biztosítva volt. A tárgyalás napján a népfőügyész közölte velem, hogy a politikai rendőrség megkeresésére dr. Pfeiffer Zoltán mentelmi jogának a felfüggesztését kérte az országgyűléstől a Magyar Testvéri Közösség üggyel kapcsolatban tanúsított

bűnpártolás miatt. A mentelmi bizottság november 4-i ülésének időpontjában azonban dr. Pfeiffer már nem volt Magyarországon, disszidált. Ez előttünk éppoly rejtélyes maradt, mint dr. Sulyok sima nyugatra távozása. Dr. Pfeiffert állampolgárságától 1947. november 21-én megfosztották.

A családjával együtt eltávozott dr. Pfeiffer Bécsben és New Yorkban az ország érdekeit súlyosan sértő, a politikai állapotokat becsmérlő nyilatkozatokat tett. Mi pedig folytattuk a Pfeiffer-párti ajánlások hamisítására vonatkozólag elrendelt bizonyítást. A kihallgatott tanúk megtagadták állítólagos aláírásukat, s az írásszakértő bizonyította, hogy a kézírás valóban nem tőlük származik. A párt listáján megválasztott képviselők kezdtek lemondani mandátumukról. Az elárvult pártvezéri helyre többen pályáztak. Mielőtt azonban célba értek volna, Rajk belügyminiszter feloszlatta a pártot.[216]

Az Országos Nemzeti Bizottság korábbi határozatát – amellyel a párt választáson való indulását engedélyezte – november 19-én semmisnek nyilvánította, mert az eredeti engedélyezéskor a párt demokratikus célkitűzései, valamint a képviselőjelöltek politikai megbízhatósága tekintetében tévedésben volt. Ezt követően és ez alapján november 20-án a Választási Bíróság a Magyar Függetlenségi Párt listáján megválasztott valamennyi országgyűlési képviselő mandátumát és a pótképviselők jelölését megsemmisítette.[217] Ezzel a döntéssel 670 547 választó – akiknek aktív

[216] A kormány 1947. november 30-án mondotta ki a Pfeiffer-párt feloszlatását.

[217] Az országgyűlés november 21-i ülésén ismertették a határozatot, amely az 1946:VIII. tc. 56. §-ának c. pontjára hivatkozott.

választójogosultságát az összeíró bizottságok elismerték – parlamenti képviselet nélkül maradt. Ennek a jogsérelemnek az orvoslása nem tartozott a Választási Bíróság hatáskörébe. Mi folytattuk a Barankovics-féle, valamint a Balogh páter vezette párt által a Baloldali Blokk pártjai ellen előterjesztett panaszok tárgyalását. A panaszlók szerint százezrekre rúgott azoknak a száma, akiket kihagytak a névjegyzékből, s panaszuk a kékcédulás visszaéléseket is szóvá tette. Érdemi kérelmük az volt, hogy a „Választási Bíróság módosítsa az ország lajstrom alapján felosztásra kerülő képviselői megbízások arányát". A bepanaszoltak közös védekezését a kisgazdák jogi képviselője terjesztette elő. Joggal kifogásolta, hogy maga a petíció jogszabályellenes, mert egyes kerületek választási eredményeinek módosítása nélkül az országos lajstrom alapján felosztásra került képviselői megbízásokat érinteni nem lehet, a névjegyzékvita pedig nem tartozik a bíróság hatáskörébe. Végül a kékcédulával történt visszaélések bizonyítására a panaszlók egyetlen konkrét esetet sem hoztak fel, ennek a panasznak megalapozott tényállítása nincs, de elmaradt a bizonyítási indítvány is, noha a két panaszló pártnak több ezer bizalmija vett részt a szavazatszedő bizottságokban. A Választási Bíróság a panaszokat elutasította.

A döntés – amellett, hogy a panasz hiányosságai folytán érdemi tárgyalásra nem is volt alkalmas – valójában azon az alapon történt, hogy a petíciós kérelem nem volt jogszerű, mert a jogszabály szerint az országos lajstrom alapján felosztásra kerülő képviselői megbízásokat a pártok között a rájuk leadott szavazatok arányában kellett szétosztani. Az országos eredmény az egyes kerületekben kialakult

részeredmények összegzéséből állt össze, tehát az utóbbiak módosítása nélkül az országos lajstromon történt felosztás sem módosítható, a panaszlók pedig kerületi eredményeket nem támadtak. Ebben a bepanaszoltaknak teljesen igazuk volt. A névjegyzékvitára a bíróságnak kompetenciája pedig nem volt.

Érdemi ítéleteinket megküldtük az országgyűlésnek, ott fel is olvasták, s az MKP „hosszan tartó tapssal", a többi kormánypárt „tapssal" fogadta a Pfeiffer-párti mandátumok sorsáról írottakat. A másik oldalról a névtelen telefonálók száma a csúcsra érkezett. Fél év múlva a megszokott halálos fenyegetések azonban kárörvendő hahotává változtak, ezek elevenbe találtak.

A Rákosinál kirobbant vita Rajk döntésével megoldódott. A Pfeiffer-párt feloszlatásával elmaradt a kékcédulák elleni bizonyítási eljárás – ha ugyan bizonyítani tudták volna. A bizonyítás elmaradása pedig máig ható kételyt hagyott. Ezért is kellett foglalkozni vele.

Amíg a Választási Bíróság elnöke voltam, addig a NOT-nál a másodelnök helyettesített. Ez alatt, október 22-én végezték ki kötéllel a magyar testvéri közösségi összeesküvő dr. Donáth Györgyöt. Nekem dr. Imrédy, Rajniss és Sztójayék golyó általi kivégzése után dr. Donáth akasztása túlzottan radikálisnak tűnt. Olyan folyamat indult, amelynek nem láthattuk a következményeit.

Az új országgyűlés közben újabb novellával módosította az eddigi népbírósági jogszabályokat. A leglényegesebb, hogy az első fokú hetes tanácsból kimaradtak a PDP és a Szaktanács népbírái, a népbírósági tanácsok összetétele azonos lett az ún. különtanácsokéval. Hasonlóképp alakult a

NOT tanácsainak összetétele is: a négy koalíciós párti delegált bíró mellé az igazságügyminiszter jelölte ki hat hónapra a tanácselnököt, a megbízás lejártakor meg kellett újítani a kijelölést. A munkáspárti abszolút többség a tanácsokban – lényegében – biztosítva lett. Én is ekkor kaptam tanácsvezetői megbízást, fellebbviteli és törvényességi tárgyalásokat vezettem, így a „Solymosi Eszter vére" című vers szerzője ellen. Bírói egyéniségünk azonban az elmúlt három év alatt sem változott.

1947 október elején a szociáldemokraták lapja epilógust fűzött Jány Gusztáv vezérezredes perében, a „parancsra tettem" kérdéséhez. Így írt: „Ez volt a Jány-per lényege. Egy régi és egy új világ gondolkodásának küzdelme, melyek közül az utóbbi a közönség nagy része előtt észrevétlenül, szinte csak egy-egy mellékmondatban nyilvánult meg. Hiszen nem is volt várható (legfeljebb dr. Pálosi tanácselnök szemmel látható lelki vívódásán mérhető), hogy ezt a forradalmi változást, évezredes jogszokások eltűnését és egy magasabbrendű felfogás eljöttét az emberek csak úgy hirtelen észrevegyék."[218]

A népbíróság dr. Pálosi Béla vezette tanácsa 1947. október 22-én emberek törvénytelen kivégzése és megkínzása miatt háborús bűntett címén a fellebbezés kizárásával halálra ítélte Jányt, a nyugatról önként visszatért volt vezérezredest, a doni magyar hadsereg parancsnokát. Jány Gusztáv kegyelmet sem kért, a védő kegyelmi kérelmét elutasították, s Jányt még aznap golyóval kivégezték. Dr. Pálosi nem tudta magát kivonni a „parancsra tettem" védekezés

[218] Népszava, 1947. október 8. 5. p. Epilógus a Jány-perhez.

hatása alól. Erről már a tárgyalás előtt sokat vitatkoztam vele. Szemére vetettem, hogyha a kis gyilkosoknál, akik lényegében elöljáróik parancsára gyilkoltak, nem volt lelkiismereti aggálya, most miért van az olyan magas parancsnokkal szemben, aki tízezrek pusztulásáért felelős. Dr. Pálosi szerint különbséget kell tenni a közönséges gyilkosság és egy stratégiailag menthetetlen hadsereg – felsőbb parancsra történt – feláldozása között, amely közben a felelős parancsnok maga is ott pusztulhatott volna. Én éppen a százezrekért való felelősségvállalása helyett a pusztulásban való alárendelti belenyugvásban láttam a parancsnok elháríthatatlan felelősségét. Dr. Pálosi azzal gyanúsított, hogy elfogult vagyok régi parancsnokommal szemben, mert magam is kint voltam a Donnál. Ezt az elfogultságot vállaltam. A mi második magyar hadseregünk közvetlenül azért pusztult el – eltekintve odaküldésétől –, hogy a tőlünk északra álló náci hadsereg a legkisebb veszteség árán tudjon visszavonulni, mert annak az Oberkommando Wehrmacht (OKW) engedélyezte a visszavonulást. Mi pedig északról és délről légüres térben maradtunk. Az a parancsnok, aki a hadserege ésszerű megmentése helyett a végsőkig való ellenállást követelő szolgálati parancsot fogadja el előbbvalónak, gyávának bizonyult a hadserege érdekében való önálló döntéshez. Az a seregtestparancsnok, aki menthetetlen helyzetben és idegen érdekek védelmében a „legkíméletlenebb rendszabályok" elrendelésével akadályozta meg, hogy „egyetlen ember visszajöjjön", szolgálati parancs teljesítésével nem védekezhet. Az akkor érvényben volt katonai büntetőjogunk rendelkezése szerint a háború idején nagy áldozattal járt szolgálati bűntett halállal büntetendő. A hadseregvesztő Jány Gusztáv vezérezredes tehát nem-

csak háborús, hanem szolgálati bűntettben is bűnös.[219] Dr. Pálosit nem tudtam meggyőzni, ez kifejezésre jutott a nagy nyilvánosságú tárgyalásvezetésen is. Tüntető tárgyalási magatartása miatt a vele szemben fenyegető fegyelmi eljárást csak dr. Szücs János segítségével tudtam elhárítani. Az ítélet után sem állt helyre a lelki egyensúlya. Idegállapota romlott, szívidegessége volt.

Jány pere alatt feljött hozzám kipanaszkodni magát. Már nem tudom hányszor, akkor is le akart mondani és kúriai bíró létére visszamenni az újpesti járásbíróságra bírónak. Én nem készültem az aznapi beszélgetésre, szeretettel hallgattam tépelődését a népbírók fokozódó radikalizmusáról – hogy lehet ezekkel az igazság tartalmának megfelelő ítéletet hozni –, s egyszerre egy rég olvasott regény jutott eszembe, úgy emlékszem Pitigrillitől. Annak is egy bíró volt a hőse. Jobb kedvre derítése végett elmondtam neki, hogy a regényhős francia fellebbviteli bíró szavazóbíráival szemben – akik természetesen hivatásosak voltak – több ízben kisebbségben maradt. Leszavazták, neki a többségi ítéleteket kellett kihirdetni. Az utolsó esetben, amikor végleg nem osztotta a kollégák véleményét, a többségi ítéletet valahogy úgy hirdette ki a vádlott előtt, hogy ez a „két hülye" itt mellettem a maga bűnösségére szavazott, maga tehát bűnös, és ennyi évet kell letöltenie. Azzal leszállt a bírói emelvényről, szekrénybe zárta barettjét és talárját, bement a minisztériumba, és lemondott bírói állásáról. Elment cirkuszi

[219] Dr. Major Ákos ezen érvelése igen fontos. Jány esetében a szolgálati bűntett problémáját nemigen szokták emlegetni, annál inkább magatartását, s azt a tényt, hogy nem kért kegyelmet. Pedig a szolgálati bűntett jelzése fontosabb lenne!

bohócnak, és világhírű művész vált belőle. Amikor évek múlva, pályája zenitjén külföldön egy előkelő étteremben vacsorázott, idegen úr lépett asztalához, és engedélyt kért, hogy helyet foglalhasson. A bohóc megengedte, pedig szabad asztalok is voltak. Evés közben jobban megnézte asztaltársát, s úgy vélte, hogy ezzel az emberrel már találkozott. Igaza volt, az asztaltárs bemutatkozott, s arra emlékeztette a bohócot, hogy ő az a vádlott, akit a „két hülye" bíró bűnösnek talált. Az asztaltárs hálás köszönetet mondott a bohóc bíró akkori emberi jóindulatáért, azután tapintatosan tudomására hozta, hogy a másik „két hülye" bíró nem tévedett, mert ő valóban bűnös volt. A bíró ekkor vált bohóccá, nem pedig akkor, amikor önként ment a porondra.

Dr. Pálosi elgondolkodott, s azt felelte, hogy egy bíró csak tragikus bohóccá válhat, ha saját magát teszi azzá. Biztosítottam, hogy igaza van – ez történt a francia bohóc bíróval is. Dr. Pálosi nem találta ilyen egyszerűnek a dolgot. Valószínűleg a hivatásunk gyakorlását nehezítő légkör nyugtalanította. Tovább fejtegette a regényben inkább derűsnek, mint tragikusnak ható gondolatot. Azt mondta: „A clown bíró szalmabáb. Se gerince, se végtagjai nincsenek, amikre támaszkodhatna, zsinóron rángatják. Ha lekopott róla a jelmez, akkor vagy tűzre kerül vagy a sufniba, ahol elrohadhat. De nem a vége tragikus, hanem az, hogy hagyta magát rángatni." Nekem az volt a véleményem, hogy egy szalmabáb soha nem állhat meg a lábán. „Miért ne – fejezte be a beszélgetést dr. Pálosi –, támogathatják a barátai, mint az Óz-ban. Nem emlékszel? A belül üres bádogember, meg a gyáva oroszlán." Nem kérdeztem meg tőle, hogy a kettő közül én melyik figura vagyok. A halálos

ágyán is emlékeztetett a bohóc bíróra. Addigra közülünk egy Óz-figura már a tűzre került.

Ez volt lényegében a népbíráskodás harmadik, 1947. évi története. Kibontakoztak azok a politikai távlatok, amelyekhez a népbíráskodást kezdettől fogva fegyvernek szánták, és fel is használták. Helyénvaló újból egy 1945 tavaszi újságcikk felidézése: „A reakció elleni harc egyik legfontosabb fegyvere a népbíróság. A reakció sikere, hogy vidéken még mindig nem működik a népi igazságszolgáltatás és Budapest ... népének győzelme, hogy itt elkezdődött a leszámolás a fasiszta bitangokkal ... Ezt meg kell szívlelnie a népbíróságok hivatásos és laikus tagjainak egyaránt és akkor a nép nem kritikus szemmel, hanem úgy fog rájuk tekinteni, mint a szabadságért harcoló katona a fegyverére."[220]

Ezt a tekintetet a népbíróság 1946 végéig a háborús főbűnösök ügyeinek a letárgyalásával, 1947-ben az ellenforradalmi törekvések letörésében való közreműködésével kiérdemelte. Egy esztendővel azelőtt úgy vélhettük, hogy már eleget tettünk vállalt feladatunknak, ilyen illúziónk 1947 végén nem lehetett. A Szociáldemokrata Pártból az egyik polgári pártba távozott Peyer Károlyt – aki az utóbbi párt programjával mégis országgyűlési képviselői mandátumhoz jutott (s nem kevés szociáldemokrata szavazót vitt el így egykori pártjától) – a Népfőügyészség kikérte az országgyűléstől. Nem vagyok hivatott arra, hogy Peyer Károlyról – az ellenforradalmi parlament negyedszázadon át kompromisszumokra hajlamos szociáldemokrata képviselőjéről – politikai vagy emberi jellemzést nyújtsak. Ezt hivatottan megtette Marosán György. Peyer mentelmi jogát felfüggesztették, hűtlenség és szervezkedés miatt többedmagával vádat emeltek ellene, amit a Budapesti Népbíróság még karácsony előtt iktathatott. Nem lehetett kétségünk az iránt, hogy a népbírósági különtanácsok működése 1948-ban is változatlan lendülettel folytatódni fog. A népbírósági szervezet módosítása folytán az első és másodfokú bíróságok közötti ellentét pedig megszűnik.

1947-ről még annyit kell megemlítenem, hogy ősszel dr. Ries megszüntette a Markó utcai kivégzéseket. A halálos ítéletek végrehajtását visszatelepítette a régi Gyűjtőfogházba. Rendelkezésének indoklása az volt, hogy a Markó utcai vesztőhely nem felel meg a törvényben meghatározott követelményeknek: a három oldalról három szinten belátható börtönudvar zárt helynek nem tekinthető. Addig sem volt az. A kivégzések „maszek" fényképezését már egy évvel előbb meg kellett tiltani, a közvélemény kezdett megcsömörleni. A sértett tömegek három év alatt elégtételt nyertek. Messze voltunk már az oktogoni népi igazságszolgáltatás egyértelmű értékelésétől.

[220] Szabadság, 1945. március 13. 1. p. Népbíróság vagy gyermekbíróság.

VI.

A Belügyminisztérium Politikairendészeti (később Államvédelmi), valamint a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztálya annak idején az adott mostoha lehetőségek között mindent megtett a háborús főbűnösök sürgetett tárgyalásainak nyomozati előkészítéséért. A vádemelés kizárólag ezeken a bizonyítási anyagokon alapult. A Budapesti Népügyészség a sajtóosztályunk anyagával egészítette ki, ha volt ilyen. A minőségi hiányosságokért nem a nyomozóhatóság volt hibás, azokat a sürgősség miatt nagyrészt megoldhatatlan objektív nehézségek okozták. 1947-ben az ún. magyar közösségi összeesküvés hiánytalan felgöngyölítése szakmai és politikai továbblépést jelentett.[221] Az ügyek politikai stratégiai értékelése már túl is nőtt a hatáskörükön. A demokratikus rendőrség megalakulásának harmadik évfordulóján, 1948. január 24-én a politikai rendőrség vezetőjét, Péter Gábor vezérőrnagyot altábornaggyá léptették elő.

A politikai rendőrség működésének 1948 politikailag meghatározó esztendeje lett. A már korábban figyelés alatt tartott, majd kellő időben leleplezett gyanúsítottak bűnösségét már nem évtizedekre visszavetített politikai spektrumanalízissel kellett tisztázni, mint a háborús főbűnösök esetében (amikor az analízis eredményét minden párt a saját színérzéke szerint igyekezett kiértékelni), hanem olyan közvetlen bizonyítékok álltak rendelkezésre, amelyek valós voltában aggály nélkül hittünk. A politikai rendőrség működése belügyi vonalon közvetlenül a belügyminiszter felügyelete alatt állott, pártvonalon pedig Rákosi Mátyás ellenőrizte és irányította gyakorlatilag Farkas Mihályon keresztül. Később pártdöntés alapján közvetlenül már csak az MDP főtitkárának irányítása alatt állt.

[221] A felgöngyölítés egyes esetekben túlzott és megalapozatlan volt. A „továbblépésbe" ez is beletartozik.

Közel négy évtized távlatából nyomban szembetűnik, hogy 1948-ban minden jelentős bírósági ügy valamilyen politikai eseményhez kapcsolódott. Egyengette az időszerű politikai fejlődés útját.

A magyar–jugoszláv kölcsönös segítségnyújtási és barátsági szerződés aláírására Magyarországra érkezett Tito marsall, akinek személyi biztonságáért Budapesten a belügyminiszter volt felelős. A magyar–jugoszláv belügyi kapcsolatok különösen dr. Szebenyi Endre belügyi államtitkár 1947-es belgrádi útja után váltak intenzívebbé.

Az országgyűlés 1948. január 13-án becikkelyezte a szerződést, s a parlamentben úgy fogalmaztak, hogy „ez a törvény addig él, amíg a két nép békevágya, vagyis örökké". Ilyen előzmények után 1948 június végén villámcsapásként hatott a bukaresti értekezletről kiadott kommüniké, amelyben a Tájékoztató Iroda déli szomszédunkkal szembeni állásfoglalása nyert megfogalmazást. Az MDP annak ellenére, hogy alig két héttel korábban elfogadott programnyilatkozatának külpolitikai részében a „szoros együttműködés és barátság a népi demokráciákkal" tételnél első helyen Jugoszláviát jelölte meg, most aláírta a közös állásfoglalás ennek szögesen ellentmondó megállapításait. A mi gene-

rációnk emlékezését a hét évvel korábban kötött örökbarátsági szerződés vészes következményei terhelték: azt is fél évvel később, külső presszió alatt kellett megtagadni. Azokra a tragikus belpolitikai fejleményekre, amelyek egy évvel később bekövetkeztek, a mi szintünkön nem számított senki – pedig azzal zárult a népbíráskodás.

A fordulat éve a még 1947-ben kezdődött Peyer-perrel indult, majd 1948. január 30-án az év első aktuális politikai bűnügyéről, az ún. Nitrokémia-ügyről tájékoztatta a sajtó a közvéleményt. A február 25-én kezdődött tárgyalás vezetésével dr. Olti Vilmost, a már ismert kiemelkedő jogi felkészültségű tanácsvezetőt bízták meg. (Előre jelzem, hogy az általam kiemelt valamennyi ügy tanácsvezetője ő volt.)

A Nitrokémia-ügy éppúgy kompromittálta a szociáldemokrata Bán Antal iparügyi minisztert, mint a magyar testvéri közösségi összeesküvés a miniszterelnököt és a nemzetgyűlés elnökét, illetve az egész akkori Kisgazdapártot. Nem sokkal a két szociáldemokrata vonatkozású különtanácsi ügy befejezését követően egyesült a két munkáspárt.

1948 június elején rendőrgyilkosság történt Pócspetriben. A községi plébános által felizgatott tömeg, amely az egyházi iskolák államosítása ellen tiltakozott, nem oszlott fel a helyi rendőr figyelmeztető lövésére, sőt, a rendőrtől elvették fegyverét, és az egyik községi lakos azzal agyonlőtte. A statáriális ítélet után, június 16-án az országgyűlés elfogadta az egyházi iskolák államosítását.

Az Actio Catholica szökésben levő vezetője és letartóztatott társai már a törvényjavaslat benyújtása ellen körlevelekben és beszédekben tiltakoztak. Ezeket foglalta össze az 1948 július elején elkészült vádirat, amelyben Mihalovits

Zsigmond ellen tárgyi bizonyítékként – többek között – ott szerepelt az izgató, minden magyarországi plébánosnak, egyházi és kulturális szervnek megküldött körlevél, amelyet a Pócspetriben egyházi szolgálatot teljesítő Asztalos János plébános is megkapott. Mihalovits, az egykori „ébredő magyar" lelkész, a magyarországi Actio Catholica vezetőjeként számos, a magyar belpolitikai viszonyokat rágalmazó, az ország megbecsülését aláásó levelet juttatott külföldi egyházi szervekhez. Letartóztatása elől sikerült megszöknie.

Az Actio Catholicának filiáléja volt az akkor kisgazdapárti vezetésű Földművelésügyi Minisztériumban. A leleplezés során felszámolták a „Pártonkívüliek Blokkját", melynek több mint nyolcvan tagja került a népbíróság különtanácsa elé.[222] A következmények mezőgazdasági politikánk további alakulását segítették.

Július végén a hazarendelt kairói követet, a köztársasági elnök vejét, Csornoky (Bun) Viktort tartóztatta le a politikai rendőrség. Kémkedés és összeesküvés miatt jogerősen halálra ítélték, kivégezték. Kegyelmi kérvényéről már apósa utóda döntött.

A Ferrotechnika-ügyben Lötsös Vilmos és társai ipari kémkedési ügyének áttételesen jelentkeztek politikai következményei, mert fényt derített az ipari szabadalmak bejegyzésének, illetve külföldre juttatásának az állam érdekeit sértő hivatali gyakorlatára. Ezen megfelelően változtatni kellett.

A MAORT, a Magyar–Amerikai Olajipari Részvény-

[222] A per idején már nem volt a NOT elnöke dr. Major Ákos.

társaság vezetőinek pere alatt következett be a magyarországi amerikai olajvállalat államosítása.

Mindszenty József esztergomi érsek demokráciaellenes magatartása miatt már hónapok óta folyt a sajtókritika, amivel szemben a magyar katolikus püspöki kar teljes bizalmáról és együttérzéséről biztosította az érseket, s azonosította magát vele. 1948 szentestéjén a hercegprímást társaival együtt őrizetbe vették, a pert 1949 februárjában tárgyalták. (A titkos levelezést tartalmazó fémtokot az esztergomi palotában 1948. december 23-án tartott házkutatás során ásták ki, de a nyomozásnak hetekre visszanyúló előzményei voltak.)

A politikai perek mellett személyi változások is bekövetkeztek. A belügyminiszterből külügyminiszter lett, a belügyi államtitkárból pedig miniszterelnökségi államtitkár. A kormányban egyéb személycserék is történtek.

Az általam kiemelt ügyek[223] mellett nem kis számban zajlottak a később kézre került nyilas tömeggyilkosok perei, pl. tizenegy pártszolgálatost ítéltek halálra a Városmajor utcai gyilkosok közül, négyet pedig a rongyosgárdisták soraiból. 1948 tavaszán állt Szálasi pedikűröse, Nidosi Nedics Imre, a főváros védelmével megbízott nyilaskeresztes pártszolgálat vezetője a Budapesti Népbíróság elé. Ezeket a gyilkosokat azonban akár köztörvényi gyilkosságok elkövetőiként is elítélhették volna.

Az 1948-as események részletes feltárása előtt prológként ennyi elegendő. Minden tárgyalást kellő időben, kellő politikai propaganda céljából tartottak. Ezekben az ügyekben meghozott, mindig megalapozottnak mutatkozott ítéletek időszerű politikai koncepciókat szolgáltak. A cél és az eszköz kapcsolata azonban évekkel a forradalmi átalakulás után ritkán bírja ki a mikroszkopikus vizsgálatot. Különösen az igazságszolgáltatásban. Talán azt is mondhatnám, hogy a népbíráskodás malter volt a politikai építés téglái között. Ahol később a téglák kihulltak, velük morzsolódott a malter is.

A NOT 1948 január végén megtartott teljes ülésén megjelent miniszterünk is, aki beszédében arról szólt, hogy a bíráknak a magyar demokrácia létérdekeit kell megvédeniük. Én is beszéltem, tőlem azt emelte ki a sajtó, hogy a jó bírónak törölnie kell emlékezetéből mindazt, ami régi osztályközösségéhez köti. Megnyilatkozásomnak egy-két héttel korábbi, a „Bírói függetlenség vagy bírói felelőtlenség" kérdéséről írt újságcikk[224] volt az előzménye. Két hónap múlva az országgyűlés elfogadta a bírák áthelyezésére vonatkozó törvényjavaslatot: a bírói függetlenség régi személyi biztosítékai megszűntek. A függetlenség és a felelőtlenség közötti különbségtétel többé nem lehetett az ítélőbíró lelkiismereti problémája, az önálló véleményformálás fegyelmi eltávolítással járhatott.

1948 márciusában Rákosi Mátyás a magyar sajtó színvonaláról fejtette ki nézeteit. Azt fejtegette, hogy a szenzációhajhászás eltereli a tömegek figyelmét a fontos kérdésekről.[225] Így vált szenzáció helyett fontos politikai de-

[223] Az itt jelzett perek közül csak a MAORT-szabotázs, valamint az 1948/1949 fordulóján ismertté vált Mindszenty-ügy azok, amelyekről nem közvetlen, hanem áttételes (de levéltárban ellenőrzött) ismeretekkel bírt a szerző.

[224] Szabad Nép, 1948. január 9. 3. p. A cikket dr. Feri Sándor írta.

[225] Szabad Nép, 1948. március 24. 3. p. Gyilkosság, rablás, totólegendák.

monstrációvá Peyer Károly és társai tárgyalása, amely feltárta a Szociáldemokrata Párt belső ellentéteit. A per eszmei alapját azonban a Tájékoztató Iroda jobboldali szociáldemokraták elleni állásfoglalása inspirálta.

Az ügynek – több jelentéktelen mellékszereplő mellett – három szökésben levő fővádlottja volt: az 1947. november 20-án Párizsba távozott Peyer, továbbá egy népügyész és egy politikai rendőrségi nyomozó alhadnagy. A figyelmem azonban nem rajtuk akadt fenn, hanem volt miniszterünk, dr. Valentiny Ágoston nevén. Ő Peyerrel együtt az USA budapesti képviseletének néhány alacsonyabb beosztású munkatársával és az AP hírügynökség tudósítójával arról tárgyalt, hogy egy esetleges pártszakadás esetén, ha az SZDP-ből kivált jobboldaliak egy új polgári pártot (a későbbiekben valóban létrejött Független Szocialista Pártot) szerveznének, azt az amerikai politikai vezetés támogatná-e. Az amerikai válasz késett, s az SZDP-ből kizárt Peyer a radikálisok listáján lett országgyűlési képviselő. Dr. Valentiny egyszer, Peyer háromszor tárgyalt az amerikaiakkal, az előbbi ellen most nem[226], míg Peyer ellen vádat emeltek. Dr. Valentiny személye ebben az ügyben ennek ellenére mélyen lesújtott: eddig vezetett a pártja politikájában már 1945 februárjában hitetlen miniszterem útja.

Peyert távollétében nyolc évi börtönre ítélték, de jóval előbb, már 1947. november 21-én megfosztották magyar

[226] Dr. Valentinyt egyes források szerint 1950. szeptember 13-án, de egészen pontosan 1950. június 14-én koholt vádak alapján bebörtönözték, életfogytiglani fegyházra ítélte a Budapesti Katonai Törvényszék, az ítélet egy héttel később jogerőssé vált. 1955-ben szabadult, majd rehabilitálták.

állampolgárságától. A hontalanná vált Peyer mellett a népügyész is súlyos büntetést kapott. A népbírósági apparátus tagjai között 1948 tavaszáig tehát akadt már olyan, aki disszidált, akit szervezkedés miatt elítéltek és olyan is, aki szervezkedés után távozott nyugatra, és távollétében ítélték el.

Ebben az ügyben már nem volt újszerű a lényeg, s módszereit tekintve nem sokban különbözött a Kisgazdapárt 1946 márciusi megbontásától. A Demény, majd Weisshaus letartóztatásával és elítélésével folytatódott sorozat nem tört meg. A cél most a munkáspártok egyesítéséhez szalonképes SZDP létrehozása volt.

A szociáldemokrata jobboldal elleni koncentrált támadást sikerét a Nitrokémia vezetői ellen soronkövetkező per is elősegítette. A sajtó már 1948 február elején közölte a Budapesti Népügyészség közleményét, mely szerint a hat vádlott korábbi beismerő vallomását a népügyészségen is fenntartotta.[227] Pár nappal később közzétették a „Nitrokémia rémregényét", s ismertették a vádirat lényegét.[228] A tárgyaláson igazolt tényállás valóban rendhagyó, messze meghaladta a magyar közösségi összeesküvés tárgyi súlyát.

A per fővádlottjai Kelemen Gyula szociáldemokrata iparügyi államtitkár mellett a HM (1920 óta szolgáló) adminisztratív államtitkára, Sárkány József és a Nitrokémia vezérigazgatója, Szabó Kornél voltak. A per főszereplője azonban az előző igazgató, Makkay Miklós volt, akit a VKF III. Bíróság a Kiss János és társai elleni bűnügyben

[227] Szabad Nép, 1948. február 4. 3. p. A Budapesti Népügyészség hivatalos közleménye a Nitrokémia-ügyben.

[228] Ugyanott 1948. február 8. 3. p. A Nitrokémia rémregénye.

halálra ítélt, de kegyelemben részesült. A nyomozás megkezdése előtt nyugatra távozott . . .

Makkay 1944 őszéig Közép-Európa egyik legnagyobb hadianyaggyárának volt a vezérigazgatója. A Nitrokémia még 1945 előttről széles körű nemzetközi ipari és egyéb gazdasági kapcsolatokkal rendelkezett, többek között Svájccal és Brazíliával is, ahol ifj. Horthy Miklós követ is közreműködött a kooperáció és gyáralapítások ügyintézésében. A Nitrokémiának 1946-ban több millió dolláros követelései álltak fenn ezen országokban. A brazíliai gyárat a Nitrokémia által biztosított dokumentáció alapján építették fel, majd 1945 után a Svájcba tervezett Quimex létrehozásánál ennek a bővített változatát akarták hasznosítani. A tervek megvalósításához az 1944 előtti külföldi devizakövetelések, tőke behajtására volt szükség, amelyhez az államtitkárok – mint a Nitrokémia végrehajtó bizottságának tagjai – írásbeli felhatalmazásukat adták Makkaynak. Ő a meglevő dokumentációt magával vitte külföldre, a többit Szabó Kornél hivatalos levélben küldte utána.

Az akkor hatályos jogszabályok értelmében hadifontosságú cikkek gyártására vonatkozó magyar szabadalmat külföldre juttatni csak a honvédelmi és az iparügyi miniszterek hozzájárulásával lehetett. Az államtitkár vádlottak ezeknek a dokumentumoknak a kijuttatásáról nem tudtak, ők csak a külföldi követelések inkasszálására szólították fel Makkayt. A hűtlenség bűntettét így csak a vezérigazgató követte el. Szabó Kornél azonban más bűncselekményekben is bűnös volt. A végrehajtó bizottsággal együtt – objektív okokkal magyarázva – az 1947. évi terv végrehajtását szabotálta, luxuskiadásokat engedélyezett, jelentős értékű alapanyagok megsemmisülését nem akadályozta meg stb.

A perhez a politikai propaganda is hozzájárult a maga eszközeivel. Csepelen a két munkáspárt közös aktívaértekezletet tartott, ahol a szónok a jobboldali szociáldemokraták elleni fellépést sürgette. Kelemen Gyuláról többek között kijelentette, hogy „a kommunistaellenesség bajnoka . . . és kiderült róla, hogy 40 millió forinttal károsította meg a magyar demokráciát . . .".[229] A Szaktanács főtitkára az országgyűlésben követelte az Iparügyi Minisztérium „kitakarítását". Egy évvel korábban még a kisgazdapárti államtitkár, Mistéth volt a célpont, most a szociáldemokrata miniszter. A hatás napokon belül jelentkezett. A népügyész vádbeszédében már arról szólt, hogy Bán miniszter svájci tartózkodása alatt találkozott Makkay Miklóssal, tehát tudott a visszaélésekről. „Ez a bűnper élesen szemlélteti, hogyan fonódott egybe a Horthy-rendszer kiszolgálóinak és az imperializmus kiszolgálására vállalkozó szociáldemokrata jobboldalnak a ténykedése" – mondotta.

Szabó Kornélt halálra ítélték és kivégezték, az államtitkárok életfogytiglani fegyházbüntetést kaptak.[230] Dr. Olti ítéletének indoklásából idézem: „. . . a népi demokratikus felfogás szerint senki sem rendelkezhet tudásával szabadon, mert a nép adófilléreiből létesített intézmények, iskolák,

[229] Iratok a Csepel Vas- és Fémművek történetéhez 1892–1977. Bp. CSM OTTI kiad., 1977. Szerk.: Baczoni Gábor 337–339. p. A gyári lap, a Fogaskerék, 1948. február 13-i száma.

[230] Kelemen Gyulát később rehabilitálták. Budapesti Közéleti Névmutató 1945–1950. Az anyagot gyűjtötte és összeállította: Halasi László. Bp. BFL kiad., 1980. 113. p. A törvényességi óvást követően 1963. június 1-jén mindkét államtitkárt felmentették, mert nem követték el azt a bűntettet, amelyről 1948-ban azt rögzítette ítéletük, hogy segítették a hűtlenségi bűncselekmény elkövetőjét.

egyetemek révén szerezzük meg a tudást, ezért mindenki köteles tudását a nép javára, a magyar demokrácia érdekében kamatoztatni."

A tanácsvezető a politikai propaganda terén kezdett felnőni dr. Jankóhoz. A tárgyaláson a vádlottak beismerését a külföldi követelések – kifizetettként történt – meghiúsulása a svájci Quimex megalakulása stb. megerősíteni látszott. Ez a bűnügy nem a fajmagyarok és a mellőzött vezérkariak fantazmagóriájának tűnt, hanem a nemzet gazdasági érdekeit közvetlenül sértő valóságnak. Ugyanakkor a Horthy család és a szociáldemokrata jobboldal között a sajtó által kiszínezett „érdekközösség" messze nem állt arányban a valós részletekkel. A per jelentősége – hasonlóan a magyar testvéri közösségi ügyhöz – nem a tárgyalóteremhez kötődött. Ahogy Nagy Ferenc miniszterelnök nem került népbíróság elé, ugyanúgy nem került oda – csak a vádképviselő hivatkozott a felelősségére – Bán Antal szociáldemokrata iparügyi miniszter sem. A volt miniszterelnök kint maradt Svájcban, az iparügyi miniszter pedig érvényes útlevéllel távozott oda. Amikor a NOT július 12-én jogerőre emelte az első fokú ítéletet, már nem is létezett a Szociáldemokrata Párt, s az MDP új politikai ellenfeleként a klerikális reakció jelentkezett.

1948. június 10-én kezdődött a Budapesti Büntetőtörvényszéken a június 3-án Pócspetriben történt rendőrgyilkosság miatt Asztalos János plébános felbújtó és Királyfalvi (Kremper) Miklós gyilkos statáriális tárgyalása. A tettest és a felbújtót másnap halálra ítélték, Királyfalvit kivégezték, a plébánosnak a köztársasági elnök kegyelmet adott.

Az ügynek népbírósági oldalhajtása is volt. Az egyházi iskolák államosítása ellen tüntető tömegből a népbírósági

hatáskörbe tartozó közveszélyes bűncselekményekkel és bűnpártolással vádolt 18 személy elleni ügy tárgyalására a NOT – a közbéke megóvása érdekében – a Debreceni helyett a Budapesti Népbíróságot jelölte ki. Dr. Tutsek Gusztáv tanácsa a vádlottakat arányosítva kettő évtől kettő hónapig tartó szabadságvesztésre ítélte. A népbíróság az előzményekre vonatkozólag elfogadta a statáriális tanács által feltárt tényállást. Eszerint június 1-jén a község plébánosa, az eklézsia 140 holdjával a falu legnagyobb földbirtokosa a Nyíregyházi Tanfelügyelőség egyházi iskolák államosítására vonatkozó átiratának birtokában összehívatta tanítóival a mélyen vallásos falusi szülőket, diákjaik hozzátartozóit (akik közül vasárnaponként legalább ezren szoktak megjelenni az istentiszteleten), és a darwinizmus becsmérlésétől kezdve a szentségek megtagadásának kilátásba helyezéséig arra biztatta híveit, hogy június 3-án akadályozzák meg a községi képviselőtestületet a helyi iskola államosítása melletti állásfoglalásban.

Az esti litánia után a tömeg körülvette a községházát, de a kirendelt három rendőr megakadályozta a behatolást. Egyikük, a szorongatott helyzetben levő, 22 éves Takács Gábor a levegőbe lőtt, s ezután következett be a tragédia. A tömegből egyesek elvágták a telefonvonalakat, mások a rendőr fegyverét és a felbújtó papot rejtették el, aki egy szénaboglyába bújt, s nem igyekezett a lázongókat lecsendesíteni.

A politikai nyomozók a plébános lakásában megtalálták az ellenállásra szólító főpásztori körleveleket, sőt az Actio Catholica körleveleit is. Ezekből keletkezett az Actio Catholica országos igazgatója, Mihalovits Zsigmond pápai prelátus, kanonok és négy társa elleni ügy. A per vádlottai

közül egy az Actio Catholica kulturális titkára volt, míg a többiek vidéki plébánosok. A különtanács 1948. július 23-án hirdetett ítéletet. A sokszorosításban részt vett gépírónőt felmentették, Mihalovitsot izgatás és háborús bűntett elkövetésében találták bűnösnek, s távollétében tíz évi börtönre ítélték, a többiek büntetése lefelé tíz hónapi mértékig csökkent. A háborús bűntettet a pápai prelátus a felszabadulás előtti háborúra izgató cikkeivel valósította meg. Kár, hogy a nyomozó hatóságnak nem álltak rendelkezésre dokumentumok Mihalovits 1920-as évek elején kifejtett tevékenységéről, amikor lelkészi hivatása ellenére pogromra, fajgyűlöletre szított, s az Ébredő Magyarok Egyesületének egyik közismert figurája volt.

1945 utáni tevékenységében, főleg külföldi levelezésében az ország valóságos politikai helyzetét eltorzította, megbecsülését aláásta. Ezekből idézek: „... Mindezen bajok elsősorban a katolikus rétegeket érintik, amely nem számíthat hatósági segítségre vagy munkához és álláshoz jutásra, aki hitéhez hűen ragaszkodott ... Az emberek elvesztik állásukat és munkájukat, ha hívek maradnak hitükhöz és ha vallásos életet élnek ... A hatósági úton kiosztásra kerülő segélyekben kizárólag a marxista pártok tagjai részesülnek ... Európa keleti felén vívjuk harcunkat az éhség és az istentelenség ellen. Ki vagyunk szolgáltatva a teljes lezüllésnek és pusztulásnak, mert politikai bosszú üldöz minket."

Közel negyedszáz ilyen tartalmú levelet írt a prelátus úr. Az iskolák államosításával kapcsolatban pedig olyan körlevelet szerkesztettek az ország valamennyi plébánosához, a prímáshoz, a kultuszminiszterhez, melynek lényege így szólt: „... az iskolák államosításának eldöntésétől függ,

hogy gyerekeink az Isten vagy az istentelenség szolgálatára nevelődnek. A szülők – ha kell – foggal és körömmel védjék meg gyermekeik jövőjét." A Pócspetriben történt tragédia egyik oka ez a körlevél volt.

Az ítélet elvi indoklásában dr. Olti állást foglalt a szabad véleménynyilvánítás joga mellett, mindenkinek jogában áll akár a létező állapotokat, akár a tervezett kormányintézkedéseket bírálni személy szerint felfelé a legmagasabb fokig. Ehhez a meggyőzés fegyverét kell felhasználni, ami az értelemhez szól. Ezt azonban élesen el kell határolni a rágalmazástól és az izgatástól. Az izgatás nem az értelmet akarja meggyőzni, hanem az érzelmeket befolyásolni. Dr. Olti Vilmos ítéleteinek jogi és politikai indoklása később is egyre igényesebb lett, arra azonban nem emlékszem, hogy a létező állapotnak és a tervezett kormányintézkedésnek az értelemhez szóló szabad bírálatát – azokban az esztendőkben – később is propagálta volna. Mihalovits nemzetközi levelezése hemzsegett a rágalmaktól. Az iskolák államosítása ellen felhozott érvei azonban nem is szólhattak az értelemhez. Ezt az előző évszázadok nevelési politikája kizárta. Egyszerűen néplázítók voltak.

A Földművelésügyi Minisztériumban működő Actio Catholica filiálé elleni nyomozás eredményeinek bejelentését a Mihalovits-per idejére időzítették. A tárgyalást októberben tartották, szintén dr. Olti tanácsa előtt. Az ügy ideológiai hátterét a Tájékoztató Iroda állásfoglalása nyújtotta. A kommunista párt megalakulásának 30. évfordulóján tartott beszédében Rákosi Mátyás többek között arról is szólt, hogy a jugoszláv vezetők árulásakor derült fény arra, hogy „mennyire elhanyagoltuk falun a szocializmus építésének kérdéseit". A szocializálási program végrehajtásához pedig

előbb meg kellett tisztítani az osztályellenségtől fertőzött Földművelésügyi Minisztériumot. Az ítéleti tényállás szinkronban volt a nyomozati anyagokkal, a bizonyítás középpontjában a könyv- és egyéb szakértői vélemények állottak.

A minisztériumban az igazolások és a B-listázás ellenére igen sok magas beosztású tisztviselő maradt meg állásában, akik közül többen a demokratikus rend ellen szervezkedőkhöz sodródtak. Ezek annak idején egymást juttatták be mind az igazoló, mind a B-lista bizottságokba, valamint a szakszervezeti vezető tisztségekbe, így biztosítva egymásnak a hivatali és kereseti folytonosságot. Létrehozták az Actio Catholica helyi kulturális szakosztályát, ezen belül a társadalmi munkacsoportot. Itt rendszeres vitákat tartottak a kialakuló új államrend alapvető gazdasági és politikai kérdéseiről, a földreformtól a sajtószabadságon át a szövetkezeti mozgalomig, az államosításokig. A megjelentek az államvezetés hivatalos álláspontjával szemben következetesen elutasító álláspontot képviseltek, s a harmadik utas politikát látták a legcélravezetőbbnek. Ez a politika így egyértelműen ellenzéki indíttatású volt.

A Magyar Mezőgazdasági Szakemberek Országos Szövetségét, amely a volt földbirtokosok és gazdatisztek érdekeit képviselte, jelentős pénzösszeggel támogatták, a tagoknak új munkahelyeket biztosítottak, és pénzsegélyeket utaltak ki részükre. A mezőgazdasági szakoktatás pénzügyi kerete terhére nyugati sajtóorgánumokat vásároltak, és az idegen nyelvű rádióadások felhasználásával ún. külpolitikai tájékoztatókat szerkesztettek. A meglevő mezőgazdasági szakkönyvek jelentős részét szépirodalmi könyvekre cserélték ki, a régebbi tankönyveket kiselejtezték. A Food and Agricultural Organization (a FAO) – az ENSZ mezőgaz-

dasági ügyekre szakosított szerve – részére hamis tartalmú jelentést készítettek a földreformról.

Ítéleti ténymegállapítás szerint a kiváló képességű magyar lóállományt tönkretették. A lovak megfelelő táplálásáról, elhelyezéséről nem gondoskodtak, a tenyészállatokat mezőgazdasági munkára fogták, szakemberek helyett méneskari és huszártiszteket alkalmaztak. A Bábolnán született kiscsikókat nem törzskönyvezték, származásuk bizonytalan maradt, a takarmánykeret több mint felét kereskedelmi célokra fordították, feleslegesen növelték a minisztérium személygépkocsiparkját. A kolorádóbogár megfékezésére szánt pénzből is személyautókat vásároltak. A minisztérium két üdülőjét és az agráregyetem rektori fogadóját luxuskivitelben rendezték be. Az állami mezőgazdasági birtokok terhére előírt beszolgáltatási kötelezettség teljesítését elszabotálták. A fővádlottak az alacsonyabb rendű kereskedő és iparos vádlottaktól hagyták magukat megvesztegetni, főleg a versenytárgyalás nélküli bevásárlások esetében, és így tovább . . .

A kivonatolt tényálláshalmaz bizonyítja, hogy a munkáspártok megalapozottan bírálták az igazolási eljárásokat. Az árvíz már lehúzódott, de az iszap a legtöbb helyen megmaradt . . . Az első fokú ítéletet a Budapesti Népbíróság 1948. október 29-én hirdette ki, a legsúlyosabb ítélet életfogytiglanra szólt.

November 16-án ugyanaz a tanács ítélte halálra Csornoky Viktort, a volt köztársasági elnök vejét. A kairói követ leleplezése nyomozati bravúr eredménye volt. A tárgyi bizonyítékok súlya alatt Csornoky nem tagadhatott. A NOT december 6-án jóváhagyta a halálos ítéletet, másnap a külföldön tartózkodó kisgazdapárti pénzügyminiszter te-

lefonon bejelentette, hogy lemond, és nem tér haza, december 9-én pedig lemondott az egész Dinnyés-kormány. Csornoky ügyének leleplezése erkölcsileg és politikailag tarthatatlan helyzetbe hozta Tildy Zoltánt, ő is kénytelen volt lemondani. A honatyák augusztus 3-án tudomásul vették. A munkáspártok egyesülése utáni MDP-elnök, Szakasits Árpád lett az államfő. 1948 teljes sikerrel zárult. A „fordulat éve" jelzőt kiérdemelte. A koalíciós időszak vezető kisgazdapárti politikusai után a jobboldali szociáldemokraták is eltűntek a történelem süllyesztőjében, a Kisgazdapárt vezetését pedig a frissen megválasztott új kormányfő, Dobi István reprezentálta.

1948 folyamán két jelentős gazdasági, ipari vonatkozású bűnügyet is felszámoltak az államvédelmi szervek, de ezeknek komoly politikai áttételük volt.

A Ferrotechnika ügye a Nitrokémia-ügy epigonja volt, jelentéktelenebb tényállás alapján mellékes szereplőkkel. Új momentumként a szakmunkások kivándorlásra csábítása jelentkezett. A Ferrotechnika Vas- és Fémárugyár Rt. vezérigazgatója, Lötsös Vilmos stockholmi kiküldetéséből – itthon hagyva családját – nem tért haza, s Dominikába távozott egy régebbi üzlettársához. Magyarországon korábban még két szabadalmat vásárolt a megfelelő hatósági engedélyek birtokában: egyrészt a fegyverekhez alkalmazható „elreteszelés nélkül osztott súlyzárat" és egy „szuperkönnyű géppisztoly" dokumentációját. Az előbbi megjelent a Szabadalmi Közlönyben, míg az utóbbi nem.

Dominikában Trujillo elnök engedélyezte Lötsös számára, hogy a dokumentációk alapján fegyvergyárat létesítsen, annak ellenére, hogy a közzétett magyar szabadalom amerikai szabadalmaztatására nem volt lehetőség. Sőt, Lötsös

arra biztatta itthoni volt munkatársait, hogy az új dominikai gyár beindításához szervezzék meg a régi kipróbált szakmunkások kivándoroltatását. Ez a terve azonban legálisan nem járt sikerrel. Az egykori vezérigazgatót távollétében tizenöt évi fegyházra ítélte a népbíróság, a többiek szabadságvesztés büntetése lefelé négy havi fogházig arányosult. A legsúlyosabb szabadságvesztés büntetésben a mindenben tájékozott, Lötsössel bizalmas viszonyban volt titkárnő részesült. Lötsös bűnösségét katonai titok tekintetében elkövetett hűtlenség bűntettében is megállapították, mert a Szabadalmi Közlönyben megjelent szabadalom „az ellenséges imperialista körök felé titkosnak tekintendő".

A néhai dr. Rácz Endre tanácsvezetőt megkérdeztem, hogy titkosak-e a hivatalos lapban közzétett rendelkezések vagy intézkedések? „Nem" válasza után azt kérdeztem, hogy akkor miként képezhetnek titkot a Szabadalmi Közlönyben megjelent adatok? Válaszában a katonai szakértők véleményére hivatkozott. Ez már hidegháborús okoskodás volt. A magyar szakmunkások külföldre csábítása viszont valóban a legsúlyosabb megítélés alá esett.

Míg a világpolitikában jelentéktelen Dominikával szemben még csak az elvi álláspont kialakítása látszott jelentősnek, addig az amerikai Standard Oil of New Jersey olajtröszttel szembeni konfrontációnak már jelentős gyakorlati következményei is lettek: a magyar kormány 1948. szeptember 25-én a MAORT-ot állami kezelésbe vette. A sajtó nyilvánosságra hozta a BM Államvédelmi Hatóságának az ügy előzményeit és részleteit feltáró közleményét. Ennek lényege abban állt, hogy a MAORT vezetői 1945 óta szabotázst követtek el, mert a termelés rohamosan

csökkent a felszabadulás után, s Magyarország gazdasági fejlődését politikai indokokból akadályozták.

Őrizetbe vették a MAORT nemrég nyugalmazott vezérigazgatóját, dr. Papp Simon műszaki egyetemi tanárt és társait. A vallomások alapján, valamint a folyamatba tett szakértői vizsgálat során alapos gyanú merült fel a részvénytársaság amerikai elnökének és helyettesének szabotázsirányító szerepéről. Ennek következménye az lett, hogy augusztus 18-án előállították Paul Ruedemannt és George Ballantine-t, akik a kihallgatásuk alkalmával megerősítették a nyomozati eredményeket. A feltárt anyag a vádemelés és az ítélethozatal alapjául szolgált. A MAORT tulajdonosa a Standard Oil of New Jersey volt, amellyel a magyar kormány 1930 elején koncessziós szerződést kötött a dunántúli olajkincs feltárására. Az évi hozam 15%-a a magyar kincstárat illette, 1933–38 között 14 millió pengőt ruháztak be a külföldi érdekeltség képviselői. A hozam 1938–1944 között óriási ütemben nőtt, pengőben kifejezve kb. 7,5 millióról 120 millióra (ami a pengő elértéktelenedése ellenére sem lebecsülendő). Az amerikaiak a hadüzenetet követően távoztak, távollétükben dr. Papp Simon vezette a részvénytársaságot. Az amerikai misszióval 1945-ben visszatértek, s akkor vette át dr. Papptól Ruedemann a vezetést, de a termelés irányítása a magyar szakemberek kezében maradt. A termelés azonban nem érte el a kívánt szintet, s 1947-ben is közel 40%-kal volt kevesebb, mint 1944-ben. A terv előírásait nem teljesítették, s közel 10 millió Ft-tal maradtak el az előirányzott termelési értéktől. Az üzemeltetés biztosításához – még a Magyarországon tartózkodó amerikaiak véleménye szerint is – szükséges műszaki berendezések beszerzését a New Jersey-ben levő központ

megakadályozta. Amikor pedig a kormány tárgyalásokat kezdett a Lispe–Budapest földgázvezeték megépítéséről, nyugatról csak a tárgyalást engedélyezték Ruedemannék számára, a megállapodást és a megvalósítást nem. A politikai ellentétek mellett pénzügyi szempontok is közrejátszottak a magyar–amerikai viszony romlásában. Az olaj árát a magyar kormány határozta meg, s ez nem felelt meg a nyugati árviszonyoknak, illetve az amerikai igényeknek. 1948 nyarán a MAORT vezetői emiatt 111 millió forint árkülönbözetet követeltek – eredménytelenül – a magyar kormánytól.

A szabotázst a szakértők négy területen állapították meg, s a sajtó pontosan ismertette. A nyomozást követően az őrizetbe vett amerikaiakat kiutasították az országból, s csak a magyar alkalmazottak ellen emeltek vádat. Dr. Olti különtanácsa 1948 decemberében dr. Papp Simont halálra, a többi vádlottat súlyos szabadságvesztésre ítélte.[231]

Dr. Olti Vilmos ebben az ítéletben is alkalmat talált elvi álláspontja megfogalmazására. Elismerte, hogy a vádlottaknak mint az amerikai érdekeltségű vállalat alkalmazottainak kötelességük volt a felülről kapott munkaadói utasítást végrehajtani, de mint magyar állampolgároknak minden más érdek fölé emelkedő kötelességük lett volna első-

[231] Papp Simon végül kegyelmet kapott. Az egyik legutóbb megjelent életrajza szerint „rehabilitálták", mert az olajipar államosításakor „hamis vádak alapján fegyházbüntetésre ítélték". „Ez tévedés. Én úgy tudom – írta a szerző kéziratában –, hogy 1955-ben, 69 éves korában kegyelemből elengedték további büntetését részben magas kora, részben egészségi állapota miatt. 1970 nyarán halt meg. Geológiai tudását a büntetés alatt is hasznosították: az ő javaslatai alapján fúrták a recski internálótábort ellátó kutakat..."

sorban a magyar nemzetgazdaság érdekét szolgálni. Nem hiszem, hogy ennek az elvnek a helyessége bármely mai nemzetközi gazdasági kooperációban vitatható volna. A kooperációban azonban az érdekellentéteket kompromisszumokkal kell kiegyenlíteni. Abban az időben erre nem volt lehetőség. A büntetés kiszabásánál az ítéletszerkesztő kiemelte a célzat követelményét. Álláspontja az volt, hogy a halálbüntetésnek csak akkor van helye, ha az elkövető a demokratikus államrend veszélyeztetése végett tett vagy mulasztott el valamit, ami egyébként kötelessége lett volna. Érvelését a NOT-nál dr. Jankó Péter tanácsa nem fogadta el. A NOT indoklása szerint a szándék célzat nélkül elegendő a bűncselekmény megvalósulásához, de a tettes magát a cselekvést akarta, s tudta, hogy ez a cselekvés, mulasztás vagy magatartás az államrendet veszélyezteti.[232]

Ezek az ügyek nagyobb részben a NOT-elnökségem idejére, részben ezutánra estek. Volt munkatársaim jóvoltából azonban valamennyiről – már nyomozati stádiumukban is – értesültem, s noha a közvéleményt sok esetben sokkolták, rám már kevésbé hatottak.[233] Nekem más élményekben lett részem, de ezek előzményei korábbra nyúltak vissza.

A Választási Bíróság elnökeként a jól végzett munka

[232] Ez a jogi álláspont tíz évre irányt szabott az ítélkezési gyakorlatnak, míg a Legfelsőbb Bíróság a célzat vizsgálatával nem tett különbséget egyrészt a szervezkedésben részt vevők céltudatos, tudatosan tervszerű, másrészt a mozgalom résztvevőinek spontán magatartása között. A pontos törvényi rendezést 1978-ban hajtották végre . . .

[233] Nyugdíjba vonulása után valamennyi, előbbiekben tárgyalt per hozzáférhető dokumentációját áttanulmányozta dr. Major Ákos. Megállapításai a bűnperek tényállásain alapulnak, az idézetek is onnan származnak.

örömével hallgattam végig az országgyűlésben az ítéleteinknek szóló tapsot, s 1948. március 15-ig szép lassan meg is feledkeztem róla. A centenáriumi fogadáson azonban Rákosi Mátyás keresztülnézett rajtam. A meghívottak közül a legtöbbet megszólításával tüntette ki, és soha nem fordult elő, hogy ne állt volna meg társaságunknál feleségével együtt. Egy alkalommal – úgy emlékszem, hogy 1946 elején – amikor épp a Közigazgatási Bíróság elnöke állt előtte, így mutatta be őt feleségének: „Ez az a bíró, aki felülről fúrja a demokráciát",[234] majd felém fordulva ezt úgy egészítette ki, hogy „ez pedig alulról építi". 1948 március idusán – a centenáriumkor – szokás szerint dr. Szücs Jánosék társaságában voltunk, a parlament folyosóján velünk sétált Szücsné édesapja, Heltai Jenő író is, aki délelőtt vette át – Rákosival együtt – az akkor egyetlen alkalommal adományozott Kossuth-rendet, amit azonban nem tűzött ki, s szivarjával bíbelődött. Rákosi gratulált neki, s kijelentette, hogy „látja, mi megbecsüljük az ilyen öreg harcosokat, mint maga", aztán hozzánk egy szót sem szólva tovább lépett. A két asszony megsértődött, a mosoly félbemaradt az arcukon. Mi Jánossal rosszat sejtettünk, eszembe jutott a „nem".

Pár hét múlva azonban ellenkező jelű meglepetés ért. Hivatalomban felhívott Farkas Mihály. Rövid volt: „Gratulálok Major elvtárs, csak így tovább. Szervusz", s már le is tette a kagylót. Amikor mindkét esetet elmondtam dr. Domokosnak, neki az volt a véleménye, hogy Rákosi feltehetően a „nem"-re reagált így, Farkas viszont szokat-

[234] Dr. Csorba János volt a Közigazgatási Bíróság elnöke.

lan megnyilatkozásával elégtételt szolgáltatott. Későbbi védencem akkori telefonhívása valóban jól esett, de a megelégedés nem tartott sokáig.

1948. május 24-én dr. Hajdu Gyula igazságügyi államtitkár közölte a sajtóval azoknak a vezető beosztású bíráknak a névsorát – a Kúria elnökétől a Budapesti és vidéki Ítélőtáblák elnökein át a budapesti főügyészig és a népfőügyészig –, akiket nyugdíjba küldenek vagy más, nem vezető beosztásba helyeznek. Én nem voltam közöttük. Ennek ellenére a parasztpárti sajtó másnap arról tudósított, hogy távozik a NOT éléről dr. Major Ákos is.[235] Én – állítólag – dr. Ries is a sajtóból tudtuk ezt meg, dr. Ries ugyanis azt mondta, hogy felmentésemről őt előzőleg nem tájékoztatták ... De dr. Domokost is váratlanul érte felmentésem híre, tiltakozása azonban először eredménytelen maradt. Hetekkel később viszont magához hívatott a Pártközpontba dr. Szőnyi Tibor, a káderosztály vezetője, s közölte velem, hogy működésem ellen kifogás ugyan nem merült fel, de miután dr. Bojta miniszterelnökségi államtitkári állását elhagyja, számára kell a NOT elnöki pozícióját biztosítani. „Milyen beosztásra tart igényt?" – kérdezte a káderosztály vezetője. Azt válaszoltam, hogy az új honvédség legmagasabb rangú hadbírája vagyok, bízzák rám az újonnan alakuló katonai felsőbíróságot. Dr. Szőnyi ez elől kitért, s azt ajánlotta, hogy legyek a Budapesti Ítélőtábla alelnöke. Ezt különös megtiszteltetésnek tekintettem, és elvileg elfogadtam, hiszen ennek a bíróságnak évszázados története volt, s alelnöke – régebben mindig – a magyar igazságszolgáltatás legmagasabb vezetői közé tartozott. Úgy gondoltam, hogy a változott körülmények között is igyekszem a tisztséghez méltó maradni. A baj csak az volt, hogy ez a hivatali hely nem volt üres. Az általam nagyra becsült dr. Guthy Barna akkor járt 69. éve vége felé, s negyedéve volt még hátra a nyugdíjkorhatárig. Arra kértem dr. Szőnyit, hogy várjunk a kinevezéssel 1949 januárjáig, ne keserítsük meg Barna bácsi utolsó hónapjait. Kérésem láthatóan meglepte, de beleegyezett, s úgy távoztam tőle, mint a Budapesti Ítélőtábla deszignált alelnöke, így is vonultam be oda 1948. szeptember 10-én, amikor hivatalosan – az IM augusztus 6-i 85943/1948. X. rendelete alapján – átadtam helyem utódomnak, dr. Bojta Bélának.[236]

1948 nyarán dr. Jankó Péter is átkerült a NOT-hoz. Május végén dr. Nagy Károly lett a Budapesti (polgári) Törvényszék elnöke, utóda a Budapesti Népbíróságnál pedig dr. Olti Vilmos. A Budapesti Büntetőtörvényszék élére helyettesemet, dr. Sarlós Mártont nevezték ki. Dr. Gálfalvy és dr. Piri egyelőre a Budapesti Népbíróságon maradtak.

Pár hónappal a NOT-tól való végleges távozásom előtt – 1948. március 1-ig – közzétették a népbíráskodás országos adatait.[237] Eszerint a népbíróságok jogerősen befejeztek 31 472 ügyet; bűnösséget megállapító ítélet 16 273 született, míg felmentő 9245. A kiszabott szabadságvesztés tartama szerint

[235] Szabad Szó, 1948. május 26.

[236] Új Magyar Központi Levéltár. A NOT iratai 1948. Eln. IX. M. 5/2. Az 1948. szeptember 10-i teljes ülés jegyzőkönyve.

[237] Berend György: A népbíráskodás, Szeged, AUSZ kiad., 1948. 178. p.

egy éven aluli volt	8401 ítélet,
egy és öt év közötti fegyház és börtön	6110 ítélet,
öt és tíz év közötti fegyház és börtön	934 ítélet,
életfogytiglani fegyház	120 ítélet,
három évi kényszermunka	210 ítélet,
öt és tizenöt év közötti kényszermunka	1466 ítélet,
életfogytiglani kényszermunka	241 ítélet volt.
Halálbüntetésre szólt	322 ítélet és ebből

146-ot hajtottak végre. A népbíráskodás első fokon Szegeden működött a legtovább, 1950 áprilisáig, és másodfokon Budapesten 1949 végéig tartott. Működésem idején azonban alig valamivel több ítélettel gyarapodva ez volt a népbíráskodás statisztikája.[238]

Amikor két évvel korábban a Budapesti Népbíróság élérő̈l távoztam, dr. Jankó Péter búcsúbeszédében azt mondta: „Te jelentkeztél először a magyar igazságszolgáltatásban új időknek új dalaival." Mielőtt a NOT-tól távoztam, bejöttek hozzám a tanácsvezető bírák, hogy utoljára kezet rázzanak velem. Dr. Jankó és dr. Pálosi együtt jöttek, s mindketten szerencsésnek találták a beosztásom megváltozását, különösen dr. Pálosi. Viszont azt nem, hogy az új kinevezésemre adott ígéret megvalósításához haladékot adtam. Az ördög nem alszik – mondták. Én emlékeztettem

[238] Az összesített adatokat közli: Zinner Tibor: Háborús bűnösök perei. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949. Történelmi Szemle 1985. 1. sz. 133–140. p.

dr. Jankót „az új időknek új dalaira", és arra kértem őket, hogy vigyázzanak, nehogy eltorzuljanak ezek a dalok. Dr. Jankó ennek még a lehetőségét is elutasította. Összeölelkeztünk, vettem a kalapom, s népbírói pályám lezárult.

A Budapesti Itélőtábla akkori elnöke, dr. Nagy Miklós az ország egyik legkiválóbb magánjogásza, nálam öt évvel idősebb, pozíciójában frissen kinevezett volt. Az előző években együtt dolgozott dr. Nagy Károlyékkal a Pestvidéki Törvényszéken, s azért nem csatlakozott hozzánk, mert soha nem folytatott büntető gyakorlatot.

Dr. Nagy Miklós, aki – úgy emlékszem – szociáldemokrata párttag volt, jelentkezésemkor nyomban közölte, hogy a politikai megnyilatkozások rám várnak a Táblán, természetesen a mondanivalók előzetes egyeztetésével. Rajta kívül nem soknak okoztam örömet bevonulásommal. Sértő módon fiatalnak tartottak, különösen potenciális alelnökként. Dr. Nagy Miklós három hónapig nem bízott rám tanácsot, hanem a Bf. III. tanácsba osztott be (rég meghalt kiváló bírák közé), hogy gyakorlatban tanulhassam a polgári köztörvényi ítélkezést.

A népbíráskodással való kapcsolatom csak hivatalos vonalon szakadt meg, a baráti kapcsolatok egyesekkel tovább tartottak, hiszen a Kúria palotájában maradtam, s közvetlen érdeklődésem is tartott még. A MAORT-ügy tárgyalása lekötött, majd egyetértettem azzal, hogy a Budapesti Népbíróság távollétében 15 évi fegyházra ítélte dr. Babós Józsefet. Horthy szárnysegédének, vitéz Magasházy László altábornagynak 1919-re visszavetített bűnügyét azonban olyannak ítéltem, amelyben az átszervezés előtti hetes tanács a bűnösséget bizony nem állapította volna meg. Elégedetten vettem viszont tudomásul (pontatlansága ellenére

is) miniszterünknek a prágai jogászkonferencián tett azon kijelentését, mely szerint „a csatlós államok közül a magyar népbíráskodás volt az első, amely megkezdte a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonását". (A bolgárok megelőztek minket.)

Az utolsó három hónap fejleményei, a koalíciós sajtó kampánya és a felelős személyek megnyilatkozásai után nem szolgált meglepetésül Mindszenty prímás és társai letartóztatása (annál kevésbé, mert egyik személyi titkára őrizetbevételét a lapok már korábban, a valóságos időpontnál később közölték). Az egyházi iskolák államosítása után, az előbbiekben ismertetett bűnügyek elemzése során azonosultam Károlyi Mihály évekkel később olvasott véleményével: „A kormány már-már túlzott türelmet is tanúsított irányában, végül azonban önvédelemből mégis erőteljesebb intézkedésre kényszerült. Ha megengedik, hogy tovább folytassa tevékenységét, valószínűleg parasztfelkelésre került volna sor, és ennek véres elfojtása súlyosabb következményekhez vezetett volna, mint a bíboros bebörtönzése."[239] A Mindszenty vezette klerikális reakció elleni fellépés mégis gyorsabban és keményebben történt, mint azt előzőleg az MDP vezetői eredetileg tervezték. A nemzetközi és hazai belpolitikai események felgyorsulása, éleződése közepette a bíboros demokráciaellenes tevékenységének folytatását nem lehetett tovább tűrni.[240]

Egy személyes vonatkozású esemény azonban nagyon kel-

[239] Károlyi Mihály: Hit, illúziók nélkül. Bp. Magvető és Szépirodalmi K., 1977. 414. p.

[240] Válság és megújulás. Gazdaság, társadalom és politika Magyarországon. Az MSZMP 25 éve. Bp. Kossuth, 1982. 248–249. p.

lemetlen meglepetésemre szolgált. Feleségem tanított, én bíráskodtam, gyerekeink öt- és hatévesek voltak, így szükségszerűen egy nagyon jó megjelenésű 25–30 év közötti „szobalányunk" is volt. Ő a konyhából nyíló külön szobában lakott, a konyha bejárata pedig a függőfolyosóról nyílt. Amikor a letartóztatások a sajtóból köztudomásúvá váltak, s azokat háztartási alkalmazottunk is elolvasta, sírógörcsöt kapott. Magából kikelve panaszolta el, hogy szeretőjét a bíborossal együtt letartóztatták. Én nem minden malícia nélkül megjegyeztem, hogy „látja, miért kezd ki papokkal, de remélem, hogy nincs része a papi összeesküvésben". Hisztérikusan válaszolt: „Az egészből egy szó sem igaz, az ilyen jó emberek semmi rosszat nem csinálnak. Ahhoz joguk van, hogy az iskoláikhoz ragaszkodjanak." „Máris politizál – mondtam neki –, felejtse el, kaphat maga világi embert is." Szobalányunk azonban láthatóan szerelmes volt, kezét tördelve arra kért, hogy segítsek szeretőjén, mert „az ilyen finom ember nem bírja ki az ÁVH-t". Biztosítottam, hogy erre nincs lehetőségem, bíróként pedig nem is avatkozom más ügyekbe. Azzal replikázott, hogy pedig jól tenném, mert az ő barátja a prímás úr titkára volt, és hónapok óta éjjelenként idejárt hozzá a szobájába, ha el tudott szabadulni Esztergomból. Ez sokkolt. Hónapokon át egy vezető politikai bíró lakásába járt a klerikális összeesküvés egyik jelentékeny figurája. Igazán a nyomozásvezető fantáziáján múlik, hogy hol módosul a szexuális kapcsolat politizálássá. A nyomozás művészete abban rejlik, hogy a nyomozó megtalálja azt a fix pontot – jelen esetben azt, hogy cselédszobánkban járt egy papi összeesküvő –, amiből észszerű ténybeli következtetéseket lehet levonni. Most legalábbis annyit, hogy én tudtam a prímás titkár liezonjáról.

Megdöbbenésem után azonnal kifizettem a hátralékos és a felmondással járó bérét, még megvártuk, amíg talált magának lakást, s három nap múlva távozott. Szerencsémre nem kaptam hírt arról, hogy szobalányunk és a tisztelendő úr szerelmi kapcsolata kiderült. Védő koromból tudom, hogy hasonló valőröket a nyomozóhatóság nem hagy figyelmen kívül.

Így telt el 1948. A felmentésem óta elmúlt időszak politikai fejleményei közepette már magam sem bántam, hogy lemaradt tőlem a politikai bíráskodás. 1949. január 1-jével a Budapesti Ítélőtábla alelnöke dr. Guthy Barna nyugdíjazását kérte. Dr. Ries megüzente nekem, hogy a Minisztertanács jóváhagyással továbbította kinevezési javaslatomat a köztársasági elnökhöz, készülhetek a székfoglalóra. Azt kellett elmondanom – a Tábla nívójának megfelelő, olyan stílusban, amely ugyan már nem a régi, de nem is a NOT-é –, amit voltaképpen dr. Nagy Miklósnak kellett volna fél évvel azelőtti székfoglalójában. A beszédet megírtam, előbb dr. Domokosnak, majd dr. Nagy Miklósnak mutattam be. Többszöri módosítás után alakult ki a végleges szöveg, január utolsó szombatjára kitűzték az installáció napját. Dr. Ries megígérte, hogy eljön, sőt beszélni is fog. Úgy éreztem, hogy beszédem sikeres lesz.

Három nappal a kitűzött idő előtt lehívtak az igazságügyminiszterhez, aki közölte, hogy megjött az elnöki hivataltól az alelnöki kinevezés, de nem az enyém, hanem egy soha nem hallott nevű villamoskalauzé, olyan lukasztósé, akik akkor működtek a villamosokon. Dr. Ries kellemetlen helyzetben volt, hisz alig egy hónappal korábban jelentette ki a sajtónak, hogy a „kormány elsőrendűen képzett szakbíróságot akar". Számon is kértem, széttárta a karját: „Mit

tehetek ellene?" Dr. Domokos újabb levelet írt Rákosihoz, eredménytelenül. Úgy véltük, hogy jobb, ha dr. Szőnyitől sem kérünk magyarázatot. Bölcsen tettük – mint utólag kiderült –, akkor már nem lett volna egészséges dolog a tragikus sorsú Szőnyi doktor protezsáltjának lenni . . .

Újra célpont lettem, megszaporodtak a névtelen telefonálások. Muráti Lili a spanyol rádió magyar adásában azt kérdezte: „Érdemes volt Major Ákos?" Hivatali környezetem bűzlött a kárörömtől, s nekem úgy kellett viselkednem, mintha semmi sem történt volna. A kalauz beiktatása azonban változtatott az addigi népszerűtlenségemen. Az installációtól dr. Ries mellett a társbíróságok vezetői is távol maradtak, csak a kiküldött bírák jelentek meg. Dr. Nagy Miklós megnyitója után az új alelnök székfoglalója a következőképpen hangzott: „Tisztelt birákok és ügyészségek! A nagygyűlést ezennel berekesztem." Átnyúlt dr. Nagy Miklóson, és melegen kezet rázott a Csepelről érkezett új párttitkárral. A kartársakat figyelve az volt a benyomásom, hogy most azok, akik ellenszenvvel fogadtak, mégis engem látnának szívesebben. Dr. Nagy Miklós haladéktalanul megbízott a Bf. V. tanács vezetésével, s ott dolgoztam a Legfelsőbb Bírósághoz – dr. Nagy Miklóssal együtt történt – áthelyezésemig.

Az új alelnökkel nem tartottam hivatali kapcsolatot. Egyetlen személyes, folyosói beszélgetésünk így folyt le:

– Hallod, Major elvtárs, most tudtam meg, hogy kollégák voltunk.

– Nem hiszem – válaszoltam –, én soha nem dolgoztam sem a BSZKRT-nál, sem a BKV-nál.

– Áh, nem is ott – replikázott –, hanem az angyalbőr-

ben. Te tábornok voltál, én meg huszár szakaszvezető! Na, mit szólsz hozzá, nem voltunk kollégák?

Ha egy szemernyi gúnyolódást éreztem volna a hangjából, megkérdeztem volna tőle, hogy az „angyalbőrben" mert volna-e kollégázni. De úgy találtam, hogy inkább huszár szakaszvezető múltjával kíván dicsekedni. (Ami különben azt jelenti, hogy maga sem szeplőtlen káder, és a frontot is meg kellett járnia.) Így elismertem, hogy kollégák voltunk. Ha már beszélgettünk, nem állhattam meg, hogy ne firtassam, volt-e valaha is dolga a bíráskodással.

– Végeztél valamilyen előkészítő tanfolyamot? – kérdeztem.

– Nem én – vallotta be.

– Voltál-e legalább vádlott bíróság előtt? – feszegettem tovább.

– Az sem – utasította vissza a feltevést.

– Akkor hogy kerültél ide? – jutottam el a lényeghez, mert ez a kinevezés egyedüli maradt a káderpolitikában.

– Úgy kerültem ide – ismerte el –, hogy ideküldtek!

– És ha a pártkórházba küldtek volna igazgatóhelyettes főorvosnak, oda is elmentél volna?

– Te nem tudod, mi a pártfegyelem – legyintett. – Nem magamat kellett volna megoperálnom.

Elbúcsúztunk, többet alig láttuk egymást. Két év múlva, a felsőbíróságok megszüntetésekor tűzoltó tiszti tanfolyamra küldték . . .

T. J. budapesti villamoskalauz tartalékos horthysta huszár szakaszvezető bírói beosztásba történt kinevezése nem sorolható az igazságszolgáltatás későbbi demokratizálásának a rendszerébe. Kísérleti léggömb lehetett, amit hagytak eltűnni a széllel. Hónapokkal később a 4181/1949. Korm.

sz. rendelettel szervezték meg a „büntetőbírói és államügyészi akadémiát", ahonnan érettségi nélkül, a tanfolyam után folyamatosan bocsátották ki az új igazságügyi kádereket. Először a néphadsereg újonnan szervezett hadbírói karát cserélték ki, holott 1950-től a hadbírák már a népbíráskodásban kitűnt jogászok voltak, pl. a minisztériumi volt népbírósági osztály vezetője, dr. Bajor László. Egy év múlva ránk is sor került.

Az új igazságügyi káderek megjelenésével egyidőben megszüntették az egyetemeken a doktori cím adományozását, a jogvégzettek címe: „okleveles jogász" lett. Bevezették az új tudományos fokozatokat, a tudományok doktora, kandidátusa címeket. Megszüntették a bírói kinevezés szakmai feltételeként háromnegyed évszázada bevezetett egységes bírói és ügyvédi vizsgát.

Miután pedig a jogászdoktori címek további adományozásának tilalmával megszüntették az új jogászkáderek, illetve az újonnan jogvégzettek közötti szembetűnő (címzésbeli) különbséget, dr. Jankó arra igyekezett rábírni minket, hogy magunk is önként hagyjuk el a doktori cím használatát.

Ez a folyamat nem vált be. A büntetőbírói és ügyészi akadémiának – tudtommal – csak három évfolyama volt. Igazgatójának egy volt NOT-bírót neveztek ki, aki annak idején bírói kinevezést nem kapott, majd az addig diplomázott új kádereket is egyetemre küldték. Az 1956. szeptember 11-én kiadott 1956:11. törvényerejű rendelet visszaállította az egyetemi doktori címek adományozását. Az addig bevált akadémisták doktori címet szerezhettek, de az egységes bírói és ügyvédi vizsga megszerzését nem pótolták, mert azt még évekig nem állították vissza. Azután az is

visszajött, de külön a bírák és ügyészek, külön az ügyvédek és jogtanácsosok részére. A jogásztársadalmat 1977-ig különválasztották. Akkor végleg visszaállt a közös szakvizsgák rendje, csak a neve változott.

Az akadémisták egy része lemorzsolódott, nagyobb részük megállta, sőt kiválóan megállta a helyét. Nem egy volt akadémista akadt, akivel szívesebben tárgyaltam, mint bármelyik régi kartárssal. Az őrségváltás sok furcsaságot produkált. Egy jellemző képet idézek fel. Mi, volt népbíróságiak 1956 után már legnagyobbrészt ügyvédek lettünk. Egy-egy nagy politikai per tárgyalásán előfordult, hogy a védelmet dr. Bojta, dr. Major, dr. Pálosi, dr. Berend György kisgazdapárti NOT-bíró, dr. Kádár Pál (népügyész, majd hadbíró alezredes), dr. Bajor László (a népbírósági osztály vezetője, majd hadbíró ezredes), dr. Séra Károly (népügyész, majd hadbíró őrnagy), dr. Olti Vilmos (!) stb. látta el, míg a tanácsvezető egy-egy akadémista volt. Az ügyész is. Ezek közbevetése nélkülözhetetlenül ide tartozik.

Számomra így kezdődött 1949, amelynek eseményeit a népbíráskodás perspektívájából figyeltem tovább. Táblai (majd felsőbírósági) tanácsom hatáskörébe a súlyos jövedéki kihágások és a szemérem elleni bűncselekmények másodfokú elbírálása tartozott olyan kiváló előadóbírókkal, mint dr. Benkő Béla, dr. Fábián Károly, dr. Szabó Zoltán és dr. Szentannay Ervin. Valamennyien elmentek már, tisztelettel idézem fel emléküket. A színvonalat számomra továbbra is dr. Domokos politikai iskolája és szakmai konferenciái biztosították. Ezeken a helyettesei minden hétfőn beszámoltak a Kúria büntetőtanácsainak előző heti ítéleteiről, és referálták a következő hét anyagát. Én tehát a

jövedéki kihágások (pl. tiltott pálinkafőzés, a szűzdohány forgalomba hozatala stb.) soványkа problémái mellett így ismertem meg a Kúria élő ítélkezési gyakorlatát. Igaz, hogy ebbe már NOT-elnök koromban is betekinthettem, hozzáállásom azonban most más volt. Akkor a jelentős hivatali gondjaim mellett tudomásul vettem, hogy ilyen köztörvényi ítélkezés is folyik, most azonban közvetlenül érdekelt lettem. Ilyen szituációban a Táblán nem voltam egyedül. Régebbi államtitkári besorolása és kúriai tanácselnöki állása ellenére itt kapott tanácsot dr. Szücs János is, akit nem vettek át az MDP-be. Unokaöccse miniszteri osztályfőnöki rangban az igazságügyminiszter titkára maradt, míg dr. Ries az MDP politikai vezetésébe is bekerült. János mellőzését nem értettük, s ezt ő nehezebben viselte nálam, de másfél év múlva – sokkal súlyosabb körülmények között is – meg tudta vetni a lábát.

Amikor 1948 szeptember elején Farkas Mihály lett a honvédelmi miniszter, már örültem, hogy nem rám bízták a katonai felsőbíróság elnökségét. A gyorsan fejlődő és sokszor ellenkezőjére változó politikai körülmények között hálát adtam a káderpolitikának, amely megszabadított a politikai bíráskodásért való közvetlen vagy közvetett felelősségtől. A prímás és társai népbírósági perét a dr. Olti által vezetett ötöstanács tárgyalta.

A kormány a magyar evangélikus egyházzal 1948 decemberében egyezséget kötött. Sem Cavallier József, Kodály Zoltán és Szekfü Gyula a bíboroshoz írt közös levele, sem látogatásuk Esztergomban nem járt eredménnyel.[241]

[241] Gergely Jenő: A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971. Bp. Kossuth, 1985. 77–78. p.

Eredménytelenségük összefüggött azzal, hogy Mindszentyt más fából faragták, mint a koalíciós küzdelmek politikusait. A katolikus püspöki kar pedig – mint már említettem – mindenben közösséget vállalt a prímással (védőként volt alkalmam megtudni, hogy nem egyhangúlag). Az „ország első zászlósura" ősi, hűbérúri látókörében megmakacsolta magát. Ezután következtek a pontosan a karácsonyi ünnepekre ütemezett letartóztatások. Az újságok ismertették az őrizetbe vettek névsorát, majd a közvélemény meggyőzése végett fényképen mutatták be a prímási titkos irattárat tartalmazó másfél méter magas fémtokot.[242] Tájékoztatták az olvasók széles táborát a magas klérus Habsburg-restaurációs terveiről, földreform-ellenes elképzeléseiről, harmadik világháborúval számoló politikájáról, devizamachinációiról.

A tárgyalás előtti információs dömping túlméretezett volt. Úgy véltem, kevesebb többet mutatott volna. Eszembe jutott Miklós Béla három év előtti megjegyzése arról, hogy a bolondok néha nagy bajt tudnak okozni. Addig már első közjogi méltóságában gyakorolt anakronisztikus viselkedésével saját egyházunknak nagy nehézségeket okozott. Viszont még a főpásztorom volt és elvártam, hogy a népbíróság előtt főpásztorként fogja reprezentálni az ezeréves magyar katolikus egyházat.

Nekem ehhez példáim voltak: dr. Weil Emiltől Bárdossyig. Sőt, ott volt az aranygalléros katonák között egyedül vitézként viselkedő dr. Donáth György. Attól tartottam, hogy ennek a tárgyalásnak a propagandacélja nem fog sikerülni. Nem ez történt. Mindszenty nem lett a földreform, az iskolák államosítása folytán az előjogoktól megfosztott, tehát sértett katolikus egyház vérző homlokú mártírja. Ellenkezőleg: erkölcsi öngyilkosságot követett el.

[242] Ispánki Béla: Az évszázad pere. Torontó, Vörösváry kiad., 1987. 178–189. p. 1948. december 23-án találták meg a fémtokot. Tényét és tartalmát a perben elítélt szerző maga hitelesíti.

A peranyag dokumentumairól és magáról a tárgyalásról két kiadmány jelent meg még 1949-ben az Állami Lapkiadó kiadásában: a (borítólapjuk szerint) sárga[243], illetve fekete[244] könyv. A tárgyalás érdemével csak Mindszenty saját kezűleg írt önvallomása, valamint két levele alapján foglalkozom.

A Mindszenty-ügynek hét vádlottja volt. I. r. Mindszenty József kihallgatását a bíróság nem elsőként ütemezte. Amikor rákerült a sor, a tanácselnök ismertette I. r. vádlottnak az igazságügyminiszterhez a fogságból 1949. január 29-én saját kezűleg írt levelét. Ebből az alábbiakat idézem:

„A küszöbön álló bírósági tárgyalás előtt önként beismerem, hogy az állami büntető törvénykönyv alapján vád tárgyává tett cselekményeket lényegében elkövettem. A jövőben a magyar állam külső-belső ügyeit mindenkor a Magyar Köztársaság teljes szuverénitása alapján ítélem meg.

Eme elismerés és kijelentés után személyemet illetően a tárgyalás immár nem feltétlenül látszik szükségesnek. Ezért – nem személyemre, hanem állásomra tekintettel – kérem ügyem kiemelését a február 3-i tárgyalásból. Az ilyetén elhatározás mindennél, a legszerencsésebben megalkotott bírói ítéletnél is inkább megkönnyítené a kibontakozást . . .

Az igazi béke létesítését az állam és egyház között mindaddig időszerűnek látom, amíg létre nem jön . . . De hogy

[243] Mindszenty a népbíróság előtt.

[244] A Mindszenty bűnügy okmányai.

még csak a jelenlétem se tűnhessen fel a béke akadályaként... készségemet nyilvánítom, hogy hivatalom gyakorlásától egyidőre visszavonulok....

... A kérdés rendezésében a végső szót kimondó Apostoli Szentszéknél sem ellenezném a béke ügyének komolyra fordulását. Ezt a bejelentést abban a tudatban teszem, hogy az igazi békeállapot államnak, egyháznak csak javára válhatik, nélküle az ország életét az egyenetlenkedés és a sorvadás fenyegeti..."[245]

Az eredeti levél facsimiléje a Sárga könyvben megjelent. Mindszenty a tárgyalásvezető kérdésére elismerte, hogy ez a levél tőle származik. A védő ennek a levélnek az alapján az ügykomplexumból Mindszenty József I. r. vádlott tárgyalásának az elhalasztását kérte. A levél első oldalának jobb felső sarkába Mindszenty saját kezűleg odaírta: „Bizalmas". Nem a tárgyalás nyilvánosságának szánta. A bíróság a védelem és a vádlott kérelmét elutasította, megkezdte I. r. vádlott kihallgatását.

Kihallgatása közben a tanácsvezető ismertette I. r. vádlott saját kezűleg írt önvallomását, Mindszenty ebben rögzítette, hogy mindenkor legitimistának vallotta magát. Ezért támogatta azokat a politikai irányzatokat, amelyek ennek a célnak a megvalósítását elősegítették. Célja egy föderatív közép-európai királyság volt Magyarország és Ausztria között perszonálunióval, esetleg hozzácsatlakozó más katolikus államokkal, elsősorban Bajorországgal, a királyság élén Habsburg Ottóval. Ezt csak a Magyar Köztársaság külföldi, elsősorban amerikai segítséggel történő

[245] Mindszenty József a népbíróság előtt. Párizs, I. U. S. sorozat, 1986. LXXIX–LXXX. p.

megdöntése után gondolta lehetségesnek. Ennek érdekében követett el mindent a Magyar Köztársasággal szemben kifejtett tevékenységével, az amerikai beavatkozások állandó sürgetésével, rendszeres adatszolgáltatással, kémkedéssel. A királyság visszaállítását a kitörő harmadik világháború amerikai győzelemmel való befejezése után várta. Az átmenet idején Habsburg Ottó hazaérkezéséig ideiglenes államfő ő lett volna. Ottót ő akarta megkoronázni, mert ez számára minden olyan előjogot biztosított volna, amelyet az ország első zászlósura élvez.

Tárgyalás előtt írt második, Chapin amerikai követhez címzett levele a következő:

„Követ úr! Csütörtökig kell valóban cselekedni és ezt kérem, mert hal.[246] ítéletet helyeznek kilátásba és a tárgyalás Amerika ellen van kiélezve. Azt kívánják igazoltatni, hogy Amerikától titokért pénzt kaptam. Autót és repülőgépet kérek, más kibontakozásra út nincs. Kiváló meleg üdvözlettel Mindszenty I. 23.

U. i. Kérem Koczaknak azonnali utasítást, hogy a levélvivővel még ma találkozzék minden megbeszélésre, Mindszenty.

U. i. Pilótának ígérjen az ügy érdekében 4000 dollárt, amit majd térítek Mindszenty."[247] A levelet a tárgyaláson ismertették.

Ezekhez még kiegészítésként egyetlen dokumentumra hivatkozok, mégpedig Baranyay Jusztin II. r. vádlott tervezetéből a következőkre: a jogi űr időszakában a legnehezebb

[246] hal. = halálos.

[247] Mindszenty József a népbíróság előtt. Bp. Állami Lapkiadó Vállalat kiad., 1949. 114. p.

kérdés egy erkölcsi alapon nyugvó uralomnak az elindítása lesz. A Horthy-legitimitásnak a megteremtése újabb és beláthatatlan bonyodalomnak lenne melegágya. Egyetlen kiindulópont kínálja a nyugodt evolúció lehetőségét: az ország hercegprímása!

Ide vezetett a miniszterelnökhöz intézett sürgönyben már jelzett első közjogi méltóság értelmezése. Amikor ezeket a szövegeket a parlamenti könyvtárból kiemelt „sárga" és „fekete" könyvek alapján felidézem, újra elönt az a felháborodás, amit akkor éreztem a rádió mellett.

Az ország első közjogi méltósága (zászlósura) cserben akarta hagyni a vádlott-társait. Nem az egész tárgyalás elhalasztását kérte, hanem csak személyét illetően. (Még ha levelében az állására hivatkozott is.) Bizalmas levélben. A börtönből is egyedül igyekezett kereket oldani. A magyar katolikus közvélemény ennek az erkölcsi összeomlásnak a (rádióból) hallatára feljajdult: mi történt őeminenciájával az „Andrássy út 60."-ban. Ezt vetették az én szememre is, amikor nagyobb társaságban elszörnyedésemet fejeztem ki a bíboros prímás méltatlan tárgyalási magatartása miatt. Azt követeltem meg tőle, amire – neki a vallástörténelemben – Luther nyújtott példát a wormsi gyűlésen, pedig őt is Husz máglyájával fenyegették: „Itt állok, másként nem tehettem". Ő azonban szeretett volna máshol állni. Megint Kemény Zsigmond írása jutott eszembe arról, aki az életében egyetlen pillanatban nem becsülhette magát. A társaságban azzal válaszoltak, hogy én sem viselkedtem volna máshogy az „Andrássy út 60." megpróbáltatásai után. Akkor nem tudtam, mi történt Mindszentyvel az ÁVH-n, hanem csak annyit válaszoltam, hogy én viszont nem vagyok bíboros hercegprímás.

Valóban mi történhetett?

Schoenfeld és Chapin budapesti amerikai követekkel, Mihalovitscsal, bíborostársaival való levélváltása a közismert hengertokban előkerült. Titkára, dr. Zakar András beismerő vallomása kanadai és amerikai útjáról, Spellman amerikai bíboros érsekkel és Habsburg Ottóval való találkozásáról, levelezéséről, körlevelei szerkesztéséről, dollárügyleteikről már a nyomozóhatóság rendelkezésére állt, amikor letartóztatták. Évtizedekkel később egy nyomozótisztből lett szövetkezeti elnök – akinek szövetkezetét jogászként képviseltem – emlékezett Mindszenty fogságára. Minden reggel ez a nyomozótiszt vitte be neki a kávét két zsemlével. Vajon erőszakot kellett-e alkalmazni ahhoz, hogy az igazságügyminiszterhez és Chapinhez intézett, súlyosan kompromittáló leveleit megírja? Képtelenség. Beugratták? Lehet. Vajon ez a lehetőség menti-e?

Már elkészültem jogászi pályám emlékeinek összegyűjtésével, nyugdíjban voltam, amikor az utcán egy rég nem látott régi kolléga megkérdezte tőlem, hogy olvastam-e Mindszenty nyugaton megjelent emlékiratait? Tudta, hogy későbbi politikai védelmeimről is írok, s érdekelte, mi igaz abból, amit Mindszenty a letartóztatásáról ír. Nem olvastam, pedig érdekelt. A volt kolléga folytatta: „Áruld el nekem, igaz-e, amit Mindszenty arról a bizonyos c. f.-ről ír, hiszen te voltál a nyomozásvezető védője 1957-ben."

A kérdés meglepett, kitértem a válaszadás elől. Én ugyan védelmeim során megismertem a c. f. kérdést, de magam addig nem emlékeztem meg róla. Mindszenty könyvének megjelenése után felesleges hallgatnom. Leírom, amit erről tudok.

Az igaz, hogy a kihallgatási jegyzőkönyvek aláírása után

az esztergomi érsek neve után mindenütt odaírta, hogy „c. f.". Erre a nagy nyelvi intelligenciájú nyomozásvezető – későbbi igazságügyminiszter, dr. Décsi Gyula – felfigyelt. Kérdésére Mindszenty azt válaszolta, hogy annak jelentése bíborosi méltóságának jelzése: cardinalis foraneus.[248] A nyomozásvezető nyomban közölte, hogy itt nem mint egyházi méltóságot hallgatják ki, hanem mint a magyar államrend megdöntésére szervezkedő állampolgárt. A nyomozásvezető – Rákosi Mátyással folytatott konzultációja segítségével – tisztázta, hogy a c. f. jelentése coactus feci, magyarul: kényszerítve tettem. Természetes, hogy jegyzőkönyvi aláírása mellől elhagyatták a c. f. jelzést. Ezt az eseményt Mindszenty könyve is ekként tárja fel. Nem szól azonban a tárgyi bizonyítékokról, dr. Zakar Andrásnak már az ő letartóztatása előtt tett írásbeli önvallomásáról stb. Az ismertetett két dehonesztáló levélre viszont nem vonatkozhat a coactus feci. Szerintem a furfangos c. f. jelzés már előre az egész eljárás során tanúsított, főpapi eminenciájához méltatlanul gyenge emberi magatartásának mentegetésére szolgált az utókor részére, vagy a mielőbbre remélt politikai vákuum, jogi űr esetére, ami azonban – az ellenforradalom alatt – legitimista tervei végrehajtásához nagyon rövidnek bizonyult. Viszont az akkor – börtönbüntetését töltő – nyomozásvezető szerencséje, hogy a volt gyanúsítottjának nem volt ideje találkozni vele.[249] Ami

[248] c. f. = a vidéki, nem kuriális bíborosok megjelölése.

[249] Rákosi felelősségtől való menekülése során tartóztatta le az ÁVH volt vizsgálati vezetőit, akiket 1953 decemberében, majd 1954 februárjában ítéltek el. A törvénysértő ítéleteket hatályon kívül helyezték, s 1957-ben új ítéleteket hoztak.

a Chapinnek megszöktetése érdekében írt hihetetlenül naiv levelét illeti, kétségtelen, hogy egy fiatal politikai nyomozó – J. J. – a farkasok közé került báránynak adta ki magát, és a főpásztor bizalmába férkőzött. Ez a fiatalember vállalta, hogy kicsempészi a Selden Chapinnek címzett levelet. Abban még nem lett volna semmi rendkívüli, hogy Mindszenty egy „bűnbánó" kommunista nyomozónak kiszolgáltatta magát, bízott a saját lenyűgöző apostoli mivoltában. Azt azonban nehéz elképzelni, miként gondolta, hogy a kommunista politikai rendőrség fogdájából a rá várakozó amerikai autóig eljuthat. Az ország első közjogi méltósága.

Az ellene hozott ítélet mindkét fokon életfogytiglani fegyházra szólt, de a végrehajtás alatt megkülönböztetett bánásmódban volt része. Az ítélet az állam és a katolikus egyház rendezetlen viszonyát akkor nem oldotta meg. Addig még hosszú, nehéz út vezetett, egyelőre Szakasits fogalmazása szerint, előtérben az igazságügyi hatóságok szerepeltetésével. Mindszentyvel együtt letartóztatott egyik papi emberből később a papi békemozgalom vezetője és az országgyűlés alelnöke lett[250] (Mindszenty az ellenforradalom után az amerikai követségről tiltotta el a papi funkciók gyakorlásától). A később, 1951-ben jogalap nélkül súlyos fegyházra ítélt kalocsai érsekből pedig a püspöki kar elnöke, aki 70. születésnapja alkalmából megkapta az egyik legmagasabb kitüntetést.[251] Addig azonban még sok mindennek kellett történnie.

A Mindszenty-üggyel kapcsolatban még két jellemző momentumra kell visszaemlékeznem. A II. r. vádlott által

[250] Beresztóczy Miklós.

[251] Grősz József.

alkotmányjogi szempontból vizsgált jogi hiátushoz tartozott az átmeneti államfő által kinevezendő átmeneti kormány designálása. Ez mind Mindszenty, mind Baranyay vádlotti kihallgatásának témája volt. Az 1949-es „fekete könyvben" szerepel a tervezett kormánynévsor. Minthogy én ismertem az 1956-os kormánynévsort is, nem mulaszthatom el, hogy a kettőt, megfelelő tapintattal összehasonlítsam.

1948-ban a várt jogi űr idején miniszterelnök Baranyay Jusztin vagy a közismert Rassay Károly, polgári politikus lett volna (a háborús főbűnösök tárgyalásain terhelő tanúként több ízben szerepelt). A szakminiszterek közül csak dr. Valentiny Ágostont nevezem meg, akit iparügyi miniszterként akceptáltak volna, mert az igazságügyminiszteri tárcát dr. Moór Gyulának szánták, akit a '47-es választások utáni parlamenti vitákban a Pfeiffer-párt vezérszónokaként jól ismerünk. Több nevet nem említek.

Az 1956-os kabinet miniszterelnöke azonban már gróf Khuen-Héderváry Sándor egykori m. kir. külügyminiszterhelyettes lett volna, pénzügyminiszter a Gyáriparosok Országos Szövetségének volt elnöke, Knob Sándor, az iparügyi miniszter Gömbös volt minisztere, Bornemissza Géza, a kultuszminiszter pedig volt újpesti iskola- (nem osztály)-társam Kalmár János emerikánás gimnáziumi tanár.

Mindszenty politikai vonala a börtönévek alatt – ebből láthatóan – még jobbra tolódott. Már nem felelt meg a polgári vonal, holott a Habsburg-restaurációt a nemzetközi helyzet végleg kizárta. A jogi űr kérdése pedig már a magyar testvéri közösségi összeesküvés tárgyalásán is felmerült, de nem mint a jog, hanem mint a fegyverek hiánya. A különbség az, hogy míg Mindszenty a harmadik világháború utáni nyugati győzelemben bízva politizált, addig

a Magyar Testvéri Közösség vágyálmodozói a békeszerződés hatályba lépte utáni időben a megszálló idegen fegyveres erők kivonulását remélték. Az erkölcsi különbség felmérése nem rám tartozik.

A Mindszenty-per hamarosan elveszítette közérdekűségét. Miután az 1947-es választásokon végül is kialakult abszolút koalíciós többséggel szemben megmaradt egyetlen jelentős ellenzéki párt, a Demokrata Néppárt – Barankovics pártvezér nyugatra távozása után – 1949 februárjában már feloszlott, 1949. május 15-én rendkívüli országgyűlési választásokat tartottak a Magyar Függetlenségi Népfrontba tömörült pártok egyetlen közös listája alapján. Az induló pártok programja is közös volt, a koalíció tehát lényegileg megszűnt, noha az újonnan alakuló kormánynak még kisgazdapárti miniszterelnöke és két-két kisgazda, illetve nemzeti parasztpárti minisztere is volt a tizenegy kommunista miniszter mellett. A koalíciós pártmaradványok felszámolása hetek alatt bekövetkezett a népfrontbizottságokkal együtt. A közös listán a jogosultak 95,6%-a szavazott.

Az 1947. augusztus 31-én megválasztott országgyűlés azonban a változó belpolitikai viszonyoknak megfelelően még 1949. március 28-án meghozta „A népnek az igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről" szóló 1949:XI. tc.-ket, amely – jelentős egyéb változtatás mellett – úgy rendelkezett, hogy a népi ülnököket (tehát nem népbírákat) a büntetőbíróságokhoz mindkét fokon nem a koalíciós pártok, hanem a jogszabályban kijelölt szervek fogják delegálni.

Ez a rendelkezés megelőzte az 1949. március 15. utáni politikai helyzetet, de annak bölcs előrelátással mindenben megfelelt, sőt rendezte volna a háromnegyed éve megzavart

jogi állapotokat is. Az új országgyűlés által meghozott 1947:XXXIV. tc. 12. §-a annak idején a népbírósági tanácsok szervezetét a következőképpen rendezte: „a tanács elnökét a bírói (ügyvédi) képesítésű személyek sorából az igazságügyminiszter jelöli ki, egy-egy tagját (póttagját) pedig a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt, a Magyar Kommunista Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Szociáldemokrata Párt helyi szervei küldik".

A két munkáspárt egyesülése után ez a szervezési rendelkezés idejét múlta, mert a törvényben nevezett két munkáspárt helyett egyetlen párt maradt, a Magyar Dolgozók Pártja; arra azonban, hogy az egyesült két munkáspárt eredeti joga szerint továbbra is 1–1, azaz összesen két MDP-beli népbírót delegáljon a népbírósági tanácsokba, az országgyűlés az MDP-t nem jogosította fel. Erről még az egyesülés után a népbíráskodás kiterjesztéséről hozott 1948:XLIII. tc. XIV. fejezete sem rendelkezett.

Megkezdődött a jogszabályok szabados alkalmazásával jellemezhető „forradalmi törvényesség" kora. A népbírósági tanácsok a két munkáspárt egyesülése után mindkét fokon törvényellenes összetételben működtek. Igaz, ezt az alaki hibát egyetlen törvényszakasszal orvosolni lehetett volna. Nem történt meg. A törvényellenes összetételben működött tanácsok által hozott ítéletek semmisek voltak. Minden állam perjoga szerint! Ez a szabadosság a másik két koalíciós párt felszívódása után 1949 szeptemberében már „fából vaskarika" lett: a Rákosi szerinti forradalmi törvényesség. Az 1949:XI. tc. meghozatala után mi régi népbíróságiak – akik akkor is és a sírig szívünkön viseltük forradalmi vállalkozásunk becsületét – azt reméltük, hogy a bölcs új jogszabály haladéktalan hatályba helyezésével

megszűnik az addigi jogtalanság. Megdöbbenésünkre nem ez történt. A 4.172/1949. Korm. sz. rendeletet az előbbi törvény életbe léptetéséről Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettesként csak négy hónap múlva, július 29-én írta alá, akkor is csak november 1-jei hatállyal. A 4.281/1949. (X. 15.) Mt. sz. rendelet pedig a Budapesti Népbíróság működését ugyanezzel a nappal szüntette meg akként, hogy a népbíróság hátralékának a feldolgozását a Budapesti Büntetőtörvényszékre bízta.

A Budapesti Büntetőtörvényszék (később Budapesti Megyei, majd Fővárosi Bíróság) büntetőtanácsai két szakbíróból és három népi ülnökből álltak.

A végrehajtási utasítás – és az indokolatlanul kitolt életbe léptetési idő – közzétételekor azonban már egy hónapja ismeretes volt az MDP Központi Vezetősége 1949. június 16-án hozott határozata, aminek 1. pontja szerint a KV Rajk Lászlót és dr. Szőnyi Tibort mint „idegen, imperialista hatalmak kémeit és trockista ügynököket" kizárták a pártból, az 5. pont szerint pedig a Központi Vezetőség „helyesli és jóváhagyja mindazokat az intézkedéseket, amelyeket a Politikai Bizottság és a Titkárság a kémek és trockista ügynökök felszámolására tett. Felhatalmazza e szerveket, hogy a jövőben a Központi Vezetőség nevében minden intézkedést megtegyenek a Pártunkba behatolt ellenség felkutatására és kiküszöbölésére . . ."[252] Előttünk nem volt kétséges, hogy a kimúlt koalíció kísérteteként meghagyott népbíróságra ennek az ügynek a tárgyalásához van szükség.

Rajk és társai ügyében első fokon eljárt népbírósági ta-

[252] Anyag és adatszolgáltatás. 1949 június. Az MDP KV-ének és KEB-ának határozata: Trockista kémcsoport leleplezése.

nács tagjait a koholt perről kiadott riportkönyv név szerint sorolja fel. Azt nem jelöli meg, hogy kit, melyik párt delegált.[253] Közömbös, vajon valamennyien MDP-beliek voltak-e vagy eredetileg a Kisgazda, illetve a Nemzeti Parasztpárt delegálta őket a népbírósághoz. Velük a tanács mindenképpen törvénysértő módon alakult, így a Rajk-ítélet is eleve semmis eljárásjogilag.

Nemcsak formailag – mint az MDP megduplázott népbírói delegálása esetében –, amin egyetlen szakaszból álló jogszabállyal segíteni lehetett volna, hanem politikailag is, mert 1949 őszén aligha lehetett volna törvényt hozni arra, hogy a már létező koalíciós pártok delegáljanak népbírákat a Jankó-tanácsba. Mindez azonban csak a perjogi játékszabályok megsértésére vonatkozik. Aligha vitatható, hogy ezek szigorú betartása is azonos tragikus eredményre vezetett volna.

Ezért a még súlyosabb érdemi jogszabálysértéseket sem hallgathatom el. A határozat 1. pontjában a Központi Vezetőség prejudikált, mert eleve megállapította, hogy a kizárt személyek imperialista hatalmak kémei és trockista ügynökei. A bűnösség kérdésében ítélkezett! A határozat 5. pontjában pedig megsértette az igazságügyi eljárásra vonatkozó alkotmánybiztosítékot. A Központi Vezetőséget irányítók által tudatosan kialakított körülmények között maga a tárgyalás és az ítélethozatal csakis shakespeare-i tragédiát eredményezhetett. A párthatározat ismertetését követően, még a vádirat közzététele előtt „megszavaztatták" az egész dolgozó magyar népet. Minden munkahelyen

[253] Rajk László és társai a népbíróság előtt (a továbbiakban: Rajk és társai...) Bp. Szikra, 1949. 2. kiad. 261. p.

kibővített pártnapon vagy egyéb jogcímen tartott értekezleten – amiről elmaradni nem lehetett – a gyanúsítottak gaztetteiről szóló, minden konkrétumot nélkülöző beszámolók után „gyűlölettől izzó hangulatú" kézfelemeléssel kellett megszavazni a gyanúsítottak halálát követelő határozatot. Aggályát nem fejezhette ki senki. Munkahelyemen én is felemeltem a kezem, és nem kockáztattam ellenvéleményt. A Rákosi neve által fémjelzett politikai kampány a vádirat megjelenése előtt engem is befolyásolt. Józan ésszel ugyan nem fogtam fel, de egyszer dr. Pfeiffertől hallottam azt a megfogalmazást, hogy a „dialektika nagymesterei között minden lehetséges"...

A vádirat közzététele után azonban megszűnt a bizalmam. Rajkot azzal is vádolták, hogy jugoszláv befolyásolásra az 1947 augusztus végi választások során hivatali hatalmával visszaélve a Barankovics- és a Pfeiffer-párt részére jogosulatlan előnyt biztosított. Én viszont a Választási Bíróság tárgyalásain éppen ennek ellenkezőjéről győződtem meg, szereztem tapasztalatot. Számba vettem, hányan tudnánk a megfontolatlan beállítás ellenkezőjét bizonyítani? A bíróság tagjai kereken huszonöten, s nem is akárkik. Például a főtárgyalás vádképviselő ügyésze, valamint az egyik védő! Non numerantur, sed ponderantur...[254]

Azután eszembe jutott, hogy a Belügyminisztérium végrehajtási rendelete következményeként töröltek a választói névjegyzékből majd 733 ezer főt, majd dr. Pfeiffer pártjának a BM általi feloszlatása következtében további 670 ezer választó maradt parlamenti képviselet nélkül. Ők 1,4 millióan közvetlenül a volt belügyminisztertől, Rajk László-

[254] Nem a mennyiség, hanem a minőség a fontos...

tól kérhették számon állampolgári sérelmeiket. S ők vajh elhiszik, hogy Rajk jugoszláv befolyásolásra éppen ennek a két pártnak kedvezett? Viszont a legszebb öröm a káröröm . . .

Mi, tehát legalább másfél milliónyian (felnőttek) nem teljesen jóhiszeműen kerültünk az országos kampány hatása alá. Generációnk mentségére Lukács Györgynek Romániából az ellenforradalom után történt visszatérésekor tett önkritikus nyilatkozatából idézek: „Nem kívánok többé félelemben élni és közben játszani a bátort; nem kívánom többé elhallgatni a véleményemet, ha a hivatalos nézetektől eltérő . . . nem szívesen fordítanék hátat a descartes-i módszernek, a feketére azt mondani, hogy fehér és fordítva . . . nem leszek többé homo duplex!"

De voltunk. Voltak mások is? Itt ismét Zsolt Bélára kell emlékeznem. Az ő polgári lapja kivonta magát az országos befolyásolási kampányból. Szeptember 15-ig egy szót sem írt, a tárgyalásról pedig két tárgyilagos beszámolót hozott. Adódott tehát homo simplex is. Nemcsak a nagy tömegben. Később, ügyvédkoromban tudtam meg, hogy maguk a nyomozók is ilyen homo simplexek voltak. Nem volt önálló véleményük, és a hivatalos nézettel szemben nem tudtak különbséget tenni fekete és fehér között. Sőt: a fehér és a vörös között sem.

Most azonban az akkori események folyamatában rekapitulálom az emlékeimet. A megalapozatlannak tartott vádirat ismeretében bennem a jogászi érdeklődést mégis felülmúlta az emberi érdeklődés. Azon töprengtem, vajon a személyi becsülete mellett egész addigi élete munkáját meggyalázó vádirattal szemben az illegalitás másfél évtizedében és a mozgó vesztőhely hónapjai alatt megedződött

Rajk László miként fog védekezni. Nem védekezett. Vádlott társaival együtt mindent elvállalt.

Az egész komplexumból az alábbi részlet tette rám a legmélyebb benyomást. Valami derengeni kezdett. Beismeréséből a következőket idézem.

„Rankovics üzenetéhez tartozott, . . . hogy az 1947-es választásokon igyekezzem elősegíteni a Barankovics-pártnak és a Pfeiffer-pártnak a választási propagandáját. Tudni kell ugyanis azt, hogy amikor én Jugoszláviából szabadságról visszatértem, röviddel utána lepleződött le Nagy Ferenc, bukott meg a Nagy Ferenc kormány és ezzel kapcsolatosan kiírták az új országgyűlési választásokat, amelyeken e két új párt, Barankovics és Pfeiffer pártja indult. Az üzenet úgy szólt, hogy az összeesküvés következtében szétvert kisgazdapárti jobboldal helyett, elő kell segíteni a jobboldali erők új tömörítését és növekedését azzal, hogy a Barankovics- és a Pfeiffer-párt választási propagandája elé én, mint belügyminiszter akadályokat ne gördítsek . . ."[255]

Rajk tehát vállalta a vádiratban terhére rótt abszurditást. Nekem ennek a vállalásnak a cáfolatára közvetlen személyes tapasztalataim is voltak. A Választási Bíróság elnökeként jártam Rajknál is a Belügyminisztériumban. Meg kellett beszélni a Pfeiffer-párti ajánlások hamisításával kapcsolatosan szükséges tárgyalási bizonyítás kérdését. Említettem már, hogy a helyi közigazgatási vezetők a hamisnak állított ajánlások hitelességét igazolták. Vajon mi lesz, ha ezek tanúkihallgatására is sor kerül?

Akkor '47-ben ez a beszélgetés sem folyt le zökkenőmen-

[255] Rajk és társai. I. m. 48. p.

tesen. Aggályaim voltak. Rajk végül is felállt az íróasztala mögül, és azzal zárta le az okoskodásomat, „most mutasd meg, hogy nem vagy fasiszta". Ha múlt időben mondja, elengedtem volna a fülem mellett, így azonban azt kérdeztem tőle: „Talán Tamás öcsémmel együtt szervezkedtem?" Tamás ugyanis Rajkkal baráti kapcsolatot tartott. Rajk tehát, aki engem akadékoskodásom miatt quasi „fasiszta" múltammal zsarolt, a tárgyaláson „elismerte", hogy a választások folyamán ő tanúsított üldözendő hivatali magatartást.

Abban az időben mi már olvastuk az USA első moszkvai nagykövetének, a Lenin-renddel kitüntetett Daviesnak magyar nyelven megjelent nagy sikerű könyvét.[256] Davies, aki hazájában gyakorló jogász volt, többek között beszámolt a hazaárulással vádolt Radek és társai, valamint mások nyilvános moszkvai tárgyalásairól, illetve az azokon szerzett közvetlen tapasztalatairól. A más bizonyítási elvekhez szokott amerikai emberben mély benyomást keltett, hogy a nyilvános tárgyalásokon a vádlottak egymást túlszárnyaló buzgalommal ismerték el bűneiket, szinte halmozták a bűncselekményeiket. Minden vallomásuk a legnagyobb vétek elismerésével végződött. Ezeknek a tárgyalásoknak a módja és a légköre mégis azt a meggyőződést keltette a nagykövetben és a jelen volt külföldiekben, hogy a más bizonyítékok nélkül önmagukat terhelő vádlottak valóban bűnösök. Külön kiemelte Davies a tárgyaló ügyész, A. J. Visinszkij tárgyilagosnak ható magatartását, egyetemi tanár szintű vádbeszédét.

[256] Joseph E. Davies: Moszkvai jelentés. Ford.: Juhász Vilmos. Bp. Anonymus, 1945. 2. kiad.

Nálunk a per anyagát a kivégzések után közzétették. A kétféle – a budapesti és a moszkvai – vádbeszéd egybevetése végett dr. Alapy Gyula vádbeszédéből és Rajk László utolsó szó jogán mondott felszólalásából emelek ki részleteket. A Budapesti Államügyészség elnöke, közvádló többek között ezeket mondotta:

. . . „sokan felvetik ezt a kérdést is: vajon a tárgyaláson miért foglalkoztak csak a tények felderítésével, miért nem a vádlottak lélektanának a felderítésével is? . . .

A lélektani motívumok fölöttébb mellékesek. Nem nehéz azonban megmagyarázni a vádlottak lelki fejlődését, pszichológiáját sem. Miért lettek árulókká? Mert gyávák és gerinctelenek voltak, mert nem tudtak áldozatot vállalni. Miért nem hagyták később abba az árulás mesterségét? Ugyanazért, amiért elkezdették: gazdáik kezében voltak, féltek a leleplezéstől, nem volt elég bátorságuk arra, hogy maguk tárják fel szennyes múltukat. Miért vallanak, miért nem tagadnak, vagy védekeznek? Azért, mert le vannak leplezve, mert tudják, hogy tagadással nem segíthetnek magukon. Megbánás nincs bennük, csak a megtorlástól való félelem. Vallomásaik nem a megbánás, hanem a lelepleződés eredményei.

Éppen ezért . . . nincs számukra mentő körülmény . . . Veszett kutyákkal szemben a védekezésnek egy módja van: agyonverni őket."[257]

Idáig süllyedt a politikai ügyészek felszólalásainak kimagasló nívója. Rajk, a maga mindvégig megtartott fölényes modorában megtalálta a megfelelő választ. Az utolsó szó jogán a következőképpen válaszolt: „. . . az ügyész úr-

[257] Rajk és társai. I. m. 228 p.

nak legtöbb megállapításával teljesen egyetértek és itt természetesen nem a szinte mellőzhető és az amúgysem fontos részletkérdésekre, hanem a lényegre gondolok. Most éppen ezért már eleve kijelentem, hogy rám vonatkozólag, akármilyen is legyen a Népbíróság ítélete, az ítéletet igazságosnak tartom . . ."[258] Túltett moszkvai elődjeinek önvádló mea maxima culpáján.[259]

A tárgyalást, ezekkel a felszólalásokkal együtt a rádió esti adásaiban hallgattam végig. Az volt a meggyőződésem, hogy Rajk László gúnyolódik az ügyésszel, akinek politikai múltját belügyminiszter korából pontosan ismerte. Azt azonban elvártam, hogy dr. Jankó Péter tanácselnök rendre utasítja az ügyészt a bíróság méltóságához nem illő fogalmazása miatt. Nem tette, vállalta az ügyészi megfogalmazáshoz képest a sintérszerepet.

Négy év múlva tudtam meg, hogy a vádbeszédben a vádlottak „veszett kutyák"-ként való aposztrofálása nem is dr. Alapytól származik, hanem a moszkvai perek ügyészétől. Visinszkij annak idején előbb a „trockista–zinovjevista központ" ügyében a vádbeszéd során kijelentette „agyon kell lőni e veszett kutyákat mind az utolsó szálig";[260] majd a szovjetellenes „jobboldali trockista blokk" tagjai elleni perben már így fogalmazott: „lőjétek agyon az árulókat és kémeket, akik eladták hazánkat az ellenségnek, lőjétek agyon őket, mint a veszett kutyákat".[261]

[258] Rajk és társai. I. m. 243. p.

[259] A legnagyobb vétkem (elismerése).

[260] A. J. Visinszkij: Perbeszédek. Bp. Szikra, 1953. 477. p. Úgy látszik, a perbeszédet végighallgató Davies tolmácsa tapintatosan fordított.

[261] Ugyanott 626. p.

A Rajk-tárgyalás és a moszkvai tárgyalások érdemi azonossága nem kerülte el tanulókörünk többi tagjának a figyelmét sem. Megkérdeztük Mesterünket, mi a véleménye erről a nagymérvű hasonlóságról. Visszautasította az azonosítást, noha elismerte a hasonlóságot. Kijelentette, hogy azoknak a moszkvai pereknek a megalapozottságát a Szovjetunióban nem vitatják. A vádlottak elítéltetése jogilag vitathatatlannak ítélt dolog. A hasonlóság a politikai körülmények azonosságából szükségszerűen adódik.[262]

A Budapesti Népbíróság ötös tanácsa meghozta a közismert első fokú ítéletet. Majd hamarosan napvilágot látott a kormány döntése, amely szerint „a kormány felmentve érzi magát a Jugoszláviával kötött barátsági szerződés kötelezettségei alól". Október 15-én végrehajtották Rajk László, Szalai András és dr. Szőnyi Tibor halálos ítéletét, amit a NOT másodfokon helybenhagyott. Rajk nem volt hajlandó kegyelmet kérni. Kilenc nappal később a katonavádlottakat végezték ki. Az ő ügyükben a végső szót a Katonai Főtörvényszék mondta ki, mert a népbíróság hatáskör hiányában a katonai bíróság elé utalta Pálffyék ügyét . . .

Még a Rajk-ítélet jogerőre emelkedése előtt, 1949. szeptember 30-án Rákosi a sportcsarnoki értekezleten az első fokú ítélet alapján tényként jelentette be, hogy a jugoszláv vezetők az amerikai imperializmus stratégiai terve szerint az összes népi demokráciákban ellenforradalmi fordulatot akartak végrehajtatni, és Magyarországon a nemzetközi

[262] A rehabilitások ügyében újból 1987-ben bizottság kezdte meg működését, Buharint és ártatlanul kivégzett társainak nagy részét jogilag felmentették a vádak alól.

összeesküvés szálait Rajk tartotta kezében. A Tájékoztató Iroda 1949 novemberi határozata a budapesti Rajk–Brankov-féle összeesküvés tényén alapult.

Ennyi volt az, amit a Mindszenty-per után az igazságszolgáltatás döntő eseményeiből már a kapun kívül, de megfelelő gyakorlati tapasztalattal rendelkező szakemberként érzékelni és értékelni tudtam.

Később védőként sokkal mélyebb betekintésre tettem szert. Az akkor tapasztaltakról annyit írhatok, amennyi nem sérti volt védenceim érdekeit.

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1955. november 9–12-i ülésén Rákosi Mátyás felolvasta az MDP Politikai Bizottságának a politikai és gazdasági helyzetről s a párt feladatairól szóló beszámolóját. Ebben többek között az állt, hogy az 1949-es határozat visszavonása megtörtént. Megszületéséhez viszont „... jelentékeny részben hozzájárult a Rajk-per. Központi Vezetőségünk júniusi teljes ülésén beszámoltam arról, hogy Rajk László a párt előtt eltitkolta első letartóztatásának súlyos körülményeit, valamint eltitkolta azt, hogy a nyilas vésztörvényszék tárgyalása előtt nyilas államtitkár bátyja segítségéhez folyamodott s az ő segítségével úszta meg az ügyet. E tényeket Péter Gáborék, Berija és Abakumov cinkosai arra használták fel, hogy a pártot és a kormányt koholt, kierőszakolt vallomásokkal félrevezessék és a Rajk-peren keresztül a Jugoszláv Kommunista Párt, a jugoszláv állam vezetőit megrágalmazzák és ellenségeskedést szítsanak Jugoszlávia és a szocialista tábor országai között.

Meg kell őszintén mondani, hogy a Rajk-perrel kapcsolatban komoly felelősség terhel bennünket is, mert e provokátorok működésével szemben nem voltunk elég éberek,

hagytuk magunkat félrevezetni és ezáltal magunk is hozzájárultunk a Jugoszláviával való viszony megromlásához ..."

1956. március 27-én a Heves megyei pártaktívaértekezleten Rákosi már kénytelen kijelenteni, hogy Rajk László és társai pere provokáción alapult, rehabilitálásuk megtörtént. Végül 1956. május 18-án a Sportcsarnokban tartott nagygyűlésen Rákosi a Rajk-ügyben való saját személyes felelősségét is elismerte. Ezeknek a megnyilatkozásoknak a keretébe beilleszthetem védőként később szerzett tapasztalataimat.

Elsőnek az ÁVH nyomozóit jellemzem, előzőleg úgy emlékeztem meg róluk, hogy – Lukács György fogalmazása szerint – homo simplexek voltak. Megbízható, fegyelmezett párttagok, akiket a nemzetközi munkásmozgalomnak – az illegalitás harcai alatt – kipróbált tagjai vezettek. Nem éltek félelemben, és nem játszották meg a bátort. Nem alakítottak ki saját véleményt.

A Rákosi által hivatkozott provokációból indulok ki, és a „Berija cinkosai" közreműködésével folytatom. Megfelel a valóságnak, hogy a dr. Szőnyi Tibor elleni gyanú egy külföldről érkezett ügynöki jelentésen alapult, ami ugyanolyan provokációnak bizonyult, mint annak idején a Tuhacsevszkij marsallt kompromittáló bizalmas tájékoztatás. A magyar hírszerzés Ferenczy Edmund, alias Telegdy nevű ügynöke bizalmasan jelentette, hogy dr. Szőnyi még a háború alatt kapcsolatot teremtett az OSS genfi vezetőjével, Wagnerrel, azaz Allen Dullessel. Ez a jelentés 1949 februárjának első napjaiban érkezett, a kelet–nyugati ellentétek éleződésének az elején.

Erről az ügynökről még annyit, hogy később felmerült hazahívása, Gerő Ernő belügyminiszter azonban elutasí-

totta . . . A kapcsolat vele megszakadt. Ebből visszamenőleg megfelelő következtetés vonható. Természetes, hogy az elhárítás megszervezte dr. Szőnyi ellenőrzését, sőt a környezetéét is. Helyettese az a Szalai András volt, akinek súlyos megbetegedése miatt a büntetés félbeszakítását az illetékes katonai hatóság annak idején engedélyezte. Az ellenőrzés más személyekre is kiterjedt, akik vélhetően vagy ismerten nem azonosították magukat a Tájékoztató Iroda Jugoszlávia-ellenes álláspontjával. Felhasználható nyomozati eredményre nem vezetett. A megfigyeltek minderről természetesen semmit sem tudtak. Ilyen – Titkárságon belüli – helyzetben tartották meg az 1949. május 15-i országgyűlési választásokat, aminek belpolitikai problémája már nem volt. Pár órával a választási eredmény kihirdetése után Péter Gábor összehívta a BM Államvédelmi Hatósága legmegbízhatóbbnak minősített kommunista dolgozóit, akiknek Farkas Mihály MDP-főtitkárhelyettes tartott eligazítást. Közölte a jelenlevőkkel, hogy most olyan feladat vár a Hatóságra, s a kollektíván belül is a jelenlevő elvtársakra, ami minden eddigit felülmúl. Le kell leplezniök a pártba befurakodott ellenséget. Tájékoztatta a jelenlevőket arról, hogy az MDP káderosztályának a vezetője, dr. Szőnyi Tibor és helyettese Szalai András, úgyszintén társaik letartóztatását a pártvezetés elhatározta, mert alapos gyanú merült fel arra, hogy az USA kémszervezetének az ügynökei. Ennek a gyanúnak a legapróbb részletekig ható felderítését a párt a jelenlevő államvédelmistákra bízza, amit tekintsenek a megbízhatóságuk teljes elismerésének. Az eligazítás minden konkrétum közlése nélkül megtörtént.

Az elvi alapállás azonban a következő volt: az igazi ellenség még a letartóztatás után is folytatja a párt elleni

harcát, ezért meg kell törni! Még aznap éjjel megkezdődtek a letartóztatások, Szalai és dr. Szőnyi őrizetbe vétele már május 18-án megtörtént.[263] Rákosi Mátyás az első fokú ítélet utáni nagy beszédében viszont úgy nyilatkozott, hogy „. . . az összeesküvők letartóztatása május 16-án kezdődött."[264]

Összesen 97 személy került őrizetbe. Közöttük a sátoraljaújhelyi börtön volt parancsnoka (fogházfelügyelője) Lindenberger Lajos, aki az ellene hónapok múlva hozott ítélet szerint már 1949. január 28. óta volt előzetes letartóztatásban.

Rajk Lászlót a nyomozás addigi eredményéhez képest 1949. május 30-án tartóztatták le. A nyomozás folyamatáról tudtommal egyetlen túlélő gyanúsított írt könyvet, azt is nyugaton. Úgy történhetett, ahogy megírta.[265] A nyomozók pedig közvetítették a főtitkár egyre terebélyesedő koncepcióját. Dr. Szőnyi hamarosan elfogadta. Mást nem tehetett.

Helyénvaló volna a Rákosi-féle forradalmi törvényesség janicsárjainak pszichológiájával szembeállítani az áldozatokét vagy éppen filozófiáját. Lukács György megfogalmazása alapján. Az operatív munkával a pártvezetés különös elismeréseként megbízott nyomozók kritikátlanul azonosultak legmagasabb hivatali és pártvezetésük szempontjaival a pártba befurakodott konok ellenséggel szemben, az áldo-

[263] Rajk és társai. I. m. 256. p.

[264] Rákosi Mátyás: A békéért és a szocializmus építéséért. Bp. Szikra, 1951. 168. p. A Rajk-bandáról. 1949. szeptember 30.

[265] Szász Béla: Minden kényszer nélkül. Egy műper kórtörténete. München, Újváry „Griff" k., 1981. 3. kiad. Magyarul először 1963-ban Brüsszelben jelent meg.

zatok pedig a nemzetközi munkásmozgalom vélt érdekében tudatos áldozatvállalással azonosították magukat azzal!

Mindezek ellenére a vizsgálat hamarosan elakadt. Rákosi emiatt kénytelen volt segítségért Sztálinhoz fordulni. Személyesen utazott Moszkvába. Ennek eredményeként a trockista ügyek vizsgálatában jártas szovjet nyomozók érkeztek Budapestre, élükön Belkin altábornaggyal, a Baden bei Wienben székelő Középkelet-Európai Elhárító Parancsnokság vezetőjével. Így kezdett egyre formálódni, az eddig csak trockista ügynökök és imperialista kémek összeesküvésének aktuális nemzetközi jelentősége. 1949. július 5-én Ognyenovics Milánt, a magyarországi délszlávok „ötödik hadoszlopának" a vezetőjét tartóztatták le, majd július 19-én moszkvai őrizetéből Budapestre szállították Brankov Lázárt, a budapesti jugoszláv követség volt tanácsosát. Ma már közismert, hogy a Rajk-per és annak nyilvános bábjátéka részben „kívülről kényszerített volt".[266]

A folyamatba az is beletartozik, hogy Rákosi – nem saját iniciatívájára – Bukarestben és Prágában megkísérelte hasonló ügyek kezdeményezését, de sikertelenül. Miután azonban Gomulka neve elhangzott a Rajk-ügyben, Lengyelországban az ő helyzete is súlyosbodott. Addig vele csak nyílt elvi vitatkozás folyt.

A Rajk-ügyben a vádiratot maga Rákosi állította össze, dr. Alapynak csak a megfelelő törvényhelyeket kellett a helyükre rakni. A tárgyalásvezetéssel eredetileg dr. Olti Vilmost, a Budapesti Népbíróság akkori elnökét kívánták megbízni. Rajk azonban belügyminiszterként ismerte dr.

[266] Sándor Iván: A történelem megvilágítatlan jelenetei. Valóság, 1983. 2. sz.

Olti „lukait az életrajzán", ezért a választás dr. Jankó Péterre esett. Rákosi – talán okulva a Bárdossyval folytatott tárgyalási vitatkozásomon – magához kérette a neofita dr. Jankót, valamint dr. Alapyt. A maga tudományos alaposságával kioktatta őket a trockizmusról, s annak a vádirati vetületéről. Ez a felkészítés Péter Gábor jelenlétében történt. Igaz, ezeknek a politikai kérdéseknek az elvi tisztázása azért is nélkülözhetetlen volt, mert a per trockizmussal vádolt jelentős vádlottja, Justus Pál kiemelkedő elméleti tudású marxista volt. A tárgyaláson csak a vádlottakkal egybehangzóan mea culpázó személyeket hallgatták ki tanúként olyan külsőségek közepette, mintha valamennyien hazulról ugrottak volna át a Vasas Székházba a népbíróság előtt tanúvallomást tenni. A női tanúk még retikült is hoztak magukkal. Valamennyi tanút előzetes letartóztatásból állították elő. A külszín olyan volt, mint a Davies által megfigyelt moszkvai tárgyalásokon annak idején.

A tárgyaláson terhelő vallomást tett tanúk egy részének a sorsa a hamis tanúvallomással meg is pecsételődött. Dr. Szebenyi Endre, dr. Jánosi Ferenc és Lindenberger Lajos fél éven belül osztoztak az általuk hamisan terhelt Rajk László, dr. Szőnyi és Szalai sorsában. Németh Dezsőt Pálffyékkal együtt végezték ki, dr. Kálmán András idegei a börtönben mondták fel a szolgálatot . . .

Dr. Jánosi és Lindenberger iratai 1957-ben kerültek a kezembe. Ítéleteiket a Budapesti Büntetőtörvényszék XI. tanácsa hozta 1950. április 21-én. Dr. Jánosit háborús bűntett miatt azért ítélték halálra, mert abban a bizonyos sopronkőhidai ügyben – amellett, hogy Rajk és Földi Júlia felmentését indítványozta – a többiek ellen olyan hangnemű vádbeszédet tartott, ami azok súlyos „lelki megkín-

zását" eredményezte. Továbbá 1941 nyarán, mint a VKF Bíróság bírája, Bácskában egy jugoszláv partizán halálos statáriális ítéletének a meghozatalában vett részt. A vádlott partizán egy háromtagú fegyveres csoport tagja volt, társai tűzharcban estek el. A partizán azzal védekezett, hogy a csoporthoz tartozott ugyan, de nála nem volt fegyver.

Lindenberger halálos ítéletét a tanács azzal indokolta, hogy Szalai András besúgása nyomán kellő időben tudomást szerzett az elítéltek kitörési szervezkedéséről, s ahelyett, hogy azt fegyelmi intézkedéssel csírájában elfojtotta volna, a kitörés véres elfojtását szervezte meg. A besúgó Szalai elítélt szabadságvesztés-büntetés végrehajtását pedig jutalmul félbeszakította.

A dr. Jánosi elleni halálos ítélet indoklása saját lesújtó kritikáját tartalmazza. A Lindenberger-ügyben a ténymegállapítás személyes tapasztalataimmal és az azóta megjelent visszaemlékezések pontos adataival szemben közönséges hamisításként jelentkezik. Az a perjogi fogalom, hogy az ítéleti ténymegállapítás „megalapozatlan", a hamisítás jogi értékelésére kevés, de kevés volna a perjog szerinti „törvénysértés"-re való hivatkozás is. Az előbbi évek tárgyalásain nagy politikai látókörre szert tett tanácselnöknek pontosan tudnia kellett, hogy a politikai bűncselekmény miatt elítélt Szalai András szabadságvesztés-büntetésének félbeszakítását a börtönparancsnok semmiféle bizalmas ellenszolgáltatásért sem rendelhette el, mert ez a jog a katonai bűnvádi perrendtartás szerint két éven aluli mérték esetében a vezérkari főnök mint illetékes parancsnok, azt meghaladó büntetés esetén pedig a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartozott.

Nem menti a nagy jogi felkészültségű tanácselnököt, hogy Lindenberger mind a Rajk-tárgyaláson, mind a sajátján vállalta ezt a jogi abszurdumot. Lindenberger is abban bízhatott – mint valamennyi koncepciós per vádlottja –, hogy a tárgyaláson valaki mégis észreveszi: a „király meztelen". Erre nem vállalkozott senki sem, mert a Lindenberger-féle koncepció a Rákosi által szerkesztett, Rajkék elleni vádiratban is benne volt, másrészt mert ezek a tárgyalások a nyilvánosság kizárásával folytak. A bíráktól pedig ilyen élesszeműséget elvárni nem lehetett.

1950. április 21-én a XL. sz. tanács még egy halálos és egy nyolc évre szóló ítéletet hozott, a vádlottak ugyancsak a Rajk-ügy terhelő tanúi voltak. A börtönre ítélt öngyilkos lett. A selejtes bizonyítási anyag eltüntetése gyorsan ment. A többiek sorsáról nem tudok, nem is következtetek.

Alig fél év múlva a Budapesti Büntetőtörvényszék két politikai tanácsa és a Budapesti Katonai Bíróság politikai tanácsai előtt a volt szociáldemokrata vezetők, a régi antifasiszta horthysta tisztekből kikerült tábornokok, majd a hazai illegális kommunista mozgalom kiemelkedő képviselői kerültek a szigorúan titkos zárt tárgyalások vádlottai soraiba. Ezeknek és a Rajk-pernek volt egy sajátos közjogi azonossága is. In peius.[267]

Az országgyűlési választások idejében kezdődtek az események. Pálffyt, Rajkot és Justust meg is választották. Ellenük tettenkapás esetén kívül büntetőeljárást indítani, őket letartóztatni csak a mentelmi joguk felfüggesztése után volt közjogilag lehetséges. Az országgyűlés a mentelmi joguk felfüggesztésével nem foglalkozott. Az ügyészség

[267] Hátrányára (a. m. rosszabbra).

nem kérte a felfüggesztést, ez ellen az igazságügyminiszter nem emelt szót. Fél év múlva sem dr. Ries, sem az Elnöki Tanács elnöke,[268] sem a többi volt szociáldemokrata miniszter, majd újabb fél év múlva a „nemzeti" kommunista politikusok mentelmi jogát sem függesztette fel az országgyűlés, de ugyanezen időszakban féltucat sajtóvétséggel foglalatoskodott. Később tudomásul vette az országgyűlés elnökének azon bejelentését, hogy egy-egy név szerint ismertetett képviselő mandátumáról lemondott. Rákosi nemcsak a Bárdossy-ügyből tanult, hanem a Kovács Béla mentelmi ügye körüli huzavonából is . . .

Ez volt az első népbíráskodás (1945–1950) viharos alkonyata. Később a fizikai munkások között saját személyem lebecsüléséről szerzett tapasztalatból tudom, hogy a közvélemény – a történelem alsó nézetéből – a Rajk-per aspektusából ítélte meg visszamenőleg az egész népbíráskodást. Gyenge volt az az ellenvetésem, hogy maguk a népbírák miként ítélkeztek. A hamarosan kiábrándult közvélemény a bíróságra hárította vissza a felelősséget. Ez ellen nem lehetett szavam, még akkor sem, ha abban az időben az első ötünk közül már egyikünknek sem volt része a népbíráskodásban.

Ezzel azonban a népbíráskodás első időszaka véget ért (majd az ellenforradalom után kellett újra életre hívni átmeneti időre). A hamarosan folytatódott és a személyi kultusz propagandájával leplezett újabb törvénysértésekhez már nem volt semmi közünk. Attól az újfajta bíráskodástól a népbíráskodást áthidalhatatlan szakmai, politikai és erkölcsi szakadék határolja el. Ezt végre meg kellett írni.

[268] Szakasits Árpád.

Ám de azt is, hogy az utánunk gyakorlattá vált törvénysértésekhez az 1949. júniusi párthatározat 5. pontja biztosított „jogalapot" az akkor még érvényben volt köztársasági törvényben, majd az 1949-ben, az új kenyér ünnepén életbe lépett új Alkotmányban biztosított emberi és állampolgári jogok kiiktatásával.

Ennek a már idézett 5. pontnak alapján a Központi Vezetőség saját szerveit – a Politikai Bizottságot és a Titkárságot – rendőrségi és igazságügyi hatáskörrel ruházta fel: „felkutatott", tehát nyomozott és kiküszöbölt, tehát részt vett az ítélkezésben.

Az ellenség felkutatására és kiküszöbölésére semmilyen demokratikus társadalmi rendben egyetlen hatalmon levő pártnak sincsen joga. Az Alkotmányban biztosított alapvető emberi jogok megsértése mellett ez az 5. pont a Titkárság és a Politikai Bizottság statisztálásával egyetlen ember – Rákosi Mátyás – részére biztosította a „felkutatás és a kiküszöbölés" gyakorlatát. Azért, mert Rákosi Mátyás, az MDP főtitkára ugyancsak a Központi Vezetőség döntése alapján közvetlenül irányította és ellenőrizte az akkori idők meghatározó erőszakszervezetét, az Államvédelmi Hatóságot. A bírói hivatás súlyos kompromittálására szolgáló – több ízben hivatkozott regényből – itt idézem az írói konklúziót[269]:

„Mi az, ami egy potenciális zsarnokot, egy olyan személyt, akiben ez a potencialitás az átlagnál egy hajszállal nagyobb mértékben van meg, végül zsarnokká tesz? Általában a rossz környezet és az elég széles népi alap."

A jogász és az irodalmár álláspontja tehát azonos. A

[269] Rónay György i. m. 267. p.

„személyi kultusz" pedig – függetlenül a határon túli korképtől – az ilyen diktátori gyakorlatnak a leplezésére szolgált. A dolgozó tömegek egyelőre elfogadták, hogy a „bölcs vezér"-t megilleti a kivételes személyi hatalom.

Amikor azonban a személyi kultusz díszes palástja Sztálin halála után, sőt már a betegsége alatt foszladozni kezdett, újra a „pártunkba hatolt ellenség" kiküszöbölése címén addig éppen az „ellenség felkutatására és kiküszöbölésére" felhasznált alárendeltjei elhallgattatása végett agyalta ki 1953 elején az akkor folyó moszkvai perhez hasonló cionista összeesküvés koncepcióját. Ezek szerencséjére Sztálin a vádemelés előtt meghalt, de az ÁVH exponált, zömében volt vizsgálati vezetőit hivatali bűncselekmények miatt elítélték. Rákosi egyelőre ezt a súlyos politikai megrázkódtatást is túlélte, és a saját felelősségét most már a személye után következő emberekre igyekezett áthárítani.

„Következik a szűkítés – írja Rónay György. – A felelősséget egyedül a gonosz tanácsadókra redukálják, amikor a gonosz sugalmazók száma fokról fokra zsugorodik. Végül nem marad csak kettő-három, esetleg négy. Legvégül pedig, mivel néhány bűnbakot már könnyű személy szerint megnevezni és eltüntetni az útból, a zsarnok egyedül marad."[270]

Valóban minden így történt, s amikor a könyv megjelent, az olvasó közönség sok mindent megértett, vagy úgy vélte, hogy érti. Végül valóban három-négy „gonosz sugalmazó" viselte a felelősséget. Ezek lettek a védenceim. Az elítéltetésük utáni időben jelentette ki Rákosi, hogy „a forradalmi törvényesség fából vaskarika". Pedig eredetileg ő ítéltette el az ÁVH vezetőit. Annak idején mi munkánkkal igyekeztünk a forradalmi törvényességnek más tartalmat adni.

És mi lett a fegyvertársaimmal? Akikkel együtt hivatásbeli komolysággal ragaszkodtunk a törvényességhez, amihez felesleges jelzőt fűzni. Az ítélkezés alapjául szolgáló élő jog betartása a törvényesség.

[270] Ugyanott. 267. p.

Epilógus

Mi, a népbíráskodás időrendben első budapesti úttörői, dr. Nagy Károly kivételével capitis deminutióval[271] koptunk le az igazságügyi apparátusról. Ezeket nem hallgathatom el: ez is egyfajta requiem.

Dr. Domokos József tanulókörében annak idején a „Párttörténet" tanulmányozása során eljutottunk az 1905-ös oroszországi forradalom lenini értékeléséhez. Tanulókönyvemben ma, évtizedekkel később is ott virít a piros irónnal aláhúzott rész: „Az 1905-ös forradalom veresége bomlást és züllést idézett elő a forradalom útitársainak sorában. Különösen nagy volt a bomlás és a forradalmi érzület hiánya az értelmiség körében."

Már akkor – saját felmentésem, a Rajk-ügy és a demokratikus honvédséget megszervező tábornokok lekaszálása után – felmerült bennem a kérdés, amit a tanulókörben is felvetettem: vajon ez a lenini értékelés nem helyénvaló megváltozott körülmények között fordított értelemben is? Úgy, hogy a forradalom rázza le magáról a felhasznált régi értelmiséget, miként nálunk történik. Pedig akkor még csak a B-listázások és a nyugdíjak megvonása után voltunk, de már megéreztük a hűvösségét a saját jövőnk előrevetődő árnyékának is. Az árnyék is többféle lehet; Pálffy, Sólyom és társaik esetében a bitófa árnyékáig.

[271] A jogképesség elvesztésével.

Ezt az utat nekünk nem kellett bejárnunk. Közülünk öten természetes halállal távoztak, egy öngyilkos lett, nekem pedig szerencsém volt irányt váltani a Mártírok úti mai emlékmű elől.

A legilletékesebb, Farkas Mihály volt honvédelmi miniszter közölte velem, hogy életemet a honvédségtől kellő időben, saját kérelmemre történt távozásomnak köszönhetem. „Ha nem lett volna annyi eszem és szerencsém – mondta –, hogy vezérőrnagyi előléptetésemmel egyidőben szolgálaton kívüli állományban polgári vonalra váltsak, akkor az özvegyem a múlt évben (1956-ban) ugyanolyan összegű kárpótlást kapott volna az államtól, mint Pálffy Györgyné és a többiek."[272]

Magyarázat helyett annyit, hogy pl. Sólyom László altábornagyot, a vezérkar főnökét, Rákosi angol, míg Farkas Mihály francia kémnek minősítette. Más, a régi hadseregtől átvett tisztekkel és tábornokokkal együtt kémkedés hamis vádját emelték ellenük, és kivégezték őket.[273] Rákosi mindezt megtehette az 1949. júniusi KV határozat 5. pontjában foglalt felhatalmazás alapján.

Én ezt az utat kikerültem. Pedig engem az a megbocsáthatatlan „nem" is terhelt. Válaszként elmondtam Farkas Mihály volt honvédelmi miniszternek, hogy a volt szakemberek kiirtása után mivé lett az új néphadsereg fegyelme, a vasfegyelem.

Másfél évi huzavona után 1954. november 14-én tagként jegyeztek be a Budapesti Ügyvédi Kamarához. 1956 szeptemberében váratlanul behívtak a Honvédelmi Miniszté-

[272] Nógrádi Sándor i. m. 165. p., 196–197. p.
[273] Ugyanott 172–173. p.

riumba, ahol egy soha nem hallott nevű vezérőrnagy közölte velem, hogy rehabilitálnak, azonnal jelentkezzem a kezembe nyomott szolgálati jeggyel a FÉKISZ-nél, ahol egy teljes öltöny tábornoki egyenruhát szabnak rám, továbbá sapkát is kapok és egy pár cipőt. Nem az akkor bevezetett kétféle – egysoros és kétsoros – tengerzöld színű díszruhát, hanem a szürke zubbonyos, kék nadrágos „kimenő" ruhát. Én ugyan kijelentettem, hogy nincs szükségem a rehabilitációra, mert még a tartalékos tiszti igazolványomat sem kérték vissza tőlem, de ez mellékes volt. Rajta voltam a listán, megkaptam az akkori szovjet szabású egyenruhát. A szabónál megállapítottam, hogy rajtam kívül másoknak is készül ilyen rehabilitációs egyenruha.

1956. szeptember 29-én a néphadsereg napján (Mihály napon) kirendelés folytán ebben az egyenruhában kellett parádéznom a Várban, a Negyvennyolcas szobor előtti díszszemlén. Többedmagammal fogadtam a díszszázlóalj elvonulását. Az alakulatot nem hasonlíthattam a mi egykori egyetemi századunkhoz, illetve annak fellépéséhez, mi utóvégre toborzottak voltunk. Fennakadtam azonban a kinevezett tábornok elvtársak kiállításán. Katonai szolgálatom 20 éve alatt sok tucatszor rendeltek ki, amikor megjelenés mindenkor az öltözködési szabályzat szerint. Megállapítottam, hogy ezeknek az elvtársaknak vagy nincs öltözködési szabályzatuk, vagy annak betartása nem kötelező. Tizenkét tábornok négyféle öltözékben jelent meg. A szürke zubbony – kék nadrág pantalló és bricsesz változatában, sőt az új tengerzöld díszöltönyben – régi atilla és kistársasági helyett – pantalló és bricsesz nadrágban. Mi, négyen rehabilitáltak az akkor kapott egyforma egyenruhát viseltük. Igaz – nem is volt mit variálnunk. Ilyen volt tehát a néphadseregről szerzett első benyomásom felülnézetből. Még aznap este következett az alulnézet, a Néphadsereg Színházában tartott díszelőadás után. Az esti új benyomás előtt azonban a többi hét, rehabilitált régi horthysta katonatiszttel való utolsó találkozásom is jellemző korkép volt, és bennem felejthetetlen maradt.

Régi barátom, a nálam sokkal idősebb Dumbovits Emil vezérőrnagy, aki Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején őrnagyként ment saját kérelemre nyugdíjba, már a ruhatárból visszafordult, mert az a tartalékos demokratikus vezérőrnagy (volt horthysta vezérkari őrnagy) is a velünk együtt meghívottak között volt, aki 1950-ben a katonai bíróságon ülnökként részt vett az ő halálos ítélete meghozatalában. Dumbovits utolsó beosztása budapesti honvéd városparancsnok volt. Másodfokon is halálos ítéletet kapott, de a váratlan kegyelmet elfelejtették közölni vele. Benn maradt hetekig a siralomházban, végül is máshová szállították azzal a magyarázattal, adjon hálát a rendszernek, hogy egyáltalában életben maradt. Dumbovits kezet fogott velem, kijelentette, hogy ezzel az emberrel nem hajlandó egy levegőt szívni, eltávozott. A néphadsereg halottjaként temették el.

Velünk maradt a börtönben megvakult Variházy Oszkár vezérőrnagy, a Budai Önkéntes Ezred volt parancsnoka. Variházy nem ismerhette fel a volt kollégákat, így nem akadhatott fenn azon, hogy esetleg volt bírája mellé kapott tiszteletjegyet. Felejthetetlen marad vékony alakja, hófehér haja, vakságát takaró nagy fekete szemüvege. Felesége vezette. A Katonai Főtörvényszék 1949–1952. évek között volt elnöke valóban a meghívottak között volt.

1945 előtt tartalékos hadbíró főhadnagy, vidéki ügyvéd volt, közismerten a kisebbik Horthy-fiú teniszpartnere. Soha nem tudtam meg, miért találtatott nálam megfelelőbbnek erre a tisztre. Melegen ráztam vele kezet, mert hálát éreztem iránta, de azt nem hallgattam el, hogy miért hagyta ott a társaságot Dumbovits. Ez az ember kényelmetlenül érezhette magát. Nemcsak ő. Jól tudtam, hogy az egyik volt hadbíró kolléga – egy rangszámmal mögöttem vezérőrnagy –, akkor éppen egyetemi tanár, még ezredesként többször feljelentett a katonapolitikán. Ő is tudta, hogy én tudom. Így paroláztunk utoljára, mi volt horthysta tisztekből avanzsált, fogyó anyagként felhasznált „forradalmi" tábornokok.

Az ünnepi beszédet Janza Károly altábornagy, honvédelmi miniszterhelyettes tartotta, illetve olvasta. Beszédéből az alábbi lényeget emelem ki: „... mert, elvtársak, a régi honvédség fegyelme a vakfegyelem volt – a mi seregünk fegyelme a vasfegyelem". Ezt örömmel nyugtáztam. Igaz, hogy az elvtársak a díszelőadáson is vegyes öltözékben jelentek meg, de azzal nyugtattam magam, hogy az én kritikám a régi cs. kir. sőt porosz mentalitásból ered. Most másként van.

Hazafelé feleségemmel autóbuszon mentünk a Felszabadulás térig, onnan tovább gyalog a Váci utcában. Én a köpenyen különösen széles arany váll-lapokkal, három ujjnyi lampasszal a nadrágomon. Karonfogva sétáltunk hazafelé. Az utcai világítás kifogástalanul működött. A vasfegyelemről beszélgettünk.

A régi budapesti hadtestparancsnokság[274] épületének közelében az egész úttest szélességét kitöltő, virágos kedvű társaság közeledett felénk. Karonfogva: egy katonatiszt, egy nő, egy katonatiszt, egy nő. Öt-hat lépés távolságból a jobb szárny tiszti tagja huzigálni kezdte a jobb kezét a párja hóna alól, hogy tiszteleghessen. A nő nem engedte ki a hóna alól a főhadnagy kezét, mire az utóbbi már közvetlen közelből rám mutatott, és azt mondta: „itt egy tábornok". Erre a nő kitörő őszinteséggel az válaszolta, hogy „látom, le van szarva". Ez jó bemondás volt, az egész társaság helyeselt, és ki egyenesen, ki dülöngélve haladt tovább. Én egy pillanatra megtorpantam, de feleségem karomnál fogva húzott tovább. „Jöjjön, ne szóljon egy szót se."

Mélységesen megdöbbentem. Ezek a gyorsan kiképzett új káderek saját legmagasabb parancsnoki karukat szarták le. A vasfegyelem idején. A Gerő-féle valóban vak pártfegyelem idején. Mi lesz, ha ezek a katonatisztek próbatét elé kerülnek? Négy hét múlva bekövetkezett az ellenforradalom. A fegyveres testületek összeomlottak. Nem egészen indulatmentes előadásomra Farkas Mihálynak az volt a válasza, hogyha ő a helyén van, nem lett volna szükség a szovjet csapatok segítségére. A vasfegyelmű Janzával később védőként találkoztam a különböző haditörvényszéki tárgyalásokon. Alárendeltjeit vonták felelősségre, ő mindig tanú maradt. Felejthetetlen, ahogy Farkas Mihály kiértékelte előttem az utána maradt parancsnoki kart. Ez azonban nem ide tartozik.

Így maradtam életben. És mi lett a harcostársaimmal? Dr. Pálosi Bélát, dr. Piri Gábort és engem 1953. június 15-én alkalmatlanság címén elbocsátottak; dr. Szücs Jánost

[274] Ma a MOGÜRT van benne.

és dr. Bojta Bélát pedig már dr. Ries István letartóztatása után, 1950-ben.

Dr. Szücs János volt államtitkár, népfőügyész és kúriai tanácselnök bárzongoristának ment, dr. Bojta Béla volt államtitkár, a NOT elnöke és kúriai tanácselnök pedig minél szerényebben vállalatoknál húzta meg magát, míg 1957-ben be nem jegyezték ügyvédnek. A kiválóan zongorázó dr. Szücs erre sem vállalkozott. Mindketten megemlítették nekem, hogy hónapokig várták a letartóztatásukat, minden csengetés utáni ajtónyitás örökkévalóságnak tűnt nekik. Dr. Szücs Jánost családja elhagyta, felesége és lánya nyugatra távozott. Éjszakázással és nikotinnal pusztította magát. Kapcsolatot tartottunk, de ahhoz nem volt lelki erőm, hogy a bárban meglátogassam. Gyomorrákban, 65 éves korában hunyt el. Két héttel halála előtt látogattam meg a kórházban. Már a második műtét után volt, csont és bőr. Vidéki hivatalos utamon újságban olvastam halálhírét. Egyetlen hozzátartozója, öccse igyekezett „rehabilitálni". Az volt a gyászjelentésben, hogy „dr. Szücs János nyugalmazott kúriai tanácselnök". A nekrológot – most – én írtam róla.

Dr. Bojta Béla nyugdíjas ügyvédként 70 éves korában agyvérzésben halt meg. Ő a pártsajtóban nekrológot kapott mint a „Népbíróságok Országos Tanácsának elnöke".

Az 1950-es esztendő szociáldemokrata pereit a „nemzeti" kommunisták elleni koncepciós perek követték, köztük Kállai Gyuláé, akit 1942-ben dr. Piri Gábor felmentett. Most dr. Pirit is letartóztatták vele együtt. Azt akarták kicsikarni belőle, hogy azért mentette fel annak idején a VKF Bíróság Kállait, mert rendőrségi besúgó volt. Dr. Piri erre nem volt hajlandó, különb maradt dr. Jánosinál.

Úgy is bántak vele, de dr. Piri Gábort más fából faragták, s ő már ismerte dr. Jánosi végzetét is. Addig tartották Kistarcsán, amíg Kállait nem rehabilitálták. Utána azonban csak vidéken jegyezték be ügyvédnek, s 60 éves korában nyugdíjba vonult. 1975-ben vele együtt Kállai Gyulához voltunk hivatalosak, az egykori hadbíráskodásról emlékeztünk házigazdánknak – amint ezt már korábban jeleztem. Rajtunk kívül ott volt még negyedikként Schönherz Zoltán egyik életfogytiglanra ítélt vádlott-társa is, akkor már nyugdíjas legfelsőbb bírósági tanácselnök. Ő a vádlottak oldaláról adott tájékoztatást elvtársának. Szóba került, hogy a nyugdíjas dr. Piri Gábor mit csinál. Szívbeli derűvel mesélte, hogy 2800,– Ft-os nyugdíját portási munkakörben szerzett jövedelemmel egészíti ki. Főleg az éjjeli munkaidőt szereti, amikor nyelvet tanulhat: lánya ugyanis egy amerikaihoz ment feleségül.

Még egy alkalommal találkoztam vele. Alig ismertem meg, ő kiáltott rám a metró mozgólépcsőjén. Amikor az emlékiratommal elkészültem, szerettem volna neki megmutatni a kéziratot. Felhívtam a telefonszámát, s a feleségétől tudtam meg, hogy fél évvel korábban tüdőrákban elhunyt. Halálhírét csak a Magyar Nemzetben olvashattam volna, mert partecédulát nem kaptam. Ő volt az utolsó, aki előttem távozott.

Dr. Szücs és dr. Piri nemcsak hű fegyvertársaim, hanem felejthetetlen emlékű katonatársaim is voltak. Két teljesen eltérő egyéniség. Dr. Szücs – amíg tehette – öntudatosan viselte államtitkári címét, dr. Piri még az ezredesi kinevezése ellen is tiltakozott. Tényleges korukban szolgálaton kívül soha nem viseltek egyenruhát. Ha élnének, János biztos nem venné jó néven, hogy államtitkári tisztét

címmé devalválom, Gábor pedig azt kérné, hogy hagyjam ki az egészből, kit érdekel ma már az, hogyan éltünk, és mit csináltunk. Inkább nyugodjunk békével.

Sorrendben harmadikként dr. Pálosi Béláról csak dr. Nagy Károllyal és dr. Jankó Péterrel együtt tudom a legjellemzőbb képet nyújtani úgy, hogy az utolsó közös együttlétünket elevenítem fel. 1951 végétől dr. Jankó másodelnökként a Legfelsőbb Bíróság önálló vezetője lett. Tanácselnök volt többek között dr. Feri Sándor, dr. Nagy Károly, dr. Nagy Miklós és én is. Amikor a tanácsok száma tízről ötre csökkent, volt táblai főnököm Bf. III. tanácsába kerültem előadóbírónak. Szakmai fejlődésem szempontjából ez a másfél év meghatározó volt. A legigényesebb lektor mellett tanultam meg másodfokú ítéletet szerkeszteni. (A harmadik folyamodású Kúria addigra már megszűnt.)

Dr. Jankó Péter a Legfelsőbb Bíróságot egyműszakos üzemmé változtatta, kötelező munkaidővel és ebédszünettel. Bevezette a munkaversenyt. Ezeknek az újításoknak a politikai propaganda mellett valóban kiemelkedő szakmai eredményei lettek. A Kúria előző nívóját nem ismerhettem, a Legfelsőbb Bíróságét annál inkább. Az 1951–1952. évekbeli szintet többé nem érték el. A politikai ügyeket kizárólag dr. Jankó tanácsa tárgyalta, közöttük olyan bírákkal, akikkel korábban már a NOT-tanácsában is együtt dolgozott. Dr. Jankó Péter 1951. május 1-jén élmunkás lett.

Életnívónk megfelelt a korszakénak. A szerdai szakmai értekezletet követően azonban minden hónapban egy alkalommal meglátogattuk az egyik budai kiskocsmát egy-két pohár melletti beszélgetés céljából. Társadalmi kapcsolatot nem tartottunk, ilyen polgári allűröket csak népbíróként engedhettünk meg magunknak. Ezért szolgált nagy meglepetésünkre 1952 nyarán dr. Jankó Péter meghívása, amely a régi pestvidékieknek szólt. Dr. Nagy Károly és Miklós, dr. Pálosi és én. Dr. Jankóék budai, háromszobás, polgári stílusú lakásában előbb azon lepődtünk meg, hogy felesége, aki kb. 40 körül járhatott, terhes volt (úgy látszik, dr. Jankó a párt népszaporodási politikáját kötelezőnek fogadta el magára nézve is, noha már volt gyermekük, a másik meglepetést a parizer és paradicsom-paprika-saláta mellé feltálalt kiváló bor szolgáltatta. A háziasszony koccintott velünk, majd távoztakor arra figyelmeztetett minket, hogy ne politizáljunk, s inkább a nőkről beszéljünk.

A kérdésnek előbb eleget is tettünk. A hangulat emelkedtével elmeséltem egy újpesti hentes esetét, aki a kereskedelmi élet újraéledése után a még jó hideg téli időben úgy akarta demokratikus meggyőződését bizonyítani, hogy üzlete kirakatába egy remekbe készült Rákosi mellszobrot helyezett el. A helybeliek csodájára jártak, a konkurencia pedig nem minősíthette tisztességtelen versenynek, mert akkor még hús- és zsírjegyek szabályozták az élelmiszerforgalmat. A hatás azonban szemmel látható volt: egyre több kirakatban jelent meg kép és jelkép. Az idő melegedtével azonban a szobor állaga romlani kezdett, elmosódtak a jól ismert vonások, a kerek fej még jobban ráragadt a kerek vállakra, s akkor kiderült, hogy a szobor, ez a csodálatosnak tűnő művészi alkotás – disznózsírból készült. A járókelők csodálkozása derültségre változott, ami csak azért nem vált viharossá, mert az nem lett volna ajánl-

latos. A tulajdonos gyorsan kimérte a maradékot, mielőtt a hatóság közbelépett volna.

Nem arattam osztatlan sikert, dr. Jankó pedig egyenesen felháborodott. Szerinte a hentes eljárása az MDP főtitkára személye elleni gyűlöletkeltésre alkalmas. Ilyen lett dr. Jankó Péter, azelőtt kiváló borszakértő, veszélyes ivócimbora még saját fehér asztalánál is a népi demokrácia túlzásokra hajlamos éber őrzőjeként. A kissé kapatos dr. Pálosit ez felingerelte, s azt kérdezte dr. Jankótól: „Mondd Péter, nem vagy-e ezzel az új gyerekkel még meggondolatlanabb, mint a Rajk-ügyben voltál?" Az ítélet óta dr. Jankóval a Rajk-perről soha nem beszéltünk. Nem is lett volna becsületes tőlünk és a legkevésbé sem ésszerű. Ki ne tudott volna dr. Ries után további miniszterek eltűnéséről. Minthogy ezek az ügyek a legnagyobb titokban történtek, azt csak sejtettük, hogy másodfokon dr. Jankó Péter tanácsának kellett ítélkezni. Dr. Pálosi kérdése nagyon tapintatlan volt, de dr. Jankó egy ügyes fordulattal másra terelhette volna a beszélgetést. Egy pillanatig ebben bíztunk, de nem ez történt. Péter idegrohamot kapott.

Annak, ami ezután következett, minden momentumára visszaemlékszem. Főleg azért, mert ez a kitörés három év múlva tragédiába torkollott. Kivörösödött fejjel felugrott székéből, az íróasztalfiókból – legnagyobb meglepetésünkre – előkapta a Rajk-ítélet egyik példányát (nekünk köztörvényi ügyeket is tilos volt hazavinni), s az asztalra dobva öklével verte a papírt. Valami tudatalatti tört fel belőle, mintha a papíron akarta volna szétverni aggályait. Kiabált: „Miért lettem volna meggondolatlan, minden tény pontosan bebizonyosodott, a vádlottak mindent elismertek, mindent pontosan megindokoltam, senki sem tehetett volna

másképp!" Sorban a szemünket kereste tekintetével. A többiek a poharukba néztek, dr. Nagy Károly rosszallóan csóválta a fejét. Amikor rám tekintett, vállat vontam, s azt válaszoltam, hogy „én semmit sem tehettem volna, mert én már nem voltam megbízható a pártnak". Kitértem az érdemi válasz elől, noha a munkahelyi elítélő határozatot én is megszavaztam. Dr. Jankó fennakadt a megfogalmazásomon. „Miért kell az ilyen tárgyaláshoz a bírónak megbízhatónak lenni?" – kérdezte, majd így folytatta: „Ellenkezőleg, a bíró legyen a legnagyobb bizalommal az iránt, amit csinál. És én nemcsak annak helyességében bízom teljesen, amit csináltam, hanem Rákosi elvtársban is. Benne. Ha mindkettőben tévedtem, viselem a felelősséget, és büszke leszek arra, ha együtt akasztanak fel Rákosi Mátyás elvtárssal." Dermedten hallgattunk.

Valamennyien gyakorló büntetőjogászok voltunk, ismertük a tárgyaláson kirobbanó idegreakciókat, a rövidzárlatot, a pillanatnyi összeomlást. Egy bíró, aki jóvátehetetlen ítéleti döntése erősítéseként más személy iránti bizalmára hivatkozik, csalatkozása esetére pedig előre vállalja a vele való közös felelősséget, nem foghatta fel, mit beszél. Indulata utolsó fellobbanásaként még odadobta dr. Nagy Miklósnak az ítéletet és felszólította, vizsgálja felül, állapítsa meg, terheli-e az ítélethozót törvénysértés. A fotelba roskadt, és arcára borította kezét.

Miklós rá sem nézett az ítéletre, és visszahelyezte az asztalra. Csendben annyit mondott dr. Jankónak: „Ne a bíró igyekezzen igazolni magát, hanem az ember. Még akkor is, ha egyedül maradt a felbőszített közvéleménnyel szemben." Csendben elmentünk, Jankóné csodálkozott gyors távozásunkon. Útközben hallgattunk, nem volt tiszta

a lelkiismeretünk. Többé nem ültünk együtt fehér asztalnál. Dr. Pálosi napokon belül az Újpesti Járásbírósághoz került, dr. Nagy Miklós és én még egy évig maradtunk a Legfelsőbb Bíróságon. Széklábakat faragtunk a falanszterben.

1953 januárjában dr. Jankó Péter alatt is megingott a talaj. Letartóztatták miniszterünket, dr. Décsi Gyulát (dr. Valentiny és dr. Ries után három év alatt a harmadikat, s ő előzőleg ráadásul az államtitkárunk is volt), az ÁVH vezetőit, közöttük Péter Gábort és más közismert kommunista személyiségeket. Arra számítottunk, hogy dr. Jankóra is sor kerül, őt is hasonló gondolatok gyötörték. Az Államvédelmi Hatóság élére új vezetők kerültek, a nyomozások mikéntje azonban nem változott.

Mint már említettem 1953. június 15-én kb. kétszázadmagammal együtt alkalmatlanság címén elbocsátottak. Dr. Domokost nyugdíjazták. A káderfütykös összevissza csapkodott. Dr. Feri Sándor, dr. Nagy Miklós és ki tudja, hány kiválóan képzett jogász lett alkalmatlan. Figyelmeztettek bennünket, hogy senkitől sem búcsúzhatunk el, és többet nem léphetünk be az épületbe. A felmondóleveleket dr. Jankó osztotta ki. Mint később megtudtam, egyikünk sem méltatta válaszra. Én kézfogás nélkül fordultam el tőle, de ő utánam szólt: „Mit gondolsz, én ebben a székben fogok megöregedni?"

A kérdés nem érdekelt, kenyérproblémáim voltak, családom hamarosan éppúgy lemaradt rólam, mint dr. Szücs Jánosé, csak az enyémek legalább nem disszidáltak. Másfél évig vártam, míg ügyvédként bejegyeztek, dr. Pálosinak szerencséje volt, őt hamarabb. Igaz, őt csak Újpestről menesztették, s nem a Legfelsőbb Bíróságtól. Amikor ügyvédként 1955 tavaszán a Legfelsőbb Bíróság folyosóján összefutottam dr. Jankóval, megöregedett, megtört embernek látszott.

1954 október végén a másfél évvel előbb nyugdíjazott dr. Domokos Józsefet megválasztották a Legfelsőbb Bíróság elnökévé. Az 1950 óta elnöki beosztásban másodelnökként vezető dr. Jankó Péter fölé az ő politikai, jogi és erkölcsi színvonalát messze túlhaladó hivatali főnök került, aki azt a feladatot kapta, hogy folytassa le az előző években törvénytelenül elítéltek rehabilitációját. Dr. Domokos ehhez – az akkor még szűkre határolt keretek között – hozzá is kezdett, egymaga tanulmányozva át a kijelölt ügydarabokat. Azután hozzáfogott az érdekeltek személyes meghallgatásához. Dr. Jankó hivatali szobája pedig – a Legfelsőbb Bíróság akkori méltatlan elhelyezési viszonyai között – az elnök traktusa közelében volt. Abban az időben naponta találkozhatott a Domokos terme előtt kihallgatásra váró rehabilitálandókkal, akik jogtalan elítéltetésében közreműködött. A Rajk-ügyre azonban csak 1955 nyarán került sor. Nem sokkal később, 1955 szeptemberében dr. Jankó Péter öngyilkos lett. A részleteket volt közös titkárunktól, az azóta elhunyt dr. Tóth Bélától tudtam meg.

Dr. Jankót berendelték a pártközpontba. A kocsiban titkára várta meg. Szó nélkül hazahajtatott. Arra utasította dr. Tóthot, hogy két óra múlva jelentkezzen nála. Amikor ez megtörtént, senki sem nyitott ajtót, de a lakásból dőlt a gázszag. A feltört lakás konyhai gáztűzhelyére borulva találták meg, a nyitott csapok fölött. Levelet nem hagyott hátra. Azt kezdték híresztelni róla, hogy rendezetlen magánügyei miatt lett öngyilkos. Én az 1952-es

drámát terjesztettem. Kötelességemnek tartottam, hogy legalább ennyi elégtételt szolgáltassak annak a bírónak, aki hivatása megsértése miatt, arra ráeszmélve, önmaga felett mondott halálos ítéletet. Amikor Rajkékat ünnepélyesen eltemették, dr. Jankó sírját is meglátogattam . . .

Dr. Pálosi 55 éves korában halt meg. Népbíráskodás nélkül tovább élhetett volna. Csak öt évig bírta az ügyvédeskedést, az utolsó öt évben szövetkezeti vezető jogtanácsosként dolgozott. Igen sokat betegeskedett, egy évtizeden át állt orvosi kezelés alatt, az utolsó három hónapot már kórházban töltötte. Őt is a kórházi ágyon láttam utoljára, ahol újra eszébe jutott a bohóc-bíró figurája. Azzal kínozta érzékeny lelkiismeretét, hogy mi mégis az Óz szalmafigurái voltunk. Megkérdeztem tőle: „Te szalmabábu voltál? Elfogadtad más véleményét? Ítélkeztél-e valaha utasításra?" Légszomjjal küzdött, de így is válaszolt: „Igen. Ki kellett hirdetnem a meggyőződésemmel ellenkező többségi döntést a Jány-ügyben is." Hiába nyugtatgattam, hogy különvéleménnyel élt, legyintett: „Én nem mosom a kezeimet. Szalmabábuk voltunk. Dr. Jankó Péter a tűzre került, mi pedig a hulladékhelyre." Egy héttel később, álmában vitte el az infarktus. Temetésén a halottasház környékét ellepte a tisztelők tömege. Én a Legfelsőbb Bíróság akkori elnökével követtem a menetet a sír felé. A velünk egykorú elnök megjegyezte, „ha dr. Pálosi kidugná a fejét a koporsóból, és látná a halálában is tisztelői tömegét, a látvány eltüntetné állandó lelkiismereti aggályait". Dr. Pálosi Béla pályájának a legméltóbb elismerése hangzott el. Halála után. (Az elnök, aki korábban maga is népügyész volt, öt év múlva követte szívinfarktusban dr. Pálosit.)

Dr. Nagy Károly 1956 nyarán halt meg, tüdőrákban. Fél évvel halála előtt védtem előtte utoljára. Ügyvédi körökben nem szerették drákói szigora miatt, de törvényt soha nem sértett. A tárgyalás után ő hívott be magához, életében egyetlen pillanatra akkor láttam elérzékenyülni: a közös indulásunkról beszélgettünk. Szívinfarktus vitte el közülünk az ötödiket. Dr. Gálfalvy István kúriai bírót a népbíráskodás megszűnése után bontóperi bíróvá degradálták, s 1956 után is az maradt. Az infarktus bírói betegség: még 1947-ben az utcán esett össze és halt meg dr. Téglás István kúriai bíró, a NOT egyik tanácsának elnöke, sokkal később, de ugyancsak infarktusban dr. Bajor László, a minisztérium népbírósági osztályának vezetője, s végül, de nem utolsósorban kiváló barátunk, dr. Nagy Miklós.

Így koptunk ki valamennyien az igazságügyi apparátusból. Jobb fogalmat nem találok. Arra a provokációs kérdésre pedig, hogy közülünk ki ítélkezett utasításra, dr. Jankó Péter, dr. Piri Gábor és dr. Pálosi Béla nekrológjával válaszolok. A bölcsnek elég.

Dr. Alapy Gyula nem lett öngyilkos, mint dr. Jankó Péter, de tragédiája megközelítette az övét. Az ellenforradalmi lázadás után a Közüzemi Díjbeszedő Vállalat villany- és gázóra leolvasójaként, később – állítólag ugyanott – jogászként dolgozott. 65–70 év körül járhatna, de elérte a halál. Nem infarktus, rosszabb. Depressziós lett, önmagával meghasonlott. Hétvégi házában találtak rá holttestére. Tehetetlenül, elhagyatva távozott.

Rám pedig az új népbíráskodásban további csaták vártak. Megpiszkolt egyenruhámat többé nem vettem magamra. 62 éves koromig hosszabbították meg a tartalékos

tiszti igazolványomat. Azután a könyv bevonása nélkül megfeledkeztek rólam. Ám de a nehezen elnyert ügyvédi kamarai tagságom is hamarosan veszélybe került. 1957 nyarán, nagy védelmeim ellátása idején a kamarai elnökségi tagságomat azzal az indokolással szüntették meg, hogy „rákosista" voltam. Egy év múlva viszont ismét azon akadt fenn az igazolásom, hogy horthysta katonatiszt voltam. Ha abban az időben nem a népbírósági jogszabály egyik debreceni szerkesztője lett volna az igazságügyi államtitkár – úgy akkor fejeződik be a jogászi pályafutásom. A metamorfózis folyamatos lett, körforgássá degradálódott: hadbíróból népbíró, abból rákosista, majd ismét horthysta katonatiszt. A végén úgy minősítettek, hogy „ellentmondásos pályafutású". Valóban, az ellentmondásoknak köszönhetem a fejlődésemet a statáriális katonai bíróból a párt főtitkárhelyettesének, majd tíz év múlva a baloldali elhajló második generáció védelmének az ellátásáig. A személyi nyilvántartásokban maradtam mindvégig horthysta katonatiszt.

Visszaemlékezésünk írója, dr. Major Ákos életpályája 1908. május 23-tól nyolc évtizeden át 1987. május 29-ig ívelt. Kedvenc, szarkasztikus mondását idézve, aktív korában „a történelem urológusa volt", nyugdíjas éveit a könyvtári, levéltári és irattári búvárkodásnak, illetve a memoárírásnak szentelte.

Jogászi működése – a hivatalos vélemény szerint – „ellentmondásos" volt. Ezt a nyugdíjazásakor elhangzott álláspontot tükrözi a Budapesti Felsőbíróság MDP szervezetének a pártonkívüli bíróról készített summázata: „dr. Major Ákos ... 41 éves, két kiskorú gyermeke van (8 és 7 éves). Szakmailag kiváló. Jó képességű, erősen képezi magát. Sokat foglalkozik marxista irodalommal. Volt hadbíró. Sasrendes. Kiszolgál bennünket. (Hadbíró vezérőrnagy volt.)" De ez a korabeli minősítés sem felel meg teljesen a valóságnak. Hiszen dr. Major Ákost éppen azért távolították el a politikai bíráskodásból, s helyezték „parkolópályára", mert nem parírozott... Oly korban működött – akár katonai ügyészként, hadbíróként a horthysta államgépezetben, akár népbíróként vagy ügyvédként a felszabadult Magyarországon – amikor a jogalkalmazás, s később az igazságszolgáltatás is – különféle politikai erők leghevesebb összecsapásainak színterévé vált.

78 Ft
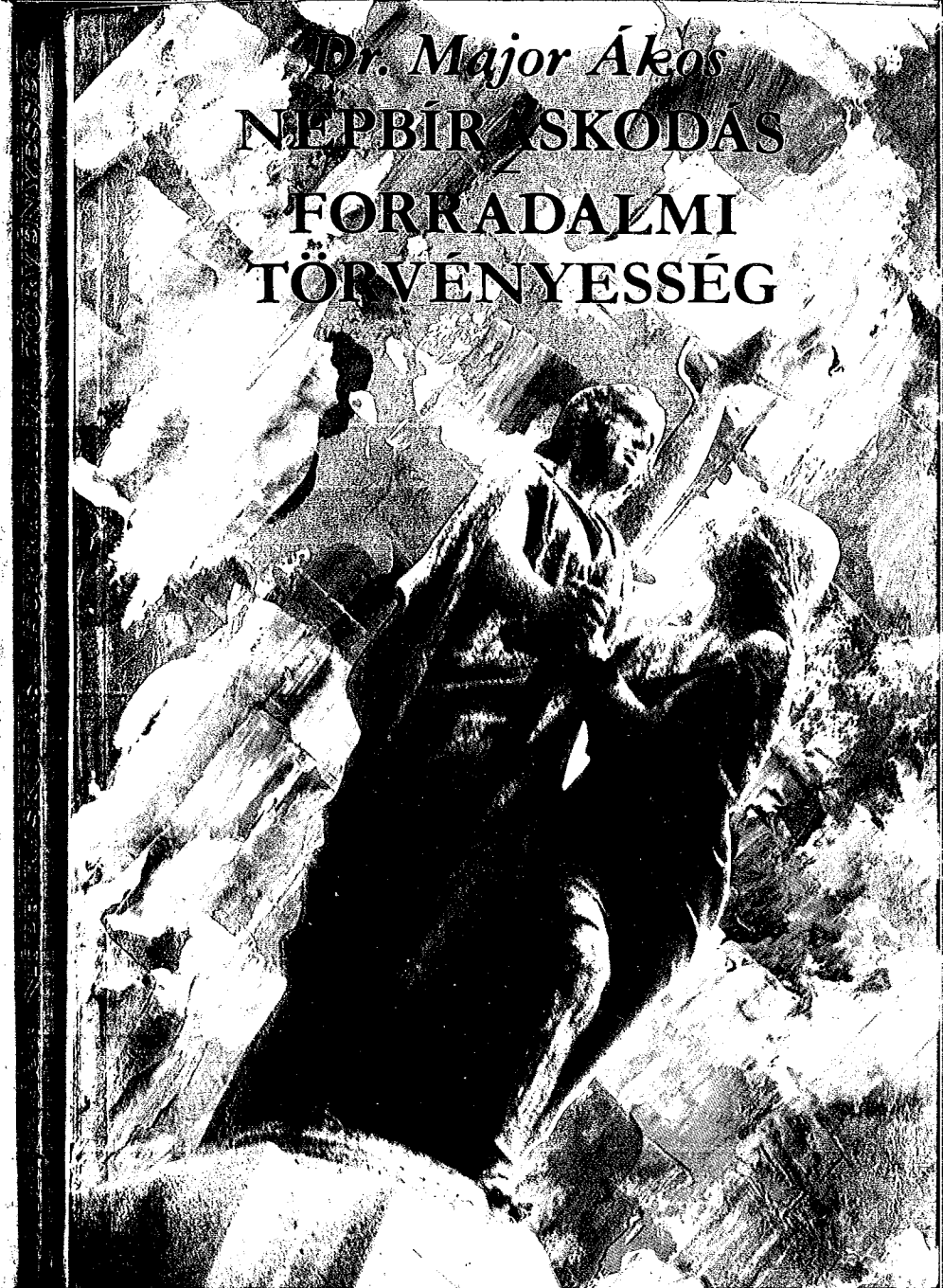
minerva